

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**NYSA ANTİK KENTİ VE ÇARŞI BAZİLİKASI'NDA YÜRÜTÜLEN
YORUMLAMA VE SUNUM ÇALIŞMALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

HAZIRLAYAN

AYLİN YILDIRIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA-2022

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**NYSA ANTİK KENTİ VE ÇARŞI BAZİLİKASI'NDA YÜRÜTÜLEN
YORUMLAMA VE SUNUM ÇALIŞMALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

HAZIRLAYAN

AYLİN YILDIRIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ ELİF SELENA AYHAN KOÇYİĞİT

TEZ EŐ DANIŞMANI

DOÇ. DR. HAKAN ÖZTANER

ANKARA-2022

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tezli Yüksek Lisans / Doktora Programı çerçevesinde Aylin YILDIRIM tarafından hazırlanan bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 01.07.2022

Tez Adı: Nysa Antik Kenti ve Çarşı Bazilikası'nda Yürütülen Yorumlama ve Sunum Çalışmalarının Değerlendirilmesi

Tez Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı- Soyadı, Kurumu)

İmza

Dr. Öğretim Üyesi Elif Selena AYHAN KOÇYİĞİT, Başkent Üniversitesi

Doç. Dr. Serdar Hakan ÖZTANER, Ankara Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Pınar AYKAÇ, ODTÜ

Dr. Öğretim Üyesi Çağla CANER YÜKSEL, Başkent Üniversitesi

ONAY

Prof. Dr. Ö. Faruk ELALDI

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Tarih: ... / ... /

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 17 / 07 / 2022

Öğrencinin Adı, Soyadı: Aylin YILDIRIM

Öğrencinin Numarası: 21820350

Anabilim Dalı: Mimarlık Ana Bilim Dalı

Programı: Mimarlık

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Elif Selena AYHAN KOÇYİĞİT

Tez Başlığı: Nysa Antik Kenti ve Çarşı Bazilikası'nda Yürütülen Yorumlama ve Sunum Çalışmalarının Değerlendirilmesi

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans/Doktora tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 193 sayfalık kısmına ilişkin, 17/ 07/ 2022 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8'dir. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:

ONAY

Tarih: ... / ... / 20...

Öğrenci Danışmanı Unvan, Adı, Soyadı, İmza:

Dr. Öğretim Üyesi Elif Selena AYHAN KOÇYİĞİT

*Bu tezi beni her koşulda destekleyen aileme, Cem'e
ve sevgili dedeme ithaf ediyorum.*

Aylin YILDIRIM

Ankara 2022

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde katkılarından dolayı, aşağıda adı geçen kişilere içtenlikle teşekkür ederim.

Sayın Dr. Öğr. Üyesi Elif Selena AYHAN KOÇYİĞİT'e (tez danışmanı), çalışmanın sonuca ulaştırılmasında ve karşılaşılan güçlüklerin aşılmasında her zaman sonsuz yardımcı ve yol gösterici olduğu için...

Sayın Doç. Dr. Serdar Hakan ÖZTANER'e (tez danışmanı), tezin çalışma konusunun belirlenmesinde ve çalışmamda beni teşvik etmesine...

Her zaman yanımda olan aileme ve Cem'e...

Tezimin ilerlemesinde her zaman desteğini gösteren Sayın Arife Bengi SEKAR ve Sayın Tanju Hakan DÖNMEZ'e....

ÖZET

Aylin YILDIRIM

NYSA ANTİK KENTİ VE ÇARŞI BAZİLİKASI'NDA YÜRÜTÜLEN YORUMLAMA VE SUNUM ÇALIŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Başkent Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Mimarlık Anabilim Dalı

2022

Bu tezin odağı, bugün bize geçmişin bir aynası olarak miras kalan arkeolojik alanlardan biri olan Nysa Antik Kenti ve Çarşı Bazilikası'nın yorumlanması ve sunumunun değerlendirilmesidir. Tezde ayrıca öneriler de geliştirilerek, Nysa Antik Kenti ve içinde bulunan yapıların daha algılanabilir ve anlaşılır olması hedeflenmektedir.

Arkeolojik alanda bir yapının anlaşılır olmasının ilk aşaması *anastilosis* (yeniden ayağa kaldırma) çalışmaları, bununla birlikte gerekli koruma çalışmalarının yapılmasıdır. Devamında sürdürülebilir bir koruma sağlanabilmesi için yapının tanıtımı ve ziyaretçilerin alan ve yapılar hakkında bilgi sahibi olması çok önemlidir. Bu noktada arkeolojik alanlarda bulunan yapıların sürdürülebilir koruması için gerçekleştirilmesi gereken ikinci adım ise yorumlama ve sunumdur.

Tez temelde dört kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım arkeolojik alanda uygulanacak koruma, *anastilosis*, yorumlama ve sunum kavramlarının anlaşılmasını amaçlayan teorik bir çalışmadan oluşmaktadır. Tezde örnek olarak üzerinde durulan Çarşı Bazilikası'nın mimari özellikleri ve yapı tipinin gelişimi incelenmektedir. İkinci kısımda ise Nysa Antik Kenti ve yapıları anlatılmaktadır. Antik kentlerde bazilikaların yeri ve Nysa Antik Kenti'nde Çarşı Bazilikası'nın konumunun incelemesi bu kapsamda yapılmaktadır.

Üçüncü kısımda ise Çarşı Bazilikası'nın koruma çalışmaları ve tribunal (mahkeme) kısmının anıtsal cephesi için önerilen yeniden ayağa kaldırma projesi anlatılmaktadır. Dördüncü kısımda ise *anastilosis* ile ayağa kaldırılan yapının mevcut yorumlama ve sunum önerisine bakılıp, olumlu ve revize edilmesi gerekli görülen tarafları göz önüne alınarak yeni öneriler geliştirilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Nysa Antik Kenti, Çarşı Bazilikası, Arkeolojik Alan, Anastilosis, Yorumlama ve Sunum.

ABSTRACT

Aylin YILDIRIM

EVALUATION OF INTERPRETATION AND PRESENTATION STUDIES CONDUCTED IN THE ANCIENT CITY OF NYSA AND THE BAZAAR BASILICA

Baskent University, Institute of Science and Technology

Department of Architecture

2022

The focus of this thesis is the evaluation of interpretation and presentation of the Ancient City of Nysa and the Civil Basilica, as one of the archaeological sites that passed down to us today as a reflection of the past. Moreover, the thesis aims to develop proposals for the Ancient City of Nysa and its structures to be more perceptible and understandable.

The first stage towards understanding a structure in an archaeological site is *anastylosis* (reconstruction of a monument from fallen parts) studies, as well as carrying out of the necessary conservation work. Furthermore, in order to ensure sustainable conservation, the introduction of the structure and informing visitors about the site and structures are essential. At this point, the second step that needs to be taken to ensure the sustainable conservation of structures located in archaeological sites is interpretation and presentation.

The thesis is basically composed of four parts. The first part consists of a theoretical study aimed at understanding the concepts of conservation, *anastylosis*, interpretation, and presentation to be applied in the archaeological site. The thesis examines the architectural features and the development of the structure type of the Bazaar Basilica that is discussed as an example. The second part describes the Ancient City of Nysa and its structures. The location of the basilicas in ancient cities and the location of the Bazaar Basilica in the Ancient City of Nysa are examined within this scope.

The third part describes the conservation work of the Bazaar Basilica and the proposed reconstruction project for the monumental facade of the tribunal (court) section. In the fourth part, the existing interpretation and presentation proposal of the structure that was reconstructed via *anastylosis* was evaluated and new proposals were developed by taking into account the aspects that are positive and need to be revised.

KEYWORDS: Nysa Ancient City, Civil Basilica, Archaeological Site, Anastylosis, Interpretation and Presentation.

İÇİNDEKİLER

| | |
|---|-----|
| TEŞEKKÜR..... | i |
| ÖZET | ii |
| ABSTRACT | iii |
| İÇİNDEKİLER..... | iv |
| TABLolar LİSTESİ | vi |
| ŞEKİLLER LİSTESİ | vii |
| KISALTMALAR LİSTESİ | xv |
| 1. GİRİŞ..... | 1 |
| 1.1. Problem Tanımı | 1 |
| 1.2. Amaç ve Kapsam | 2 |
| 1.3. Yöntem..... | 2 |
| 1.4. Tezin Yapısı..... | 3 |
| 2. TEORİK ARKA PLAN | 6 |
| 2.1. Arkeolojik Alanlarda Koruma ve Restorasyon | 6 |
| 2.1.1. Genel restorasyon kavramı | 12 |
| 2.1.2. Arkeolojik alanlarda restorasyon kavramı..... | 15 |
| 2.2. Arkeolojik Alanlarda Yeniden Ayağa Kaldırma (Anastilosis)..... | 22 |
| 2.3. Kültürel Miras Alanlarında Yorumlama ve Sunum | 26 |
| 2.3.1. Arkeolojik alanlarda yorumlama ve sunum | 30 |
| 2.3.2. Türkiye’de arkeolojik alanların yorumu ve sunumuna dair yasal düzenlemeler | 32 |
| 2.3.3. Dünya’dan ve Türkiye’den sunum projesi örnekleri..... | 34 |
| 3. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE KENTLEŞME PRATİKLERİ: NYSA ANTİK KENTİ VE ÇARŞI BAZİLİKASI | 47 |
| 3.1. Antik Çağ’da Kentleşme | 47 |
| 3.2. Bazilika’nın Kökeni, Gelişimi ve Fonksiyonu | 57 |
| 3.2.1. Anadolu bazilikalarının tarih içindeki gelişimi | 62 |
| 3.3. Nysa Antik Kenti ve Çarşı Bazilikası..... | 66 |
| 3.3.1. Nysa Antik Kenti kuruluşu..... | 66 |
| 3.3.2. Hellenistik Dönem’de Nysa Antik Kenti | 67 |
| 3.3.3. Roma Dönemi’nde Nysa Antik Kenti..... | 70 |
| 3.3.4. Bizans Dönemi’nde Nysa Antik Kenti..... | 74 |
| 3.3.5. Günümüzde Nysa Antik Kenti..... | 81 |

| | |
|---|------------|
| 4. NYSA ANTİK KENTİ ÇARŞI BAZİLİKASI TRİBUNAL BÖLÜMÜ RÖLÖVE, RESTİTÜSTON VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI..... | 84 |
| 4.1. Kazı Çalışmaları | 84 |
| 4.2. Mimari Belgeleme Çalışmaları | 85 |
| 4.2.1. Yapının belgelemesinde kullanılan yöntemler..... | 85 |
| 4.2.2. Mevcut durum: Güney cephe..... | 88 |
| 4.3 Nysa Çarşı Bazilikası Tribunal Bölümü Restitüsyon Önerisi..... | 95 |
| 4.4. Nysa Çarşı Bazilikası Tribunal Bölümü Restorasyon (Kısmi Anastilosis) Önerisi | 105 |
| 4.4.1 Müdahaleler | 112 |
| 4.4.2 Müdahale tanımları..... | 112 |
| 5. NYSA ANTİK KENTİ VE ÇARŞI BAZİLİKASI YORUMLAMA VE SUNUM ÇALIŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ..... | 138 |
| 5.1. Değer Analizi ve Alanın Potansiyelleri | 138 |
| 5.1.1. Potansiyeller..... | 141 |
| 5.1.2. Değer analizi sonuç değerlendirme..... | 141 |
| 5.2. Nysa Antik Kenti Kazı, Koruma ve Sunum Çalışmaları | 142 |
| 5.2.1. Nysa kazı ve araştırma tarihçesi | 142 |
| 5.2.2. Nysa Kazı, Koruma ve Onarım Çalışmaları..... | 143 |
| 5.2.3. 2012-2022 yılları arasında Nysa’da gerçekleştirilen yorumlama ve sunum çalışmaları..... | 166 |
| 5.3. Nysa Antik Kenti ve Çarşı Bazilikası Sunumu İçin Öneriler | 182 |
| 5.3.1 Nysa Antik Kenti sunumu için öneriler..... | 182 |
| 6. SONUÇ | 191 |
| 6.1. Genel Değerlendirme | 191 |
| 6.2. Çalışmanın Alana Katkısı | 193 |
| 6.3. Gelecekteki Çalışmalar..... | 193 |
| KAYNAKLAR..... | 194 |

TABLULAR LİSTESİ

- Tablo 1.** Nysa Antik Kenti ve arşı Bazilikası Değerler Analizi 139
- Tablo 2.** Nysa’da 2012-2021 yılları arasında yapılan çalışmalar ve ulusal-uluslararası tüzüklerde karşılığı..... 178

ŞEKİLLER LİSTESİ

| | |
|--|----|
| Şekil 2.1.1. Ulusal ve Uluslararası bağlamda kültürel mirasın korunması kavramı kronolojik sıralama..... | 11 |
| Şekil 2.1.1.1. La Madeleine Bazilikası [24] | 13 |
| Şekil 2.1.1.2. Notre Dame Katedrali batı cephesi (1840-2010) [24]..... | 14 |
| Şekil 2.2.1. Attalos Stoası, Atina Agorası, Yunanistan [36]..... | 23 |
| Şekil 2.2.2. Ephesos Trajan Çeşmesi yeniden ayağa kaldırma ve restitüsyonu [37] | 24 |
| Şekil 2.2.3. Vespasian Anıtı, Side Antik Kenti [38] | 24 |
| Şekil 2.2.4. Macellum yapısı, Pompei Antik Kenti ve Trajan tapınağı, Bergama Antik Kenti [39] | 25 |
| Şekil 2.3.3.1. Stonahenge, İngiltere [63]..... | 36 |
| Şekil 2.3.3.2. Petra Antik Kenti, Ürdün [65]..... | 37 |
| Şekil 2.3.3.3. Hadrian Duvarı, Kuzey Britanya [67]..... | 38 |
| Şekil 2.3.3.4. Psidia Antiokheia'sı sunum projesi bilgilendirme panosu önerisi [40] | 40 |
| Şekil 2.3.3.5. Psidia Antiokheia'sı sunum projesi gezi rotası önerisi [40] | 40 |
| Şekil 2.3.3.6. Menderes Magnesia'sı bilgilendirme panosu önerisi [59] | 41 |
| Şekil 2.3.3.7. Aphrodisias Antik Kenti ve çevresi.[68]..... | 42 |
| Şekil 2.3.3.8. Aphrodisias Müzesi, Sevgi Gönül salonu.[68] | 43 |
| Şekil 2.3.3.9. Tetrasyon, Aphrodisias Antik Kenti.[68] | 44 |
| Şekil 2.3.3.10. Pamukkale Travertenleri. [69] | 45 |
| Şekil 2.3.3.11. Hierapolis Antik Kenti için önerilen gezi rotası. [69]..... | 46 |
| Şekil 3.1.1. Miletos Kent Planı [80]..... | 50 |
| Şekil 3.1.2. Ephesos Kent Planı [80]..... | 51 |
| Şekil 3.1.3. Smyrna Kent Planı [71]..... | 51 |
| Şekil 3.1.4. Priene Kent Planı [80]..... | 53 |
| Şekil 3.1.5. Augustus Forumu, Roma/İtalya [90] | 55 |

| | |
|---|----|
| Şekil 3.2.1. Agora Priene ve Basilica Pompeii, Plan [90]..... | 58 |
| Şekil 3.2.2. Hellen stoa [96] | 59 |
| Şekil 3.2.3. Forum Romanum, MÖ 2. yy ortaları. [90]..... | 60 |
| Şekil 3.2.4. Hellenistik Kral Çadırı Ptolemy II Pavyonu Rekonstrüksiyonu ve Planı [90] 60 | |
| Şekil 3.2.5.Sırasıyla; Hellen Tipi Bazilika, Greko-İtalic Tip Bazilika, Greko-Roma Tipi Bazilika ve Doğu-Greko-Roma Tipi Bazilika [102] | 62 |
| Şekil 3.2.1.1. Ephesos Stoa-Bazilika plan ve görünüşü [104] | 64 |
| Şekil 3.2.1.2. Nysa Çarşısı Bazilikası hava fotoğrafı [110]..... | 65 |
| Şekil 3.3.2.1. Nysa Antik Kenti'nde yer alan Hellenistik Dönem orijinli yapılar. Nysa Kent Planı üzerinden üretilmiştir..... | 69 |
| Şekil 3.3.3.1. Nysa Antik Kenti'nde yer alan Roma Dönemi yapıları. Nysa Kent Planı üzerinden üretilmiştir. | 73 |
| Şekil 3.3.3.2. Nysa Antik Kenti Roma Dönemi şehir merkezi [110]..... | 71 |
| Şekil 3.3.3.3. Sütunlu Cadde Anıtsal Giriş ile Çarşısı Bazilikası arasındaki ilişki [110]..... | 72 |
| Şekil 3.3.3.4. Çarşısı Bazilikası ile Forum arasındaki ilişki [110] | 72 |
| Şekil 3.3.4.1.Nysa Antik Kenti'nde yer alan Bizans Dönemi yapılar. Nysa Kent Planı üzerinden üretilmiştir. | 80 |
| Şekil 3.3.4.2. Bizans Dönemi surlar [110] | 75 |
| Şekil 3.3.4.3. Nysa Kent planı içerisinde kırmızı alanda işaretlenen Castron [110,121].... | 76 |
| Şekil 3.3.4.4. Mozaik üzerinde ele geçirilen geç dönem tuğla zemin döşeme [110]..... | 77 |
| Şekil 3.3.4.5. Nysa Antik Kenti Erken Hıristiyanlık Kilisesi [110]..... | 78 |
| Şekil 3.3.4.6. Kazıları sırasında açığa çıkarılan ve sonraki dönemlerde kapatılmış olduğu tespit edilen kapı açıklığı [110]..... | 78 |
| Şekil 3.3.4.7. Roma Dönemi yapıları üzerinde bulunan Bizans Dönemi künk hattı [110]. | 79 |
| Şekil 3.3.5.1. Nysa Antik Kenti'nde yer alan Modern Dönem yapılar. Nysa Kent Planı üzerinden üretilmiştir. | 83 |
| Şekil 3.3.5.2. Doğuda Çarşısı Bazilikası üzerinden geçen asfalt yol [110]..... | 81 |
| Şekil 3.3.5.3. Çarşısı Bazilikası kuzey duvarı üzerindeki su deposu tahribatı [110]..... | 82 |

| | |
|--|-----|
| Şekil 3.3.5.4. Çarşı Bazilikası orijinal skyla başlığı ve başlığından bir parça [110]..... | 82 |
| Şekil 4.1.1. 1994 yılı Bazilika yapısının durumu [110] | 84 |
| Şekil 4.2.1.1. Fotogrametri yöntemi [131] | 85 |
| Şekil 4.2.1.2. Bazilika bloklarının 3B lazer tarama çalışması ve tarama çıktıları [133,110] | 85 |
| Şekil 4.2.1.3. Arazide mimari ekip tarafından yapılan çizimler [110]..... | 86 |
| Şekil 4.2.1.4. Çarşı Bazilikası planı Ölçek 1/50..... | 87 |
| Şekil 4.2.1.5. Hava fotoğrafı siyah dikdörtgen alan içerisinde Nysa Çarşı Bazilikası [110] | 88 |
| Şekil 4.2.2.1. Kuzey Cephe Ölçek 1/20 | 89 |
| Şekil 4.2.2.2. Nysa Çarşı Bazilikası kuzey duvarı [110]..... | 90 |
| Şekil 4.2.2.3. Nysa Çarşı Bazilikası güney cephe stylobatı [110]..... | 90 |
| Şekil 4.2.2.4. Güney (tribunal) Cephe Batı Yan Ayak ve Kaidesi [110] | 91 |
| Şekil 4.2.2.5. Batı Yan Ayak Ölçek 1/20 | 91 |
| Şekil 4.2.2.6. Batı Yan Ayak Ölçek 1/20 | 92 |
| Şekil 4.2.2.7. Batı ayak kaidesi [110,134] | 92 |
| Şekil 4.2.2.8. Batı ayak kaidesi ve çizimi Ölçek 1/20 [134]..... | 93 |
| Şekil 4.2.2.9. 12.B.22 Envanter numaralı mermer blok ve çizimi Ölçek 1/20 [134]..... | 93 |
| Şekil 4.2.2.10. 12.B.22 Envanter numaralı mermer blok 1/20..... | 94 |
| Şekil 4.2.2.11. 12.B.23 Envanter numaralı doğu ayak bloğu ve çizimi Ölçek 1/20 [134].. | 94 |
| Şekil 4.2.2.12. Aydın Arkeoloji Müzesi'nde yer alan orijinal skyla başlık [134]..... | 95 |
| Şekil 4.3.1. Yangın tabakası [130] | 95 |
| Şekil 4.3.2. Bazilika yapısı mimari elemanlarının buluntu durumu (2012) [110] | 96 |
| Şekil 4.3.3. Güvenilirlik Lejandı..... | 97 |
| Şekil 4.3.4. Nysa Çarşı Bazilikası planı restitüsyon önerisi Ölçek 1/50..... | 102 |
| Şekil 4.3.5. Doğu ayak blokları yıkıntı durumu [110] | 99 |
| Şekil 4.3.6. 94.B.12 envanter numaralı ayak bloğu [134]..... | 99 |

| | |
|---|-----|
| Şekil 4.3.7. Alanda bulunan orijinal skyllyla başlık [134] | 100 |
| Şekil4.3.8. Üstte Nysa Çarşısı Bazilikası kuzey cephe görünüş ve altta AA' kesiti restitüsyon önerisi Ölçek 1/50..... | 103 |
| Şekil 4.3.9.Nysa Çarşısı Bazilikası ve Sütunlu Cadde'den geçen BB kesiti restitüsyon önerileri Ölçek 1/50..... | 103 |
| Şekil 4.3.10. Nysa Çarşısı Bazilikası (Tribunal) Anıtsal Giriş restitüsyon önerileri Ölçek 1/50 | 104 |
| Şekil 4.4.1. Nysa Çarşısı Bazilikası planı Ölçek 1/50 | 106 |
| Şekil 4.4.2. Nysa Çarşısı Bazilikası kuzey cephe restorasyon paftası | 107 |
| Şekil 4.4.3. Nysa Çarşısı Bazilikası AA' kesit restorasyon paftası | 107 |
| Şekil 4.4.4. Nysa Çarşısı Bazilikası CC' kesit restorasyon paftası..... | 108 |
| Şekil 4.4.5. Nysa Çarşısı Bazilikası BB' kesit restorasyon paftası..... | 109 |
| Şekil 4.4.6. Nysa Çarşısı Bazilikası EE' kesit restorasyon paftası | 110 |
| Şekil 4.4.7. Nysa Çarşısı Bazilikası DD' kesit restorasyon paftası | 111 |
| Şekil 4.4.2.1. Ayak blokları üzerinde oluşan mikrobiyolojik birikme [134] | 113 |
| Şekil 4.4.2.2. Batı ayak 2. sıra bloğu üzerinde siyah ve beyaz birikme..... | 114 |
| Şekil 4.4.2.3. Batı ayak 3. sıra bloğu üzerinde siyah ve beyaz birikme..... | 114 |
| Şekil 4.4.2.4. Batı yan ayak bloğu üzerinde siyah ve beyaz birikme..... | 115 |
| Şekil 4.4.2.5. Doğu ayak 4. sıra bloğu üzerinde siyah ve beyaz birikme..... | 115 |
| Şekil 4.4.2.6. Doğu ayak 3. sıra bloğu üzerinde siyah ve beyaz birikme..... | 116 |
| Şekil 4.4.2.7. Doğu ayak 3. sıra bloğu üzerinde mikrobiyolojik birikme | 116 |
| Şekil 4.4.2.8. Doğu ayak 1. sıra bloğu üzerinde siyah ve beyaz birikme..... | 117 |
| Şekil 4.4.2.9. Doğu yan ayak bloğu üzerinde siyah ve beyaz birikme..... | 117 |
| Şekil 4.4.2.10. Batı ayak 3. Sıra ve batı yan ayak blokları üzerindeki strüktürel çatlaklar | 118 |
| Şekil 4.4.2.11. Batı ayak 4. sıra bloğu üzerindeki strüktürel çatlaklar..... | 119 |
| Şekil 4.4.2.12. Doğu ayak 1. sıra bloğu üzerindeki strüktürel çatlaklar | 119 |

| | |
|---|-----|
| Şekil 4.4.2.13. Doğu ayak 3. sıra bloğu üzerindeki strüktürel çatlaklar | 120 |
| Şekil 4.4.2.14. Doğu ayak 4. sıra bloğu üzerindeki strüktürel çatlaklar | 120 |
| Şekil 4.4.2.15. Doğu ayak 1. sıra bloğu üzerindeki strüktürel olmayan çatlaklar..... | 121 |
| Şekil 4.4.2.16. 12.B.1 Envanter numaralı mermer blok [110] | 123 |
| Şekil 4.4.2.17. 12.B.2 Envanter numaralı mermer blok | 124 |
| Şekil 4.4.2.18. Batı ayak 1. sıra bloğun tamamlaması | 126 |
| Şekil 4.4.2.19. 12.B.12 Envanter numaralı mermer blok [134] | 125 |
| Şekil 4.4.2.20. 12.B.12 Envanter numaralı mermer blok | 125 |
| Şekil 4.4.2.21. Batı ayak 2. sıra bloğun tamamlaması | 126 |
| Şekil 4.4.2.22. Batı ayak 3. sıra bloğun tamamlaması | 127 |
| Şekil 4.4.2.23. 12.B.22 Envanter numaralı mermer blok [134] | 128 |
| Şekil 4.4.2.24. 12.B.22 Envanter numaralı mermer blok | 128 |
| Şekil 4.4.2.25. 12.B.21 Envanter numaralı mermer blok [134] | 129 |
| Şekil 4.4.2.26. 12.B.21 Envanter numaralı mermer blok [134] | 129 |
| Şekil 4.4.2.27. Doğu ayak 1. sıra bloğun tamamlaması | 130 |
| Şekil 4.4.2.28. Doğu ayak 2. sıra bloğun tamamlaması | 130 |
| Şekil 4.4.2.29. 94.B.13 Envanter numaralı mermer ayak bloğu [134]..... | 131 |
| Şekil 4.4.2.30. 94.B.13 Envanter numaralı mermer ayak bloğu | 131 |
| Şekil 4.4.2.31. 94.B.13 Envanter numaralı mermer ayak bloğu [134]..... | 132 |
| Şekil 4.4.2.32. Doğu ayak 3. sıra bloğun tamamlaması | 133 |
| Şekil 4.4.2.33. Nysa Çarşı Bazilikası yeniden ayağa kaldırma projesi müdahale paftaları | 134 |
| Şekil 4.4.2.34. Nysa Çarşı Bazilikası yeniden ayağa kaldırma projesi müdahale paftaları | 135 |
| Şekil 4.4.2.35. Nysa Çarşı Bazilikası yeniden ayağa kaldırma projesi müdahale paftaları | 136 |
| Şekil 4.4.2.36. Nysa Çarşı Bazilikası yeniden ayağa kaldırma projesi müdahale paftaları | 137 |

| | |
|--|-----|
| Şekil 5.2.2.1.1. Agora yeniden ayağa kaldırma çalışmalarından sonra, 2004 [138]..... | 144 |
| Şekil 5.2.2.1.2. Tiyatro'nun odaları [138]..... | 145 |
| Şekil 5.2.2.1.3. Tiyatro hyposkneion tonozları [137]..... | 145 |
| Şekil 5.2.2.1.4. Tiyatro sahne frizi [139] | 146 |
| Şekil 5.2.2.1.5. Tiyatro podyum frizi 2006 kazı sezonu [140]..... | 147 |
| Şekil 5.2.2.1.6. Tiyatro sahne yapısı güney ve doğu cephe 2006 yılı restorasyon öncesi ve sonrası [140] | 147 |
| Şekil 5.2.2.1.7. 2012 yılı Tiyatro podyum frizleri silikon kalıp alma işlemi [143]..... | 148 |
| Şekil 5.2.2.1.8. 2014 yılı podyum frizlerinin orijinaleri yerlerine replikalarının yerleştirilmesi [145] | 148 |
| Şekil 5.2.2.1.9. Aydın Arkeoloji Müzesi Nysa tiyatrosu podyum frizleri teşhir çalışması [145] | 149 |
| Şekil 5.2.2.1.10. Tiyatro sahne binası güney ve doğu cephe, Ekim 2021 [149]..... | 150 |
| Şekil 5.2.2.1.11. Tiyatro sahne binası kuzey cephe, Ekim 2021 [149]..... | 150 |
| Şekil 5.2.2.1.12. Tiyatro sahne binası kuzey cephe, Ekim 2021 [149]..... | 151 |
| Şekil 5.2.2.1.13. Gerontikon 2008 yılı restorasyon çalışmaları [141]..... | 151 |
| Şekil 5.2.2.1.14. 2019 yılı Gerontikon oturma basamakları koruma-onarım çalışmaları [150] | 152 |
| Şekil 5.2.2.1.15. 2013 yılı öncesi Cadde1-Plateia/Sütunlu Cadde [145] | 153 |
| Şekil 5.2.2.1.16. 2014 yılında açığa çıkarılan Anıtsal Giriş [145]..... | 153 |
| Şekil 5.2.2.1.17. 2014 yılı Cadde1-Plateia/Sütunlu Cadde [145] | 154 |
| Şekil 5.2.2.1.18. Cadde1-Plateia/Sütunlu Cadde'nin batısında 2018 yılında açığa çıkarılan Cadde 1B [152] | 155 |
| Şekil 5.2.2.1.19. 2019 yılı Anıtsal Giriş [150] | 155 |
| Şekil 5.2.2.1.20. Anıtsal Giriş duvarlarının restorasyon öncesi ve sonrası [147] | 156 |
| Şekil 5.2.2.1.21. 2020 yılında açığa çıkarılan Nymphaeum [148]..... | 156 |
| Şekil 5.2.2.1.22. Cadde1- Plateia [110]..... | 157 |
| Şekil 5.2.2.1.23. 2021 yılında Nymphaeum [149] | 157 |

| | |
|---|-----|
| Şekil 5.2.2.1.24. Çarşı Bazilikası Öztaner (2016) restitüsyon önerisi [110]..... | 158 |
| Şekil 5.2.2.1.25. Çarşı Bazilikası figürlü başlığı tamamlama, kopyalama çalışması ve mulajı [144] | 158 |
| Şekil 5.2.2.1.26. Figürlü başlığın Aydın Arkeoloji Müzesi'ne taşınması ve bazilika kemer ayaklarının ilk ayağa kaldırma çalışmaları [145] | 159 |
| Şekil 5.2.2.1.27. Bazilika doğu duvarı temizlik çalışması öncesi ve sonrası [145] | 160 |
| Şekil 5.2.2.1.28. Forum alanı [147]..... | 160 |
| Şekil 5.2.2.2.1. Podyumlu Tapınak kazı öncesi ve sonrası [142,152]..... | 161 |
| Şekil 5.2.2.2.2. Yapının dorik sütunlu ve impluviumlu bölümü [150] | 162 |
| Şekil 5.2.2.2.3. Roma villası [150]..... | 162 |
| Şekil 5.2.2.2.4. 2017 yılı Kilise [151] | 163 |
| Şekil 5.2.2.2.5. Kilise apsis duvarı restorasyon öncesi ve sonrası [147] | 163 |
| Şekil 5.2.2.2.6. 2005-2021 Stadion [122, 110] | 164 |
| Şekil 5.2.2.2.7. Merkez Köprü-II [110]..... | 164 |
| Şekil 5.2.2.2.8. Sarnıç-Çeşme yapısı 2004 yılı kazı öncesi ve sonrası [138]..... | 165 |
| Şekil 5.2.2.2.9. Nysa kent planı [110] | 165 |
| Şekil 5.2.3.1. Yönlendirme ve bilgilendirme panoları [110] | 166 |
| Şekil 5.2.3.2. Alana yerleştirilmiş bilgilendirme panoları [144]..... | 166 |
| Şekil 5.2.3.3. Alana yerleştirilen Çarşı Bazilikası, Forum, Anıtsal Giriş ve Cadde1- Plateia/ Sütunlu Cadde bilgilendirme panosu [151]..... | 167 |
| Şekil 5.2.3.4. Geçmiş yıllara ait broşür [110] | 167 |
| Şekil 5.2.3.5. Gezi güzergahı için yapılan düzenleme çalışmaları [143] | 168 |
| Şekil 5.2.3.6. Çevre düzenleme çalışmaları kapsamında güvenlik önlemleri [143] | 168 |
| Şekil 5.2.3.7. WC yıkım öncesi ve sonrası [145]..... | 169 |
| Şekil 5.2.3.8. Cadde'de düzenleme yapılmadan önce ve yapıldıktan sonra [146]..... | 169 |
| Şekil 5.2.3.9. Tiyatro analemma blokları düzenlemesi öncesi ve sonrası [146]..... | 170 |
| Şekil 5.2.3.10. Ziyaretçi Karşılama Merkezi projesi [148]..... | 171 |

| | |
|--|-----|
| Şekil 5.2.3.11. Ziyaretçi Karşılama Merkezi projesi [148] | 171 |
| Şekil 5.2.3.12. Tescilli Yağhane ve Nysa Kültür Merkezi projesi [151] | 172 |
| Şekil 5.2.3.13. Nysa Kültür Merkezi projesi [151] | 172 |
| Şekil 5.2.3.14. Aydın Büyükşehir Belediyesi Meclis Toplantısı [110]..... | 173 |
| Şekil 5.2.3.15. Hürriyet Gazetesi ekibi ziyareti [110]..... | 173 |
| Şekil 5.2.3.16. Nysa Antik Kentinde Çocuk Eğitim Programı [110]..... | 174 |
| Şekil 5.2.3.17. 2. Nysa Çocuk Şenliği [152] | 174 |
| Şekil 5.2.3.18. 2015 yılı Tünel koruma-onarım çalışmaları [146]..... | 175 |
| Şekil 5.2.3.19. 2015 yılı Tünel 3B lazer tarama [146]..... | 176 |
| Şekil 5.2.3.20. Anıtsal Giriş'e ait aediculanın üst elemanlarının anastilosisi [147]..... | 176 |
| Şekil 5.2.3.21. Kuzeydeki kemerli yapının restorasyon öncesi ve sonrası [152]..... | 176 |
| Şekil 5.2.3.22. Nysa Çarşısı Bazilikası Kemer Ayaklarının Anastilosis Projesi öncesi ve sonrası [149] | 177 |
| Şekil 5.2.3.23. Nysa Antik Kenti Tiyatrosu Scaenae Frons (Sahne Cephesi) Restorasyon Projesi sonrası [149] | 177 |
| Şekil 5.3.1.1. Mevcut gezi rotası [110] | 182 |
| Şekil 5.3.1.2. Uzun güzergah olarak önerilen gezi rotası..... | 184 |
| Şekil 5.3.1.3. Kısa güzergah olarak mevcut rotadan referansla önerilen gezi rotası | 186 |
| Şekil 5.3.2.1. Heidentor (Carnuntum) Zafer Anıtı için üretilmiş bir şeffaf pano örneği, Avusturya [153]..... | 187 |
| Şekil 5.3.2.2. Çarşısı bazilikası için önerilen şeffaf pano | 189 |
| Şekil 5.3.2.3. Çarşısı bazilikası için önerilen bilgilendirme panosu | 190 |

KISALTMALAR LİSTESİ

| | |
|--------|---|
| GEKA | Güney Ege Kalkınma Ajansı. |
| ICOMOS | International Council on Monuments and Sites. |
| UNESCO | United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. |

1. GİRİŞ

MÖ 3. yüzyıldan bu tarafa var olan Nysa Antik Kenti, Menderes Ovası'na hâkim, antik Mesogis Dağları'na sırtını vermiş, bereketli zeytin ve incir ağaçlarının arasında, günümüzde Aydın iline bağlı Sultanhisar ilçesinde yer almaktadır. Kentin çok büyük bir kısmı geçmişten günümüze kadar tahrip olmuştur. Buna rağmen eşsiz mimarisi ve güzel doğasıyla bugün içinden Tekkecik Dere'nin aktığı vadi üzerinde yer alan büyük bir antik kenttir. Nysa, antik Karia bölgesinin Hellenistik ve Roma Dönemi kentidir. Özellikle Roma Dönemi'nin en parlak yapım faaliyetlerinin görüldüğü MS 2. yüzyılda [1] kent çok büyük imar girişimleriyle gelişmiştir. Roma Dönemin'den sonra Bizans Dönemi imar faaliyetlerinin de yoğun olduğu bilinen kentin bugün içinde görülebilen yapılarının çoğunda Bizans Dönemi izleri de görülmektedir.

Nysa Antik Kenti ve benzeri birçok arkeolojik alanın tarihine dair bilgilere ulaşmamızı sağlayan arkeoloji bilimi, zorlu süreçleri olan zaman alıcı faaliyetlerdir. [2] Arkeolojik alanlarda bulunan eserler, gün ışığına çıkarıldıktan sonra zamanla yarış başlamaktadır. Eserler hem doğal yollar hem de insan eliyle tahrip olma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Gün ışığına çıkarılan taşınır ya da taşınmaz tüm eserlerin, gelecek nesillere aktarılabilmesi için kapsamlı bir koruma programına alınması şarttır. Ancak sadece tek seferli bir koruma uygulaması yeterli değildir. Eserlerin sürdürülebilir korunması için sonrasında yorumuna ve sunumuna da aynı özenle yaklaşılmalıdır.

1.1. Problem Tanımı

Ülkemizde tarihi eserlere karşı bilincin halen tam olarak oluşmamış olması sebebiyle bugün gün ışığına çıkarılan yapılar doğal ve doğal olmayan etkenler nedeniyle ciddi koruma sorunlarıyla karşı karşıyadır. Nysa Antik Kenti'nde de açığa çıkarılan yapılar, büyük depremler sonucunda yıkılmış ve sonrasında bu yapıların mimari elemanları kireç ocaklarında yakılarak yeniden kullanılmıştır. Ayrıca zaman içinde alana ait birçok malzeme yerinden sökülerek farklı amaçlarla kullanılmış, heykeltıraşlık ve diğer sanat eserleri tahrip etmiştir. Bu sorunlarla birçok arkeolojik alanda karşılaşılmaktadır. Bu nedenle tarihi eselerin korunmasında en önemli süreçlerden birisi de alanın değerine dair farkındalığın artırılması ve kullanıcı gruplarının bilinçlendirilmesidir. Arkeolojik alanların görünürlüğünü ve bilinirliğini arttıracak ve korunmasına katkı sağlayacak en önemli çalışma alanlarından birisi

yorumlama ve sunum projelerinin geliştirilmesidir. Bu kapsamda incelendiğinde, Türkiye’de yer alan birçok arkeolojik alanın sunumuna dair çalışmaların eksikliği, bu alanların hızla değerlerini kaybetmesine ve alanların sürdürülebilir şekilde korunamamasına sebep olmaktadır.

1.2. Amaç ve Kapsam

Bu çalışmada amaç, Nysa Antik Kenti ve içindeki yapıların yeni bulgular doğrultusunda yeniden ele alınarak yorumlanması ve daha algılanabilir sunum yöntemlerinin geliştirilmesidir. Alanda yapılan birçok kazı, retorasyon ve yeniden ayağa kaldırma çalışması sonucunda Nysa Antik Kenti, mimarisi ve kentin bütünlüğü açısından artık daha algılanabilir bir noktadadır. Bu doğrultuda sunum yöntemlerinin zenginleştirilmesi ziyaretçilerin ve çevre halkının farkındalığının artırılması ve alanın sürdürülebilir şekilde korunmasına katkıda bulunacaktır. Önerilerin geliştirilebilmesi için öncelikle Nysa Antik Kenti’nde bugüne kadar yapılan koruma ve alanın sunumuna yönelik çalışmalar değerlendirilecektir. Değerlendirmelere ek olarak yeni öneriler de geliştirilerek Nysa Antik Kenti’ne yönelik sunum prensipleri belirlenecektir. Elde edilecek prensiplerin diğer antik kentler tarafından kullanılabilir bir altlık oluşturması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada, Roma Dönemi mimarisiyle ön plana çıkan Nysa Antik Kenti ve yine MS 2. yüzyıla tarihlenen bir Roma yapısı olan Çarşı Bazilikası kapsam olarak belirlenmiştir. Bunun nedeni son dönemde yapının koruma projesinin ve ayağa kaldırma çalışmalarının yapılmış olmasıdır.

1.3. Yöntem

Çalışma kapsamında belirtilen amaca ulaşmak için ilk olarak Nysa Antik Kenti tarihi ve yapıları hakkında yapılmış tüm çalışmalarla birlikte, 2012’den 2022’ye kadar yapılmış alandaki tüm sunum çalışmaları incelenecektir. Detaylı bir incelemeden sonra, çalışmanın temellerini oluşturabilmek için ele alınan bazilika yapıları, arkeolojik alanlarda koruma, restorasyon ve yeniden ayağa kaldırma kavramları ile yorumlama ve sunum kavramları hakkında da geniş bir literatür taraması yapılacaktır. Nysa Antik Kenti’nde yapılmış olan çalışmalar literatür araştırması sonucunda ulaşılan tüzükler, yönetmelikler ve yasalar kapsamında değerlendirilecektir.

Literatür taramasına ek olarak, çalışma kapsamında alana ve Çarşı Bazilikası’na dair detaylı çizimler üretilecektir. Çalışmanın odak kısmını oluşturacak olan Çarşı Bazilikası’nın

koruma sürecinde kazı başkanı tarafından restitüsyon önerisi ve çalışma kapsamında da çizimleri yapılmış olan yeniden ayağa kaldırma çalışmaları anlatılacak, bu çalışmalar için üretilmiş olan çizimler ortaya konacaktır. Bu çizimler detaylı mimari eleman belgeleri, restitüsyon ve restorasyon önerileri için çizimlerden oluşacaktır.

Grafik anlatımlar ve görsellerle çalışma desteklenecektir. Kentin ve yapılarının önemini daha iyi anlaşılabilmesi için, kent geneli ve yapılarının dönemler içindeki durumları ayrıntılı şekilde anlatılacak ve bu dönemlere ait haritalar hazırlanacaktır.

Yukarıda bahsedilen literatür, yeniden ayağa kaldırma ve dönem çalışmaları sonucunda değeri bir kez daha ortaya konulan Nysa Antik Kenti için mevcuttaki sunum önerileri değerlendirilecektir. Sunumunun daha çeşitli olabilmesi için çağdaş tekniklerle ek öneriler getirilecektir. Gezi rotası düzenlenecek, bu rotada belirtilen yerlere konması için Çarşı Bazilikası özelinde hazırlanan ve arttırılmış gerçeklik ürünü olan şeffaf pano tasarımı önerilecektir.

1.4. Tezin Yapısı

Tez altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışma kapsamında belirlenen problem, bu problemde amaç edilen noktalar, bu amaç kapsamında ele alınacak alan ve yapılar ile bu amaca ulaşmak için kullanılacak yöntemler anlatılmaktadır.

İkinci bölüm ise tezin temelini oluşturan çalışmaların anlatıldığı bölümdür. Bu bölümde ilk olarak 'Arkeolojik Alanlarda Koruma ve Restorasyon' başlığı altında koruma ve restorasyon uygulamalarına, ne gibi müdahaleler olduğuna, bu müdahalelerin hangi yasal çerçevelerde tanımlandığına bakılmaktadır. Bu literatür çalışması kronolojik sırayla, ilk önce genel bir kültürel miras kavramı üzerinden, sonrasında arkeolojik alanlar özelinde olacak şekilde yapılmıştır.

İkinci bölümün ikinci alt başlığı olan 'Arkeolojik Alanlarda Yeniden Ayağa Kaldırma (Anastilosis)'de arkeolojik alanlarda yapılan yeniden ayağa kaldırma çalışmalarına ve genel olarak kavramın içeriğine değinilmektedir. Dünya'dan ve Türkiye'den örnek uygulamalar incelenmiştir.

İkinci bölümün üçüncü ve çalışmanın hedefini oluşturan başlık olarak 'Kültürel Miras Alanlarında Yorumlama ve Sunum' başlığı yer almaktadır. Bu başlık altında ilk önce genel kültürel miras kavramı üzerinden yorumlama ve sunum konularının ulusal ve uluslararası yönetmelikler ve tüzükler içindeki yeri kronolojik olarak ele alınmıştır. Kavramlara genel bir bakıştan sonra, arkeolojik alanlar özelinde yine kronolojik bir sırayla ulusal ve

uluslararası yönetmelikler ve tüzükler içindeki yorumlama ve sunum prensiplerine bakılmıştır. Uluslararası çapta yasal çerçevesine bakılan yorumlama ve sunum projeleri ve Türkiye’deki yasal çerçevesi ayrı iki başlık altında değerlendirilmiştir.

Üçüncü alt başlığın son alt başlığı olan ‘Dünya’den ve Türkiye’den sunum projesi örnekleri’nde Dünya ve Türkiye’den olacak şekilde yorumlama ve sunum projelerinden birkaç örneğe bakılarak, bu doğrultuda yapılması gerekenler ve yapılmaması gerekenlerin anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Nysa Antik Kenti’nin değerinin ve öneminin vurgulanması için ilk başlık olan ‘Antik Çağ’da Kentleşme’ başlığı altında antik kentlerin yapılaşma pratikleri, bu pratiklerin önemleri ve değerlerine dair bir çalışma yapılmaktadır.

Üçüncü bölümün ikinci alt başlığı altında çalışmanın detaylarını oluşturacak olan çarşı bazilikaları ele alınmaktadır. Üçüncü bölümün ikinci başlığı olan ‘Bazilika’nın Kökeni, Gelişimi ve Fonksiyonu’nda bazilika yapılarının kökenleri, gelişimleri ve fonksiyonları incelenmekte, kent içindeki yeri anlatılmaktadır. Kökenlerinin nereden geldiği, Anadolu için farklılaşıp farklılaşmadığı, farklılaştıysa ne gibi değişiklikler ve değerler kazandığı gösterilmektedir. Böylece ele alınan yapının daha anlaşılır olacağı düşünülmektedir.

Üçüncü bölümün üçüncü alt başlığı altında ‘Nysa Antik Kenti ve Çarşı Bazilikası’ başlığı altında Nysa’nın kentleşme bakımından pratiklerine, önem ve değerlerine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bunun için Nysa’nın kuruluşu, Hellenistik Dönemi, Roma Dönemi, Bizans Dönemi ve günümüzdeki durumuna bakılmıştır. Bakılan her dönem için grafik anlatımlarla dönem haritaları oluşturulmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümü olan ‘Nysa Çarşı Bazilikası Tribunal Bölümü Rölöve, Retitüsyon ve Restorasyon Çalışmaları’ başlığı altında alanın daha iyi algılanabilmesi ve sunumu için hazırlanacak olan çalışmalara örnek oluşturacak yapı olarak seçilen çarşı bazilikasının tribunal kısmının kemer ayaklarının koruma çalışmaları kapsamında ayağa kaldırılması için yapılan çalışmalar anlatılmıştır. Bu bölümde, yeniden ayağa kaldırılan anıtsal cephenin kemer ayaklarının mimari eleman belgelenmeleri, restitüsyon önerisi ve müdahale önerileri anlatılmaktadır.

Dördüncü bölümün ilk alt başlığı olan ‘Kazı Çalışmaları’nda, yapının ilk keşfi ve gün ışığına çıkarılması anlatılmaktadır. Hemen devamında ‘Mimari Belgeleme Çalışmaları’ başlığında ise kazısı sonucunda açığa çıkarılan yapının ve mimari elemanlarının nasıl belgelendiği anlatılmaktadır. Bu alt başlıkta son olarak yapının mevcut durumu çizimleriyle birlikte anlatılmaktadır.

Dördüncü bölümün üçüncü alt başlığı olan ‘Nysa Çarşı Bazilikası Tribunal Bölümü Restitüsyon Önerisi’ başlığı altında, kazı başkanı tarafından 2013 yılında ilk kez önerilen ve 2016 yılında yayınlanan restitüsyon önerisi dönemleri ve çizimleriyle birlikte anlatılmaktadır.

Dördüncü bölümün dördüncü alt başlığı olan ‘Nysa Çarşı Bazilikası Tribunal Bölümü Restorasyon (Kısmi Anastilosis) Önerisi’ başlığı altında, bir önceki bölümde anlatılan restitüsyon önerisi referans alınarak, restorasyon uzmanı danışmanlığında yapılan restorasyon önerisi anlatılmıştır. Bu başlığın alt başlıklarında alınan müdahale kararlarına yer verilmiştir.

Çalışmanın beşinci bölümü olan ‘Nysa Antik Kenti ve Çarşı Bazilikası Yorumlama ve Sunum Çalışmalarının Değerlendirilmesi’ başlığı altında, Nysa’nın ve Nysa’da yer alan yapıların belirlenen süreç içinde gerçekleştirilen yorumlama ve sunum çalışmaları değerlendirilmiştir. 2012 yılından başlayarak 2022 yılına kadar devam eden süre içinde, alanda gerçekleştirilmiş tüm tanıtım faaliyetleri ve yerel halkın bilinçlendirilmesi için yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler yapılırken alanın değerleri ve potansiyelleri bir kez daha göz önüne konulmuştur. Bu değerlendirmeler Bölge Ölçeği (Ege Bölgesi), Kent Ölçeği (Aydın İli, Sultanhisar İlçesi), Yakın Çevre (Nysa Antik Kenti) ve Yapı Ölçeği (Çarşı Bazilikası) gibi farklı ölçekler üzerinden ele alınmaktadır.

Alanda yapılan sunum önerilerinden gezi rotaları ve bilgilendirme panoları detaylı olarak incelenmiştir. Bu bilgilendirme panolarına çağdaş bir uygulama olarak arttırılmış gerçeklik ürünleri olan ‘şeffaf pano’ önerisi de getirilmiş ve örnek öneri olarak Çarşı Bazilikası üzerinde çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ‘Sonuç’ başlığı altında, yapılan çalışma değerlendirilerek alana katkısı belirtilmiştir. Ayrıca alanın sürdürülebilir şekilde korunabilmesi için sonraki dönem çalışmalara yol göstermesi amacıyla öneriler geliştirilmiştir.

2. TEORİK ARKA PLAN

2.1. Arkeolojik Alanlarda Koruma ve Restorasyon

Kültürel miras, insanlığın belleğini oluşturan somut ve soyut bütün değerlerin toplamıdır. Kültürel miras kavramı zamanla genişleyerek sadece anıtları içeren bir tanım anlayışından çıkarak daha geniş bir kavram haline gelmiştir. Buna göre kültürel miras; anıtlar, sivil mimarlık örneği yapılar, bu yapılar ve alanlarda gerçekleştirilen ritüeller, geleneksel ve özel üretimler gibi mekânların ruhunu oluşturan somut ve soyut değerler olarak belirtilmiştir. [3] Venedik Tüzüğü'nde yer alan genişletilmiş anıt kavramı 1976 yılında UNESCO tarafından kültürel geleneklerle ilgili tüm maddi varlıkları kapsayacak şekilde *kültürel varlık* terimi olarak güncellenmiştir. [4] Bu kavram 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kanunu'nda

“..değişik uygarlıkların sanat anlayışı, bilim ve teknik düzeyi, sosyal yaşamı hakkında somut veriler sağlayan ve korunmalarında kamu yararı görülen eşya ve yapıtlar..” [5] olarak belirtilmektedir.

Kültür varlığı olarak nitelendirilen değerler ‘taşınır’ ve ‘taşınmaz’ kültür varlığı olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır. Taşınır kültür varlıkları; resim, heykel, seramik kaplar, ikona, çini, metal, cam, dokumalar (halı, kilim vb.), mücevher, sikke, el yazmaları gibi taşınabilir (menkul) sanat eserleri olarak tanımlanmaktadır. Taşınmaz kültür varlıkları ise, anıtlar ve sitler gibi taşınmaz (gayrimenkul) alanları kapsamaktadır. Taşınmaz kültür varlıkları tek yapı veya yapılar grubunun oluşturduğu külliyeler ve kompleksler şeklinde olabilmektedir. Örneğin Didim Apollon Tapınağı tek başına bir anıtken, İstanbul'daki Süleymaniye Camii Külliyesi korunması gereken bir anıtlar bütünüdür. [6]

Kültür varlığının ölçüğü birçok anıtı ve kentsel dokuyu içerecek şekilde genişlediğinde ise alan *sit* kavramı ile tariflenmektedir. ‘Korunacak özellikleri olan doğal, insan yapımı ya da ikisinin ortak ürünü’ olan alanlara sit denilmektedir. [5] Özelliklerine göre sitler altıya ayrılmaktadır. Bunlar; doğal, tarihi, arkeolojik, kentsel, kırsal ve karmaşık sitlerdir. Tarih öncesinden (prehistorya) Endüstri Devrimi sonrasındaki döneme kadar olan zaman aralığına ait kalıntıların bulunduğu alanlara arkeolojik sit denilmektedir. [7] Arkeolojik sit kavramı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 658 sayılı ilke kararında,

“insanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yeraltında, yer üstünde ve sualtıdaki ürünleri, yaşadıkları devrin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı alanlar ve yerleşmeler” [8]

şeklinden belirtilmektedir.

Arkeolojik sitlerde yer alan mimari yapılar kullanım dışı kaldıklarında üzerleri zamanla toprak ile örtülmektedir. Kazılar sonucunda gün ışığına çıkarılan antik yapılar toprak altında kaldığı süre zarfında bu ortama alıştıkları için gün ışığına çıkarıldıkları zaman koruma ve onarıma ihtiyaç duymaktadırlar. [9] Bu onarımlar yapının özgün malzemesi ve mimari özellikleri ön planda tutularak azami ölçüde müdahalelerle yapılmalıdır.

“Bir mimari anıt artık yapıldığı amaca hizmet edemiyorsa, korunması pratik bir gereklilik olmaktan çıkar, kültürel bir görev haline gelir.” [10]

Günümüzde geçerli olan koruma ilkelerini temelleri 19. yüzyılda Avrupa’da oluşturulmaya başlamıştır. [11] 19. yüzyıldan önce ise Papa’nın talimatları ile belirtilen şekillerde koruma yapılmaktadır. [12] Bu tarihlerden de önce 1666’da İsveç Kraliyet Bildirgesi ile eski eserlerin ilk yasal koruması mevcuttur. [13]

Koruma kavramı aynı zamanda bir yapının bozulmasını, yıkılmasını, kötüye kullanımını veya bakımsızlığını önlemek üzere bakım ve müdahaleler içerecek eylemleri de kapsar. [14] Koruma, anlama, sağlama alma, gerekli bakım yöntemi olarak onarma, restore etme ve tarihi varlığı kültürel önemini kaybetmeyecek şekilde uyarlama olarak tanımlanmaktadır; değişimin sürdürülebilir bir şekilde yönetimidir ve sadece mimari bir zorunluluk değil, sosyal ve ekonomik bir konudur. Koruma, bir yapının geçmişi, şimdiki zamanı ve geleceği ile alakalıdır. [15] Koruma kavramının içeriğini kanıt (tarih), mevcut ihtiyaçlar, kullanılabilir kaynaklar ve sürdürülebilirlik konuları oluşturmaktadır. [16] Bir başka bakış açısıyla koruma kavramı, bir kültürel varlığın gelecek için sağlama alınmasını hedefleyen her tür girişimdir; korumanın amacı, kültür varlığının, onun fiziksel ve kimyasal doğası içerisinde vücut bulan kültürel özelliklerinin incelenmesi, kaydedilmesi, muhafaza edilmesi ve gerekli en az müdahale ile restore edilmesidir.¹ [17]

Sonuç olarak kültürel varlığın korunması, içerisinde yapının geçmişi, bugünü ve geleceği ile ilgili birçok kavramı barındıran, en az müdahale ile en uygun yöntemlerin birleşimi olarak uygulanan bir süreci tariflemektedir. Koruma, yapının geçmişine ait güvenilir bilgiler elde edilmesi, mevcut durumun sistematik bir şekilde belgelenmesi ve elde edilen tüm verilerin analizi ve yorumlanması doğrultusunda şekillenecek uygulamalar bütünüdür. Koruma çalışmalarının temelini, doğru ve yeterli bilgi birikimi ile belgeleyerek, sürekli bakımını ve mümkünse kullanımını sağlayarak, en az müdahale ile yerinde ve özgün

¹Uluslararası literatürde koruma; *Conservation*, *Preservation* ve *Protection* terimleri ile karşılık bulmaktadır. *Conservation* ve *Preservation* kavramları muhafaza etme, bir durumun, bir bütünlüğün, bir varlığın tüm özelliklerinin sürdürülmesi anlamına gelmektedir. [17]

durumunu koruyarak kültürel miras değerini devam ettirmeyi hedefleyen prensipler oluşturmaktadır.

Anıtların, özellikle arkeolojik eserlerin önemi Avrupa ülkelerinde 18. yüzyıl dolaylarında gündeme gelmişken [7], ülkemizde ilk kez 19. yüzyılda arkeolojik eser kavramı ve değeri anlaşılmaya başlanmıştır. Demiryolu inşaatları sırasında Batı Anadolu'da Ephesos ve Bergama gibi önemli kentler gün ışığına çıkarılmıştır. İstanbul'da Müze-i Hümayun kurulmuş ve Osmanlı'da eski eserleri koruma yasası çıkarılmıştır. Bu yasayla birlikte Anadolu'da bulunan eserlerin burada kalarak korunmaya alınmasının temelleri atılmaya başlanmıştır. [7] Aşağıda arkeolojik alanlarda koruma kavramı ile ilgili ulusal düzeyde genel ilkeler kronolojik sırayla verilmiştir.

Osmanlı'nın klasik çağlarında (16-18. yüzyıllar) yapıların korunması için dini değerler, geleneklere olan bağlılıklar, yapıların kullanılmaya devam etmesi gibi motivasyonlar var olmuştur. Bu motivasyonlara ek olarak *vakıf* kurumlarının oluşturulması da yapıların korunmasında etkili olmuştur. 'Belli bir malın kamu yararı için sonsuza kadar tahsisi' anlamına gelen vakıflar, yapıların korunabilmesi için yarattığı ve kendi kendine yenilenen kaynaklar ile Osmanlı'da onarım tarihi içinde en etkili unsur olmuştur. Bu dönemlerde onarım süreçleri oldukça kurallı ve hiyerarşik şekilde ilerlemektedir. Onarılması istenen yapının belirlenmesiyle başlayan süreç, yerel makamlarca onarım kararının alınması, merkez organların kararı onaylaması ve kararlar birlikte keşif, onarım raporları ve projenin hazırlanmasından oluşmaktadır. [18]

Tanzimat Dönemi'nde yürürlüğe giren 1869 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi ile ülkemizde bulunan kültürel miras varlıklarının belirlenmesine ve kayıt altına alındıktan sonra müzelerde sergilenmesine başlanmıştır. [16] Bu yasada eski eser tanımı 'yeryüzünde ve yeraltında bulunan arkeolojik eserler, paralar ve eşya' olarak tanımlanmıştır. Kaçak kazıları önlemek için cezai işlemler belirlenmiştir. Yasada günümüzden farklı olarak gün ışığına çıkarılan eserlerin arazi sahibi, devlet ve kazı ekibi arasında üçe bölünerek paylaşılacağı belirtilmektedir. [19]

Osmanlı'da koruma uygulamaları Batılılaşma sürecinde [18] de devam etmiştir. 1874 yılında kabul edilen II. Asar-ı Atika Nizamnamesi ile yabancı kazı ekipleri tarafından ortaya çıkarılan eserlerin yurt dışına çıkarılabilmesinin önü açılmıştır [20] ve bu durum taşınabilir tarihi eserlerin belgelenmesi ve korunması sürecinde büyük sıkıntılara neden olmaya başlamıştır. Bu sorunlar karşısında Osman Hamdi Bey büyük çabalar göstererek kanunda değişikliğe gidilmesinin yolunu açmış, 1884 tarihinde III. Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin ilan edilmesiyle eserlerin yurtdışına çıkarılması yasaklanmış ve kazılar sonucunda açığa

çıkarılan her tür eserin devlete ait olduğu belirtilmiştir. [8] Son olarak 1906'da IV. Asar-ı Atika Nizamnamesi yayınlanmış ve kültürel mirası korumada yasal zemin genişletilmiştir. [20]

1912 tarihli Muhafaza-i Abidat Kanunu ve 1930 tarihli Esvar ve Kala-i Atika'da 'belediyelere ve vilayete terk olunacak yerler' hakkında kanun çıkartılmıştır. 1912 tarihli kanun Cumhuriyet Dönemi'nde de kullanılmıştır. Ancak Kurtuluş Savaşı dönemlerinde koruma anlamında çok fazla hareket görülmemiştir. Bunun sebebinin İstanbul ve Ankara'da olmak üzere iki farklı hükümetin olması, önemli alanların düşman işgali altında bulunması gibi durumlar olduğu belirtilmektedir. [18]

1917 yılında 'Asar-ı Atika Encümeni Daimisi' Osmanlı'nın korumayla ilgili kurulan son örgütü olmuştur. [8] 20. yüzyılda değişen rejim ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nde arkeolojiye bakış açısı yenilenmiş ve daha çok önem verilmeye başlanmıştır. Yurtdışına eğitime gönderilen öğrenciler Ankara ve İstanbul'da kurulan arkeoloji bölümlerine öğretim üyesi olarak alınmış ve çok sayıda uzman yetiştirmeye başlanmıştır. 1924 yılına gelindiğinde 1917 yılında kurulan Asar-ı Atika Encümeni Daimisi'nin tüzüğü İstanbul'da 'Müteşekkil Muhafazai Asar-ı Atika Encümeninin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Talimatname' olarak değiştirilmiştir. Bu tüzüğe göre Encümenin ilk vazifesi İstanbul merkezinde ve il sınırları içerisinde bulunan eserler ve anıtların belgelenmesi ve belgelenen bu mirasla ilgili yayınların hazırlanmasıdır. [18]

1922-1932 yılları arasında 3788 hayrat eser onarılmıştır. 1931 yılında Atatürk'ün talimatlarıyla ve Bakanlar Kurulu kararıyla Başbakanlık Müsteşarı başkanlığında, İçişleri Müsteşarı, Vakıflar Umum Müdürü, Antikiteler ve Müzeler Müdürü ile Etnografya Müzesi Müdürü'nden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Komisyon kararları içinde ülkenin arkeolojik haritalarının yapılması için üniversitelere ve yerel eğitim kurumlarına görevler verilmiştir. [18]

Genel olarak küçük çaplı kararlar alınmış olsa da 1950'li yıllara kadar gelen hükümetlerde koruma ile ilgili ayrıntılı çalışmaların yapılmadığı görülmektedir. 1951 yılında yurt içinde korunması gerekli tarihi anıtları koruma uygulamalarında uyulacak ilkeleri ve bunlara bağlı programları belirleme, uygulamaları izleme ve denetlemek üzere Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı 'Anıtlar Yüksek Kurulu' kurulmuştur. Artık ihtiyaçlara cevap veremeyen eski yasalar 24 Nisan 1973'de kaldırılmış, yerine 'Eski Eserler Kanunu'² getirilmiştir. Kanunda arkeolojik sitler ve içerisinde yer alan eserler için "Antik bir

² **Kanun Numarası:** 1710, **Kabul Tarihi:** 25.04.1973, **Resmi Gazete Tarihi:** 06.05.1973, **Resmi Gazete Numarası:** 14527

yerleşmenin veya eski bir medeniyetin kalıntılarının bulunduğu yer veya su altında bilinen veya meydana çıkanlan yerlere *arkeolojik sit* (tarihî şehir kalıntısı) veya *ören yeri*” tanımı yapılmaktadır. Kanununun 19. maddesinde taşınmaz eski eserlerin bakım, onarım ve restorasyonlarının uzman kişilerce yapılmasının gerektiği belirtilmektedir. Araştırma ve sondaj yapma hakkı sadece Milli Eğitim Bakanlığı’na verilmiştir. Yaklaşık 10 yıl yürürlükte kalan Eski Eserler Kanunu 21 Temmuz 1983’te kaldırılmış, yerine günümüzde de hala geçerli olan 2863 sayılı ‘Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’ getirilmiştir. [8]

Kanununun amacı, korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir.³ Kanunda Kültür varlıkları,

“tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar” [5]

olarak tanımlanmıştır. *Koruma* ve *Korunma* kavramları,

“taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleri” [5]

olarak belirtilmiştir. *Ören yeri* kavramı ise,

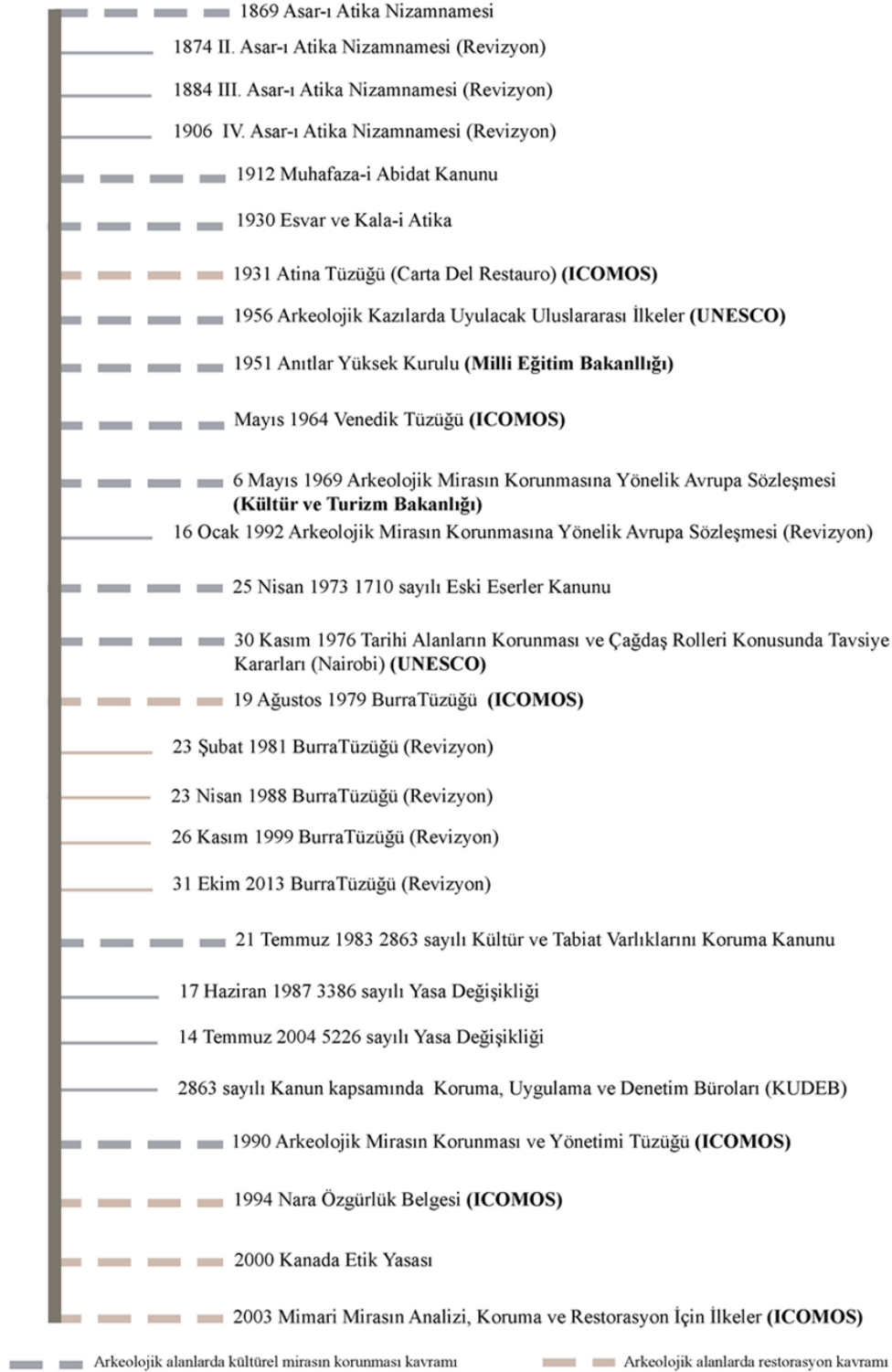
“tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli uygarlıkların ürünü olup, topoğrafik olarak tanımlanabilecek derecede yeterince belirgin ve mütecanis özelliklere sahip, aynı zamanda tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik bakımlardan dikkate değer, kısmen inşa edilmiş, insan emeği kültür varlıkları ile tabiat varlıklarının birleştiği alanlar” [5]

olarak tanımlanmaktadır. 2863 numaralı kanuna tabi olarak düzenlenen 658 numaralı ilke kararlarında arkeolojik sit alanlarında derecelerine göre belirlenen koruma ve kullanım koşulları açıklanmaktadır. Buna göre, 1. derece arkeolojik sit alanlarında kesinlikle hiçbir yapılaşmaya izin verilmemektedir. Bilimsel amaçlar haricinde hiçbir kazının yapılamayacağı ancak, ören yerlerinde gezi yolu düzenlemesi, açık otopark, WC, bilet gişesi, bekçi kulübesi gibi ünitelerin koruma kurulundan izin alınarak yapılabileceği belirtilmektedir. [5]

Daha sonrasında 17 Haziran 1987 tarihinde 3386 ve 14 Temmuz 2004 tarihinde 5226 sayılı kanunlarında olmak üzere revizyona gidilmiştir. Son yasal düzenlemeler kapsamında büyükşehir belediyeleri, valilikler ve Bakanlıkça izin verilen belediyelerin bünyesinde koruma, uygulama ve denetim büroları (KUDEB) kurulmuştur. [7] Cumhuriyet’in ilk 50

³ [5] Madde 1.

yılında düzenli kazılar Türk ve yabancı arkeologlar tarafından gerçekleştirilmiştir. 1979 yılından bu tarafa her yıl kazı sonuçları sempozyumları düzenlenerek bu çalışmalar bilim dünyasına sunulmaktadır. [19] (Şekil 2.1.1)



Şekil 2.1.1. Ulusal ve uluslararası bağlamda kültürel mirasın korunması kavramı kronolojik sıralama.

2.1.1. Genel restorasyon kavramı

Restorasyon koruma alanının en temel ve geniş kapsamlı bileşenlerinden biridir. [21] Restorasyon sanatının tarihi çok gerilere gitmektedir. Günümüzde teknik olarak restorasyon; eski, tarihi ve özgün değeri olan eserlerin, yapıların aslına uygun olarak, orijinal malzemeyle ve teknikle mümkün olduğu kadar az müdahaleyle korunması ve onarılmasıdır. [22] Amerikan İçişleri Bakanlığı Standartları'na göre restorasyon, bir varlığın formunu, detaylarını ve belli bir dönemde birlikte var olduğu çevresini; sonradan yapılan eklerin kaldırılması ve önceden dönem durumuna göre var olan eksiklerinin tamamlanması yoluyla hassasiyetle kurtarılması olarak tanımlanmaktadır. [14] Restorasyon kelimesi yeniden inşa gibi büyük müdahalelerle özdeşleştiriliyor olsa da eksik bir detayı tamamlamak gibi küçük müdahaleler de restorasyon kapsamında ele alınmaktadır. Aynı zamanda, yapıyı özgün haline geri getirmek amacıyla yapılan temizlik de bir restorasyon biçimi olarak adlandırılmaktadır. Restorasyonun gerekli olduğu yerlerde, tüm müdahalelerin doğruluğu kanıtlanmış, güvenilirliği yüksek bulgulara dayandırılması zorunludur. Önemli bir başka nokta ise, eski ile yeni müdahaleler arasında farklılık yaratılarak gelecekte meydana gelebilecek hatalı yorumlamalardan kaçınılması gerektiğidir. [16]

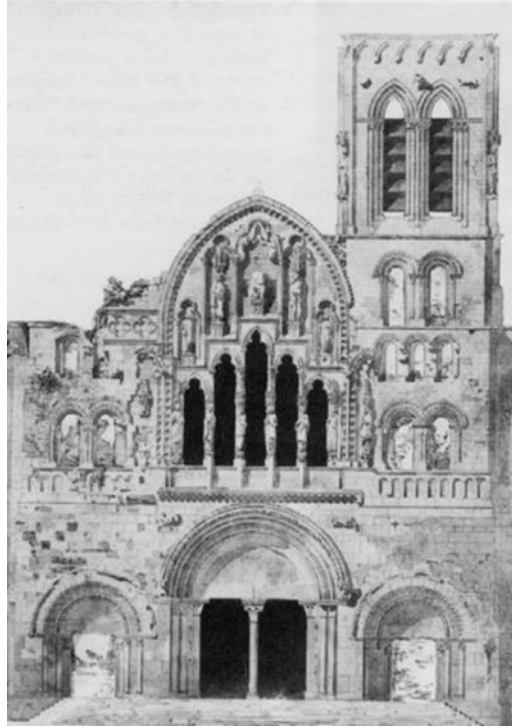
Restorasyon teknikleri temelde aynı kalmakla birlikte uygulamalar, algının değişmesiyle zaman içinde farklılıklar göstermiştir. Geçmişte yaygın olarak beğenilen, ideolojik ve kültürel açıdan simge olmuş yapılar toplum iradesiyle, bireysel ya da grup fonlarıyla (örneğin vakıflar) yaşatılmaya çalışılmıştır. Bugün ise artık koruma uygulamalarının kapsamı anıtsal tek yapı ölçeğini aşarak tarihi kent dokusunu oluşturan mütevazı yapıları da içine alacak şekilde genişlemiştir. [7] Algı değişimine ek olarak, teknolojinin sunduğu olanakların farklılaşması da tarih içerisinde restorasyon uygulamalarının değişim göstermesine sebep olmuştur. Günümüzde restorasyonda kullanılan alet ve gereçlerin çeşitliliği ve kullanım kolaylığı birçok çalışmayı çok daha kısa zamanda uygulanır hale getirmiştir. Bu teknolojik değişim zamandan tasarruf sağlarken aynı anda yapılan uygulamaların doğru ve etkili şekilde yapılmasını da desteklemektedir. [7]

Günümüzde restorasyon uygulamalarının geçmişteki örneklerden en önemli farkı ise, kuramsal bir temele oturtulmuş olmasıdır. Kişisel görüşlere ve dönemin mimarlık düşüncesine göre değişken değil, uluslararası alanda belirlenmiş olan kurallar kapsamında uygulanmaktadır. Tarih boyunca birçok üslup ve görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki Fransa, İngiltere ve İtalya'da gelişen *üslup birliğine varış* kaygısıdır. Violet le Duc' e göre;

“Bir yapıyı restore etmek, onu korumak, onarmak veya yeniden yapmak değil, belirli bir zamanda, hiç var olmadığı biçimiyle tam bitmiş bir yapı haline getirmektir.” [19]

Üslup birliğine varış, temelde bir yapının sadece görünüş olarak değil, aynı zamanda strüktürel olarak da ait olduğu dönemin üslubuna göre restore edilmesini belirtmektedir. [23] Bu kuram doğrultusunda yapılan çalışmaların Orta Çağ yapılarına çok büyük hasarlar verdiği bilinmektedir. [7]

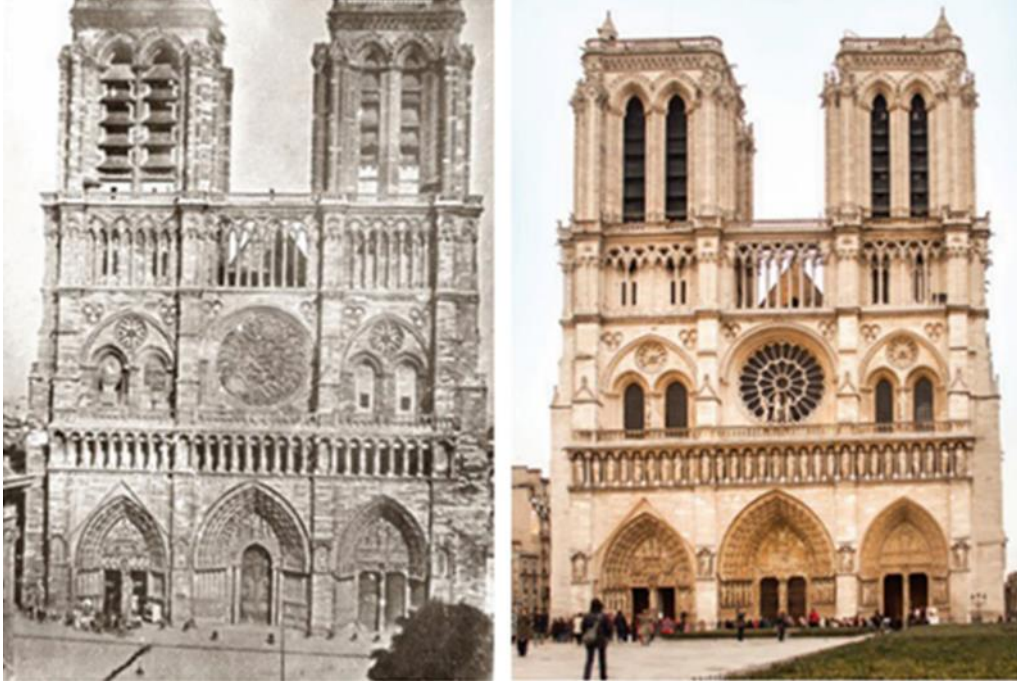
Üslup birliği anlayışına zemin hazırlayan görüş *analoji yöntemi* olmuştur. [24] Bu yöntemle göre, aynı ülke ve bölgede aynı yüzyılda inşa edilmiş benzer işlevdeki ve estetik özellikleri ile ön plana çıkan yapıların mimari özellikleri kopyalanarak diğer yapılarda kullanılmaktadır. 1840 yılında Violet le Duc'ın La Madeleine Bazilikası'nın restorasyon çalışmaları sırasında üslup birliği anlayışına göre uygulamalar gerçekleştirmiştir. (Şekil 2.1.1.1.) Bazilika yapısının Romanesk üsluptaki *naos*'unun doğu ucunda yer alan tonozları, erken Gotik dönemde tamirat görmüş olması ve yapının üslubunu bozduğu gerekçesiyle kaldırmıştır. Gotik üslupta olan tonozları Romanesk üslupta yeniden inşa etmiştir. Yapının batı cephesindeki rölyef ve bezemeler Violet le Duc'ın çizimlerine göre yeniden şekillendirilip tamamıyla yenilenmiştir. [24] [25]



Şekil 2.1.1.1. La Madeleine Bazilikası [24]

Benzer bir uygulama da Notre Dame Katedrali restorasyon çalışmaları sırasında gerçekleştirilmiştir. Ustası Jean-Baptiste Antoine Lassus ile birlikte çalışmaları yürüten Violet le Duc, ustasının ölümünden sonra yapının restorasyonu hakkında tek söz sahibi

olarak kalmıştır. Notre Dame Katedrali'nin *narteks*⁴ kısmında yer alan sağır cephelere pencereler açmış, yapının batı cephesini yeniden tasarlamıştır. Yapının XII. yüzyıla ait mimarisi korunmuş fakat diğer unsurları ortadan kaldırılmıştır. Katedral'in çan kulesi ve batı cephesi Orta Çağ mimarisinde yeniden düzenlenmiştir. [24] (2.1.1.2.)



Şekil 2.1.1.2. Notre Dame Katedrali batı cephesi (1840-2010) [24]

Violet le Duc, dönem eklerinin strüktürel olarak yapıya zarar vermesi durumuna, eklerin kaldırılması gerektiğini belirtmesine rağmen uygulamalarının bu doğrultuda şekillenmediği görülmektedir. [24] le Duc'a göre sadece anıt yapılar değil, ikincil önemdeki yapılar da tekrardan kullanım görmelidir. Anıt eserlerde gösterilen hassasiyetlerin ikincil yapılarda da gösterilmesi ve tekrar kullanımda verilecek işlevin yapının önceki işlevine yakın olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak le Duc, yapılardaki üslup birliğinin korunması gerektiği görüşünü devam ettirmekte, restorasyon uygulamasını yapan mimarın kendisini anıtın mimarı yerine koyarak kendi estetik kaygıları doğrultusunda yapıdaki eksik yerleri tamamlaması gerektiğini de belirtmektedir. [24]

Üslup Birliği kaygısıyla yapılan onarımlar çok tartışılmıştır ve karşı akım olarak hiçbir koşulda restorasyon yapılmamasını öneren *romantik görüş* doğmuştur. Ressam ve sanat eleştirmeni John Ruskin'in öncüsü olduğu romantik görüşe göre, sanat eserleri bugüne

⁴ **Narteks:** Erken Hıristiyan ve Bizans bazilika ve kiliselerinde tipik olarak karşılaşılan, genellikle yapının batı yönünde bulunan giriş bölümü olarak tanımlanabilir. Narteks genellikle merkez bölümden duvarlar yahut sütunlar ile ayrılmaktadır. [156]

ulaştığı şekliyle korunmalıdır. Üslup birliğine ulaşmak için dönem eklerinin kaldırılmasının ve yerlerine üslup birliğine varılma kaygısıyla yapılan müdahalelerin doğru olmayacağı belirtilmektedir.

“Anıtlarınıza iyi bakınız, o zaman restorasyona gerek kalmayacaktır. Zamanında çatıya konulan birkaç kurşun levhası, yağmur oluklarından zamanında alınan birkaç dal ve yaprak hem çatıyı hem de duvarları hasardan kurtaracaktır.” [7]

Bu uygulamalar sonucunda koruma, restorasyon ve yeniden ayağa kaldırma çalışmaları hakkında bağlayıcı olan uluslararası bildiriler ve tüzükler yayınlanması gerekmiştir. Aşağıda uluslararası tüzüklerin içerisinde ele alınan ve arkeolojik alanlarda yer alan restorasyon kavramı kronolojik sıraya göre anlatılmaktadır.

2.1.2. Arkeolojik alanlarda restorasyon kavramı

Kültürel miras alanlarında uyulması gereken tavsiye kararlarının yer aldığı tüzükler içerisinde arkeolojik sit alanlarına ayrıca değinilmektedir. Söz konusu alanlarda bulunan antik yapıların korunması ve restorasyonu için gereken uygulamalar toprak altından çıkarılmasıyla başlayan aşamalarla açıklanmıştır. Arkeolojik alanlarda yapılan ilk bilimsel çalışmalar 18. yüzyılda İtalya’da başlatılmıştır. Avrupa’da gelişen ve doğuya yayılan antikite merakı eserlerin tespit edilip kazılarak ortaya çıkarılmasına ve çıkan eserlerin Avrupa’daki başkentlerde bulunan müzelere taşınmasına neden olmuştur. [19] En çok Anadolu kökenli eserlerde karşımıza çıkan ve farklı Avrupa ülkelerine taşınması söz konusu olan, sonucunda eserlerin var oldukları çevrelerden ayrılması ve bağlamında korunmasına engel olunan bu ve benzeri durumların önüne geçebilmek için uluslararası kararlar alınması gerekmiştir. Dünya genelinde alınan bu kararların kronolojik sırasıyla anlatımı aşağıda yer almaktadır.

1931 yılında Atina’da oluşturulan 11 maddelik Atina Tüzüğü (Carta Del Restauro), restorasyon çalışmalarında anıtların önem sırası atfetmeden uygun ve kapsamlı şekilde ele alınması gerektiğini bildirmektedir. Kazısıyla birlikte yürütülsün yürütülmesin arkeolojik alanlardaki her restorasyon işleminin hasarlı parçaları sağlamlaştırmak, müzelerde ve arşivlerde korunandan daha az değerli olmayan, taşa işlenmiş sanat ve tarih belgelerinin tümünün incelenmesi, sonuçların sanat ve yapım tarihine yeni, beklenmedik bulgular kazandırabilecek titiz araştırmaları yapılması gerektiği belirtilmektedir. Bu uygulamaları acelecilik, kolaycılık ve duygusallık nedenlerinden hiçbirinin, eksikleri olan, sürekli ve yeterli denetimi yapılmayan, belirtilen ölçütlere uymayan uygulamalara yol açmamasına ve bu ilkelerin başta anıtların incelenmesi ve korunmasıyla görevli genel müdürlük olmak üzere

hem özel sektör hem kamu kuruluşlarınca uygulanması gerektiğine inanıldığı belirtilmektedir. Antik eserlerin gün ışığına çıkarıldığı kazı ve araştırmalarda, topraktan çıkan kalıntıların düzenlenmesi ve in-situ bırakılacak olan sanat eserlerinin sürekli olarak korunması çabalarını kapsayan ‘kurtarma’ çalışmalarının derhal ve sistemli bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Kazılarda olduğu gibi, anıtların restorasyonunda da önemli koşullardan biri, çalışmalar sırasında bir günlük tutularak çizim ve fotoğraflarla sağlıklı bir belgeleme yapılmasıdır. Böylece anıtın biçim ve strüktürüne ilişkin bütün ayrıntılar, bütünleme, temizleme ve yenilemenin bütün aşamaların kalıcı ve güvenli olarak kaydedileceği belirtilmiştir. [26]

Arkeolojik Kazılarda Uyulacak Uluslararası İlkeler UNESCO Genel Konferansı 5 Kasım-5 Aralık 1956 tarihleri arasında Yeni Delhi’de dokuzuncu oturumunda toplanmıştır. Tanımlar kapsamında arkeolojik kazıların mevcut tavsiye amacı için, arkeolojik kazılar ile arkeolojik karakterdeki objelerin keşfinde hedeflenen herhangi bir araştırma kastedilmektedir. Bu araştırmanın toprağı kazmayı veya yüzeyinin sistematik araştırılmasını gerektirebileceği belirtilmektedir. [27]

Kamunun eğitilmesi kapsamında, yetkili otoritelerin tarihin öğretilmesiyle geçmişe ait kalıntılar için saygı ve bağlılığı arttıracakları belirtilmektedir. Kazılara öğrencilerin katılımının önemli olduğu eklenmiştir. Tanınan uzmanlarca sağlanan arkeolojik bilginin basılarak yayınlanması, kazı yöntemleriyle ve elde edilen sonuçlarla ilişkili sergi ve konferansların yapılması ve kılavuzlu turların organizasyonu tavsiye edilmektedir. Araştırılan arkeolojik mevkilerin ve keşfedilen anıtların açıkça gösterilmesini geliştirmek amacıyla eğitim çalışmaları yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Metinde kazıları gerçekleştiren kişilere bulguları kapsamında bilimsel yayımları yapabilmeleri için garanti verilmiştir. Kaçak kazılar ve kaçakçılığa karşı üye devletlerin gerekli bütün önlemleri almasının şart olduğu belirtilmiştir. [27]

Mayıs 1964 tarihli Venedik Tüzüğü, tanımlar, amaç, koruma, onarım, tarihi yerler, kazılar ve yayın başlıkları altında 7 bölüm ve 16 maddeden oluşmaktadır. Tüzükte yer alan maddelerde anıt kavramı üzerinden yola çıkılarak korumanın genel prensiplerinden bahsedilmiştir. Tüzüğün bir bölümünde arkeolojik kazılara yer verilmiştir. Kazılar başlığı altında, 1956 tarihli ‘Arkeolojik Alanlarda Uygulanacak Uluslararası İlkeler Tavsiye Kararları’na referansla bilimsel standartlara uygun bir şekilde çalışmaların yürütülmesi gerektiği belirtilmektedir. Anıtların korunmasındaki temel tutum korumanın kalıcı olması ve sürekliliğin sağlanmasıdır. Anıtların korunması ve onarımı için, mimari mirasın incelenmesine ve korunmasına yardımcı olabilecek bütün bilim ve tekniklerden

yararlanılması gerektiği belirtilmektedir. Arkeolojik alanlarda yeniden yapım doğru bir uygulama olmadığı, sadece yeniden ayağa kaldırılması gerektiği Venedik Tüzüğü'nün 15. maddesinde belirtilmektedir. Yeniden ayağa kaldırma uygulamalarında, birleştirilecek malzemenin özgününden ayırt edilebilir olması gerektiğine ve mümkün olduğunca az miktarda kullanılması gerektiğine değinilmektedir. [28]

İlk olarak 6 Mayıs 1969 tarihinde yayınlanan ve 16 Ocak 1992 tarihinde revize edilen, Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesi'nde arkeolojik mirasın avrupa'nın ortak tarihi olduğu ve korunması gerektiği belirtilmektedir. Yapıların, mimari eser gruplarının, açılmış sit alanlarının, taşınır varlıkların, diğer tüm anıtlar ve çevresindekilerin, toprak veya su altında bulunması fark etmeksizin arkeolojik miras olarak nitelendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Sözleşmede, arkeolojik mirasın envanterinin yapılması ve anıtın veya korunacak bölgenin sınıflandırılması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, arkeolojik mirasın korunması ve araştırılması adına takip edilmesi gereken yasal hususlara da yer verilmektedir. Çalışmaların bilimsel yöntemlerle yapılması, tahrip edici kazı yöntemlerinden kaçınılması gerektiği, açığa çıkarılan eserlerin koruma önlemleri alınmadan açığa çıkarılmaması gerektiği belirtilmektedir. Açığa çıkarılan her eserin korunabilmesi için uygun depo alanlarının ve yapılar için rezerv bölgelerin bulunması gerektiği belirtilmektedir. Sözleşmede arkeolojik araştırmaların ve koruma çalışmalarının finansmanlarına, bilimsel bilginin toplanıp yayımlanmasına, kamuoyunun bilinçlendirilmesine, arkeolojik mirasın yasadışı dolaşımının önlenmesine, karşılıklı bilimsel ve teknik yardımlaşmaya ve sözleşmenin uygulanmasının denetimine de yer verilmektedir. [29]

30 Kasım 1976 tarihli Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rollerini Kapsamında Tavsiye Kararları'nda *Tarihi ve mimari alanlar* arkeolojik ve paleontolojik siteleri içeren her türlü bina, yapı ve açık alanlar grubu olarak tanımlanmaktadır. Bu alanlar kentsel ya da kırsal yerleşim yerlerini ve mimari, tarihi, tarih öncesi, sosyo-kültürel ya da estetik bakış açılarıyla kabul edilmiş uyumu ve değeri oluşturmaktadır. Bu alanlar arasında özellikle tarihi siteler, tarihi kentler, eski kentsel mahalleler, köyler ve içindeki evleri ile birlikte hiçbir değişime uğratılmama şartıyla korunması gereken homojen yapıdaki anıtsal grupların dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir. [30]

19 Ağustos 1979'da Avustralya'nın Burra kentinde kabul edilen Burra Tüzüğü, 23 Şubat 1981, 23 Nisan 1988, 26 Kasım 1999 ve 31 Ekim 2013 tarihlerinde revize edilmiştir. Tüzük, kültürel öneme sahip yerlerin (kültürel miras yerleri) korunması ve yönetimi için rehberlik sağlamakta, miras alanlarında uyulması gereken standartları belirlemektedir.

Tüzük değişime temkinli bir yaklaşım izlemektedir. Yere bakıp onu kullanılabilir ve korunabilir hale getirmek için gerektiği kadar müdahalede bulunmayı tavsiye etmektedir. Tüzükte restorasyon kavramı, yığılmaları kaldırarak veya yeni malzeme kullanmadan mevcut elemanları yeniden monte ederek bir yeri bilinen daha önceki bir duruma döndürmek anlamına gelmektedir. Koruma ve yönetim başlığı altında kültürel öneme sahip yerler korunması, korumanın amacının; bir yerin kültürel önemini korumak olduğu, korumanın, kültürel öneme sahip yerlerin iyi yönetiminin ayrılmaz bir parçası olduğu ve kültürel öneme sahip yerlerin korunması gerektiği ve riske atılmaması veya savunmasız bir durumda bırakılmaması gerektiği belirtilmiştir. Bir yerde yapılacak değişimlerin fiziksel ve diğer kanıtları çarpıtmaması ya da varsayımlara dayanmaması gerektiği belirtilmektedir. Korumanın, mekânın çalışmasına ve bakımına katkıda bulunabilecek tüm bilgi, beceri ve disiplinlerden yararlanması gerektiği belirtilmektedir. Önemli noktaların korunması için geleneksel tekniklerin ve malzemelerin tercih edilmesi bildirilmiştir. Bazı durumlarda, önemli koruma avantajları sunan modern teknikler ve malzemelerin de kullanımının uygun olabileceği belirtilmiştir. [31]

1990 tarihli Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü'nde arkeolojik mirasın geçmişteki insan etkinliklerinin belgelerini oluşturduğu belirtilmektedir. Buna göre arkeolog ve diğer bilim insanlarının eserlerin günümüz ve gelecek nesillerin yararına incelemesi ve yorumlayabilmesi için korunması gerektiğini ve alanların doğru yönetiminin şart olduğu belirtilmiştir. Bu mirasın korunması için geniş mesleki bilgi ve birikimle interdisipliner bir çalışma izlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Mimari mirasın arkeolojik mirasın bir bölümü olduğu ve mimari miras kapsamına giren kalıntıların 1964 tarihli Anıtların ve Sitlerin Korunmasıyla İlgili Venedik Tüzüğü'ne göre korunması bildirilmiştir. [32]

Bu tüzükle birlikte arkeolojik mirasın yönetiminin değişik yönlerine ilişkin ilkeler ortaya koyulmuştur. Bunlar, kamu yöneticilerinin ve yasa koyucuların sorumlulukları, envanterleme süreçlerinin gerektirdiği mesleki yetenekler, belgeleme, kazı, araştırma, sürekli bakım, koruma, yeniden yapım, bilgi verme, sunuş, halkın erişimi ve kültür mirasının kullanılması ile arkeolojik mirasın korunmasında görev alacak meslek insanlarının nitelikleri yer almaktadır. Tüzük, tanım ve giriş, yasa ve ekonomi, belgeleme, araştırma, bakım ve koruma, sunuş-bilgi-yeniden yapım, mesleki nitelikler ve uluslararası iş birliği olmak üzere dokuz bölümden oluşmaktadır. Arkeolojik mirasın tanımı, temel verileri arkeolojik yöntemlerle elde edilen maddi miras olarak belirtilmiştir. İnsan varlığının her türlü izini kapsadığını ve her tür insan etkinliğini yansıtan yerleri, terk edilmiş yapıları,

toprak ve su altındaki sitler de dâhil olmak üzere her tür kalıntıyı, bunlarla ilişkili taşınabilir tüm kültürel malzemeyi içerdiği vurgulanmıştır. [32]

Envanter çalışmalarının her düzeyden bilgiyi kapsayacak detayda olması gerektiği belirtilmiştir. Arkeolojik mirasın yönetiminin genel hedefinin bütün belge ve bilgiyi uzun vadeli koruma ve bakımını sağlayarak, anıt ve siteleri yerinde korumak olduğu belirtilmiştir. Sürekli bakım, koruma ve yönetime vurgu yapılmakta, eğer kazılardan sonra gerekli bakım ve koruma sağlanamayacaksa arkeolojik mirasın kazılarak gün ışığına çıkarılmaması ve her türlü etkene karşı açık bırakılmaması gerektiği belirtilmektedir. Yeniden yapım konusunun deneysel araştırma ve yorum olarak iki ayrı işleve hizmet ettiği vurgulanmaktadır. Yeniden yapımların arkeolojik verilere zarar vermemeleri, özgün nitelikte olabilmeleri için bütün kaynaklardan ve mevcut bilgilerden sonuna kadar faydalanılması gerektiği belirtilmiştir. Eğer mümkünse yeniden yapımların doğrudan arkeolojik kalıntıların üstüne yapılmaması; eğer yapılma zorunluluğu bulunuyorsa uygulamaların yeniden yapım olduğunun anlaşılabilir olması tavsiye edilmektedir. [32]

Arkeolojik mirasın hassas ve yenilenemeyen bir kaynak olduğu vurgulanmaktadır. Arkeolojik mirasın yok oluşunu en aza indirmek için arazi kullanımlarının denetlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu önerilerin yanı sıra kültür, çevre ve eğitim programlarının da geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Arkeolojik mirasın korunmasının ulusal, uluslararası, bölgesel ve yerel düzeydeki planlama politikalarıyla bütünleşmesi tavsiye edilmektedir. Tüzik kapsamında arkeolojik rezervlerin oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır. Halkın etkin katılımı tavsiye edilmektedir. Herkesin arkeolojik mirasın korunmasını bir görev olarak ele alması gerektiği ve bunun toplumsal bir sorumluluk olduğu vurgulanmaktadır. Arkeolojik mirasın bütün insanlığın malı olduğu, dolayısıyla korunması için gerekli kaynağın sağlanmasının her ülkenin görevi olması gerektiği belirtilmiştir. [32]

Belgeleme başlığı altında arkeolojik mirasın korunmasının onun içeriği ve niteliği hakkında mümkün olabilecek en ayrıntılı bilgiye dayandırılması belirtilmiştir. Arkeolojik mirasın korunması ve yönetiminde temel görevin arkeolojik araştırma olması vurgulanmıştır. Envanter hazırlanmasının bilimsel çalışmalar ve araştırmalar için temel oluşturduğu belirtilmiştir. Envanter hazırlanmasının sürekli ve güncel olması gerektiği belirtilmiştir. Kazıların bitiminden sonra belirli standartlara göre hazırlanan kazı raporlarının bilim camiasına sunulması gerektiği belirtilmiştir. Kazıların UNESCO'nun 1956 tarihli Arkeolojik Kazılarda Uygulanması Önerilen Uluslararası İlkeler'ine göre yürütülmesi tavsiye edilmiştir. [32]

Arkeolojik miras yönetiminin genel hedefinin, bütün ilgili belge ve koleksiyonların uzun vadeli koruma ve bakımını sağlayarak, anıt ve siteleri yerinde korumak olması gerektiği belirtilmiştir. Bu mirasın yeni bir yerlere taşınmasının mirası bağlamından koparacağı için koruma kurallarının çiğnenmesi anlamına gelebileceği belirtilmiştir. Bu ilke ile sürekli bakım, koruma ve yönetime olan gereksinim vurgulanmakta, eğer kazıdan sonra gerekli bakım ve yönetim sağlanamayacaksa, arkeolojik mirasın kazılarak gün ışığına çıkarılmaması ve açıkta bırakılarak her türlü etkene karşı savunmasız bırakılmaması gerekliliği hatırlatılmaktadır. Arkeolojik mirasın halka sunumunun önemi, çağdaş toplumların kökenlerinin ve gelişimlerinin anlaşılmasına yardım eden en önemli faktörlerden olduğu belirtilmektedir. [32]

Yeniden yapım uygulamalarının deneysel araştırma ve yorum gibi iki önemli işleve hizmet ettiği, mevcut arkeolojik verilere zarar vermemek için çok özenle hareket edilmesi gerektiği, özgün niteliklere ulaşabilmek için mevcut kaynaklardan ve bütün bilgilerden yararlanılması gerektiği vurgulanmaktadır. Mümkün oldukça yeniden yapımların arkeolojik kalıntıların üzerinde yapılması ve yeniden yapılan bölümlerin anlaşılır olması tavsiye edilmektedir. [32]

Arkeolojik mirasın korunmasında ve anlaşılmasında yerel halk tarihinin araştırılmasının çok önemli rolü olduğu belirtilmektedir. Arkeolojik mirasın korunması sürekli, dinamik bir gelişim süreci olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla bu alanda çalışan kişilerin bilgilerini güncel tutmasının gerekliliği vurgulanmış ve bunun için süre verilmesi tavsiye edilmiştir. Ayrıca bu alanda yüksek lisans programlarının geliştirilmesi de vurgulanmaktadır. [32]

16 Ocak 1992 tarihinde Valetta'da güncellenen, Avrupa Konseyi'nin Arkeolojik Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde arkeolojik mirasın Avrupa'nın ortak belleğinin kaynağı olduğu vurgulanmaktadır. Tarihi ve bilimsel araştırmalar için korunması gerektiği belirtilmektedir. [33]

1994 yılında Japonya'nın Nara kentinde toplanan ICOMOS Genel Kurulu tarafından Venedik Tüzüğü'nün ilk evre görüşleri doğrultusunda Nara Özgünlük Belgesi [34] hazırlanmış ve 'birimizin kültür mirası, hepimizin mirasıdır' anlayışı benimsenmiştir. Mimari miras ve yönetimiyle ilgili sorumlulukların, öncelikle o mirası yaratmış olan kültürel topluluğa ve sonrasında o mirasın korunmasında emek veren insanlara ait olduğu belirtilmektedir. Belge kapsamında koruma kavramı, bir yapıyı anlamaya, tarihini ve anlamını tanımaya, maddi olarak korunmasını sağlamaya ve gerektiğinde restore ederek değerlendirmeye yönelik tüm işlemleri içerir, şeklinde tanımlanmaktadır. [34]

2000 yılı tarihli Kanada Etik Yasası'nda restorasyon kavramı, bilinen erken bir dönemi temsil etmek üzere, bir kültür varlığının mevcut malzemesine ve strüktürüne yapılan her türlü müdahale olarak tanımlanmaktadır. Yasaya göre restorasyon eyleminin amacının kültürel varlığın kültür açısından önem taşıyan özelliklerinin ortaya çıkarılması olduğu belirtilmiştir. Restorasyonun geri kalan özgün malzeme ve eserin önceki durumuna ait güvenilir kanıtlar üzerinden temellendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. [16]

2003 yılında Victoria Şelaları'nda gerçekleştirilen 14. ICOMOS Genel Kurulu kapsamında oluşturulan Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler başlıklı kararlarında, mimari mirasın korunmasının, güçlendirilmesinin ve restorasyonunun disiplinler arası bir yaklaşımla yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir. Mimari mirasın restorasyonu söz konusu olduğunda taşıyıcı sistemin restorasyonunun tek başına bir çözüm olamayacağını, yapının bir bütün olarak korunmasının asıl hedef olduğu ve strüktürünün korunmasının bu hedefte bir araç olduğu belirtilmektedir. İlke kararları kapsamında, mimari değer taşıyan tarihi yapıları tıp alanındaki benzer bir araştırma ve öneri geliştirme sistemi ile değerlendirmek gerektiği önerilmekte ve bu yöntemin sorun, teşhis, tedavi ve kontrollerden oluşan bir süreç olduğu belirtilmektedir. Bozulma ve hasar nedenlerinin belirlenmesi, uygun tedavi yöntemleri arasından seçim yapılması ve uygulanan müdahalelerin başarılı olup olmadığının denetlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Koruma uygulamalarında strüktürün ve malzemelerin özelliklerinin bilinmesi ve anlaşılması gerektiği belirtilmiştir. Strüktürün ilk yapılışındaki ve günümüzden önceki durumlarının, yapım tekniklerinin ve değişimlerinin hakkında bilgiye ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır. Restorasyonda kullanılan malzemelerin özelliklerinin (öncelikle yeni malzemelerin) ve mevcut olanlarla uyumunun tam olarak araştırılması ve bilinmesi gerektiği belirtilmiştir. Strüktürün özel niteliklerine ve çevresindeki niteliklere zarar verilmeden müdahale edilmelidir. Harap olmuş strüktürlerin mümkün oldukça onarılmaya çalışılması, çok fazla yenilemeye gidilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. [35]

Sonuç olarak koruma kavramı 18. yüzyılda güçlenmeye başlamış, 19. yüzyılda restorasyon çalışmaları hız kazanmış, 20. yüzyılın ikinci yarısında ise koruma bir disiplin haline gelmiştir. Korumanın kuralları toplumların öncelikleri esasında sosyal, ekonomik ve siyasi tercihler çerçevesinde belirlenmekte, kamuoyunun eğilimleri ve yönlendirmeleri ile ilerlemektedir. [19]

2.2. Arkeolojik Alanlarda Yeniden Ayağa Kaldırma (Anastilosis)

Yeniden ayağa kaldırma (*anastilosis*) uygulaması, döneminde iri taş bloklardan yapılan Hellenistik ve Roma Dönemi yapıları için uygun bir onarım yöntemi olarak kabul edilmektedir. [19] Onarımın yapılabilmesi için söz konusu yapının belirli sayıda⁵ özgün parçasının bilinmesi gerekmektedir.

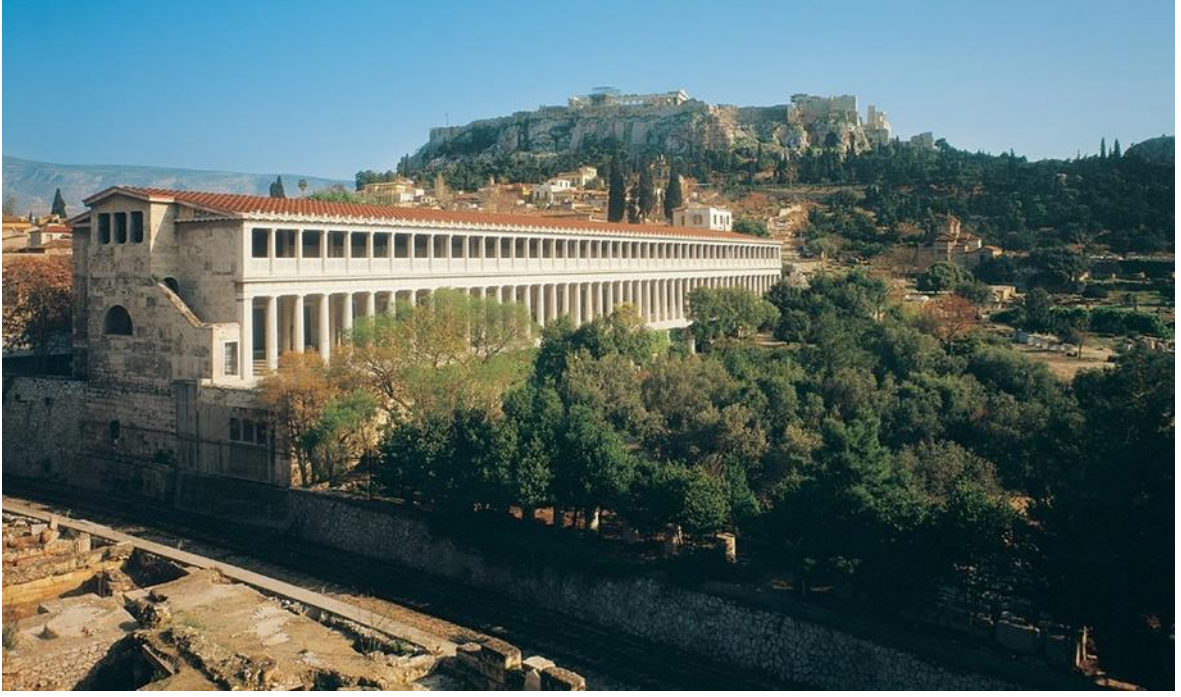
Yeniden ayağa kaldırma, Venedik Tüzüğü'nün 15. maddesinde,

“yıkılmış, parçaları dağılmış olan antik yapıların özgün parçalarının derlenip bir araya getirilerek ayağa kaldırılması” [28]

olarak ele alınmıştır. Bu uygulamada kazılar sonucunda açığa çıkarılan özgün parçaların buluntu yerlerine belgelemesi yapılmaktadır. Her mimari parça için bilgi fişleri hazırlanmalıdır. Parçaların 1/10 ölçekli plan, kesit ve görünüşleri çizilmelidir. Parçaların yapı üzerinde/içinde yerleri belirlenerek, parçaların bir araya gelme olasılıkları değerlendirilmelidir. [19] Yeniden ayağa kaldırma uygulamaları için en ideal durumlar anıtın elemanlarının çoğunun ele geçmiş, yapı içinde yerlerinin biliniyor olması ya da korunarak günümüze kadar gelmiş olmasıdır. [7]

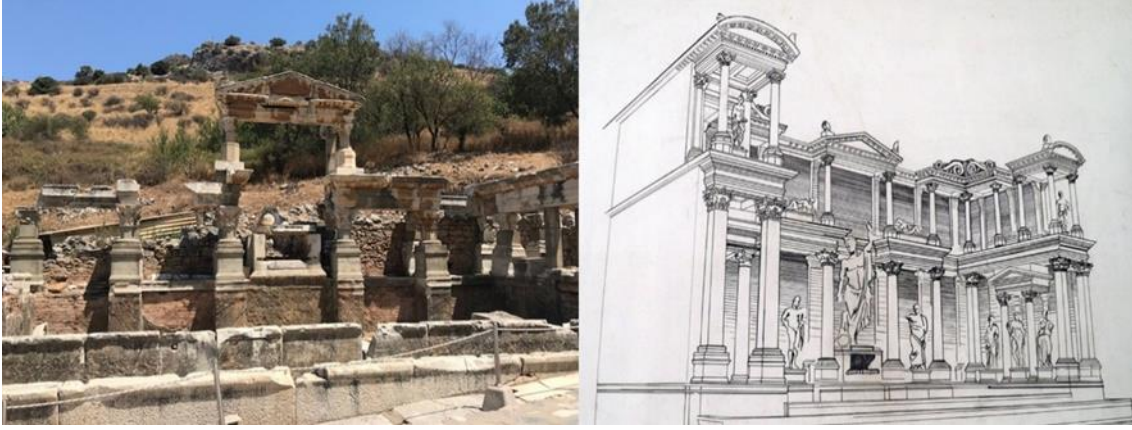
Yeniden ayağa kaldırma projeleri korunan yapı elemanlarının durumuna göre birkaç cephe elemanından oluşabileceği gibi yapının tüm cephelerinin ayağa kaldırılmasını da kapsayabilmektedir. [19] Ahunbay, tarihi bir yapının 1/1 ölçekli maketinin öğreticiliğinden şüphe duyulmayacağını ancak böyle bir maketin gerçek tarihi verilerin sergilendiği bir arkeolojik sitte bulunmasının doğru olmayacağını tartışmalı bir örnek olan Atina Agorası'ndaki Attalos Stoası üzerinden tartışmaktadır. (Şekil 2.2.1.) Yapının buluntu durumunda sadece güneydoğu ucunda bir kısım duvar ve temel kalıntıları bulunmaktayken, Attalos Stoası'nın ihtiyaç duyulan müze yapısı olarak değerlendirilmesine karar verilmiş ve yapı cepheleri özgün haline benzetilerek restore edilmiştir. İç mekânlarında ise bir müze yapısının ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemeler yapılmış, yapının özgününde yer alan dükkân ara bölmeleri kaldırılmıştır. [7]

⁵ Genel kanıda bir yapının anastilosisi yapılabilmesi için yapının parçalarının %80 oranında mevcut olması gerekmektedir. [7]



Şekil 2.2.1. Attalos Stoası, Atina Agorası, Yunanistan [36]

Ahunbay'ın, arkeolojik alanlarda kullanılan yeniden ayağa kaldırma uygulamaları üzerine bir diğer değerlendirmesi ise haksız vurgu yaratmak üzerine şekillenmektedir. Bir arkeolojik alanda anıtsal yapıların sağlam olarak korunması söz konusu ise yeterli verinin mevcut olduğu durumlarda yüksek yapıların ayağa kaldırılması sakıncalı görülmemektedir. Ancak bir arkeolojik alan düz bir arazide yer alıyorsa ve içerisinde yüksek yapıların kalıntıları bulunmuyorsa anıtsal yapıda yeniden ayağa kaldırma çalışması yapılması sakıncalı olarak görülmektedir. Çünkü bu uygulama sonunda söz konusu yapının arkeolojik alan içerisindeki en önemli yapı izlenimini vermesi söz konusu olacaktır. [7] Uygulama sonucunda haksız vurgu yapılarak algısı değiştirilen yapılara örnek olarak Ephesos Küretler Caddesi'nde yer alan Trajan Çeşmesi projesini göstermek mümkündür. Çeşme cephesine ait olan sütunların tamamı, bir bütün olarak ele geçirilememiştir. Mevcut parçalarla sütunların orijinal yüksekliklerinin tespit edilmesi mümkündür. Ancak yapı orijinal yüksekliğinde ayağa kaldırıldığında cadde üzerindeki diğer yapı kalıntılarına oranla daha ön plana çıkacağı için uygulama sonucunda doğru olmayan ve yapının yanlış algılanmasına neden olan bir sonuç ortaya çıkmıştır. [7] (Şekil 2.2.2.)



Şekil 2.2.2. Ephesos Trajan Çesmesi yeniden ayağa kaldırılması ve restitüsyonu [37]

Arkeolojik alanlarda gerçekleştirilen yeniden ayağa kaldırma uygulamalarında dikkat edilmesi gereken bir diğer konu ise, Venedik Tüzüğü'nün 15. maddesinde de belirtildiği üzere, anıtın sürekliliğini ve biçimini sürdürmesine yardımcı olacak bütünlemelerin en azda tutulması ve eklerin kolayca anlaşılabilir olması gerekliliğidir. Side Antik Kenti'nde yer alan Vespasian Anıtı'nın yeniden ayağa kaldırılması bu açıdan uygun bulunmaktadır. (Şekil2.2.3) Söz konusu yapıya uygulanan işlemler sonucunda yapı çevrenin silüetini değiştirmemiş ve uygulamalar yapının mevcut duvarlarına zenginleştirici cephe öğeleri olarak eklenmişlerdir. [28]



Şekil 2.2.3. Vespasian Anıtı, Side Antik Kenti [38]

Venedik Tüzüğü'nde belirtilen eklerin anlaşılması konusunda bazı aşırıya kaçılmış örnekler de mevcuttur. Bunlardan biri Pompei Antik Kenti Forum Yapısı'na ait mermer sütunların kırmızı tuğla kiremitlerle tamamlanması örneğidir. Yapının sütunlarına bütünleme yapıldığı bu nedenle estetik açıdan zarar gördüğü düşünülmektedir. Ahunbay, bir bütünlemenin bilimsel yönden olduğu kadar estetik yönden de başarılı olabilmesi için ayrıntıların iyi çözülmesi gerektiğine değinmekte, biçimin sürdürülebilmesinin eklerin özgün parçaya olabildiğince yaklaşmasıyla mümkün olabileceğini vurgulamaktadır. Ahunbay, bir bütünlemenin yapının algılanabilmesine yardım ettiği, genele bakıldığında göze batmadığı, fakat yakından incelendiğinde çıplak gözle ayırt edilebildiğinde estetik yönden de başarılı olunacağını vurgulamaktadır. Tüm bu değerlendirmeler doğrultusunda, uygulamada Bergama Trajan Tapınağı, işçilik ve malzeme yönünden başarılı bir örnek olarak nitelendirilmektedir. [7](Şekil 2.2.4.)



Şekil 2.2.4. Macellum Yapısı, Pompei Antik Kenti ve Trajan Tapınağı, Bergama Antik Kenti [39]

Yeniden ayağa kaldırma uygulamalarının uluslararası örgütler tarafından belirlenmiş olan prensipler doğrultusunda uygulanması sonucunda başarılı örnekler ortaya çıkmaktadır. Bu örneklerin yanı sıra, koruma alanında çok tartışmalı olan yeniden ayağa kaldırma ve sürece dair eleştiriler de yer almaktadır. Bazı uzmanlar, mevcutta ne kadar veri olursa olsun, yeniden ayağa kaldırma hazırlık aşamasında yapılacak en ufak yanlış yorumun geri dönülemez ve doğru olmayan uygulamalara yol açabileceğini belirtilmektedir. Bir diğer tartışmalı konu ise, yeniden ayağa kaldırolacak yapının elemanı olduğu anlaşılan, fakat başka bir yapı üzerinde sonraki dönemlerde kullanılmış olan elemanların, mevcut

buldukları yapıdan sökülerek yeniden ayağa kaldırmanın söz konusu yapıya zarar vereceği üzerine odaklanmaktadır.

2.3. Kültürel Miras Alanlarında Yorumlama ve Sunum

Geçmişte var olmuş ve günümüze kadar gelmiş olan kültürel mirasın korunması ve geleceğe taşınması gerekmektedir. Nysa Antik Kenti örneğinde de olduğu gibi, geçmişte kurulmuş, içinde yaşanılmış ve terk edilmiş mekânların içinde olduğu arkeolojik alanlarda var olan yapıların keşfi ve sunumu, arkeolojik mirasın nasıl korunması ve sunulması gereklidir gibi soruları oluşturmaktadır. Arkeolojik mirası koruma çalışmaları aynı zamanda; bu mirasın nasıl geleceğe taşınacağı, nasıl yorumlanıp, anlatılıp, sunulacağı konularıyla birlikte ele alınmaktadır. Bu konuda çok sayıda akademik çalışma, uluslararası tüzükler, ulusal yasalar üretilmiş, Türkiye ve Dünya’da çok sayıda arkeolojik alanda uygulanan sunum projeleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde arkeolojik alanlarda yorumlama ve sunum kavramlarının, akademik çalışmalar ve ulusal/uluslararası tüzükler ve kanunlar çerçevesinde tarihsel süreç içindeki yeri incelenmektedir. Bu araştırma sonucunda elde edilen bilgiler, seçilen farklı arkeolojik alanlarda uygulanmış sunum örnekleri üzerinden incelenmektedir.

Kültürel miras alanlarının korunması ve yönetiminde yorumlama ve sunum önemli kavramlardır. Bir alanın yorumlanması ve bu yorumun sonucunda sunulması ile alanın bilinirliği ve kamuoyunun kültürel miras bilinci artırılabilir, dolayısıyla alanın korunması için daha verimli bir ortam oluşturulabilir. Kültürel miras alanlarının önemini ortaya koyan ve değerlerini açığa çıkaran farklı iletişimsel yöntemler [40] kullanarak yorumlanması alanın anlaşılabilirliğini artırarak değerinin ortaya konulmasına yardımcı olacaktır.

Kültürel miras alanları için kullanılan ‘yorum’ kavramı ilk kez Freeman Tilden tarafından 1957 yılında kullanılmıştır.

“Eldeki bilgiyi harfi harfine iletmek yerine, original nesnelerin kullanımı, ilk elden deneyim ve açıklayıcı medya aracılığıyla anlamları ve ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlayan bir eğitim etkinliğidir.” [41]

Kültürel miras alanlarında yorum yapıya ve içinde bulunduğu çevreyle ilişkisine özel olmasına rağmen, etkili bir yorum geliştirebilmek için yaygın olarak kabul edilen bazı ilkeler bulunmaktadır. [42]

Tilden bunları şu şekilde sıralamaktadır;

- Gösterilen ya da tarif edilen şeyle bir şekilde ziyaretçinin deneyiminin arasında bağlantı kurmayan herhangi bir yorum kısır kalacaktır.

- Bilgi, olduğu haliyle, yorum değildir. Yorum bilgiye dayalı ilhamdır, ancak bunlar tamamen farklı şeylerdir. Fakat tüm yorumlar bilgi içerir.
- Yorum, sunulan malzeme ister bilimsel, ister tarihi, ister mimari olsun birçok sanatı birleştiren bir sanattır. Herhangi bir sanat, bir dereceye kadar öğretici olabilir.
- Yorumlamanın başlıca amacı eğitmek değildir, ancak buna teşviktir.
- Yorum bir bütün sunmayı amaçlamalı ve herhangi bir aşamadan ziyade insanın bütününe hitap etmelidir.
- Çocuklara yönelik yorum, yetişkinlere yönelik sunumun bir seyreltmesi olmamalı, temelde farklı bir yaklaşımı izlenmelidir. [41]

ICOMOS Yunanistan üyesi olan Vassilis Ganiatsas 1996’da yorumu ‘anlamanın açık biçimi’ olarak tanımlamıştır.

“Hem yorumlama hem de anlama sadece uygulamada, anıtların restorasyonunda, ziyaretçilere tesisler sağlanmasında, kültürel alanların düzenlenmesinde ve arkeolojik ve mimari mirasın şehirlerdeki kentsel çevreyle bütünleştirilmesinde tasarım önerilerimizde gerçekleşir.” [43]

19 Ağustos 1979’da Avustralya’nın Burra kentinde kabul edilen ve 23 Şubat 1981, 23 Nisan 1988, 26 Kasım 1999 ve 31 Ekim 2013 tarihlerinde revize edilen Burra Tüzüğü’nde yorumun tanımı basitçe ‘bir yerin kültürel önemini sunmanın tüm yollarıdır’ şeklinde yapılmıştır (1999);

“Bir yerin kültürel gücünü arttırmanın olası yöntemlerinin açıklayıcı bir notla birleşimidir. Yorum kumaşın işlenmesinin (örneğin bakım, restorasyon, yeniden yapılanma) bir kombinasyonu olabilir; yerdeki kullanım ve faaliyetler ve tanıtılan açıklayıcı metaryelin kullanımı.” [31]

1999 tarihli Uluslararası Kültür Turizmi Sözleşmesi, kültürel mirasın ve kültürel çeşitliliğin küreselleşmenin arttığı bir dönemde yorumunun ve sunumunun önemi vurgulanmaktadır. Sözleşmede, miras alanlarının ve kültürel etkinliklerin yorumlanması ve sunumu ile ilgili proje, politika ve stratejilerin teşvik edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. [44]

Kültürel miras alanlarında yorum kavramına ilişkin bazı kamu kurumlarının yorumları şu şekildedir;

- Association for Heritage Interpretation: “Yorumlama öncelikle insanları alanı, koleksiyonu ya da etkinliği anlamlandırmalarına ve daha fazlasını anlamalarına yardımcı olan bir iletişim sürecidir.”
- Interpretation Canada: “Yorumlama kültürel ve doğal mirasın anlam ve ilişkilerini ortaya çıkarmak için tasarlanmış, nesnelere, eserlere, manzaralara ve sitlerle doğrudan ilişki içinde olan bir iletişim sürecidir.”

- Lancaster İdari Planlama Komisyonu: “Basitçe söylemek gerekirse, yorumlama iyi bir hikâye anlatma sanatıdır.”
- Avrupa Miras Yorumlama Derneği: “Miras yorumlama, insanlara bir yer hakkında önemli fikirleri iletme konusunda uzmanlaşmış, yaygın öğrenmeye yönelik yapılandırılmış bir yaklaşımdır. Ziyaretçiler ile doğa koruma alanı, tarihi alan veya müze gibi miras alanlarında keşfedebilecekleri şeyler arasında bir bağlantı kurmaktır.”
- National Association of Interpretation: “İzleyicinin çıkarları ile kaynağın doğasında bulunan anlamlar arasında duygusal ve entelektüel bağlantılar oluşturan misyon temelli bir iletişim aracıdır.”

Tüzükte ek olarak, bir miras alanının sunumunun, mekânın öneminin ortaya çıkarılması, vurgulanması ve iletilmesi sürecindeki temel rolü ile birlikte, koruma sürecine destek olarak tanıtım faaliyetlerinin önemine dikkat çekilmektedir. [44]

Sonuç olarak yorumlama, kültürel miras alanlarının yönetimi ve korunması konularında çok önemlidir. Yorumlamanın amacı, kültürel mirası tüm kullanıcıların anlayabileceği bir hale getirmektir. Kültürel mirasın yorumlanması yoluyla bilinirliğinin artırılması, alanların önemini bilinmesini ve dolayısıyla korunmasını sağlamaktadır.

Yorumlama sürecinde ziyaretçi yönetimi çok önemlidir. Ziyaretçi yönetimi, alan ve alana gelen ziyaretçilerin nasıl etkileşime girdiğini ile ilgilidir. Bu sebeple, ziyaretçi deneyimini artırırken alanların korunmasını sağlamayı amaçlamaktadır. [45] Ek olarak turistik etkinin kontrol edilmesine ve alanın yararına olacak şekilde turizmin kanalize edilmesine yardımcı olmaktadır. Bu hedeflere ulaşmak için yorumlama erişilebilir ve sürdürülebilir olmalıdır. [46] Silberman sürdürülebilirlik ve yorumlama arasındaki ilişkiyi şu şekilde anlatmaktadır:

“Kamu bütçelerinin daraldığı ve her türden kültürel kurumun kendi kendine idame ettirmede zorlandığı bir çağda, mekân yorumlama yöntemleri ve teknolojilerinin seçimi genellikle yerel ekonomik kalkınmayı teşvik etmeye yönelik olmalıdır.” [47]

Sürdürülebilir bir yorum yaratmak için kullanıcılar ve kaynaklar arasındaki ilişki iyi anlaşılmalı ve dengelenmelidir. Sürdürülebilirliğin temel unsurlarından biri alanın kendisini, bulunduğu yeri ve beklenen ziyaretçi profilini anlamaktır. [46] Diğer bir önemli nokta ise alanların ekonomik bir kaynak olarak nasıl kullanılacağı ve bunun yerel halka nasıl fayda sağlayacağıdır. [48] Yani yerel halkın yorumlama sürecine dâhil edilmesi, ‘alanların koruyucuları’ haline gelmelerine ve orada gerçekleşen tüm faaliyetlerden faydalanmalarını sağlayacak sürdürülebilir formüllerden birisidir. [49]

ICOMOS tarafından 2002 yılında ilan edilen ve 2008 yılında revize edilen Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Tanıtılmasına İlişkin Tüzük (Ename Tüzüğü)’te kültürel miras alanlarının yorumlanması, tanıtılması ve halkın farkındalığının ve

katılımlarının artırılması gerektiği belirtilmektedir. Tüzükte geçmişte yaşanmış bir yerin sunum yöntemiyle yeniden anlatılması ve yeniden inşası sürecine ilişkin olarak: hayatta kalan mimari kalıntıların, geçmiş toplulukların ve medeniyetlerin somut olmayan değerleri, neyin korunacağı, nasıl korunacağı ve halka nasıl sunulacağı konularına dikkat çekilmektedir. [50] Yorumlama ve sunum şu şekilde açıklanmaktadır;

“Yorum, halkın farkındalığını arttırmayı ve kültürel miras alanı anlayışını geliştirmeyi hedefleyen tüm potansiyel faaliyetleri kapsamaktadır. Bunlar, basılı ve elektronik yayınlar, halka açık konferanslar, yerinde ve doğrudan ilgili alan dışı kurumlar, eğitim programları, topluluk faaliyetlerini ve devam eden araştırma, eğitim ve yorumlama sürecinin kendisinin değerlendirmelerini içerir.” [50]

“Sunum, daha spesifik olarak, bir kültürel miras alanındaki yorumlayıcı bilgilerin, fiziksel erişimin ve yorumlayıcı alt yapının düzenlenmesi yoluyla, yorumlayıcı içeriğin dikkatlice planlanmış iletişimini ifade eder. Bilgi panoları, müze tipi gösterimler, resmi yürüyüş turları, konferanslar ve rehberli turlar, multimedya uygulamaları ve web siteleri gibi çeşitli teknik yollarla iletilebilir.” [50]

Ename Tüzüğü’nde etkin yorumlama ve sunum için yedi öne çıkan konudan bahsedilmektedir. Bunlar;

1. Erişim ve anlama
2. Bilgi kaynakları
3. Ortama ve bağlama dikkat
4. Özgünlüğün korunması
5. Sürdürülebilirlik için planlama
6. Kapsayıcılık ve araştırma
7. Eğitim ve değerlendirmenin önemidir. [50]

2005 tarihli Charleston Deklarasyonu’nda kültürel mirasın sunumunu ‘alanın yerleşik ve yetkin bilgi kaynakları aracılığıyla halka anlatımı’ olarak tanımlamaktadır. Sunum yöntemlerinin, bilgi panoları, yürüş yolları, konferanslar, rehberli turlar ve ayrıca multimedya uygulamalarından oluşabileceği belirtilmektedir. [51]

Sunum, belirtildiği üzere, bir kültürel miras alanının öneminin ziyaretçilere ve yerel topluluklara aktaran bir araç olarak, kültürel miras alanının hem korunmasında hem de yönetilmesinde halkın farkındalığını arttırmayı, kamuoyunun desteğini kazanmayı, kültürel miras anlayışını geliştirmeyi amaçlayan, koruma sürecinin önemli bir bölümüdür. [52] Bir kültürel miras alanının sunumu, kamuoyunun dikkatini artırma yeteğine sahip olan yorumu güçlendirmek için yeterince verimli olmalıdır. [53]

2008 tarihli ICOMOS'un Quebec Deklarasyonu, yerin ruhunun korunmasına ilişkin, bir bütün olarak kültürel mirasa daha zengin ve eksiksiz bir anlam veren yerin ruhunun önemini belirterek, onu korumak için insanların ve iletişimin önemini vurgulamaktadır. [54]

Sonuç olarak kültürel miras alanlarında yorumlama ve sunum konusu 1950'lerde başlayarak korumanın önemli unsurlarından birisi olup, süreç içerisinde sürekli gelişmiştir. Yorumlama ve sunum zaman içerisinde alanın niteliklerine göre özelleşerek genişlemiş, özellikle arkeolojik alanların yorumlama ve sunum süreçlerinde öneriler ve prensipler geliştirilmiştir.

2.3.1. Arkeolojik alanlarda yorumlama ve sunum

Arkeolojik kalıntıların nasıl korunacağı tüm kültürel mirasın yanı sıra koruma çalışmalarının bir sorusu olmuştur. Bu alanlar geçmişte insan faaliyetlerinin temel belgeleri olmakla beraber artık o geçmiş yaşam ve kullanımlarından çok uzaktır. Bu yıkıntı ortamları [55] geçmişte sanatçılara ilham kaynağı olmalarına rağmen, artık günümüzde talep edilen bir ortam değildir. Artan turizm ile birlikte gelen ziyaretçiler daha düzenli ve konforlu alanlar talep etmektedir.

Arkeolojik alanların önemini ve değerini ortaya çıkarmak için, alanın ne olduğunu, neyin oluşturduğunu, alana karakter veren unsurlara ve özgünlük, bütünlük, tarihsel zaman çizelgesi gibi diğer kavramların anlaşılması gereklidir. [40] Her arkeolojik miras alanının doğal ve insan eliyle yapılmış çevresiyle birlikte ele alınması gereken kendine has bir 'anlamı' vardır. Arkeolojik alanların anlatılması planlanırken sadece ziyaretçi ihtiyaçlarına göre planlama yapılmamalıdır. Yerin anlamı, doğasıyla ilişkisi, tahrip olma derecesi, hikâyesi gibi konular da ele alınmalıdır. Bu konular arasında *yerin anlamı* (*yerin ruhu*, *genius loci*), arkeolojik miras alanlarının korunmasında önemli bir başlıktır. Yerin ruhu, insanların bir yer hakkında sahip oldukları hislerle ilgilidir ve yerin fiziksel özellikleri ve insan deneyimleriyle anlaşılabilir. [55] İnsanlar yaşadıkları deneyimlerle yerin ruhunu anlayabilir ve bu ruh insanlar aracılığıyla aktarılabilir. Bu deneyimlemede yıkık haliyle arkeolojik alanların korunması da önemli olacaktır.

Güçhan ve Rifaioğlu yerin ruhunu,

“Yerin özü, yerin genetik düzeninin oluşumu ve birbirleriyle olan ilişkileri, kentsel bağlamı oluşturan yerin varlığının kökeni ve aralarındaki diyalektik bağı” [56]

olarak tanımlamaktadır.

Christian Norberg-Schulz ise,

“İnsanların bir yer duygusuna sahip olmalarıyla ve çevredeki fiziksel ve sembolik değerleri anlamakla ilgili” [57]

olduğunu belirtmektedir.

İnsanların deneyimleri ve mekânlarla olan ilişkileriyle mekânlara ruh kazandırıldığı belirtilmektedir. Yerin ruhu, insanlar aracılığıyla aktarılmaktadır; bu nedenle yorumlamada insanları iletişimi ve katılımı önemlidir.

Önceki bölümlerde ‘kültürel miras alanlarında’ korumaya yönelik yorumlamanın tüzükler ve bildirimler içindeki yerinden bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra ‘arkeolojik alanlarda’ yorum özelinde de bazı bildirimler ve tüzükler bulunmaktadır. Örneğin, 1931 tarihli Atina Tüzüğü’nde ören yerleri ve çevreleriyle ilgili tavsiyelerde bulunmaktadır. Haraberlerin ve sit alanlarının algılanması göz önüne alındığında, sadece antik anıtların retorasyonu için yeniden ayağa kaldırma ve pitoresk bakışın korunması gerektiği tavsiye edilmektedir. [26]

1964 tarihli Venedik Tüzüğü’nde harabeler için yeniden ayağa kaldırma önerilmekte, anıtın anlamını bozmadan anlamak ve ortaya çıkarmak gerektiği belirtilmektedir. Doğru yorumlamanın ve halka tanıtılmasının önemi vurgulanmaktadır. [28]

1990 tarihli Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü’nde arkeolojik alanların mevcut ve gelecek nesiller için korunması, sunumu, bakımı ve yönetimi ile ilgili ilke ve yönergelerin olması gerektiği belirtilmiştir. Arkeolojik mirasın, sitelerin, insanın geçmişinin ve toplumların evriminin anlaşılması için bu mirasın korunması gerektiği, halka tanıtılması gerektiği ve bunlara paralel olarak halka sunulması gerektiği belirtilmiştir. Sunumun ve verilen bilgilerin çok dikkatli yapılması gerektiği, düzenlenli olarak güncellenmesi ve özgün kalınması gerektiği belirtilmektedir. [32]

Avrupa Konseyi 1992 yılında, amacı geçmişi anlamak, farklı kültürler arasındaki diyalogun geliştirilmesine katkı sağlamak, arkeolojik miras yoluyla kültürel çeşitliliği belirlemek ve vurgulamak olan Valetta İlkeleri hazırlanmıştır. İlkeler, arkeolojik mirasın değeri, anlamı ve arkeolojik mirasa yönelik tehditler hakkında halkın bilgilendirilmesinin önemini vurgulamaktadır. [33]

Ian Hodder ve Michael Shanks (2007), arkeolojik alanlarda yorumu,

“bir şeyi yorumlamak onun ne anlama geldiğini anlamaktır.” [58]

şeklinde belirtmişlerdir. Arkeolojik alanda yoruma şu şekilde yaklaşmaktadırlar;

- Ön planda olan yorumcu ve yaptığı iş. Yorum, yorumcunun önceden tanımlanmış kuralların ve prosedürlerin arkasına çok fazla saklanmamasını ve eylemlerin, yorumların sorumluluğunu üstlenmesini gerektiren bir uygulamadır.

- Arkeoloji burada, geçmişin maddi izlerinden bilgi, anlatılar, kitaplar, röportajlar vb şeyler yapan, inşa edilmek için daha az gerçek, doğru veya özgün olmayan yapılar yapan, şimdiki zamanda maddi bir uygulama olarak düşünölmelidir.
- Sosyal uygulamalar, arkeoloji dâhil, anlamlarla, nesneyi anlamlandırmayla ilgilidir.
- Arkeolojik alanlarda yorumlama, devam eden bir süreçtir: geçmişin olduğu gibi nihai ve kesin bir açıklaması yoktur.
- Toplumsalın yorumları, nedensel açıklamalarla (bu böyleydi ve bundan dolayı böyle oldu açıklamalarla) daha az kesin olmayan şeyleri anlamak ya da anlamlandırmakla ilgilidir.
- Yorumlar, farklı seçmenlerin (maddi geçmişte çıkarları olan veya ifade eden insanlar, gruplar ya da topluluklar) ilgi, ihtiyaç ve isteklerine yaratıcı ama yine de eleştirel bir dikkat ve yanıttır. [58]

Sonuç olarak yorumlama çok seslidir, aynı anda farklı yorumlar oldukça mümkündür. Bu nedenle, farklı amaçlara, ihtiyaçlara, isteklere uygun çok sayıda arkeolojik yorum beklenebilir.

Reené Sivan, kapsamlı ve okunabilir bir sunum üretmek için benimsenmesi gereken ilkeler olduğunu belirtmektedir. Bunlar:

- Sunum bir bütün olarak ele alınmalıdır.
- Sunum özenli olmalıdır.
- Sunum alanın boyutuyla alakalıdır.

Bu tanımlar ve ilkeler doğrultusunda, arkeolojik sit alanlarında yorumun öncelikli amacının miras alanlarının karakterini orataya koymak olduğu anlaşılmaktadır. Ziyaretçilerin anlayış ve ihtiyaçlarını karşılamada bu ilkeler ve tanımlar göz önünde olmalıdır. Askı takdirde arkeolojik alanların yorumlanması çok mekanik bir süreç olarak kalacaktır. [59]

Sonuç olarak, tüm araştırmalar sonucunda, arkeolojik alanların korunması ve gelecek nesillere aktarılması konusunda yorumun ve sunumun önemini vurgulamaktadır.

2.3.2. Türkiye’de arkeolojik alanların yorumu ve sunumuna dair yasal düzenlemeler

Türkiye’de arkeolojik alanlara dair düzenlemelerden sorumlu ilk sıradaki kurum ‘Kültür ve Turizm Bakanlığı’dır. İkinci sırada, bakanlığa bağlı ‘Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu’ bulunmaktadır. Kültürel mirasın korunmasına ilişkin tanımlar, sunum araçları,

müdahale yöntemleri, bu kurumlar ve onların belirlediği ‘Kültürel ve Tabiat Varlıklarını Koru Kanunu’ [60] ile belirlenmektedir. Bu kanun içerisinde ‘taşınır ve taşınmaz kültür mirasının koruma yöntemleri’ne ilişkin genel düzenlemeler ve ‘kazı ve araştırma çalışmaları’na yönelik düzenlemeler bulunmaktadır.

Kültürel miras alanları ve arkeolojik alanlardaki uygulamalar için daha özelleşmiş ve detaylı ilkeler bulunmaktadır. Bunlar;

- Arkeolojik sitlerin korunması ve kullanılmasına ilişkin 6585 sayılı ilke kararları (1999)
- 679 sayılı ilke kararlar (2000)
- 714 ve 715 sayılı ilke kararları (2006)

şeklinde sıralanabilecek çevre düzenleme projeleri ile ilgili ilke kararlarıdır.

Türkiye’de, 1983’ten önce, kültürel ve doğal miras alanlarının yorumlanması ve sunumuna ilişkin herhangi bir mevzuat yoktur. 1983’te çıkarılan ‘2863 sayılı Tabiat ve Kültür Varlıklarının Korunması Kanunu’ 2004 yılında ‘5226 sayılı Tabiat ve Kültür Varlıklarının Korunması Kanunu’ olarak güncellenmiştir. Kanunun amacı, korunması gerekli taşınır ve taşınmaz tabiat ve kültür varlıkları ile ilgili doğru tanımları yapmak, gerekli işlemleri düzenlemek, ilke ve uygulama mevzuatlarına karar verme yetkisine sahip olan teşkilatları oluşturmak ve bu teşkilatların görevlerini belirtmektir. [59]

“..kültürel değerleri beslenmeli, geliştirilmeli, yayılmalı, tanıtılmalı, değerlendirilmeli, kültür alanında kamu kurum ve kuruluşlarına öncülük edilmeli ve bu kurumlarla işbirliği yapılarak, tarihi ve kültürel miras yok olmaktan korunmalıdır.” [61]

Ayrıca miras alanlarına dair kapsamlı bir yönetim planı oluşturmak için ‘çevre düzenleme’ projeleri de önerilmektedir. [59]

Bu projeler kapsamında;

- Kontrollü ziyaretçi kullanımı
- Hizmet unsurları
- Ziyaretçi deneyimi için nitelikli rotalar
- Alanın ihtiyaçlarına çağdaş yöntemlerle yardım etme

maddeleri sıralanmaktadır.

Her alanın kendine özgü ‘çevre düzenleme projesi’nin bu maddelere göre olması belirtilmiştir. Projelerin, 1/500, 1/200 ve 1/100 ölçeklerinde hazırlanması gerektiği belirtilmiştir. [59] Bu projelerin asıl hedefinin, Türkiye’deki tüm miras alanlarının yorumlanması ve sunulmasında ihtiyaçların karşılanması olduğu belirtilmiştir.

Hazırlanacak projelerin;

- Başta 2863 Sayılı Kanun ve 5226 Sayılı Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu olmak üzere, konuyla ilgili diğer tüm düzenlemelere uygun olması gerektiği,
- Aktif imar planı kararları ışığında,
- Alan ve çevresinin doğal, kültürel, tarihi, ekonomik, estetik, görsel değerleri ile özgün kimliğinin ön plana çıktığı,
- Yasal, yönetilebilir, ekonomik ve Teknik olarak uygulanabilir olan,
- Sitenin mülkiyet durumunun uygun olduğu durumlarda,
- Kazı ekibi başkanının görüşleri doğrultusunda,
- Tasarım aşamasında, doğal yaşam alanı ile ilgili faktörler belirlenirken yapı ve sosyal çevre üzerindeki etkileri belirlenmiş olan,
- Koruma-kullanma dengesinin sağlanmış olduğu,
- Arkeolojik ve doğal unsurların zerine işlenmiş olduğu kadastro planları üzerinden yürütülen,
- Ana ilkesinin arkeolojik alandaki tüm kültürel ve doğal değerlerin korunması olan,
- Kullanıcı profillerinin tanımlanmış olduğu, engellilerin, çocukların ve yaşlıların ihtiyaçlarının da düşünülmüş olduğu,
- Açık alanlar, meydanlar, bahçeler, avlular, yaya yolları vb. çağdaş kullanım ve peyzaj düzenlemelerini sağlayacak geleneksel, bölgesel, doğal nitelikler ve ilgili alanların bütünlüğüne göre tasarlanmış,
- Proje sahasının erişilebilirliği artırılmalı, sirkülasyon sistemi kültürel ve doğal değerlere ve inşa edilmiş dokuya zarar vermeyecek şekilde, araç ve yaya yolunu olabildiğince ayırarak,
- Açık ve kapalı alanlarda gerekli doğal ve yapay aydınlatma problemlerinin çözümlendiği,
- Temiz su, atık, çöp, yangın vb. altyapı sistemlerinin yeterli olması,
- Ekolojik sürdürülebilirliğin sağlanması,
- Alanda mevcut tesisler varsa öncelikli rehabilitasyonun onlarda olduğu,
- İhtiyaç listesinin sorumlu merciler tarafından tanımlandığı ve tasarımının buna göre yapıldığı projeler olması gerektiği bildirilmiştir. [59]

2.3.3. Dünya'dan ve Türkiye'den sunum projesi örnekleri

Türkiye'de arkeolojik alanların korunması kapsamında belirlenen yasalar çerçevesinde 'çevre düzenleme projesi' başlığı altında sunum projeleri düzenlenmeye

başlanmıştır. Ancak bu projelerin çoğu bazı belirli ihtiyaçları karşılamaya yönelik yetersiz kalmaktadır. Bu yetersiz kalma durumunun sebeplerinden biri, alanların ihtiyaçları değil de gelen ziyaretçilere yönelik ihtiyaçların birinci sıraya konulmasıdır. Bu bağli olarak alanlarda tek düze sunum projeleri yapılması söz konusu olacaktır. Çalışmanın bu bölümünde, dünyadaki farklı bölgelerde yer alan arkeolojik alanların sunum projeleri incelenmektedir, Türkiye’de yapılan bazı örneklere de bakılarak bir fikir elde edilmeye çalışılmaktadır. Ele alınan örnekler akademik çalışmalar kapsamında yapılmış örnekler ile uygulanmış olan örneklerden oluşmaktadır.

İlk örnek olarak İngiltere’deki Stonehenge incelenmektedir. Stonehenge (Şekil 2.3.3.1) alanı için sunum projesi önerisi geliştirilirken ‘Yorumlama, Öğrenme ve Katılım Stratejisi’ oluşturulmuştur. Bu stratejinin amacı, ziyaretçilerin Stonehenge’den maksimum farkındalıkla ayrılmaları, alanı daha iyi anlamaları ve alandan keyif almalarını sağlamak olarak belirtilmiştir. Dünya miras alanı olan Stonehenge’in yorumlanması, öğrenilmesi ve katılımına yönelik; çevresi, peyzajı ve kültürel bağlamı ile bütünleşik bir yaklaşım sağlamaktır. [62]

Alana dair hedefler:

- Ziyaretçilere ve öğrencilere ilham vermek,
- Ziyaretçilerin daha geniş manzara dâhil olmak üzere Stonhenge’in tüm yönlerini keşfetme seçeneklerinden haberdar olmalarını sağlamak,
- Anıt, peyzaj ve koleksiyonların bir bütün olarak sunulmasını sağlamak,
- Sunumu ve görünürlüğü geliştirmek,
- Tanınmaya ve tanıtılmaya yardımcı olacak görsel bir dil yaratmak,
- Entelektüel erişilebilirliği geliştirmek,
- Tüm örgün eğitim izleyicileri için öğrenme fırsatı sağlamak,
- Toplu olarak katılım ve gönüllülük fırsatları sağlamak,

olarak belirtilmektedir. Bu doğrultuda proje, alanın arka planını, bugününü ve ziyaretçi profilini tanımlayarak, yeni bir erişim stratejisi, yerinde keşif, alan dışı programlar, yayınlar, sürdürülebilirlik, bakım ve izlemenin dâhil olduğu bir yorumlama süreci hedeflenerek geliştirmiştir. [62]



Şekil 2.3.3.1. Stonehenge, İngiltere [63]

Bir diğer örnek olarak Ürdün'deki Petra Antik Kenti (Şekil 2.3.3.2.) ele alınmıştır. Petra, son yıllarda çok yoğun şekilde turist çekmektedir ve buna bağlı olarak ziyaretçilerin kente verdiği zararlar göz önüne alınarak güvenlik sorunlarını çözmek için bir yorumlama ve sunum planına ihtiyaç duyulmuştur. [55] Petra Arkeoloji Parkı Yorumlayıcı Planı,

- Ziyaretçi güvenliği
- Deneyim
- Bilgi
- Sit koruma
- Sunum sorunları için yöntemler ve kılavuzlar

sağlamak amacıyla oluşturulmuştur ve bu yönde bazı hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler;

- Yönetim planını desteklemek,
- Halkın anlayışını ve eğlencesini arttırmak,
- Ziyaretçileri Petra ve Ürdün'deki diğer sit alanları arasındaki ilişkiler hakkında bilgilendirmek,
- Ziyaretçinin alandaki kalma süresini arttırmak,
- Alanı ekonomiyi geliştirmeye yardımcı olmak için kullanmaktır.

Ayrıca proje doğrultusunda Petra için, sosyal yardım ve varış öncesi oryantasyon ve erişim için eğitim, yerinde keşif ve alan dışında programlama dahil olmak üzere bazı yorumlayıcı temalar ve kavramlar oluşturmuştur. [64]



Şekil 2.3.3.2. Petra Antik Kenti, Ürdün [65]

İngiltere'deki Hadrian Duvarı'nın (Şekil 2.3.3.3.) yorumlama önerisinin amaçları ise, alanı güvenli ve doğru bir şekilde ziyaret etmek, anlamak ve ziyaretçi deneyimlerini geliştirmek olarak belirtilmiştir. Proje, ziyaretçi deneyimini merkeze alarak, ziyaretçilerin ihtiyaçlarının anlaşılmasını arttırmayı, bir anlatım oluşturmayı ve bir ağ geliştirmeyi amaçlamıştır. [55] Buna göre bazı ilkeler geliştirilmiştir. Bunlar:

- İlke 1- Hadrian Duvarı boyunca her siteyi farklılaştırmak, böylece her biri kendi başına bir cazibe merkezi haline gelecek ve genel ziyaretçi deneyimine benzersiz bir katkı sağlayacaktır.
- İlke 2- Yorum dinamik ve insan odaklı olmalıdır. Ziyaretçilerin görüş, anlayış ve etraflarındaki çevreye olan ilgileriyle ilgili olmalıdır.
- İlke 3- Roma İmparatorluğu'nun kuzey batı sınırı anlatısındaki çağdaş bileşenleri, ziyaretçilerin ilgisini çekmek, anlayışı teşvik etmek ve UNESCO'nun Dünya Miras Alanları ile ilgili değerlerini anlamaya teşvik etmek için kilit bir araç olarak belirleme fırsatıdır. [66]

Ayrıca, bu ilkeler doğrultusunda üç adet tema belirlenmiştir;

1. Kuzey Britanya'daki Roma sınırının 1. yüzyıldan 5. yüzyıla kadar olan hikâyesi -400 yılı aşkın bir süredir sınır geliştikçe, değıştikçe ve uyarlanırken dinamik bir hikâye
2. Dünya Miras Alanları'nın içinden geçtiği kültürel ve doğal peyzajın hikâyesi
3. Sınır ve Dünya Miras Alanı temalarını birbirine bağlamak [66]



Şekil 2.3.3.3. Hadrian Duvarı, Kuzey Britanya [67]

Uluslararası örneklerin yanı sıra Türkiye’de de yer alan arkeolojik alanlar için geliştirilmiş sunum örnekleri de incelenmiştir.

İlk olarak Pisidia Antiokheia’sının (Yalvaç) arkeolojik yorum ve sunumu örnek olarak ele alınmaktadır. Alanın en büyük sıkıntılarının birisi olarak kamuoyunda hak ettiği değeri ve önemi görmüyor olduğu belirtilmiştir. Yerel halk tarafından yeterince tanınmadığı, başlıca turistik alanlardan uzak olduğu için geri planda kaldığı belirtilmektedir. Alanın tanınırlık konusunda eksik olmasının korunmasında başlıca olumsuzluklara neden olacağı belirtilmektedir. Bu yüzden alanın sürdürülebilirliğini sağlamak için kapsamlı bir yorumlama ve sunum projesine ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. [40]

Sunum projesi hazırlanırken üç ana adım belirlenmiştir. Bunlar;

- Ziyaretten önce
- Ziyaret sırasında
- Ziyaretten sonra

şeklinde. Bu üç ana adım oluşturulurken yorumun algılanması, ziyaretten önce başlanarak, ziyaret sonrasında da devam eden, bireylerin tüm bilişsel süreçlerini kapsayacak şekilde düzenleme yapılmıştır. [40]

Planlama yapılırken alana ve eksikliklerine ve ön plana çıkarılacak yönlerine dair pek çok başlık ve alt başlıklar belirlenmiştir. Bu başlıklar ve alt başlıklar şöyledir;

A. Erişim ve Planlama

A.1. Yeni Bağlantıların Oluşturulması

- A.2. Mevcut Bağlantıların Tanımı
- A.3. Fiziksel ve Entelektüel Erişebilirliği Geliştirme
- A.4. Yeni Ziyaretçi Merkezi İnşaatı
- A.4. Ziyaret Saatleri ve Etkinlik Takvimi
- B. Arkeolojik Alanın Görsel Etkisinin Arttırılması**
 - B.1. Yalvaç Müzesindeki Sergilerin İyileştirilmesi
 - B.2. Kitapçıkların İçeriğinin Zenginleştirilmesi
 - B.3. Bilgi Panellerinin Yeniden Düzenlenmesi
- C. Bağlam**
 - C.1. Pisidia Antiokheia'sı ve Çevresi Arasındaki Mevcut Bağlantıların İyileştirilmesi
- D. Orijinallik**
- E. Sürdürülebilirlik**
 - E.1. Yerel Halkın Yorum Sürecine Katılımı
 - E.2. Ziyaretçi Yönetim ve Oryantasyon Planlarının Hazırlanması
 - E.3. Alanın Fiziksel Sürdürülebilirliğinin Sağlanması
- F. Kapsayıcılık**
 - F.1. Paydaşların Yorumlama Sürecine Katılımı
- G. Araştırma, Eğitim ve Değerlendirme**
 - G.1. Alanın Yorumlanması ve Yeniden Düzenlenmesinin Periyodik Olarak İzlenmesi
 - G.2. Bilimsel Çalışmaları Destekleme

Tüm bu başlıkların son aşamasında, 'Alanın Ötesinde' başlığı altında, ilk başta sıralanan üç ana başlıktan sonuncusu olan ziyaret sonrası ele alınmıştır. Burada ziyaretçilerin alandan ayrıldıktan sonra neleri hatırlaması gerektiği anlatılmaktadır. Alan için bilgilendirme panoları, gezi rotaları gibi sunumuna yönelik düzenlemeler yapılmıştır. (Şekil 2.3.3.4., Şekil 2.3.3.5.)

RES GESTAE DIVI AUGUSTI: ‘Yazıtların Kraliçesi’
RES GESTAE DIVI AUGUSTI: ‘the Queen of Inscriptions’

On dokuz yaşında , şahsi kararım ve özel harcamalarımla bulanarak bir ordu kurdum. Bu orduyla, zorba partinin boyunduruğu altında ezilen devleti özgürlüğe kavuşturdum... Bu hizmetimden dolayı, Senato kararıyla bana Augustus ünvanı verildi. On üçüncü konşillüğüm zamanında, Roma senatosu, adı şıfı ve halkın tamamı, beni vatanın babası (*Pater patriae*) olarak selamladı. (*Res Gestae*, 1:1; 34:2; 35:1)

At the age of nineteen on my own responsibility and at my own expense I raised an army, with which I successfully championed the liberty of the republic when it was oppressed by the tyranny of a faction...For this service of mine I was named Augustus by decree of the senate...35. In my thirteenth consulship the senate, the equestrian and the whole people of Rome gave me the title of Father of my Country (*Pater Patriae*)...(*Res Gestae*, 1:1; 34:2; 35:1)

Res Gestae Divi Augusti kutsal Augustus’un başarılarını kataloglu olan bir metinedir. Özgün yazıt Augustus’un isteği üzerine bronz tabletlere işlenip anıtağlarında sergilenmiştir. Ancak günümüzde yazıtın dair bilgi özgünlüğünden değil, bir Roma eyaleti olan Galata’da bulunan üç kopyasından gelmektedir. Bu kopyaların verildiği yerler, bölgenin kontrolünü sağlamak ve yeni halkın sadakatini kazanmak amacıyla İmparatorluk kültürünün bölgede kurulabilmesi için bilinçli olarak seçilmiştir.

Günümüzde, *Res Gestae*’nin kopyaları Latince ve Yunanca olarak Augustus Tapınağı’nın duvarlarına yazılmış olarak Ankara’da (*Momumentum Ancyranum*), Yunanca olarak bir podiuma yazılmış olarak Uluberla’da (Apollonia) ve Latince olarak Augustus Tapınağı’nın girişini tanımlayan zafer takımını iç duvarlarında yazılmış olarak Yalvaç’ta (Pisidia Antiocheia’da, *Momumentum Antiocheion*) bulunmaktadır. Yazıtın bütüne kadar en iyi korunabilmiş en iyi kopyası Ankara’da bulunmaktadır. Pisidia Antiocheia’ındaki diğer kopyanın parçaları ise Yalvaç, Mizersi’de sergilenmektedir.

The Res Gestae Divi Augusti is a text cataloging the achievements of the ‘Divine Augustus’. The original inscription was said to have been inscribed on bronze tablets and displayed in the Mausoleum of Augustus. Today’s information on the Res Gestae comes from three copies, all of which are in Galatia, their locations deliberately chosen to emphasize the establishment of the Imperial cult, so to ensure control over the region and the loyalty of the local populations.

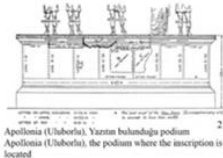
Three copies are located in Ancyra, Apollonia and Pisidian Antioch. The one was inscribed in Latin and Greek on the podium of the Temple of Augustus at Apollonia (modern Uluberla). The other one from Pisidian Antioch was inscribed in Latin on the inner walls of the propylon leading to the Square of Augustus. Its fragments now displayed in the Museum of Yalvaç; The other was inscribed in Latin and Greek on the walls of *Momumentum Ancyranum* in Ankara and is now on display.



Rome, Vatican Museums, the Augustus of Prima Porta
 Image Source:
 1. Pisidian Antioch, restoration drawing of the propylon by Woodbridge, 1924 (R01) (http://exhibition.lchcyh.hu/antich/ukol/antioch_A2/antioch_woodbridge.html, access date: 14.01.2017)
 2. *Momumentum Ancyranum*, *Museo Nazionale*, 2009, fig. 7.
 3. UFA, Seta 2010
 4. *Codex*, 2009, fig.4
 5. <http://www.vatican-museums.org/focon/en/the-augustus-of-prima-porta-2346>, access date: 07.11.2019



1. Pisidian Antioch, reconstruction drawing of the propylon by James Woodbridge



2. Apollonia (Uluberla), Yazıtın bulunduğu podium Apollonia (Uluberla), the podium where the inscription is located

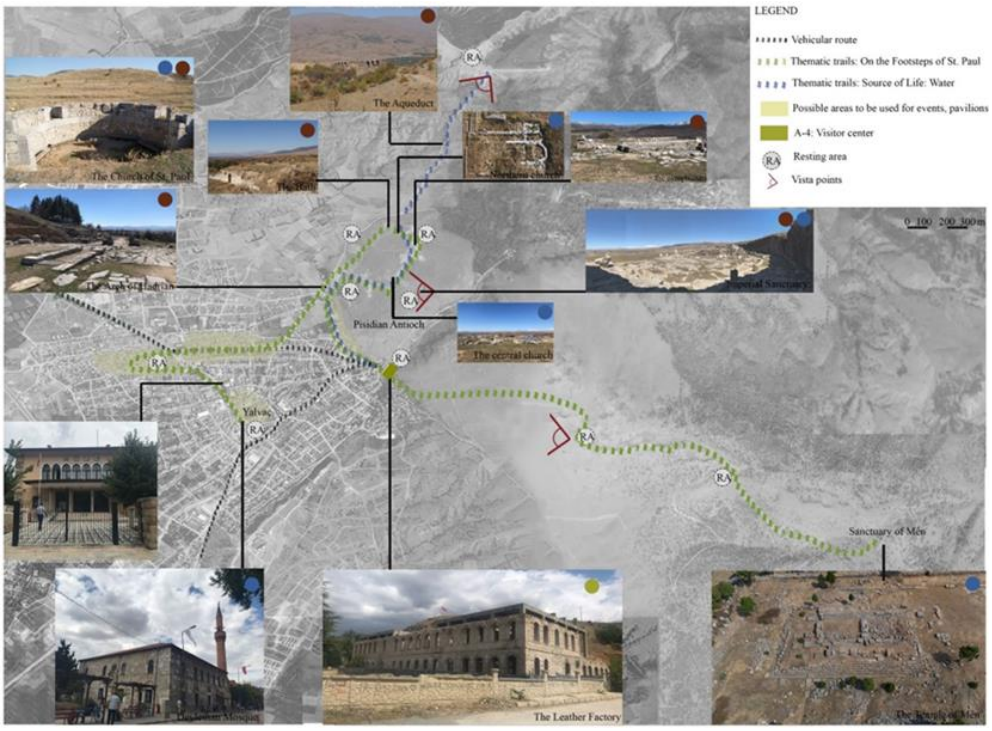


Rome, Ana Pacis Müzesi, Res Gestae yazıtının kopyası
 Rome, Museum of Ana Pacis, exhibition of the copy of the Res Gestae



Antioch / Antikara, Latince Yazıtın olduğu görülebildiği bölüm
 Antioch / Antikara, a part of the Latin inscription on the southeast elevation

Şekil 2.3.3.4. Pisidia Antiocheia’sı sunum projesi bilgilendirme panosu önerisi [40]



Şekil 2.3.3.5. Pisidia Antiocheia’sı sunum projesi gezi rotası önerisi [40]

Bir diğer örnek olarak Menderes Magnesia’sı için yorum ve sunum ilkelerinin incelenmesi ele alınmıştır. Magnesia Antik Kenti için yapılan sunum projesinde yedi ana başlık belirlenmiştir;

- Erişim ve Anlama

- Bilgi Kaynakları
- Bağlam
- Özgünlük
- Sürdürülebilirlik
- Kapsayıcılık
- Araştırma, Eğitim ve Değerlendirme

Bu ilkeler uygulanırken amaç, arkeolojik alanın anlamını ve ruhunu yansıtmasına yardımcı olmak, ziyaretçilere ziyaretleri sırasında keyifli bir zaman yaşatmak olarak belirtilmiştir. Yine bu alan içinde çeşitli bilgilendirme panoları tasarlanmıştır. [59]. (Şekil 2.3.3.6.)



Şekil 2.3.3.6. Menderes Magnesia'sı bilgilendirme panosu önerisi [59]

Uygulanmış örnekler arasından Aphrodisias Antik Kenti için oluşturulan alan yönetim planına bakıldığı zaman belirlenmiş bazı başlıklarla karşılaşılmaktadır. (Şekil 2.3.3.9.) İlk

önce alanın coğrafi ve fiziki yapısına dair çalışmalar olduğu görülmektedir. (Şekil 2.3.3.7.) Daha sonra alanın sosyo-ekonomik özellikleri ve çevredeki yönetsel/hukuki yapı sistemi incelenmiştir. Sonrasında alanın değerleri üzerine bir inceleme yapılmıştır. Bu incelemeler somut ve somut olmayan değerler başlıkları altında gerçekleştirilmiştir. [68]



Şekil 2.3.3.7. Aphrodisias antik kenti ve çevresi. Kaynak: [68]

Sonraki bölümlerde alanda yapılması gereken müdahaleler belirlenmiş ve bu müdahalelere uygun projeler geliştirilmiştir. Bunun için bir SWOT analizi yapılmıştır. Bu analize göre koruma süreci geliştirilmiştir. Bu süreçte;

- Koruma ve planlama
- Erişilebilirlik ve ziyaretçi yönetimi
- Eğitim, bilinçlendirme ve katılım
- Risk yönetimi

başlıkları ön plana çıkmaktadır. [68] Bu başlıklardan koruma ve planlama başlığı altında,

- Antik kent güvenlik sistemi,
- Kültür varlıklarının envanterinin oluşturulması,
- Yeniden ayağa kaldırma (anastilosis) çalışmalarının programlanması,
- Koruma amaçlı imar planının revize edilmesi,

- Kaçak kazılara karşı önlemler,
- 1. Derece arkeolojik sit alanı içerisinde kalan özel mülkiyet alanlarında kamulaştırma,
- 1. Derece arkeolojik sit alanı içerisinde kalan özel mülkiyet,

konuları ele alınmaktadır. [68]

Erişilebilirlik ve ziyaretçi yönetimi başlığı altında,

- Çevre düzenleme projesi,
- Yakın çevre bisiklet ve yaya güzergâhları oluşturulması,
- Bakı noktalarının belirlenmesi ve tur güzergâhlarına dâhil edilmesi,
- Mevcut müze binası iç avlusunun sergileme alanı olarak düzenlenmesi,
- Aphrodisias yönetim alanının ve alandaki yapıların taşıma kapasitelerinin belirlenmesi,
- Aphrodisias'a dair imgeleri temsil eden turistik amaçlı ekonomik aktivitelerin geliştirilmesi,

konuları ele alınmaktadır. [68] (Şekil 2.3.3.8.)



Şekil 2.3.3.8. Aphrodisias Müzesi, Sevgi Gönül salonu. Kaynak: [68]

Eğitim, bilinçlendirme ve katılım başlığı altında,

- Eğitime yönelik bir içeriğe sahip bol görsel malzeme (plan, harita vs) içeren, antik kenti tanıtıcı çeşitli dillerde yazılı ve görsel kaynakları hazırlanması,
- Resmi web sitesi,

- Okullarla ve çevre halkla işbirliği geliştirilmesi,
- Alanın yakın çevresinde yer alan kurum ve kuruluşların yapılan çalışmaların metot ve amaçları konusunda bilgilendirilmesi
- Geyre Belediyesi'nde çalışan teknik elemanların koruma konusunda bilgilerinin artırılması

konuları ele alınmaktadır. [68]

Risk yönetimi başlığı altında ise,

- Alanın ayrıntılı hidrojeolojik haritasının çıkarılması,
- Arkeolojik, geleneksel ve modern tüm yapıların deprem dayanıklılığının saptanması ve gerekli önlemlerin alınması,
- Otsu türlerin alandan uzaklaştırılması,
- Uygun yerlere mobil su depolarının konumlandırılması,
- Alanda taşkın ve sel riskinden dolayı oluşabilecek zararın bilgisayar modellemesi yardımıyla saptanması ve sel riskinin oluşabileceği alanlarda müdahale çalışmaları yapılması,
- Afet yönetimi ve acil durum eylem planının hazırlanması,
- Geyre Belediyesi'nde çalışan teknik personelin eylem planı konusunda eğitimi,
- Karacasu barajının antik kente etkilerinin tespit edilmesi,

konuları ele alınmaktadır. [68]



Şekil 2.3.3.9. Tetrapylon, Aphrodisias Antik Kenti. Kaynak: [68]

Son örnek olarak UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan Hierapolis Antik Kenti alan yönetim ve sunum planı incelenmiştir. [69] Plan iki bölümden oluşmaktadır.



Şekil 2.3.3.10. Pamukkale Travertenleri. Kaynak: [69]

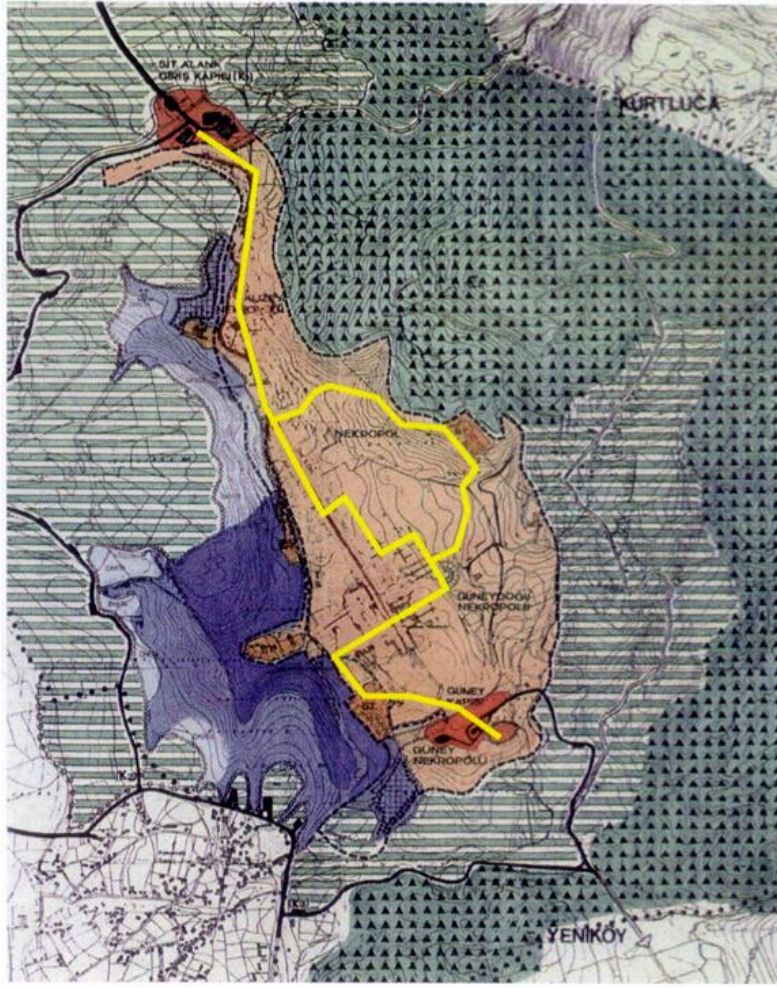
İlk bölüm ‘Sit Alanı Yönetim Planı’dır. Bu başlık altında;

- Mevcut durumun değerlendirilmesi,
- Sit alanı analizi,
- Karşılaştırmalı çalışma,
- Politikaların oluşturulması,
- Hukuki çerçeve,
- Sit Alanı Yönetimi ve Yorumlama Planı İle İlgili Öngörülen Kısa Dönemli İşler,
- Zaman ölçeği ve bütçe,

başlıkları yer almaktadır. [69] Çalışmanın ikinci bölümü ‘Sit Alanı Sunum ve Yorumlama Planı’ başlığı altında şekillenmektedir. Bu başlık altında;

- Yorumlama Çatısı,
- Önerilen Sunum Tekniği,
- Sunum ve Anlatım Planı,
- Sunum ve Uygulama Şartları,
- Sit Alanı Sunum Planlaması Uygulaması için Ön Maliyet Keşfi,

başlıkları yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında da önceki çalışmalarda olduğu gibi alana yönelik SWOT Analizi yapılmıştır. Aynı zamanda hierapolis’in tarihçesi ve alanın özellikli yapıları olan Roma Dönemi sağlık yapıları/sağlık merkezleri incelenmiştir. [69]



Şekil 2.3.3.11. Hierapolis Antik Kenti için önerilen gezi rotası. Kaynak: [69]

3. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE KENTLEŞME PRATİKLERİ: NYSA ANTİK KENTİ VE ÇARŞI BAZİLİKASI

Tarihte MÖ 6. yüzyıl ile MS 3. yüzyıl arasında kalan döneme Antik Çağ, MS 3. yüzyıl ve MS 6. yüzyıllar arasında kalan döneme Geç Antik Çağ denilmektedir. Bu dönemler arasında Anadolu'da yaşayan uygarlıklar Hellenler ve Roma Uygarlığı'dır. [70]

Tarihleri tam olarak bilinemese de Hellenlerin Batı Anadolu kıyılarına üç kol şeklinde göç etmelerinden çok önce, Batı Anadolu'da yerleşmiş olan kadim geleneklerle yaşayan Karya halkı bulunmaktadır. Bu göçler sonucunda çoğunlukta olan Anadolu halklarının kültürü ile Hellen kültürü bir araya gelmiş ve zamanla 'Hellen kültürü' ile 'Anadolu kimliği' özdeşleşmiştir. [71]

İskender'in ölümüyle komutanları arasında paylaşılan Anadolu topraklarında birçok devlet kurulmuştur. Bunlardan birisi adını kurulduğu yerden alan Bergama Krallığı'dır. Bergama'nın son kralı III. Attalos'un vasiyeti üzerine krallığın tüm toprakları ve hazinesi Roma halkına bırakılmıştır. Böylelikle Roma Anadolu üzerinde hâkimiyet kurmaya başlamıştır. Roma, Anadolu'yu eyaletler sistemiyle yönetmeye başlamış ve çok hızlı bir şekilde kentleşerek Roma devlet gücünü mimari ve sanat eserleri üzerinde göstermeye başlamıştır. Roma İmparatorluğu'nun MS 395 yılında ikiye bölünmesinden sonra Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans İmparatorluğu) Anadolu'ya hâkim olmuştur. [71]

Antik çağda Nysa hakkında en erken Hellenistik Dönem'e dair MÖ 281 yılına tarihlenen bir yazıt mevcuttur. [72] Tarihin hiçbir döneminde kentler alelade bir alana kurulmadıkları için mutlaka Hellenistik Dönem öncesinde de yerleşim söz konusu olmalıdır. Fakat mimaride ya da küçük buluntuda Nysa Antik Kenti için mevcutta bir kaynak bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümüne Nysa'nın kent tarihi kuruluş efsaneleri ve mitolojilerinden başlanarak, mimarlık tarihi ise Hellenistik dönemden itibaren anlatılacaktır.

3.1. Antik Çağ'da Kentleşme

İnsanoğlunun yaşam mücadelesi doğanın içinde başlamıştır. Doğanın insanlara sunduğu ile yaşayıp barınmışlardır. Zaman ilerledikçe yaşanan gelişmeler, (düşmanlar, doğa olayları) insanları korkutmuş ve onları yaşadıkları mağaralardan çıkmaya zorlamıştır. Doğayı taklit ederek kendilerine korunaklı konutlar yapmaya başlayan insanlar, zamanla yine dönemin ihtiyaçlarına göre gelişen sebeplerden ötürü bir araya gelmeye başlayarak

küçük topluluklar oluşturmuşlardır. [73] Oluşmaya başlayan bu topluluklar gün geçtikçe büyüyerek düzen ihtiyacı doğmuş ve konut haricinde başka yapı birimlerine ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin yine insanların en temel ihtiyaçlarından olan tapınım ihtiyacı sonucunda oluşturulan tapınak yapıları, düzenini sağlamak amacıyla ihtiyaç duyulan yönetim yapıları, toplumların gelişmeye başlamasıyla ihtiyaç duyulan market-pazar alanları, eğlenmek için kullanılan sosyal ve kültürel alanlar gibi çeşitli ihtiyaçlar sonucunda yapılar üretilmeye başlanmıştır. [74]

Antik çağlarda insanların kentleşme pratiklerini belirleyen en önemli olgu yaşamak için birinci ihtiyaç olan sudur. Antik kentlere bakıldığında kent, mutlaka bir su kaynağının kıyısında ya da yakınında kurulmuştur. Su hem yaşam kaynağı hem de kentlerin gelişip zenginleşmesi için önemli bir ulaşım aracı olmuştur. Ancak kentlerin kurulması bir anda gerçekleşmemiş, belirli aşamalardan geçilip kentler oluşturulmuştur. İlk başta bağımsızlık düşüncesi ile kurulmaya başlanan tek yapı ölçeğinde konutlar, daha sonra daha korunaklı olma ihtiyacıyla birleşmeye ve küçük gruplar oluşturmaya başlamıştır. Bu küçük yapı grupları birleşmeye başlayarak düzenli yapı gruplarının oluşumu başlamıştır. Bu oluşumlar öncelikle sokakları oluşturmaya başlamıştır. İleriki zamanlarda düşmanlardan korunma ihtiyacıyla duvarlar örülmeye başlanmış, gelişen ve değişen insan algıları sonucunda sosyal ihtiyaçlar doğmuş, bu ihtiyaçları karşılayacak yapılar inşa edilmiş ve yavaş yavaş günümüzdeki şehir yapılanmalarının temelleri atılmaya başlanmıştır. [73]

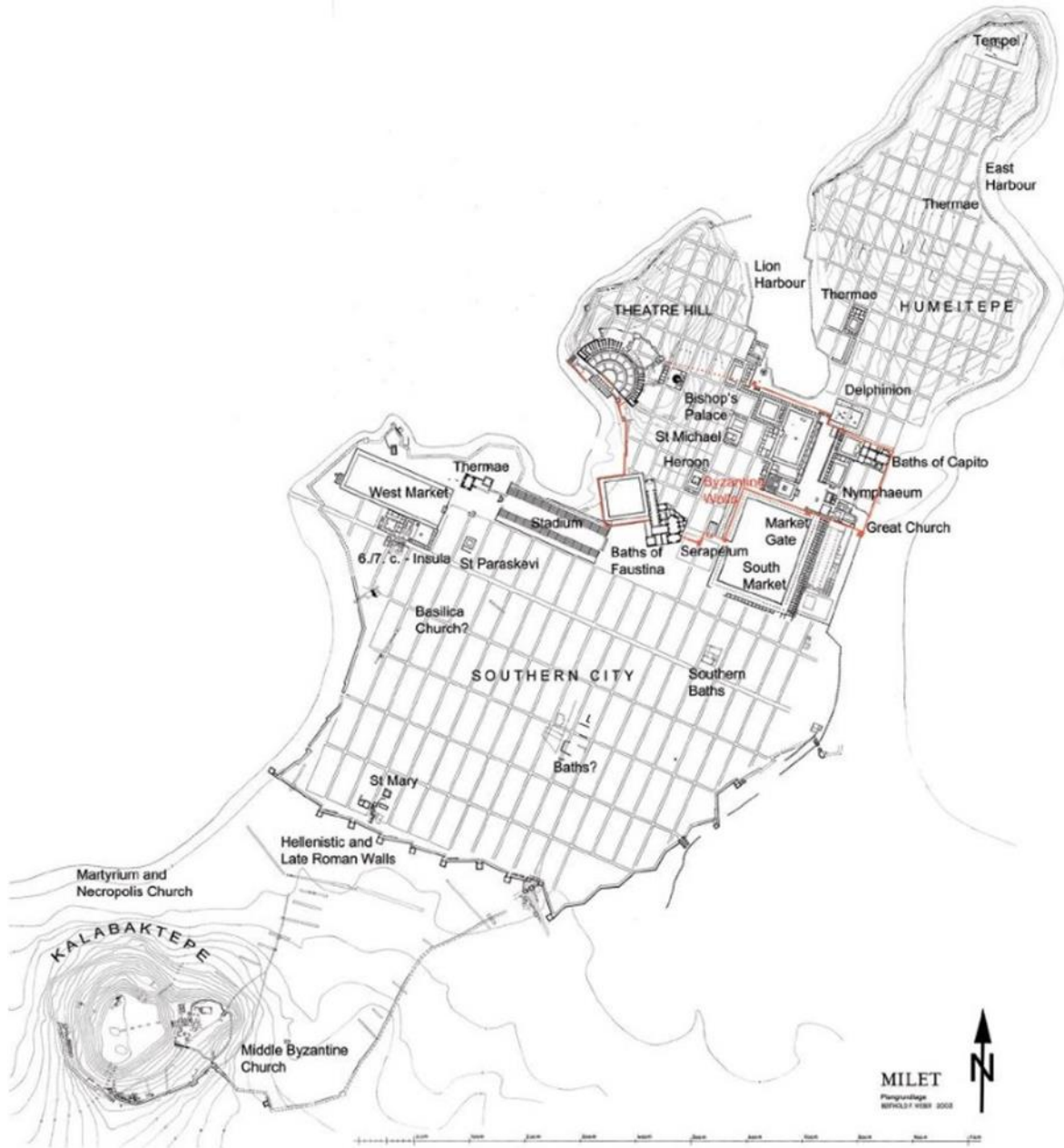
Şehir ve şehre ait olan alanlar, erken dönemlerde mitoloji ile bağdaştırılırken, sonraki dönemlerde filozofik bakış açıları geliştirilmeye başlanmıştır. Ardından evrene ilişkin ortaya koyulan kosmos kavramından komopolitizme gidilmiş ve Hellenistik Dönem'e geçilmiştir. Düşünce sistemindeki bu değişimlere bağlı olarak Antik Çağ'da şehir anlayışında da değişimler gerçekleşmiştir. [74] Anadolu'nun Batı kıyılarında (Küçük Asya) yaşayan İonyalılar Arkaik Çağ'da birçok konuda öncü olmuşlardır. [75]

Hellenistik Dönem'de Akdeniz kıyılarında yerleşen ve sayılarının yaklaşık 1500'ü bulduğu kent devletleri bulunmaktadır. [76] Aritoteles'in açıkladığı şekilde *polis*, anayasaya göre bir yurttaşlar topluluğudur. Hellenler, Perslerin ve diğerlerinin yakıp yıktıkları şehirlerin üstüne, adına *polis* denilen ve kelimenin Türkçe karşılığı 'kent-devleti' olan, aralarında dinsel ve törensel nitelik taşıyan birliklerin oluşturduğu, ızgara planlı kentlerini kurmuşlardır.[71] [77] Bu kentleri baştan oluşturmak yerine, kendi gereksinimlerine uygun, zamanla gelişen mimari düşüncelerinin eseri olan kentler planlamaya başlamışlardır. Bu planlamalar akılcıl ve pratiktir, aynı zamanda estetik kaygıda güder fakat bu kaygıya sapanıp kalınmamıştır. Izgara planlı kentlerin oluşum pratiklerini anlamak çok zor değildir.

Hellenistik mimarlar, topografyanın sorunlarını en kolay ve hızlı yolla çözebilmek, gerekli alt yapıları ve ulaşım imkânlarını elde edebilmek için en kolay anlaşılabilir ve uygulanabilir form olan dörtgen birimlerin oluşturduğu ızgara planı geliştirmişlerdir.⁶ [78]

Bu ızgara plan sisteminin tasarımcısı Miletli Hippodamos'tur. Kendi adıyla anılan Hippodamik planı geliştirmiştir. Hippodamos, MÖ 494'te Perler tarafından yıkılan ve MÖ 479'da Perslerin Hellenlere yenilmesinin ardından tekrar özgürlüğüne kavuşarak MÖ 479-450 yılları arasında yeniden inşa edilmeye başlanan Milet'in kent planını tasarlamıştır. [78] (Şekil 3.1.1.) Hipodamik kent planı, kent merkezinde bir agoranın bulunduğu, tip konutların yer aldığı, birbirine eşit sayıda cadde ve sokak olduğu ızgara planlı bir sistemdir. [79] Konut yapıları bu akslara göre gridler içerisinde yerleşmektedir. Yine kamusal yapılar da bu planın içinde yer almaktadır.

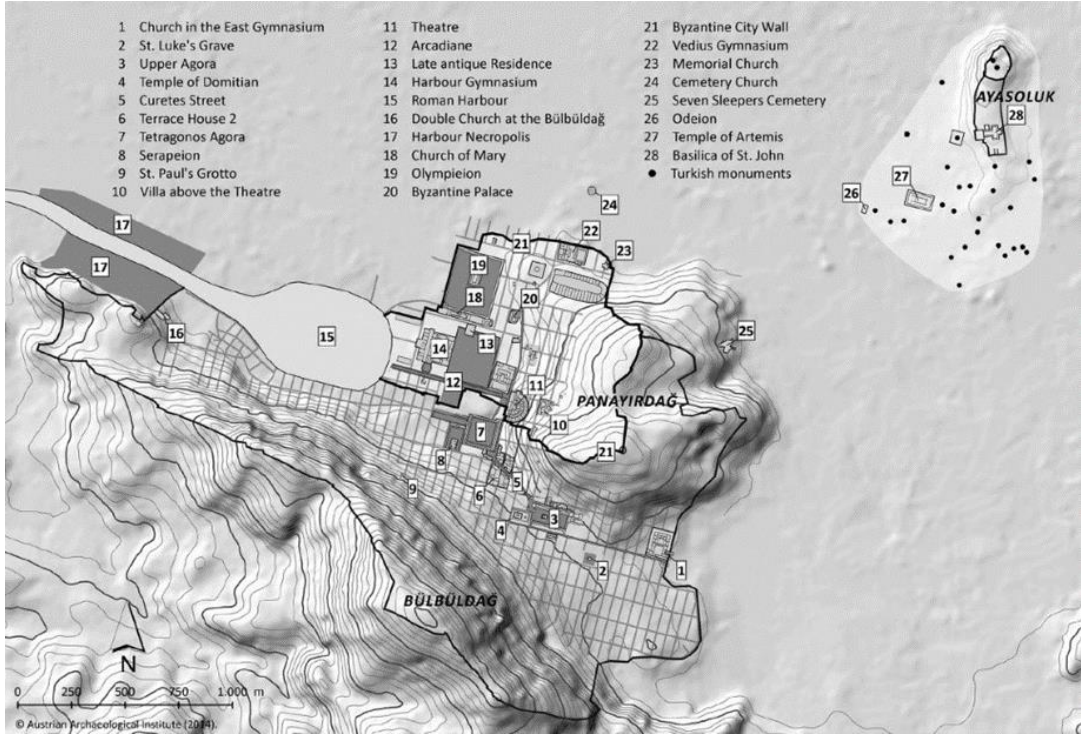
⁶ Izgara plan yöntemini düşünüp bulmak için büyük bir dehaya gerek yoktu. Koloni kuran gruplar yerlerine vardktan sonra, toprağı en kolay ve en uygun nasıl bölecekleri, halkın en büyük gereksinmesini nasıl karşılayacakları sorunlarıyla sürekli karşı karşıya geliyorlardı. Dikdörtgen yöntem, karışıklıkları en aza indirmek demektir. Gerçek yaratıcılık, Hellen kentinin tüm eski özgün öğeleriyle birlikte bu katı çerçevenin içine uydurulmasında ve mimarinin bu süreçte ortaya çıkan olanaklarından en aşırı biçimde yararlanılmasındaydı. [78]



Şekil 3.1.1. Miletos kent planı [80]

Hellen kentlerinde yerleşimlerin şekillenmelerinde çeşitlilik görülmektedir. Milet'in erken safhalarına bakıldığında, kentin bir çekirdeğin etrafında değil, genellikle kıyı şeridinde ve korunaklı bir tepe üzerinde yerleşecek şekilde, birden çok merkez ve mahalleler etrafında şekillendiği görülmektedir. Ephesos'a (Şekil 3.1.2.) baktığımızda ise muhtemelen farklı etnik grupların dağınık şekillerde alana yerleştiği görülmektedir. Bu farklı toplulukların ortak noktası ise Artemis Tapınağı'dır.

Smyrna Antik Kenti'ne (Şekil 3.1.3.) bakıldığında ise polisler için daha geleneksel şekilde ilk zamanlarından itibaren surlarla çevrili olduğu, kent merkezinde anıtsal bir tapınağın ve surların hemen dışında nekropol alanının bulunduğu görülmektedir. [77]



Şekil 3.1.2. Ephesus kent planı. [80]



Şekil 3.1.3. Smyrna kent planı [71]

Bu kentlerin dışında Aydın'ın Söke ilçesinde yer alan Priene Antik Kenti Hellenistik Dönem'de çok önemli ve Hippodamos planının en iyi şekilde uygulandığı kentlerden birisidir. (Şekil 3.1.4.) Priene, var olduğu süre zarfında iki kere kurulmuş bir şehirdir. İlk Priene yaklaşık MÖ 1.binyıl başlarında Menderes Nehri kıyısında kurulmuş, iki limanı olan bir kentken, daha sonra persler tarafından MÖ 495 yılında yakılıp yıkılarak, Söke'nin batısında kalan Samsun Dağları'nın (antik Mykale Dağı) eteklerinde, kademeli olarak teraslar şeklinde kurulmuştur. [71]

Priene'de kurulan kent döneminde az sayıda yurttaş için kurulmuştur. 2250-4000 kişilik bir nüfus olduğu düşünülmektedir. Kentte konut-kamusal ayrımı yapılmadan tüm yapılara katı bir dikdörtgen plan uygulanmıştır. Ayrıca kentin konumlandığı alanın topografyası ve iklim şartlarının zorluğuyla ustaca başa çıkılmıştır. [81]



Şekil 3.1.4. Priene kent planı. [80]

Doğu-batı doğrultusunda yedi adet anayolun olduğu Priene’de konut yapıları 4,2 x 35,4 m ölçülerinde bloklara oturmaktadır. Kamusal yapılar iki veya üç blokluk alanı kaplayabilmektedir. Kentte halk için yapılmış birçok önemli ve gösterişli yapı bulunmaktadır. Çevresinde önemli kentlerin varolması sebebiyle Priene genişleme fırsatı bulamamıştır. Lidya’nın saldırısına uğramış, bir süre Atina’nın egemenliğine girmiş, daha sonra Bergama Krallığı ve en sonunda da Roma’nın egemenliği altına girmiş, Bizans Dönemi’nde piskoposluk merkezi haline gelmiştir. [82]

Anadolu’da Hellenistik Dönem kentleri yukarıdaki gibi şekillenirken Kıta Yunanistan’da mimari yönden eski pratikler üzerinden kent planlamasına devam edilmiştir. Pergamon kralı III. Attalos’un ölümünden sonra Asia Eyaleti’ni (Batı Anadolu) Roma

İmparatorluğu'na miras bırakmasıyla MÖ 133 yılında Anadolu'ya giren Roma'nın tarihi, MÖ 8. yüzyıldan MS 5. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Doğu Roma İmparatorluğu'nu da sayınca 2000 yılı aşkın süre hayatına devam ettiği bilinmektedir. [83]

Roma İtalya Yarımadası'nda doğmuş, buradan çıkarak uygarlığını Avrupa, Asya ve Afrika'da da genişletmiştir. [84] Roma'nın en güçlü olduğu dönemlerde, tüm Akdeniz Havzası'nı, Britanya dâhil olmak üzere, Orta Avrupa'nın önemli bir kısmı ile Orta Asya'nın Fırat Nehri'ne kadar olan bölgesini içeren yönetim alanını barış içinde yönetebilmesi kentler sayesinde mümkün olabilmıştır. [85]

Roma Dönemi'nde şehir medeniyet demektir. Dinsel, toplumsal ve siyasi gelenekleri paylaşan vatandaşların oluşturduğu toplumlardır [85] ve kentler Roma'da İmparatorluk yönetiminin ilk basamağını oluşturmaktadır. [86] Şehir (civitas), kasaba (oppidum) ve köy (vicus) kavramları arasında ölçeklerine göre ayrıma gidilmiştir. Yine daha önceki dönemlerde olduğu gibi Roma'da da savunma ön plandadır. Kentler, savunması kolay olacak yerlere konumlandırılmaktadır. Aynı zamanda kentlerin varlığı ekonomik kaynaklarıyla da doğrudan ilişkilidir. Kentlerin ekonomik merkezlerinin zamanla liman, kapılar, forum alanları gibi halkın toplandığı alanlara göre konumlanmaya başlamasıyla ticari yapıların gelişmesi söz konusudur. [85]

Roma'da bir kent kurulurken topografyaya çok önem verilmektedir. Yerleşim yerleri olarak yüksek tepeler, sis ve kırağı gibi zorlu hava şartlarının olmadığı bölgeler, iklimi daha ziyade ılıman olan alanlar seçilmektedir. Yerleşim alanlarının çevresinde bataklık olmamasına önem gösterilmektedir. Çünkü bataklık canlılarının çıkardığı gazlar, özellikle yaz aylarında ısınan hava ile birlikte rüzgârlar yoluyla kentte yaşayan insanlara ulaşarak onların sağlığına zarar verebilmektedir. Bundan kaçınmak için bataklıklardan uzak durulmuştur. [87]

Kent planlaması yapılırken Yunan ve Etrüsklerin etkisinde kalındığı görülmektedir. Roma kentleri bir merkez üzerinde gelişen, ızgara planlı kentlerdir. Merkezinde bir forum, agora ya da bir grup kamu yapısı görülmektedir. Zamanla kentlerin gelişmesi ile kent kapılarının dışında ikincil merkezlerin oluştuğu görülmektedir. Açık alanlar heykel gibi mekânı insan ölçeğine indiren ve toplumsal bağları güçlendiren propogandaları içeren yazıtlar gibi küçük anıtlarla doldurulmuştur. Kent sınırlarında ise imar faaliyetleri askeri amaçlarla sınırlı kalmış, ordunun ihtiyaçları ve kale yapımı gibi inşaatlar gerçekleştirilmiştir. [86]

Roma'da kent merkezleri ticaret odaklı olduğundan genelde merkezde ortasında açık alanı bulunan forum alanları, çevresinde ve belli mahallelerde olduğu gözlemlenen dükân

yapıları bulunmaktadır. (Şekil 3.1.5.) Şehir merkezlerinde bazen kütüphane ya da tapınak yapıları da gözlemlenmektedir. [88] [89]



Şekil 3.1.5. Augustus Forumu, Roma/İtalya. [90]

Bu yapılar birbirini 90 derece ile kesen sokakların etrafında gelişmektedir. Roma kentlerinde cardo maximus (kuzey-güney doğrultusu) ve decamanus maximus (doğu-batı doğrultusu) adlarında iki ana cadde yer almaktadır. [89] Bu caddeler merkezi bir yapıya, örneğin forum yapısı ya da bir tapınağa veya hiç kesintiye uğramadan doğrudan kent bir ucundan diğer ucuna gidebilmektedir. [86] Romalıların bir şehrin kurulmasında en önem verdiği konuların başında sokaklara kaldırım taşı döşenmesi, kanalizasyon alt yapısı ve temiz suyun kentin içine getirilmesidir. [91] Şehir meydanlarında, evlerin bahçelerinde ve cadde köşelerinde çeşmeler bulunmaktadır ve bu çeşmelerin bakım hizmetlerini devlet ve belediye karşılamaktadır. [88]

Roma İmparatorluğu'nun sınırlarının çok genişlemesi sonucunda yönetim kontrolü yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Artan Barbar saldırıları ve imparatorluk içinde yayılmaya başlayan Hıristiyanlık imparatorluğu zayıflatmış ve çöküşüne neden olmuştur. Yeni kurulan devlet kendisine hiçbir zaman 'Bizans İmparatorluğu' dememiştir. Vatandaşlar kendilerini Romalı ya da Hıristiyan olarak benimsemiştir. Bizans mimarisi, Ortodoks inancındaki kentlerde 11 yüzyıl boyunca etkili olmuştur. Tarihçilere göre 7. yüzyıldan 9. yüzyıl sonrasında Bizans mimarisi kendi stilini kazanmaya başlamış, erken dönemlerde (4.

yüzyıldan 6. yüzyıla kadar) antik dönemlerin etkisinde kalmıştır. Bu nedenle 7. yüzyıldan öncesine Erken Hıristiyanlık mimarisi (Geç Roma), sonrasına Bizans mimarisi denmektedir. [92]

Bizans kentleri, kendinden önceki Roma kentlerinin devamıdır. En parlak dönemlerini MS 2. yüzyılda yaşamış olan kentler, 3. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çöküşe geçmiş, 5. ve 6. yüzyıllar itibarıyla tekrar yapılaşmaya gitmiştir. MS 7. yüzyıl dolaylarında kent yaşamını neredeyse sona erdiren bir çöküş yaşanmıştır. Bizans kentlerinin bu çöküş dönemlerinden sıyrılarak öne çıkmasının etkileri kilise mimarisinde yaşanan artış ile çok tanrılı dinlere ait tapınaklardan çıkılması şeklinde görülmektedir. [92]

Ürdün'de Gerasa Antik Kenti bulunmaktadır. Kent Hellenistik orijinalli, gelişimini Roma'da gerçekleştirmiş bir kenttir. Bizans Dönemi'nde de yaşamın devam ettiği önemli kentlerden birisidir. Kent 4. yüzyılda bir piskoposluk makamı olmuştur. Ayrıca kentte birçok kilise yapısı olduğu bilinmektedir. Kilise yapımı için tapınaklar taş kaynağı olarak tahrip edilmiştir. MS 1. yüzyılda, bir tanesi *cardo maximus*, iki tanesi *decamanus maximus* olmak üzere caddeleri bulunan, ızgara planlı bir kent olarak kurulmuştur. Etrafı surlarla çevrilidir. Zeus ve Artemis tapınaklarının kent piskoposluk makamı olmasıyla yaklaşık aynı tarihlerde terk edildiği düşünülmektedir. Çok sayıda birbirini takip eden teraslardan oluşan yapı topluluklarına MS 2. yüzyıla tarihlenen Anıtsal Giriş'ten geçilmektedir. Kent 3. yüzyılın sonlarına doğru surlarla desteklenmiş, 7. yüzyıl başlarına kadar ciddi bir sıkıntı yaşamadan hayatına devam etmiştir. Bu tarihlerden sonra *gymnasium* ve *bouleuterium* benzeri yapılar terk edilmiştir. Tiyatro ve hamam yapıları ise kullanılmaya devam edilmiştir. Market alanları agoralardan *embolus* denilen sütunlu caddelere taşınmış, kilise yoksul evleri, hanlar, hastaneler yaptırılmış, bağış yapma konusunda halka teşviklerde bulunulmuştur. [92]

Sonuç olarak Anadolu'da kent yaşamının dokusu yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Kentler 7. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşen Pers saldırılarına kadar ayakta kalmaya devam etmiştir.

Kendinden önceki medeniyetlerin üzerine yerleşen kentlerin yanı sıra bizans döneminde kurulan kentlerde olmuştur.⁷ Ancak orijinali Bizans Dönemi olan kentlerin

⁷ Bizans Dönemi'nde kurulmuş kentleri, araştırabilmiş birkaç örnek temsil eder. Ancak bu kentlerin tümü de kısa ömürlüdür, yaklaşık bir yüzyıl kadar. En ayrıntılı araştırılabilen kent belki de Yugoslavya'daki, hemen herkes tarafından Prima Iustinianos* olarak tanımlanan Cariçin Grad'dır. Burası, doğduğu yeri onurlandırmayı amaçlayan İmparator Iustinianos'un yapay bir yaratıdır. Kazılar, kentin surlarla çevrili, uzunlamasına planlı ve oldukça ufak boyutlarda (uzunluk 550 yarda, ortalama genişlik en çok 109 yarda), ashnda 440 yarda uzunluk ve 109 yarda'yı aşan genişlikteki Qal'at Saman manastır yapı topluluğundan biraz daha büyük boyutlu olduğunu ortaya koyar. [92]

varlıkları çok uzun sürmemiştir. En bilindiklerinden birkaçı içinde yaklaşık bir yüzyıl yaşandıktan sonra terk edilmiştir. [92]

3.2. Bazilika'nın Kökeni, Gelişimi ve Fonksiyonu

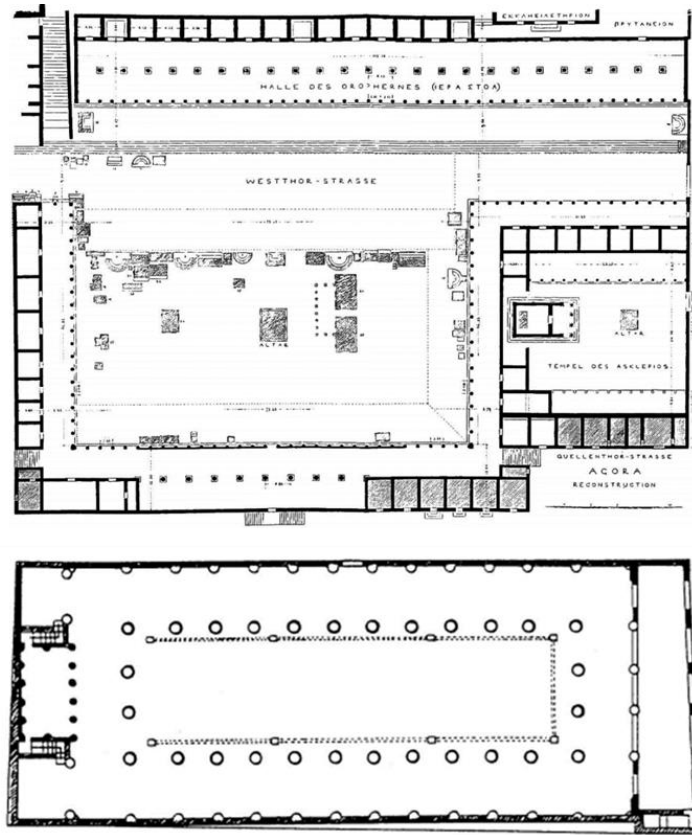
Birçok kaynak 'bazilika' kelimesinin kökenini Grekçeden Latinceye geçen *basilike* olarak kabul etmektedir. [93] İngilizce *civil basilica*, Almanca *basar basilika* ve Fransızca da *basilique civile* olarak adlandırılan bazilikalara üzerine yapılan etimolojik araştırmalar, kelimenin kökenine dair farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Genel kabulden farklı olarak Gordon, çalışmalarında kelimenin kökenini kraliyet anlamına gelen ve dişil cinsiyetinde yazılan *βασιλική* olarak tanımlamaktadır. [94] Welch ise, 'Bazilikanın Kökenlerine Yeni Bir Bakış' adlı makalesinde bu kelimenin kökeninin Yunanca'dan *krala ait* olarak çevrilen ve kendi makalesinde *kingly* olarak belirttiği bir kelime olduğunu belirtmektedir. Welch kelimenin kökenini tartışırken Romalıların Yunan krallığına karşı tutumlarının değiştiği bir dönemde, Cumhuriyet'in ortasında, Roma'nın kalbi olan Forum Romanum'da 'kral' anlamına gelen Yunanca bir isimle bir yapı inşa edilmiş olmasına vurgu yapmaktadır.

"Bazilika ile ilgili çarpıcı bir gerçek, isminin bir sıfat ('kralca') olmasıdır. Dişil cinsiyeti, eksik bir dişil ismi ifade eder. Bir öneri, bazilikanın aynı şekilde Yunan şehirlerinin agoralarını sıralayan stoalardan türetilmiş olmasıdır." [90]

Kelimenin etimolojik kökenine dair yapılan araştırmaların yanı sıra, mimari kökenine dair araştırmalar da farklı akademisyenler tarafından yürütülmüştür. Bu noktada birçok araştırmacı bazilika kelimesinin etimolojik kökenini Yunanca kelimelerle ilişkilendirmişken temelde yapı formu olarak da Hellen stoalarını öne çıkarmaktadır. Bu ilişkilendirmeye göre, kelimenin kökeninin ve mimari formunun *Archon Basileios*'un ofislerinin yer aldığı Atina Agorası'ndaki nispeten daha küçük ve eski bir yapı olan ve MÖ 6. yüzyıla tarihlenen *Stoa Basileois*'tan (Krali Stoa) [95, 90, 1] geldiği belirtilmektedir. [90] Atina agorasının kuzey batı köşesinde, yaklaşık MÖ 525 tarihlerinde inşa edilmiş olan Stoa Basileios ya da Archon Basileos [90], kentin dini ve kanuni işlerinden yükümlü yöneticisi *Archon*'un makamıdır. Dini konuda suç işleyenlere para cezası verildiği ve buna ek olarak kentin yasalarının bulunduğu yer olma özelliğindedir. [1]

Welch bazilikalara stoalar temelinden geldiği teze iki olgu üzerinden karşı çıkmaktadır: işlev ve mimari özellikler. Hellen stoaları daha çok dini işlevleri ile ön plandadır. [90] Roma bazilikalara ise ticari ve yargı işlerinin yürütüldüğü mekânlardır. Welch Hellen stoaları ile Roma bazilikalara yapı fonksiyonu dışında mimari özellikler bakımından da ayrıldığı noktalar bulunduğunu belirtmektedir. Hellen stoları mimarisi ile ön

planda olan dikkat çekici yapılar olmasıyla birlikte iç mekândan çok dış mekân odaklıdır. Hellenistik Dönem mimarisinde stoalar temelde bir sokakta ya da Agora gibi kamusal yapıların bir cephesine bitişik olarak yer alan, etrafı sütunlarla çevrili üstü kapalı galerilerdir. Roma bazilikalarında ise Hellen stoalarının aksine iç mekâna yönelim söz konusudur. Roma bazilikalarında yapı ortasında daha büyük bir nef ve sütunlarla ayrılmış iki yan mekâna sahiptir ve yapılar stoaların aksine iç mekâna dönük oluşturulmuştur. [90] Bu sebeplerle Welch'e göre Roma bazilikalarının kökenini Hellen stoalarına bağlamak doğru değildir. (Şekil 3.2.1.)



Şekil 3.2.1. Agora Priene ve Basilica Pompeii, Plan. [90]



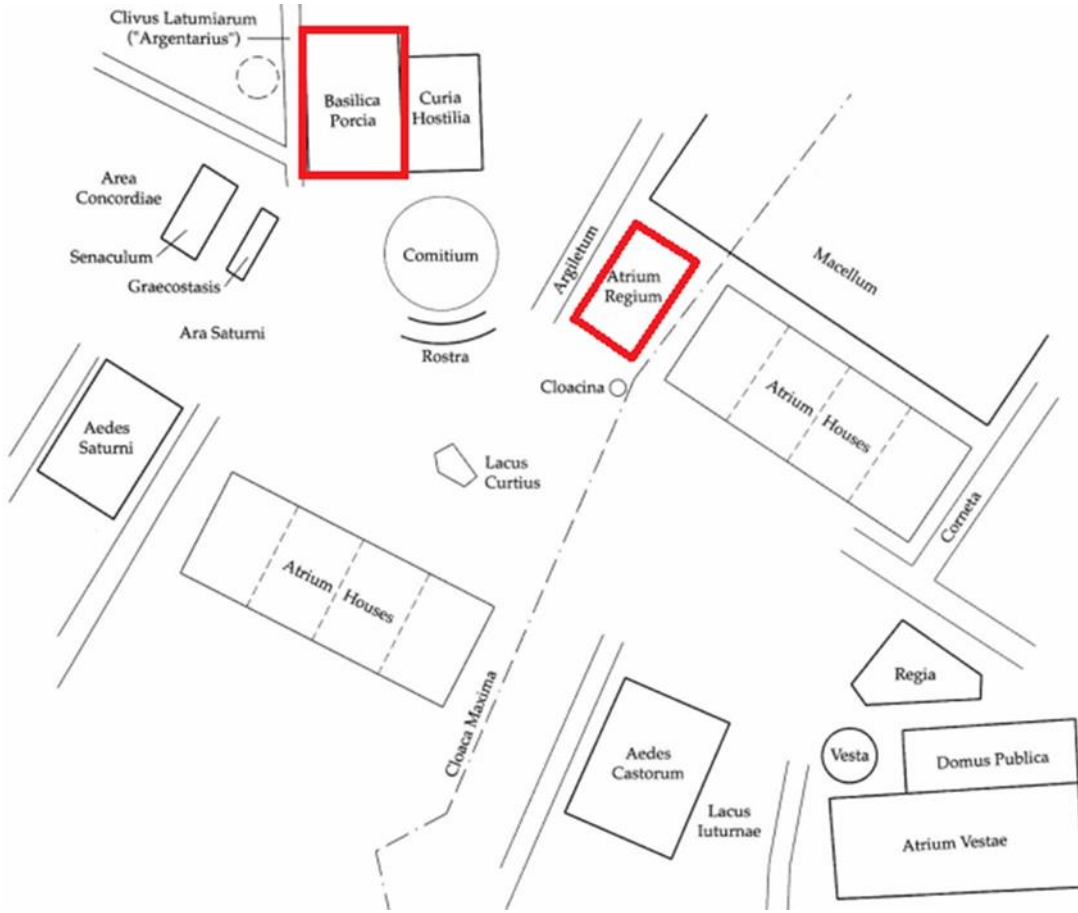
Şekil 3.2.2. Hellen stoa [96]

Welch, bazilikalara en eski kanıt olarak Forum Romanun'daki bazilikaları işaret eder. (Şekil 3.2.3) Burada hakkında bilgi sahibi olunan ilk bazilikanın M. Porcius Cato tarafından MÖ 184 yılında inşa edilen Porcia Bazilikası olduğunu belirtmektedir.⁸ Nispeten küçük boyutlardaki Bazilika Porcia, MÖ 273-210 yıllarına tarihlenen ve Roma'nın ilk bazilikası olarak bilinen Atrium Regium'a [97] biçim ve fonksiyon bakımından çok benzemektedir. Her iki yapıda üç nefli plana sahiptir. Sütunlarla yükseltilmiş olan orta nef yapıya krali bir görünüm vermektedir. [97] Forum alanının yanında yer almaktadır. [98] Forum Romanum içindeki bazilikalardan bir tanesi olan *Atrium Regium*'un planına ilham verdiği düşünülen Hellenistik kral çadırlarının da Roma bazilikalarına temel oluşturduğu düşünülmektedir. (Şekil 3.2.4) Welch yazısında bu konudaki düşüncesini şu şekilde belirtmektedir;

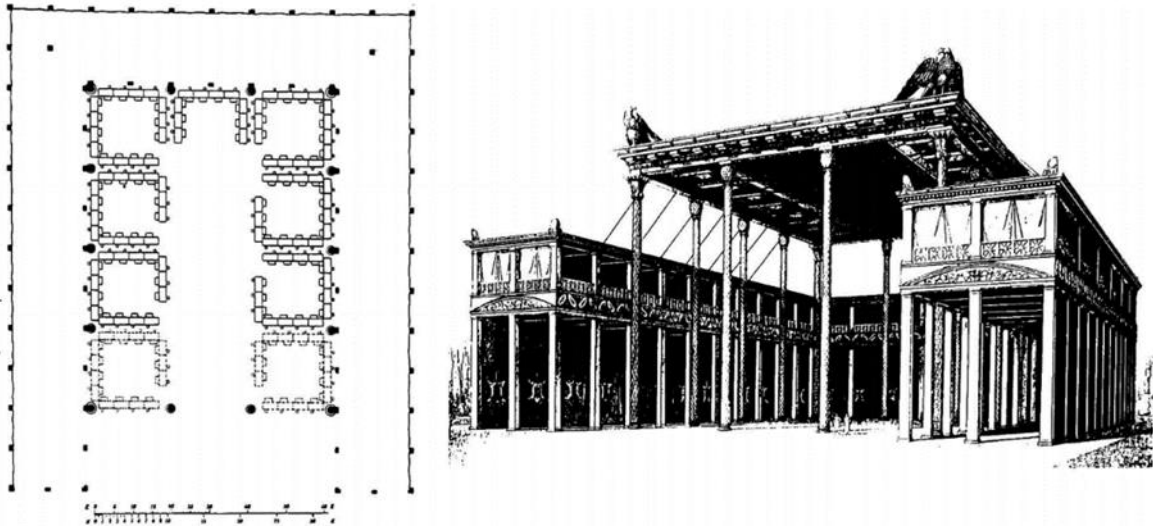
“Hellenistik Kraliyet salonları, en eski bazilikalarla (Basilica Porcia ve Cosa Bazilikası gibi İtalyan takipçileri) en iyi resmi bağlantıyı bulur. Bu Kraliyet odalarının eski hikâyeleri onları bazilikalara benzetir ve örnekler hem Hellenistik saray mimarisinde hem de Campania evlerinde bu tür odaların taklidinde hayatta kalır.” [90]

⁸ “Cato, Lautumiae bölgesinde iki atriya, Meanium ve Titium satın aldı ve eyalet için dört dükkân satın aldı ve oraya Porcia denilen bazilikayı dikti.” [1] “Senato, Forum'daki meclis binasının altında kamu kıyısında inşa ettiği ve Basilica Porcia olarak adlandırılan bazilikanın kurulmasına da şiddetle karşı çıktı.” [90]

⁹ Hellenistik Kraliyet salonlarında, en eski bazilikalarla (Basilica Porcia ve Cosa Bazilikası gibi İtalyan takipçileri) en iyi resmi bağlantıyı bulur. Bu Kraliyet odalarının antik kaynakları onları bazilikalara benzetir ve örnekler hem Hellenistik saray mimarisinde hem de Campanian evlerinde bu tür odaların taklitlerinde hayatta kalır. Antakya ve İskenderiye Kraliyet başkentlerinin sarayları iyi korunamamıştır, ancak İskenderiye'deki sarayın Polybius'tan ve Strabon'un ifadelerinde görebilmekteyiz. [90]



Şekil 3.2.3. Forum Romanum, MÖ 2. yüzyıl ortaları. [90]



Şekil 3.2.4. Hellenistik Kral Çadırı Ptolemy II Pavyonu Rekonstrüksiyonu ve Planı. [90]

Roma bazilikaları mahkeme binaları olarak kullanılmasının yanı sıra ticari işlerin yapıldığı, genellikle tacirlerin ve iş adamlarının kullandığı kamusal mekânlar olma özelliğini de taşımaktadır. Bu özelliklerinin yanı sıra prestij yapıları olarak da tanımlanabilecek

bazilikalarda, antikçağlarda kentlerin en önemli ve gösterişli yapılarından biri olma özelliğine sahiptir. Bazilikalarda mekânsal özelliklerine yönelik ilk ve en belirgin açıklamaları Vitruvius yapmıştır. Vitruvius, Yunan yazarların Roma bazilikalarda stoai basilikai ya da sadece stoai olarak tanımladıklarını belirtmektedir. Vitruvius'a göre bazilikalarda forum mekânlarının üstü kapalı bir bölümdür. Bazilikalarda ilk olarak agoradan ya da forumdan bağımsız olarak, iş adamlarının bulunduğu bir portiko veya küçük bir agora şeklinde biçimlendiğine değinen Vitruvius, [87] zemin planlarının genellikle dörtgen olduğunu belirtmiştir. Bazilika yapılarının üst ve alt kat formlarının, sütun aralıklarının ve üst örtüsünün nasıl şekillenmesi gerektiğinin detaylarıyla açıklamıştır. Bazilika yapılarının genişliğinin uzunluğuna oranı üçte birinden az, yarısından daha fazla olmamasının gerektiğini, ancak bu durumların topografyanın el vermediği yerlerde ve simetrisinin bozulmasına ihtiyaç duyulan durumlarda değişebileceğini belirtmektedir. [87] Ayrıca, Vitruvius'a göre kötü hava şartlarından iş insanlarını korumak için bazilikalarda forum yapılarının bitişiğinde ve ısı bakımından olabildiğince iyi korunaklı cephede yer almalıdır [87]

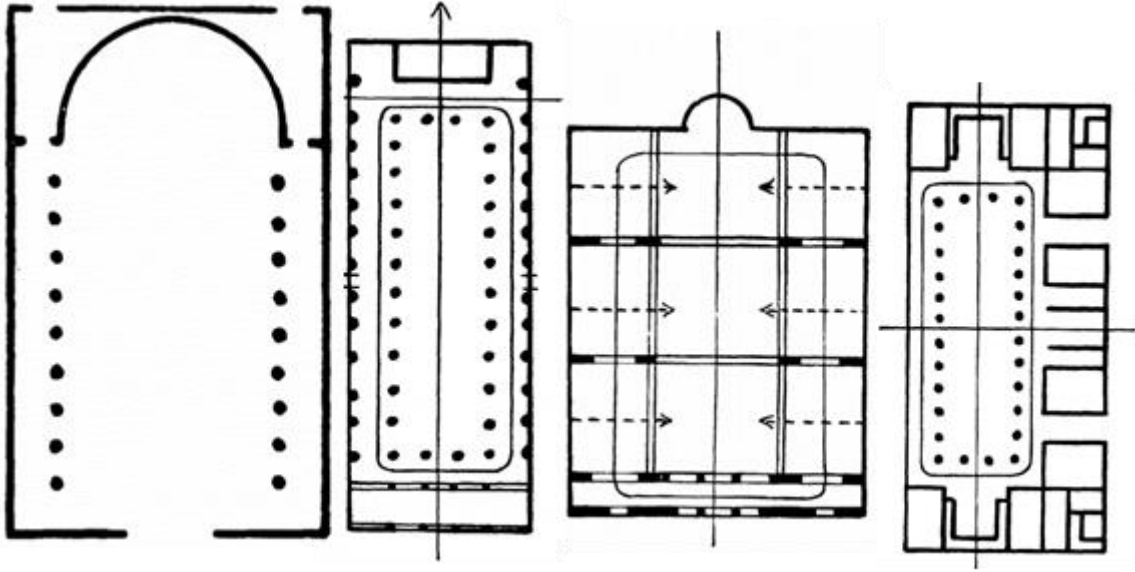
Bazilika yapıları iki ya da üç nefli, *apsis*¹⁰li ya da apsissiz olabilen yapılarıdır. Bazilika örneklerine baktığımızda Vitruvius'un da belirttiği gibi forum ve agoralarla bağlantılı olan bazilikalarda olduğu gibi, forumlardan bağımsız olarak yerleşen bazilika yapıları da mevcuttur. [94] Orhan Bingöl, Magnesia Antik Kenti'nde yer alan bazilika yapısını plan özellikleri, apsisli olması ve Agora yapısıyla olan bağlantısı sebebiyle Almanca'dan referansla *Çarşı Bazilikası* olarak tanımlamıştır. [99, 100] Bu kavram literatürde Anadolu'da yer alan bazilikalarda için kullanılmaktadır. Magnesia çarşı bazilikasında [101] *tribunal*¹¹'in bulunduğu kenarında koruna gelmiş olan merdivenler yan neflerdeki galeri katlarına işaret etmektedir. Bu galeriler bazilika mimarisine özgü öğelerdir. [1]

Bir başka tanım ve tipoloji çalışması ise Alman arkeolog Müller tarafından gerçekleştirilmiştir. Müller'e göre Roma bazilikalarda dört ana tipe ayrılmaktadır. Bunlar Hellen tipi, muhtemelen Güney İtalya'da gelişen ve Pompeii'deki bazilikada örneğini görülebilen Greko – İtalic tip, Maxentus Bazilikası örneğinde görülebilen Greko-Roma tipi ve son olarak bir apsise ve uzun kenarında bir girişe sahip olan; Ulpia Bazilikası ile Julia

¹⁰ **Apsis:** Yunancada 'kavis', 'yay' anlamına gelmektedir. Antik dönem bazilikalarda yapının cephesinde dışarıya doğru çıkan ya da dikdörtgen duvarlarla çevrili içte kalmış yuvarlak bir yapı şeklinde bulunmaktadır.

¹¹ **Tribunal:** Bazilika yapılarında kısa kenarlardan birinde mahkemenin yargıçlarının oturduğu, bazilika zemininden yükseltilmiş bir platform. [1]

Bazilikası gibi örnekler üzerinden tanımlanabilen Doğu-Greko-Roma tipi (Şekil 3.2.5.) bazilikalardır.¹² [102]



Şekil 3.2.5. Sırasıyla; Hellen Tipi Bazilika, Greko-İtalic Tip Bazilika, Greko-Roma Tipi Bazilika ve Doğu-Greko-Roma Tipi Bazilika. [102]

Sonuç olarak Roma mimarisinin uzun soluklu ve önemli yapıları arasında yer alan bazilikalar, kentin en önemli kamusal yapıları olarak, günlük pratikler içerisinde zamanla kullanımda değişikliğe uğramıştır. Geç Roma Dönemi'nde adli ve ticaret işlevinden uzaklaşan bazilikalar, zamanla dini işlev ve bu doğrultuda şekillenen yeni mekânsal özellikler kazanmaya başlamıştır. Ama aynı zamanda adli işler de bazilikalar içinde yapılmaya devam etmiştir. Bizans Dönemi'nde dini yapıları için model oluşturmuş, çoğu Roma bazilikası bu dönemde kiliseye dönüştürülmüştür. Bazı durumlarda dini törenler için yan neflere sütunlar eklendiği de görülmektedir. [103]

3.2.1. Anadolu bazilikalarının tarih içindeki gelişimi

Roma dönemi öncesi, Anadolu'da köklü bir mimarlık geleneğine sahip olan Hellen kültürüne ait mimari miras, yüzyıllar boyunca kanonik formlar ve ölçülerle yaşatılmıştır. Roma egemenliği ile birlikte, Anadolu'da önceki mimari geleneklerden vazgeçilmemiş,

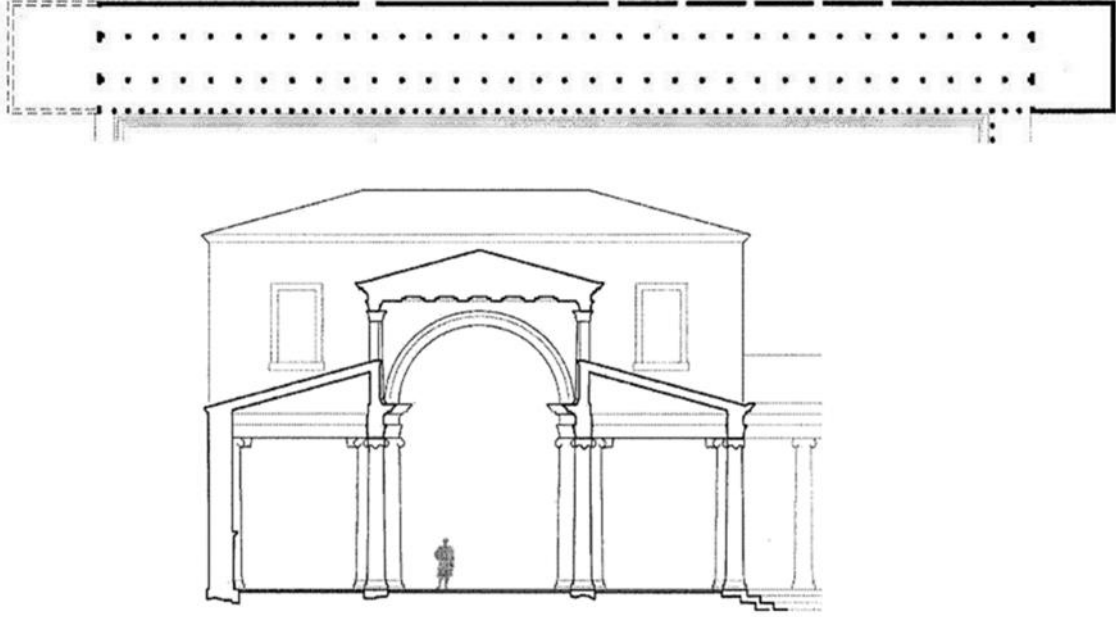
¹² **Özetlemek gerekirse:** dört tip Roma Bazilikası vardır. Onlara hâkim olan özelliğin borçlu olduğu halklardan türetilmiş bir etnik terminoloji verebiliriz. Bu nedenle, özel bazilika tarafından temsil edilen Yunan türüne sahibiz (şek. 1, VIII); muhtemelen Güney İtalya'da geliştirilen ve Pompeii'deki Bazilikada bulunan Greko-italik tip (şek. 1, VII); Maxentius Bazilikası'nın Greko-Roma tipi (şek. 1, V), Roma sanatının payının özel Bazilikaninkinden çok daha büyük olduğu Basilikalardır; son olarak, Oryantal-Greko-Roma tipi, uzun tarafında girişe sahip, zaman zaman apsis ve ayakları olan, Bazilika Julia, Bazilika Ulpia, o Vetera ve diğerleri gibi örnekler verebileceğimiz bazilikalardır (Fig. 1, IX). [102]

gelenekler taklit edilmeden, birbirinin üzerine eklenerek değişime uğramıştır. Böylelikle ilk olarak Stinson tarafından geliştirilen ve günümüzde hala tartışmalı olan, Roma yapım teknikleri ve Hellen mimari geleneğini harmanlayan ‘*Asyatik Bazilika*’ tanımı ortaya çıkmıştır. Bu bazilikalar forum alanları ile bitişik veya hemen forum alanının içinde bir köşede yer alan, apsidal formlu olabileceği gibi stoa bazilika tipinde de olabilen bazilikalardır. [104]

Anadolu’daki bazilikaların Roma’daki örneklerinden farkı; ince uzun oranları, yapının bir ya da iki ucuna eklenmiş dörtgen mekânlar ve batı bazilikalarında görülen yapının dar uçlarında sütunla çevrilmiş alanların yer almayışıdır. Bu farklılıklar nedeniyle yapının iki ucunda bulunan mekânlar ana mekânlardan koparılmayarak orta nef hâkim bir konuma yerleştirilmiştir. [103] Bu tanıma uygun, Roma Dönemi çarşı bazilikalarının Anadolu’da bilinen on örneği bulunmaktadır. Bunlar; Ephesos Stoa-Bazilikası, Aphrodisias Bazilikası, Cremna Forum ve Bazilikası, Menderes Magnesiası Çarşı Bazilikası [99, 100], Hierapolis Stoa-Bazilikası, Aspendos Bazilikası, Kaunos Bazilikası [105], Ksanthos Bazilikası, Smyrna Bazilikası ve Nysa Çarşı Bazilikası’dır. [106]

Roma bazilikalarının Anadolu’da gelişimi üzerine iyi bir örnek olabilecek Anadolu’nun en eski bazilikası olarak bilinen Ephesos Stoa-Bazilika [107], Roma ve Hellenistik mimari geleneklerini görünür şekilde içinde bulundurmaktadır. Bu nedenle bazilika mimarisinin Anadolu’da gelişimini anlamak için, Roma ve Anadolu mimari geleneğini başarılı bir şekilde sentezleyen örneklerden biri olan Ephesos Stoa-Bazilika’nın mimari özelliklerine detaylarıyla değinmek yararlı olacaktır.

Geç Augustus döneminde C. Sextilius Pollio ve ailesi tarafından yaptırılan bu bazilika, Ephesos’te Yukarı Agora’da (Devlet Agorası) bulunmaktadır. [106] (Şekil 3.2.1.1.) Bazilika yapısının arşitravında Yunanca *ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΣΤΟΑ*, Latince *BASILICA* yazılı olan bir yazıt yer almaktadır. [107] 180,2 x 20,25 m ölçülerinde olan bu yapı, devlet agorasının kuzey kanadının tamamına yerleşmektedir. Oldukça dar ve uzun olan yapının doğu ve batı uçlarında ölçüleri 14,5 x 20,25 m olan iki salon yer almaktadır. Batıda yer alan salon doğudaki salondan daha geç bir evrede yapılmıştır. Bu iki salona kemerli açıklıklardan ulaşılmaktadır. Yapı iki katlıdır ve üç neften oluşmaktadır. Ortadaki nef yan neflerden daha geniştir. Yan neflerin üzerinde ikinci katların olmadığı düşünülmektedir. [107] Bununla birlikte yapının orta nefi yükseltilerek ışık alması sağlanmış ve böylelikle kesitinde okunabilen bir farklılık ortaya çıkmıştır. [106] Anadolu bazilikalarında da görüldüğü üzere, Ephesos Stoa-Bazilika’da doğu ve batı uçlarda yer alan mekânlar ana neften koparılmayarak tasarımın içine dâhil edilmiştir. [107]



Şekil 3.2.1.1. Ephesos Stoa-Bazilika Plan ve Görünüş. [104]

Yapının planı incelendiğinde Hellenistik Dönem stoalarına benzediği görülmektedir.¹³ [104] Roma döneminden önce yapılan stoalarda, yapıların ön cephelerinde yer alan sütunların aralıklarının ölçüsü, iç cephede yer alan sütun aralıklarının ölçüsünün yarısına eşittir. [106] Coulton'a göre ön cephede yer alan sütunların aralıklarının ölçüsü 2,20-2,50 m, iç sırada yer alan sütun aralıklarının ölçüsü ise 4,40-5,00 m ölçü aralığında ise idealdir. Ephesos Stoa-Bazilika'da ön cephe sütunlarının aralıkları 2,40 m, iç sıra sütun aralıkları 4,80 m'dir. Tüm bu özellikleri ile yapı, Hellenistik mimari özelliklerini gösteren bir Roma bazilikası olarak tanımlanmaktadır. [108]

Ephesos Stoa-Bazilika'da yukarıda belirtilen sütun aralıklarının kullanılmış olmasının yanısıra, yapının orta nefi de yüksek bırakılmıştır. Ancak orta nefin yüksek tutulma çabası sorunları da beraberinde getirmiştir. Orta nefin yüksek yapılabilmesi için taş üst yapıya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sorun alt kata her iki sütuna karşılık üst kata üç sütun yerleştirerek [106] ve alternatif iki uygulama daha eklenerek aşılmaya çalışılmıştır. Öncelikle birinci katta yer alan orta nef sütunlarının yanına birer boğa başı eklenmiş ve yüzey alanları artırılarak daha fazla yük kaldırmaları sağlanmış fakat bu müdahaleler de yetersiz kalmıştır. [107] Daha sonra ise, birinci kat orta nef sütunlarının arasına birer korinth başlıklı sütun eklenmiş ve üst

¹³ **Hellenistis Stoa için Bkz:** Klasik mimaride birkaç yazar tarafından, antik çağlardan bildiğimiz bazilikanın, açıklamalara ve kalıntılara göre, sadece iki (ve bazı durumlarda üç) stoanın bir araya getirildiği bir kombinasyon olduğu zaten belirtilmiştir. Bu nedenle, çalışmamızın bir parçası olarak, Mesih'ten sonraki ilk beş yüzyılın geniş Haham literatüründe, yukarıda Yakın Doğu bazilikaları çalışmamızda yaptığımız gibi, stoalara açık (doğrudan ve dolaylı) referanslar aramak gerekir. Ancak bunu yapmaya çalışmadan önce, standart sözlükler ve arkeologlar tarafından verilen stoa teriminin tanımını açıklığa kavuşturmalıyız. [94]

katın yükü desteklemeye çalışılmıştır. [106] Sonuç olarak, Hellen ve Roma mimari sentezi sürecinde ortaya çıkan sorunlar yine her iki mimari kökene ait yöntemlerle aşılmaya çalışılmıştır. Tüm bu özellikleri ile Ephesos Stoa-Bazilika yapısı Anadolu’da bazilika yapılarının gelişimi açısından ilk olması ve her iki mimari geleneğin bir arada kullanılması ile örnek oluşturmuştur.

Anadolu’da yer alan diğer bazilikalarda – Cremna, Hierapolis, Aspendos, Ksanthos ve Nysa kentlerindeki bazilikalarda –stoa bazilika örneğidir. Hepsisi bir Hellenistik agora ya da agoraların Roma’da karşılığı olan forum alanına bitişik inşa edilmiştir. Genellikle 3 nefli oldukları görülmektedir. [106] Bir farklılık olarak Magnesia Çarşısı Bazilikası’nın apsisi bulunmaktadır. Bu örnekler içinden Nysa Çarşısı Bazilikası da 3 nefli bir stoa bazilikadır. (Şekil 3.2.1.2.) Anadolu’daki diğer örneklerinde olduğu gibi trübinal kısma girişte *propylon*¹⁴ bulunmaktadır. Propylon’u bir büyük kemer ve yan nefleri oluşturan iki küçük kemer üzerine yerleşmektedir. Ayakları üzerine gelen ve kazıları sırasında ele geçen figürlü başlıkları, Magnesia Çarşısı Bazilikası figürlü başlıkları üzerinde gösterilen mitolojik sahne ile benzerlik göstermektedir. Yapının bir çarşı bazilikası olarak belirlenmesinde bu başlıklar büyük rol oynamıştır. [109] Tüm bu özellikleri ile Nysa Çarşısı Bazilikası da bir ‘çarşı bazilikası’ örneğidir.



Şekil 3.2.1.2. Nysa Çarşısı Bazilikası hava fotoğrafı. [110]

¹⁴ **Propylon:** Anıtsal giriş. [168]

3.3. Nysa Antik Kenti ve Çarşı Bazilikası

Çalışmanın bu bölümünde özellikle Nysa Antik Kenti'nin elimizdeki bulgulara göre Hellenistik Çağ'dan başlayan ve Türk Dönemi'ne kadar uzanan tarihi içerisinde kentleşme pratiklerine bakılmaktadır. Çalışmanın asıl konusu olan Çarşı Bazilikası, kent içindeki yerleşimi ve planı bakımından incelenmektedir.

Nysa Antik Kenti, Aydın ilinin Sultanhisar ilçesinin yaklaşık 3 km kuzeybatısında yer almaktadır. [111] Kent, antik Mesogis (günümüzdeki adı Aydın) Dağlarının güney eteklerinde konumlanmaktadır. Güneyinde Maiandros (günümüzdeki adı Büyük Menderes) Ovası ve Maiandros Nehri bulunmaktadır. Batıda Tralleis (Güzelhisar), doğuda ise Mastaura (Bozyurt) kentleri ile komşudur. Batıya giden yol üzerinde kentin kutsal alanı olan Akharaka (Salavatlı) yer almaktadır. [112] Kentin, Karia Bölgesi'nde olduğu genel olarak kabul görse de Maiandros'un kuzeyinde yer alması nedeniyle kimi zaman Lydia Bölgesine dâhil edilmektedir. [111]

Nysa'nın eteklerinde yer aldığı Mesogis Dağları, Buldan civarından başlayarak, Selçuk'un doğusuna kadar doğu-batı yönünde devam etmektedir. [112] Kuzeyindeki Kaystros Nehri (Küçük Menderes) ve güneyindeki Maiandros Nehrine paralel olarak uzanan Mesogis Dağları, kuzey-güney yönünde derin ve dar vadilerle parçalanarak bir dağ sırası haline gelmiştir. [113] Nysa, bu dağ sırasının bir parçası olan ve günümüzde Malgaç Dağı olarak bilinen dağın eteklerindeki yüzlerce vadiden birisi olan ve Tekkecikdere'nin dar ve derin vadisinin iki yakasında kurulmuş bir şehirdir.

“Nysa, Mesogis Dağının yanında, büyük kısmıyla dağın meyillerine yayılmıştır ve bir çifte kenttir. Sel akıntısından meydana gelmiş bir akıntıyla ikiye ayrılmıştır ve bir köprü iki kenti birleştirir.” [114]

Doğusunda başka bir vadi ile sınırlanan kentin denizden yüksekliği 200-270 m aralığında değişmektedir. Kentin yayılım alanı tam olarak bilinmemektedir, fakat mevcut yapılar göz önüne alınarak yaklaşık 420 dönümlük bir arazi üzerinde yerleştiği anlaşılmaktadır. [112]

Tüm Maiandros Havzası'nın bulunduğu bölgede çok sayıda yer altı sıcak su kaynağı mevcuttur. Bu nedenle Nysa'nın bulunduğu bölge de 1. derece deprem bölgesidir.

3.3.1. Nysa Antik Kenti kuruluşu

Nysa'nın ne zaman kurulduğu ve Nysa ismini ne zaman aldığı tam olarak bilinmemektedir. Epigrafik veriler ve kaynaklar kentin isminin Nysa olmadan önce *Athymbra* olduğunu belirtmektedir. [112] *Athymbra* ismi, kentin *arkhegetes*'i

Athymbros'tan gelmektedir. Coğrafyacı Strabon, yerel bir inanışa göre, kentin synoikismos yolu ile Athymbros adlı bir kişi tarafından kurulduğunu şöyle anlatmaktadır:

“Hikâyeye göre, Lakedaimon'dan gelen Athymbros, Athymbrados ve Hydrelos isimli üç kardeş, kendi isimleri ile adlandırılan üç kent kurmuştur. Fakat daha sonra bu kentler ıssızlaştığı için, bunların birleşmesi ile Nysa kurulmuştur. Nysalılar hala kentlerinin kurucusu olarak Athymbros'u kabul ederler.” [112]

Bizanslı tarihçi Stephanos da bu bilgiyi yineleyerek, Athymbra'yı “Athymbros tarafından kurulmuş ve sonradan Nysa adını almış olan Maiandros Kariasında bir kent” olarak tanımlamıştır. [112] Bu dönemlerde mimari veriler üzerinden kent hakkında bir bilgi mevcut değildir. Kentte yerleşim söz konusu ise mutlaka kamusal ve özel yapıların varlığından söz edilmelidir fakat elimizde somut bir veri bulunmamaktadır.

3.3.2. Hellenistik Dönem'de Nysa Antik Kenti

Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde Anadolu kentleri, kentsel yönetimlerini *leiturgia*¹⁵ ve *euergesia*¹⁶ kavramlarının temelinde gerçekleştirmekteydiler. Bu *euergesia* sistemi sayesinde Anadolu kentleri özellikler MS 1.yüzyılın 2. yarısından itibaren sosyal ve kültürel açıdan çok gelişmişlerdir. Nysa Antik Kenti de bu kentlerden bir tanesidir. [72]

Bizanslı tarihçi Stephanos,

“Seleukos¹⁷'un oğlu Antiokhos, kız kardeşi Laodike için Laodikeia'yı, eşi Nysa için Nysa'yı, annesi Antiokis için Antiokheia'yı kurdu,”

şeklinde belirtmektedir. [115] [116] Seleukos'ların hükümdarlığında Nysa, hem konumu gereği, hem de *akharaka*¹⁸ 'da yer alan Plouton-Kore Tapınağı ve bereketli Menderes Ovası sayesinde Asia Eyaleti'nin altıncı en önemli kenti kabul edilmiştir. [117] (Şekil 3.3.2.1.)

¹⁵ **Leiturgia:** Söz konusu bir memuriyeti üstlenmek isteyen bir kişi önce bunun için belirli bir miktar para ödemek ve sonrasında da yerine getirdiği memuriyetin tüm masraflarını kendi kesesinden karşılamak zorundaydı. Bu görevi bir onur saydığı için karşılık olarak maaş değil, kentin kendisine bahşettiği bir takım onurların sahibi olurdu. Bu türden onursal memuriyetlere leiturgia denilmektedir. [160]

¹⁶ **Euergesia:** hellenistik Dönemde eşraf tabaka, gönüllü olarak para harcamaya başlamışlardır. Örneğin, savaşlar sonucu oluşan kıtlık ya da savaşlardan korunma amacıyla sur yapımı ve onarımı için ya da sel, kuraklık, deprem gibi doğal afetlerde muazzam boyutlardaki para ve yiyecek yardımlarında bulunmuşlar, kente para ve toprak bağışlamak suretiyle vakıflar kurmuşlar, halk için şenlik ve ziyafetler düzenlemişler, kentlerine muhteşem binalar inşa ettirmişler, Kentleri için kendi keselerinden ömür boyu elçilikler yapmışlar, büyük bayramlar düzenleyip kendi adlarına dahi bayramlar kurmuşlardır. Topluma bu yolla hizmet eden kişilere ‘euegetes’ (vbelinimet, hayırsever, hayırhah), yaptıkları işe ise ‘euergesia’ adı verilmektedir. [72]

¹⁷ Seleukos, Büyük İskender'in MÖ. 323 tarihinde ölümüyle birlikte komutanları arasında çıkan hükümdarlık savaşları sonucunda ilk olarak Suriye'de, daha sonrasında Batı Anadolu'da hakimiyet elde etmiş komutanlarından. [161]

¹⁸ **Akharaka:** Nysa Antik Kenti'nin kutsal alanıdır. Akharaka'da Pluton ve Kore Tapınağı yer almaktadır. Kentin ana caddesi olan Sütunlu Cadde (Cadde-1 Plateia) ile Roma Köprüsü-2 üzerinden Akharaka'ya ulaşılmaktadır.

Kentin Geç Hellenistik Dönem yapılarının bugün ağırlıklı olarak görülen Roma ve Bizans Dönemi yapılarının altında kaldığı bilinmektedir. Strabon, Geographia (Coğrafiya) adını verdiğı eserinde Nysa'nın doğu ve batı yakasını bir köprünün birleştirdiğinden, tiyatro yapısının yanında yer alan tepenin eteğinde bir agora yapısının ve büyükler için bir gymnasionun (doğu yaka), diğer yakada (batı yaka) gençler için bir gymnasionun olduğunu belirtmekte ve sel sularının etkilemeyeceğı şekilde inşa edilmiş olan bir *amphitiatronun* (Strabon kendi eserinde yanlış belirtmiştir aslında stadion yapısından söz etmektedir) varlığından da söz etmektedir. Strabon'un söz ettiğı yapıların Geç Hellenistik- Erken Roma Dönemi yapıları olduğu düşünülmektedir. [118] Diğer kaynaklarda da Geç Hellenistik- Erken Augustus Dönemi'nde Agora, Gerontikon, Tiyatro-Amphitiyatro (Stadion)'nun inşasıda gerçekleştiğı belirtilmektedir. [119] Ayrıca *nekrapol* alanı ve Akharaka'nın mevcudiyeti söz konusudur. [111] Bu dönemde bazilikanın mevcudiyetine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

3.3.3. Roma Dönemi'nde Nysa Antik Kenti

Nysa, Roma İmparatorluk Dönemi'nde yoğun olarak kullanıldığı bilinen Ephesos'tan başlayan (Asia Eyaleti'nin başkenti) ve Apameia'ya (Dinar) kadar devam eden batı Anadolulu'nun kıyı ve iç bölgeleri arasında ulaşım ve ticareti sağlayan dönemin ana yolu niteliğinde olan “doğu yolu” üzerinde yer almaktadır. [118]

MÖ 190'da gerçekleşen Magnesia Savaşı ile MÖ 188'de Roma ile III. Antiokhos arasında Apameis Antlaşması¹⁹ imzalanmıştır. [120] Bu antlaşma sonrasında Batı Anadolu'da Pergamon Krallığı'nın egemenlik alanları genişlemiştir ve MÖ 2.yüzyıl ortalarında en üst seviyeye ulaşmıştır. Bu antlaşma sonucunda Roma bir pay almamış ve topraklarını Pergamon Krallığı'na bırakmıştır. [112] Bu süreçte Nysa, II. Eumenes'in egemenliğine girmiştir. [121] Antik kaynaklardan ve epigrafik verilerden elde edilen bilgilere dayanarak Nysa'nın Geç Hellenistik dönemde Roma ile iyi ilişkiler içerisinde olduğu bilinmektedir. [112] (Şekil 3.3.3.1.)

MS 1. yüzyılda Nysa Antik Kenti'nde mimari ve epigrafik yönden çok bilgi bulunmamaktadır. Ancak MS 129 yılında İmparator Hadrianus'un Ephesos ve Lykus Laodikeia'sına uğradığı, oradan Magnesia ve Tralleis üzerinden doğuya doğru seyahat ettiği bilinerekten, Nysa'ya da uğramış olabileceği düşünülmektedir. [117] Ancak bunu doğrulayacak bir kaynak günümüzde bulunamamıştır. Söz konusu bu ziyaretle ilgilendirilebilecek bazı mimari faaliyetler mevcuttur. Bu faaliyetler, Geç Hadrian Dönemi'nde tiyatronun proskenion'unu ve mermer kaplamalarını (olasılıkla da tiyatronun scaenae fronsu'nu da) inşa ettirilmesi ve yine bu dönemde Nysa'da bir kütüphanenin yapılmasıdır. [122]

Nysa şehir planlamasının anlaşılmasına dair yapılan kazı ve jeofizik [123] çalışmaları 2005 yılından bu tarafa devam etmektedir. Çalışmalar sonucunda Nysa kent planını oluşturan cadde-sokak sisteminin *orthogonal* sistemde birbirine paralel ve dik kesen caddelerden oluştuğu sonucuna varılmıştır. Bu caddelerin birbirine olan mesafeleri ile *insula*-yapı adalarının ölçüleri belirlenebilmiştir. Buna göre yapılar 58.80 x 116.80 m. (yaklaşık 200 x 400 Roma Ayağı) ölçülerinde yan yana sıralanan dikdörtgen *insulalar* içerisinde yer aldığı saptanmıştır. Insulaların kısa kenarlarını kuzey-güney doğrultuda uzanan, uzun kenarlarını doğu-batı doğrultuda uzanan caddeler oluşturmaktadır. [118]

¹⁹ **Apamea Antlaşması:** Romalılarla Büyük İskender'in komutanlarından Antiokhos arasında MÖ 188 yılında imzalanan antlaşmadır. Antlaşma neticesinde Bergamalılar, Selevkosların ve Romalıların Pamfilya toprakları içerisindeki sınırları tespit edilmiştir. [120]

Gymnasion [124], antik tiyatronun MS 180-200 yıllarına tarihlenen *scaenae frons*'u [125], sütunlu cadde [72], kütüphane [126], çarşı bazilikası [109], çarşı bazilikası giriş kapısı ve gerontikon [111] yapılarında yapı faaliyetleri MS 2. yüzyıl ve MS 3. yüzyılın başlarında gerçekleştirilmiştir. Kentin Bazilika yapısı da MS 2. yüzyıla tarihlenmektedir. [109]

Bazilika yapılarının gelişiminin anlatıldığı 'Bazilika'nın Kökeni, Gelişimi ve Fonksiyonu' başlığındaki bölümde anlatıldığı üzere Roma Dönemi çarşı bazilikaları tipleri arasında Forum alanları ile ilişkilendirilerek oluşturulan bazilikalar mevcuttur.²⁰ Nysa Çarşı Bazilikası stoa bazilika özellikleri göstermektedir. Agora'nın doğu portikosuna açılmaktadır. Yapı Roma Dönemi'nde kentin merkezi olan Forum Alanı'nın kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. Izgara planlı caddeleri arasında yer alan, 44 m x 50 m ölçülerindeki Forum Alanı, MÖ 2. yüzyıl civarlarına tarihlenmektedir. Forum Alanı'nın dört köşesinde 'L' formlu havuzlar mevcuttur. Yapının zemini mermer döşelidir. Cadde 1'in kuzey cephesinde yer alan ve 6 adet 3.98 m yüksekliğinde sütunları olduğu saptanan Anıtsal Giriş, Forum Alanı'nın batı cephesiyle Tonozlu Dükkanlar'ın doğu cephesi arasında Çarşı Bazilikası'nın kuzey cephesine ulaşmaktadır. (Şekil 3.3.3.2, Şekil 3.3.3.3, Şekil 3.3.3.4)

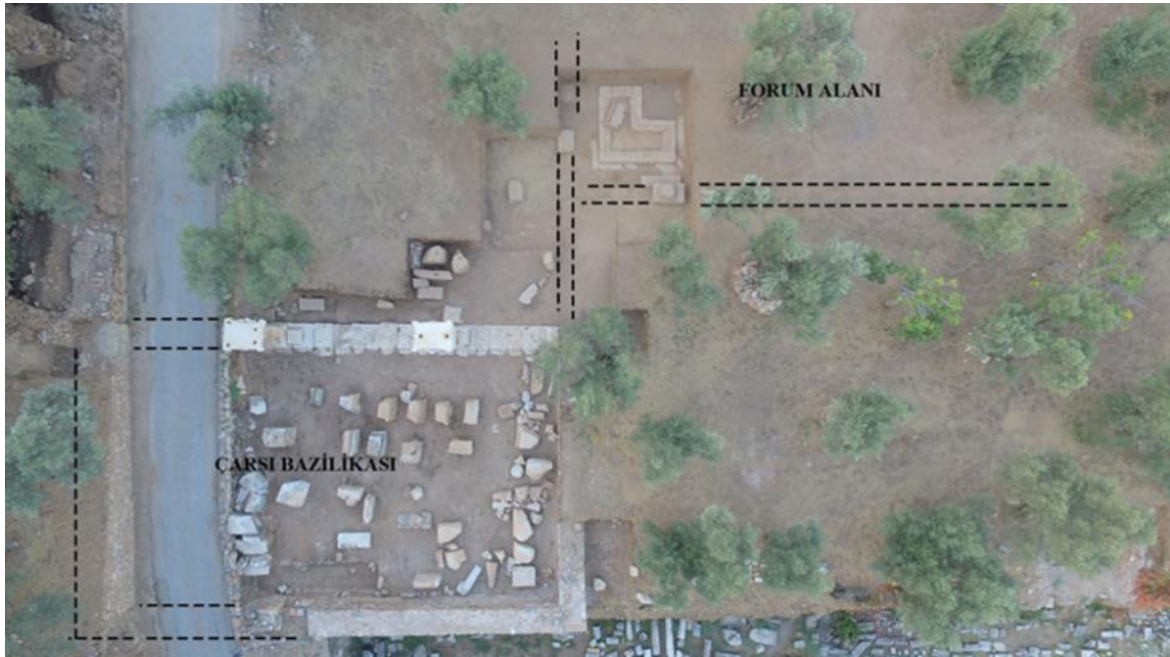


Şekil 3.3.3.2. Nysa Antik Kenti Roma Dönemi şehir merkezi [110]

²⁰ Detaylı bilgi için Bkz: 2.1 Bazilika'nın Kökeni, Gelişimi ve Fonksiyonu



Şekil 3.3.3.3. Sütunlu Cadde Anıtsal Giriş ile Çarşı Bazilikası arasındaki ilişki [110]



Şekil 3.3.3.4. Çarşı Bazilikası tribunal kısmı ile Forum arasındaki ilişki [110]

Nysa'da MS 3. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen bir yapı henüz tespit edilmemiştir. MS 4. yüzyılın ikinci yarısında Gerontikon'da imar faaliyetlerini olduğu hem yazıt hem de mozaik dekorasyonundan anlaşılmaktadır. Ayrıca kütüphane yapısında bu döneme tarihlenen bir evre tespit edilmiştir. [112]



Şekil 3.3.3.1. Nysa Antik Kenti'nde yer alan Roma Dönemi yapıları. Nysa Kent Planı üzerinden üretilmiştir.

3.3.4. Bizans Dönemi'nde Nysa Antik Kenti

Bizans İmparatorluğu merkezi Roma şehri olan Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından Konstantinopolis'i (İstanbul) merkez alan ve Roma İmparatorluğunun kurum ve geleneklerinden köklerini almış bir imparatorluktur. Bugün literatürde kullanılan isim adını modern tarihçilerin çok sonraları Bizans olarak belirlediği bir isimdir. Bizans tarihçisi Cyril Mango'nun belirttiği üzere kendilerini ya sadece Romalı ya da Hıristiyan olarak belirtmişlerdir. Kuruluş ve yıkılış tarihleri üzerinde de tartışmalar bulunmaktadır. Ancak tarihçilerin genel kanısı MS 324 yılında Konstantinopolis'in kuruluşu ile başlayıp 1453 tarihinde kentin Türkler'in eline geçmesiyle yıkıldığı yönündedir. [92] Bizans mimarisi için ise Ortodoks inancının ürünleri olduğu ve bu inançtaki şehirlerde 1453 tarihini de aşan 11 yüzyıl boyunca devam ettiği belirtilmektedir. Tarihçiler MS 7. yüzyıl sınırını çekerek, bu tarihten önceki mimariye Erken Bizans (Geç Antik Dönem), 7. yüzyıl sonrasını, özellikle 9. yüzyıldan sonrasını, Bizans mimarlığı olarak tanımlamaktadır. Erken Hıristiyanlık eserlerinde antik mimarinin izleri görülmektedir. Ancak sonraki dönemlerde Bizans mimarisi artık kendine bir kimlik edinmeye başlamıştır. [92]

Nysa Antik Kenti'nin Geç Antik Dönem ve Orta Çağ boyunca devam eden kent yaşamına dair arkeolojik kanıtların gün ışığına çıkarılması için kazılar günümüzde devam etmektedir.²¹ Çok kısıtlı bir alanda yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen bu veriler kentin Bizans Dönemi yaşamına dair fikirler vermektedir. (Şekil 3.3.4.1.)

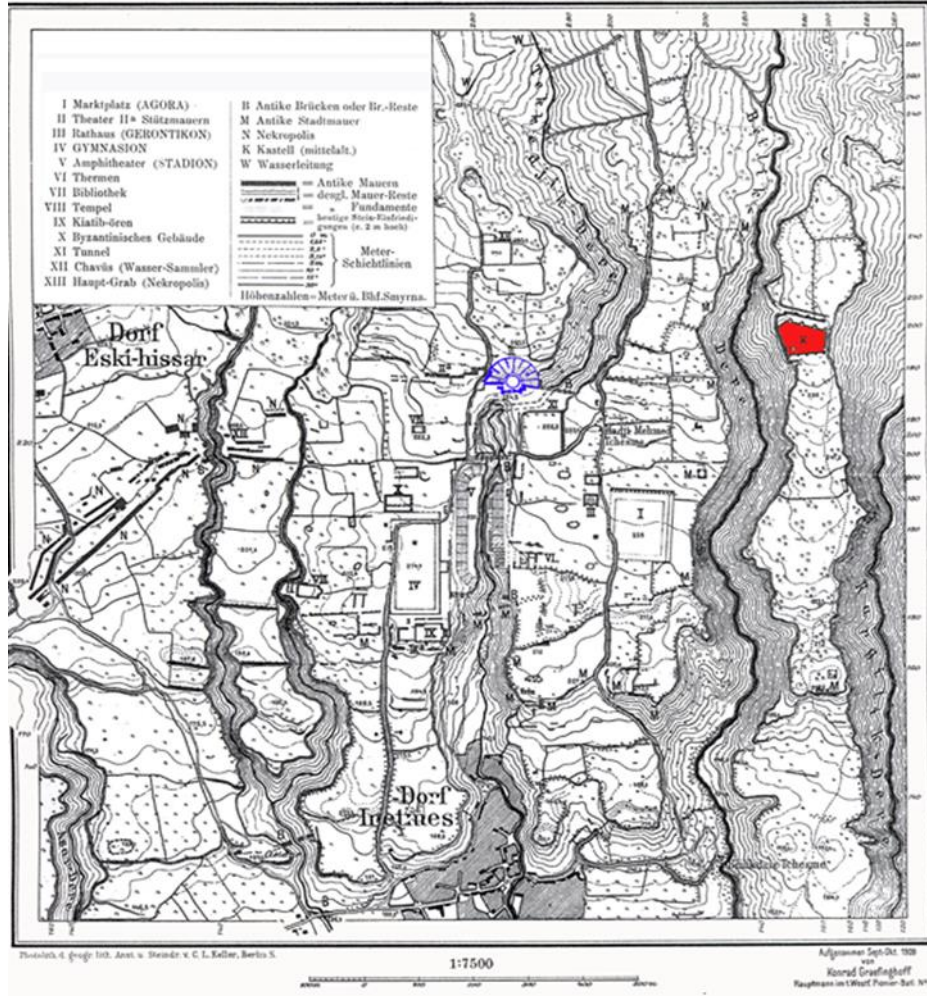
Antik Çağ kayıtlarında Bizans Dönemi'nde Nysa, Ephesos Antik Kenti'ne bağlı bir piskoposluk kenti olarak geçmektedir. Geç Antik Dönem'de çevredeki kentler gibi Nysa'da Hıristiyanlaşmaya gitmiştir. MS. 4. yüzyıl civarında kentin bugün güneyinde görülebilen kısmen ayakta kalabilmiş sur kalıntıları inşa edilmiştir. (Şekil 3.3.4.2.) Olasılıkla MS 4. yüzyıla tarihlenen Kilise, kentin batısında yer alan mozaik döşemeli orijinali Roma villa yapısı olan kompleks ve kentin genelinden çıkan çok sayıda küçük buluntu Nysa'nın Bizans Dönemi'ne dair ışık tutmaktadır. Bu verilere göre Nysa, MS 5 ve 6. yüzyıllarda varlıklı bir hayat sürmektedir. [127]

²¹ Çalışmanın bu kısmında, kazı başkan yardımcısı Doç. Dr. Nilüfer Peker'in Nysa Antik Kenti'nin Doğu Roma (Bizans) Dönemi kentleşme ve yapılaşma pratiklerine dair arazide yaptığı tespitler ve değerlendirmeler yer almaktadır.



Şekil 3.3.4.2. Bizans Dönemi Surlar [110]

Anadolu’da olasılıkla MS 7. yüzyıl dolaylarında yaşanan kargaşa dönemlerinde Sasani ve Arap akınlarıyla kentler yavaş yavaş boşaltılmıştır. Bu boşaltmalar bazı kentler için kentin üst kısımlarında inşa edilen ve ‘küçük kale’ anlamına gelen *kastron*’lara çekilme sonucunda olabildiği gibi bazı kentlerde de daha önceki dönemlerde yapılmış olan anıtsal kamu yapılarının içerisinde oluşturulan korunaklı yaşam alanlarına çekilmeler halinde gerçekleşmiştir. [127] Nysa için bu durumun nasıl olduğu tam bilinmemekle birlikte Alman asker ve gezgin Walther von Diest’in 1907-1909 tarihinde hazırladığı Nysa kent planında olası bir *kastron* yapısı görülmektedir. [121] (Şekil 3.3.4.3.) Bu düşman akımlarının yanı sıra bölgede Ephesos’i büyük yıkıma uğratan, 7. yüzyıla dolaylarında olduğu bilinen büyük Ege depremi söz konusudur. [128] Bu depremde Nysa Antik Kenti tamamen yıkılmıştır.



Şekil 3.3.4.3. Nysa kent planı içerisinde kırmızı alanda işaretlenen Castron [110, 121]

Nilüfer Peker'in değerlendirmelerine göre, Nysalıların büyük bir çoğunluğunun *kastrona* çekilmesinin ihtimali yüksektir. Bununla birlikte, Sütunlu Cadde ve Mozaikli Roma Villası gibi yapılarda, Roma Dönemi zemin döşemesinden daha üst kotta açığa çıkarılan tuğla zemin döşeme kalıntılarının bulunması sebebiyle olasılıkla Orta çağ (9. yüzyıl) ve sonrasında kente geri dönüşün olduğu düşünülmektedir. (Şekil 3.3.4.4) Bu kaniya ele geçen çok sayıdaki 13. yüzyıla tarihlenen küçük buluntu sayesinde varılmaktadır. [116] Ancak, kütüphane kazılarında ele geçen 9. yüzyıl buluntuları da Nysa'da bu alanda bir yaşam faaliyetinin olduğunu belgelemektedir. [126]



Şekil 3.3.4.4. Mozaik üzerinde ele geçirilen geç dönem tuğla zemin döşeme [110]

6. yüzyılın önemli coğrafyacısı Stephanos'un verilerinde de Nysa'nın Hıristiyanlık tarihine dair bilgilere ulaşılabilmektedir. [129] Ayrıca, Nysa'da Hıristiyanlığın ilk izlerine bir yazıttan da ulaşılmaktadır. Yazıtta göre ilk izler 4-5. yüzyıla aittir. [125] Tiyatronun podyum frizlerine kazınmış yazılar, *proskenion*²² sütunlarından bir tanesine ve *porta regia*'nin²³ eşik taşına çizilmiş olan haçlar, yine kentin sütunlu caddesinde ele geçirilen haç ve Geç Antik Dönem grafitiler ile küçük buluntular bu dönemde yapıların ayakta olduğuna işaret etmektedir. [112]

Nysa Antik Kenti'nde ilk kalıntıları Hellenistik Dönem ile MS 6. yüzyıl gibi geniş bir aralığa tarihlenen bir Erken Hıristiyanlık Kilisesi mevcuttur. Kilise, tiyatro yapısının batısında, teras duvarlarının üzerine yerleştirilmiş olup bir apsis ve üç neften oluşmaktadır. [129] (Şekil 3.3.4.5) Kilise yapısının altında, 2005 yılında yapılan kazılar sonucunda fil ayaklarına rastlanan ve konumu itibariyle Dyonisos'a adandığı düşünülen bir Roma Dönemi tapınak yapısı olduğu düşünülmektedir.

²² **Proskenion/Proskenyon:** Antik tiyatrolarda sahne ile seyirci kısmını ayıran kemer ya da çerçeve. [168]

²³ **Porta regia:** Antik tiyatrolarda ortada yer alan büyük kapı. [168]



Şekil 3.3.4.5. Nysa Antik Kenti Erken Hıristiyanlık Kilisesi [110]

Nysa Çarşı Bazilikası'nın Bizans Dönemi durumu için çok net tarihler verilememektedir. Nilüfer Parker'in arazide yaptığı incelemeler sonrasında aktardığı görüşlerine göre, olasılıkla Sasani akınlarıyla kentin genelinde kapı açıklıklarının hızla duvar örülerek kapatıldığı görülmektedir. Yoğun olarak Sütunlu Cadde'de yer alan dükkân yapılarının kapılarında ve cadde boyunca diğer mekânlarda da görülen duvar örgüsü olasılıkla 7. yüzyılda bu akınlar sırasında olmalıdır. Bazilika yapısının güney duvarında yer alan kapı açıklığı da bu dönemlerde kapatılmış olmalıdır. (Şekil 3.3.4.6.)

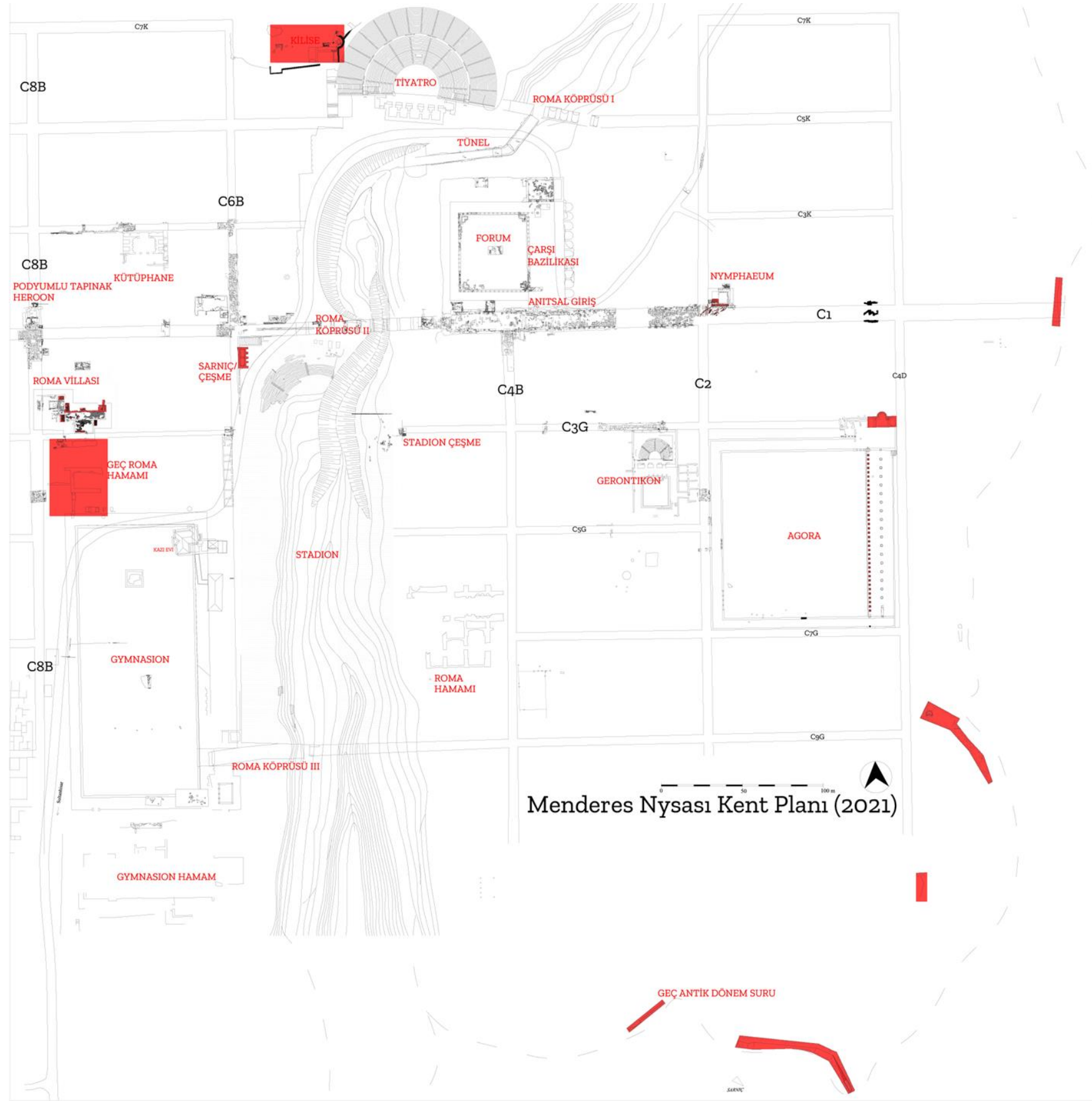


Şekil 3.3.4.6. Kazıları sırasında açığa çıkarılan ve sonraki dönemlerde kapatılmış olduğu tespit edilen kapı açıklığı [110]

Akınların hemen arkasından gelen deprem ile yapı tamamen terk edilmiş, olasılıkla Orta çağ'da (9. yüzyıl) tüm Anadolu'da görüldüğü gibi güvenliğin sağlanması ve ekonomik refahın artışı ile kente tekrar dönüş yaşanınca yapının kullanımına dair izler görülmektedir. Nysa'da Bizans Dönemi yaşamının 13. yüzyıla kadar uzandığı ele geçirilen küçük buluntu ve seramiklerden anlaşılmaktadır. Kentte bugün gördüğümüz tüm yapılarda Bizans Dönemi izlerine rastlanmaktadır. (Şekil 3.3.4.7.) Kentte Bizans yaşamının artık iyice artan Selçuklu akınları ile MS. 1280-1284'lerde son bulduğu, Türklerin ise bugün antik kentin aşağısında kalan Sultanhisar'a inerek yaşamlarına orada devam ettikleri düşünülmektedir.



Şekil 3.3.4.7. Roma Dönemi yapıları üzerinde bulunan Bizans Dönemi künk hattı [110]



Şekil 3.3.4.1. Nysa Antik Kenti'nde yer alan Bizans Dönemi yapılar. Nysa Kent Planı üzerinden üretilmiştir.

3.3.5. Günümüzde Nysa Antik Kenti

Kent uzun soluklu tarihinden günümüze çok hasarlı olarak ulaşmıştır. Yapıların hemen hemen hepsi ağır hasar almış, bütünlüğünü kaybetmiştir. Bu durum antik dönemlerde var olmuş halkların, kendinden önce yaşayan halkların kentlerini tahrip etmelerinden kaynaklanmaktadır. (Şekil 3.3.5.1.) Roma Dönemi kentleri Hellenistik Dönem kentlerine, Bizans kentleri de Roma Dönemi kentlerine zarar vermiştir. Bugün kazılar sonucunda açığa çıkarılan yapıların çoğunda, büyük bir kısım mevcut değildir. Kentin içinden 1950'lerde yapıldığı bilinen bir asfalt yol geçmektedir. Söz konusu yolun yapımında kullanılan ağır iş makinaları kente ve yapılara çok büyük hasarlar vermiştir. Bazilika yapısı bu yol yapım çalışmaları sırasında en büyük hasarı almış yapılardan birisidir. Yapının üzerinden geçen asfalt yol, yapının tribunal kısmının kuzey duvarının ve güneyde bulunan anıtsal girişinin doğu ayakları arasından geçmektedir. (Şekil 3.3.5.2.) Yola ek olarak kazı ekibi tarafından yıkılarak oratadan kaldırılan, tuvalet yapısına su sağlamak amacıyla üst kotta kazılarak inşa edilen su deposunun, yapının kuzey duvarının orta kısmında büyük hasar oluşturduğu anlaşılmıştır. (Şekil 3.3.5.3.)



Şekil 3.3.5.2. Doğuda Çarşı Bazilikası üzerinden geçen asfalt yol [110]



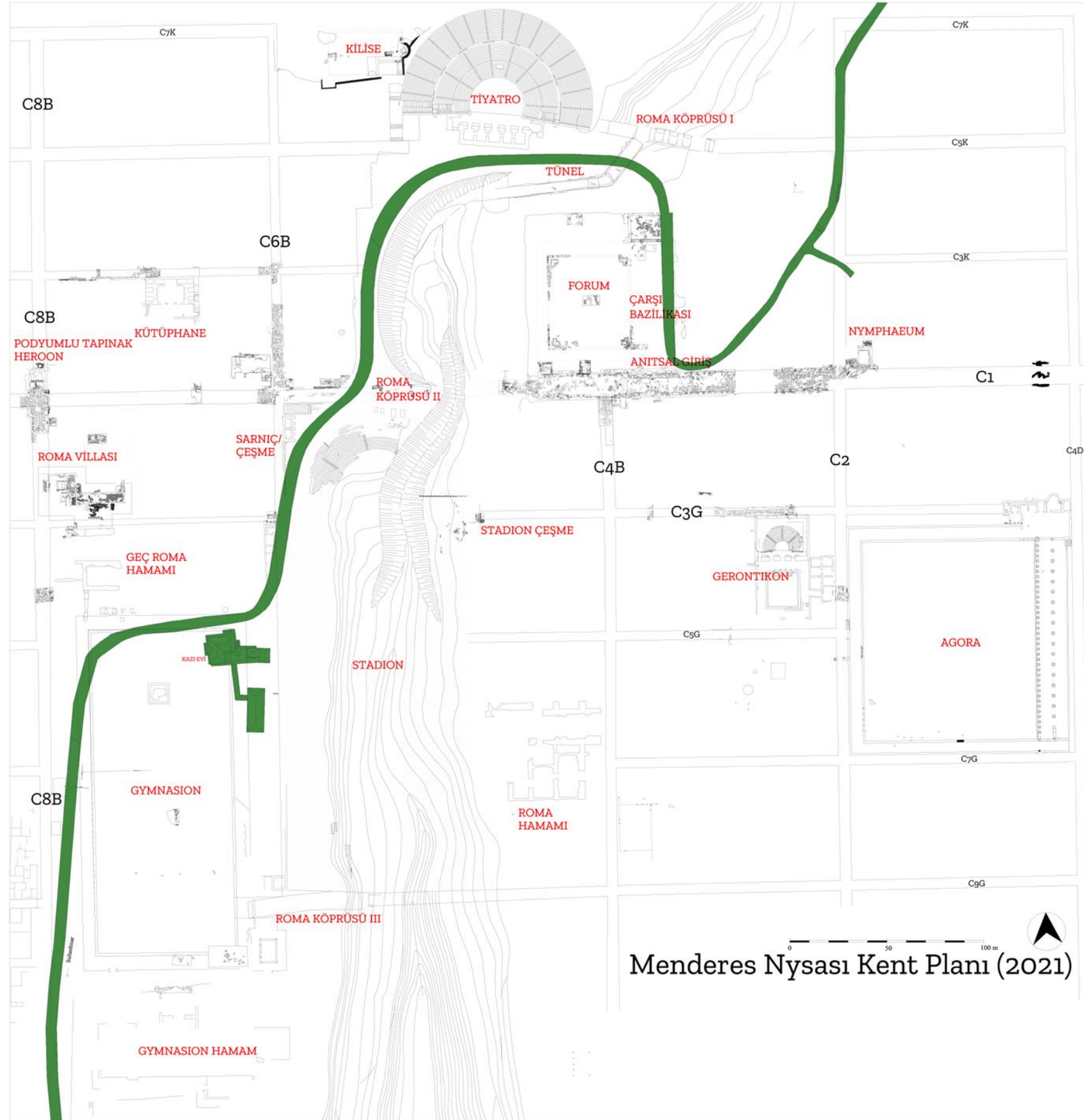
Şekil 3.3.5.3.Çarşı Bazilikası kuzey duvarı üzerindeki su deposu tahribatı [110]

Çarşı Bazilikası'na ait olan ve üzerinde mitolojik bir sahnenin yer aldığı²⁴ skylia başlıkları arazide bulunduğu süre zarfında vandallığa maruz kalmıştır. Kazı başkanlığınca alınan kararla başlıkların orijinalinden elde edilen silikon kalıplar yardımıyla replikaları yapılmıştır. Orijinal başlıklar Aydın Arkeoloji Müzesi'ne götürülmüştür. (Şekil 3.3.5.4.)



Şekil 3.3.5.4. Çarşı Bazilikası skylia başlığı ve başlığından bir parça [110]

²⁴ Detaylı Bilgi İçin Bkz: 4.2.2. Mevcut durum: Güney cephe



Şekil 3.3.5.1. Nysa Antik Kenti'nde yer alan Modern Dönem yapılar. Nysa Kent Planı üzerinden üretilmiştir.

4. NYSA ANTİK KENTİ ÇARŞI BAZİLİKASI TRİBUNAL BÖLÜMÜ RÖLÖVE, RESTİTÜSTON VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

4.1. Kazı Çalışmaları

Yapı ilk olarak, 1993 yılında gerçekleştirilen ve Kavaklı Köyü'ne ulaşımı sağlayan asfalt yolun yapım çalışmaları sırasında keşfedilmiştir. (Şekil 4.1.1.) 1994 yılında yapılan çalışmalar sırasında figürlü başlık ve mimari elemanların ele geçirilmesi sonucunda, yapının bir bazilika yapısı olabileceği belirtilmiştir. [122] yapıda 2012 yılından itibaren başlayan kazı ve araştırma çalışmaları ile yapının mimarisi ve işlevi üzerine ilk detaylı bilimsel araştırmalar yürütülmeye başlanmıştır. [130] Yapının gerekli koruma önlemlerinin alınabilmesi ve yapı hakkında daha çok bilgiye ulaşılabilmesi adına 2012-2014 yılları arasında yapıda ve çevresinde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.²⁵ [118] Yapı bütüncül olarak ilk kez 2012-2013 yıllarında kazı ekibi tarafından belgelenmiş, 2020 yılında ise Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenen restorasyon projesi hazırlanması kapsamında yine kazı ekibi üyelerince var olan belgeleme çalışması güncellenmiştir.



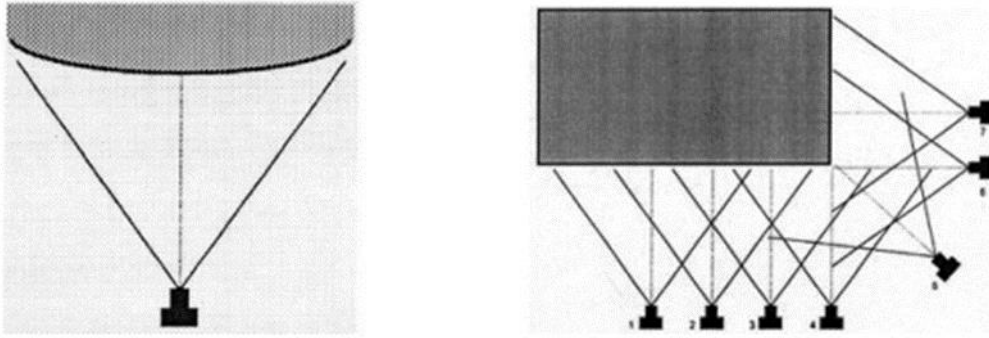
Şekil 4.1.1. 1994 yılı Bazilika yapısının durumu [110]

²⁵ 2012-2016 yılları arasında yürütülen kazı ve restorasyon çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı izniyle Aydın Arkeoloji Müzesi başkanlığında, Ankara Üniversitesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. S. Hakan Öztaner'in bilimsel danışmalığında yapılmıştır. Öztaner, 2017 yılından itibaren çalışmaları kazı başkanı ünvanıyla gerçekleştirmektedir.

4.2. Mimari Belgeleme Çalışmaları

4.2.1. Yapının belgelenmesinde kullanılan yöntemler

Bu süreçte 1/50, 1/10 ve 1/1 ölçeklerde çalışmalar yapılabilecek hassasiyette ölçüm yapılmıştır. Yapının tüm cepheleri, kesitlere giren iç cepheleri ve çeşitli mimari elemanları tek görüntü yönteminde fotogrametri tekniği ile belgelenmiştir. Bu yöntem, yapı detayları aynı düzlemde olmak kaydıyla alanda el tarayıcısı ile çekilen fotoğraflar arasında eşleme/çakıştırma yapılarak noktaların birleştirilmesiyle belgelenmesidir. Tek bir fotoğraf üzerinden işlenen veri farklı düzlemlerin değişen derinliklerinden kaynaklı olarak deformasyona uğrayarak optik kayma yapacaktır ve belgeleme doğru olmayacaktır. [131] [132](Şekil 4.2.1.1.) Bu nedenle elde edilen yüzeyden de referanslar alınarak, ölçü ve geometriler kullanılması yardımıyla eksik kısımlar 3 boyutlu olarak modellenmektedir. Eksik parçalar robotik kol ile üretilen mermer kopyaları ile tamamlanmaktadır. (Şekil 4.2.1.2.)



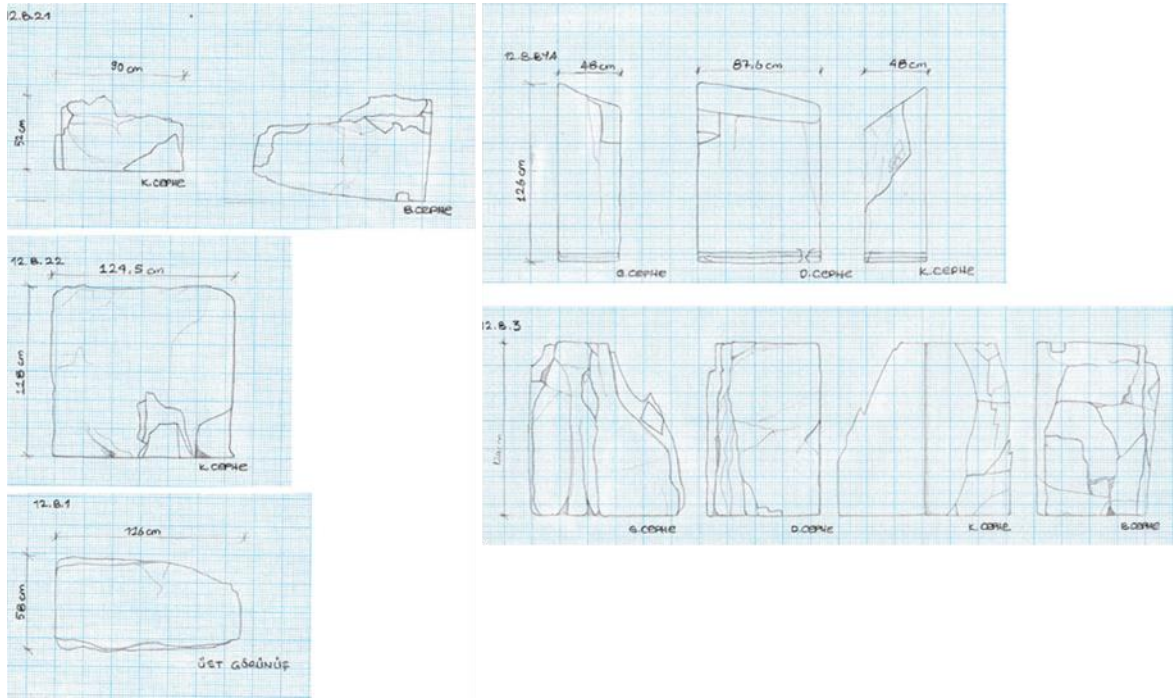
Şekil 4.2.1.1. Fotogrametri yöntemi [131]



Şekil 4.2.1.2. Bazilika bloklarının 3B lazer tarama çalışması ve tarama çıktıları [133, 110]

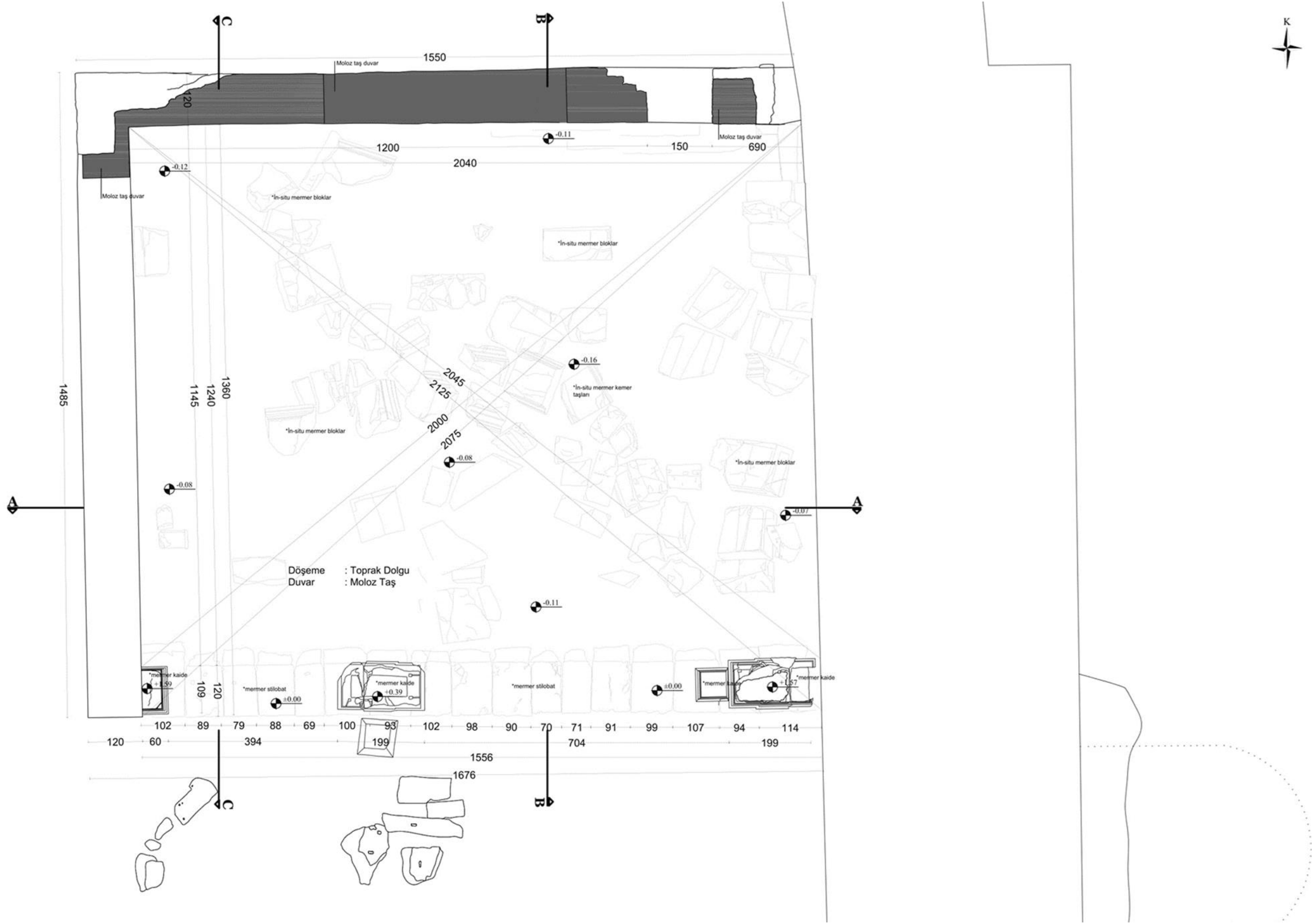
Buna ek olarak grafik belgeleme çalışmalarının haricinde, arazi çalışmaları boyunca eskizler yapılarak ve notlar alınarak yazılı belgeleme de yapılmıştır. Yeniden ayağa

kaldırılacak mermer bloklar arazide çizim ekibi tarafından ölçülerek milimetrik kâğıda 1/20 ölçekle çizilmiştir. (Şekil 4.2.1.3.)

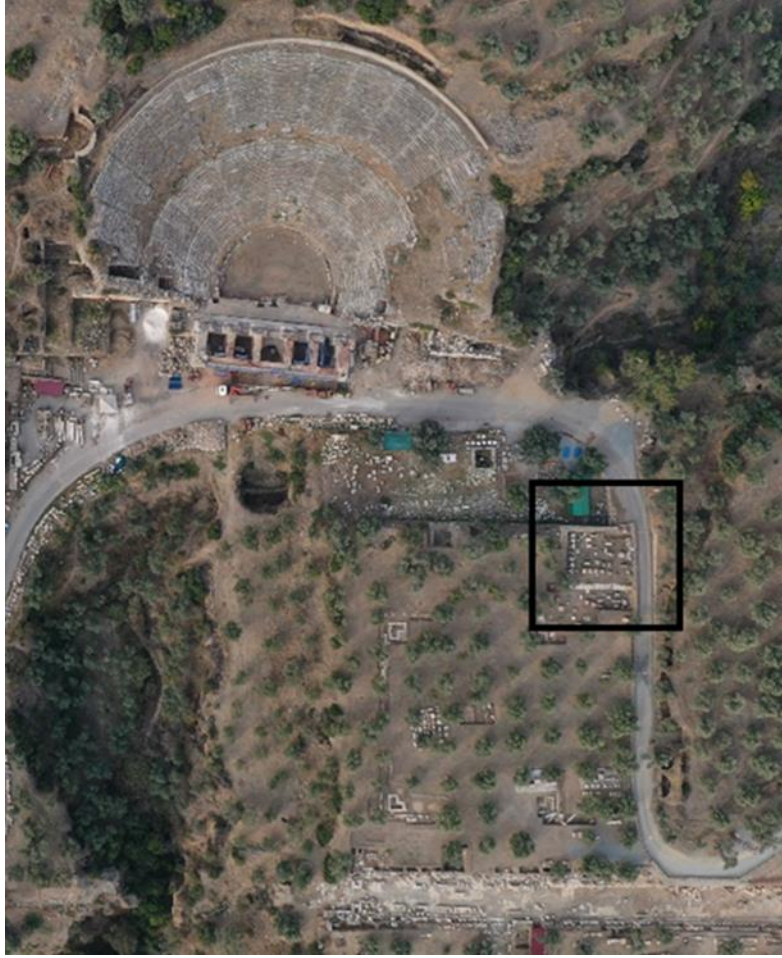


Şekil 4.2.1.3. Arazide mimari ekip tarafından yapılan çizimler. [110]

Yapı dikdörtgen planlı olup dıştan 14.85 x 23 m ölçülerindedir. (Şekil 4.2.1.4, Şekil 4.2.1.5.) Üzerinden 4.85 m genişliğinde asfalt yolun geçtiği duvarın dıştan uzunluğu 23 m, içten uzunluğu 20.4 m olup, yaklaşık 15.5 m uzunluğundaki bir kısmı açığa çıkarılabilmektedir.



Şekil 4.2.1.4. Çarşı bazilikası tribunal kısım planı Ölçek 1/50



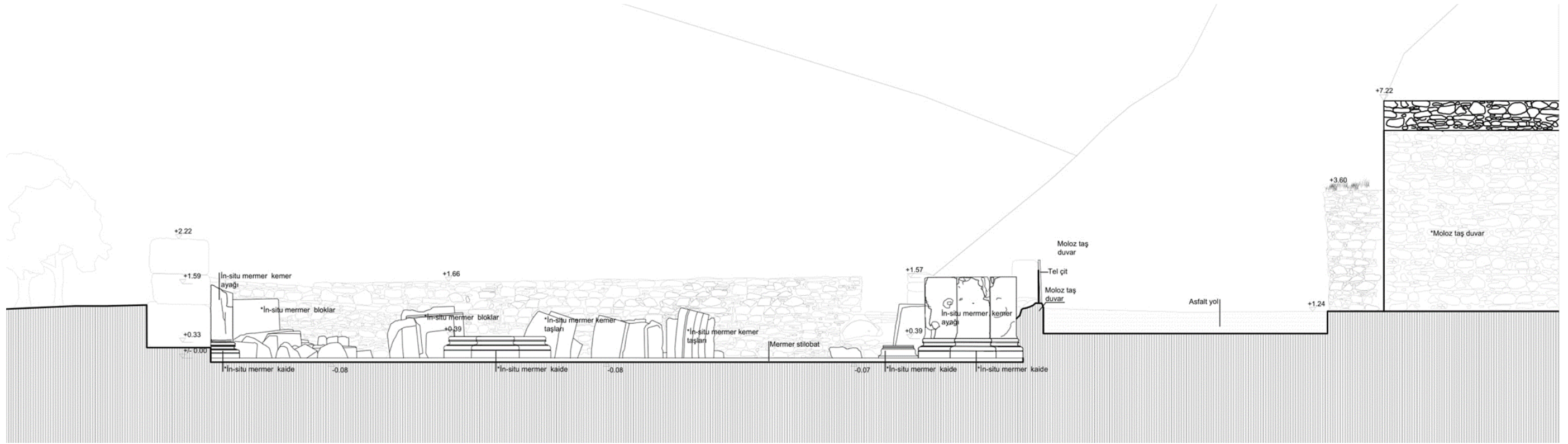
Şekil 4.2.1.5. Hava Fotoğrafı, siyah dikdörtgen alan içerisinde Nysa Çarşısı Bazilikası tribunal kısmı [110]

4.2.2 Mevcut durum²⁶: Güney cephe

Yaklaşık yüksekliği 1.66 m ve genişliği 1.20 m olan kuzey duvar, kireç harçlı moloz taş duvar biçiminde ve *opus incertum*²⁷ tekniği ile örülmüştür. (Şekil 4.2.2.1., Şekil 4.2.2.2.) Kuzeybatı köşesinden, içten 12 m uzaklıkta ve asfalt yolun 0.69 m batısında, sonraki dönemlerde *devşirme* (şipolyen) malzeme ve moloz taş kullanılarak örülen duvarla kapatıldığı anlaşılan bir kapı açıklığı mevcuttur. Açıklığın boyu 1.50 m, genişliği ise aynı zamanda kuzey duvarının kesit kalınlığı olan 1.20 m kadardır.

²⁶ 2020 Kazı Sezonu

²⁷ **Opus incertum:** birbirine paralel iki taş ya da tuğla örgülü yüzeyin arasına betona benzer bir harç doldurarak yapılan bir duvar örme tekniğidir. [ziya kaya_academia] boyutları birbirinden farklı taşlarla yapıldığı için düzensiz örgü ya da rustic örgü de denilmektedir. Diğer duvar örgülerine göre daha az estetik fakat çok daha dayanıklıdır. [87]



Şekil 4.2.2.1. Kuzey Cephe Ölçek: 1/20



Şekil 4.2.2.2. Nysa Çarşısı Bazilikası kuzey duvarı [110]

Güneyde, batı duvardan asfalt yola kadar yaklaşık 15.56 m'lik kısım ele geçirilmiştir. Güney cephenin zemininde, stilobat blokları in-situ olarak, inşa edildiği dönemdeki haliyle ortaya çıkarılmıştır. (Şekil 4.2.2.3.)



Şekil Şekil 4.2.2.3. Çarşısı Bazilikası güney cephe stilobata [110]

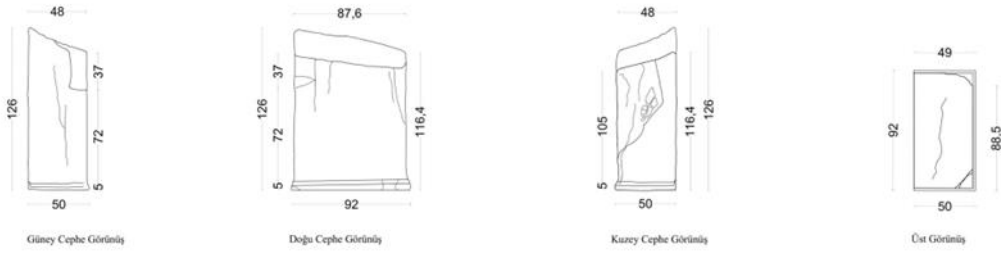
Bu blokların üzerinde, konglomera bloklarının doğusunda ve hemen bitişiğinde 1.90 x 0.60 m boyutlarında ve 0.33 m yüksekliğinde in-situ pilaster yan ayak kaidesi ve üzerinde batı yan ayak ele geçirilmiştir. (Şekil 4.2.2.4.) Batı yan ayak bloğu üzerinde, güney kenarından

yaklaşık 1.26 m, kuzey kenarından 11.64 m'den başlayan bir kırık mevcuttur. (Şekil 4.2.2.5, Şekil 4.2.2.6.) Ayak bloğunun boyutları kırıkların uç noktalarından alınmak suretiyle; boy 0.92 m, en 0.50 m ve yükseklik 0.48 m olarak ölçülmüştür. Genişliği alt profilden 0.50 m, üstte bulunan kırıktan 0.48 m'dir. Alt profilin yüksekliği 0.05 m, boyu 0.92 m, eni 0.50 m'dir. Alt profil bitiminden 0.72 m yukarısında 0.37 m uzunluğunda bir parça kaybı bulunmaktadır.

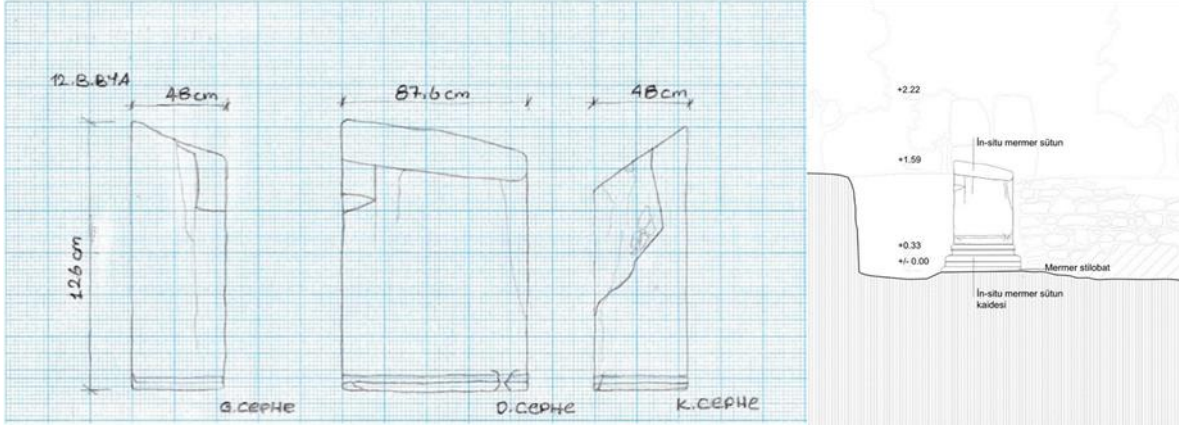


Şekil 4.2.2.4. Güney (tribunal) Cephe Batı Yan Ayak ve Kaidesi [110]

12.BYA / BATI YAN AYAK



Şekil 4.2.2.5. Batı Yan Ayak Ölçek: 1/20

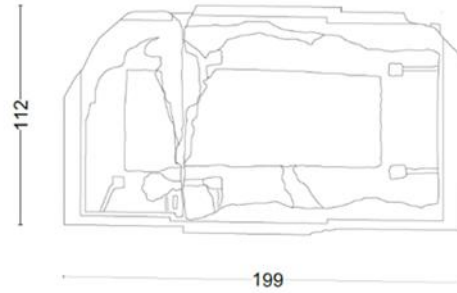


Şekil 4.2.2.6. Batı Yan Ayak Ölçek: 1/20

17 adet mermer bloktan oluşan stilobat üzerinde batı yan ayak ve kaidesinin doğusunda, yaklaşık 3.94 m uzaklığında in-situ batı ayak kaidesi mevcuttur. (Şekil 4.2.2.7.) Kaidenin yüksekliği 0.39 m'dir. Boyu güney cephe alt profilden 1.99 m, üstten 1.82 m, eni alt profilden 1.12 m, üstten 0.90 m'dir.



BATI AYAK KAİDESİ

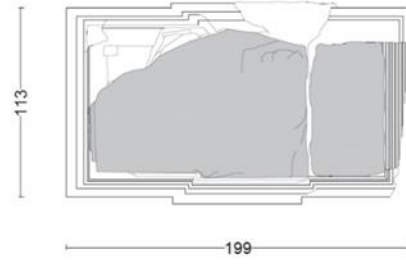


Şekil 4.2.2.7. Batı ayak kaidesi [110, 134]

Doğu yönünde, batı yan ayak kaidesine 7.04 m mesafede doğu yan ayak kaidesi in-situ olarak bulunmaktadır. (Şekil 4.2.2.8.) Kaide güney cephede alt profilden 1,99 m, üstten 1.80 m boyundadır. Kaidenin eni alt profilden 1.13 m, üstten 0.96 m'dir.

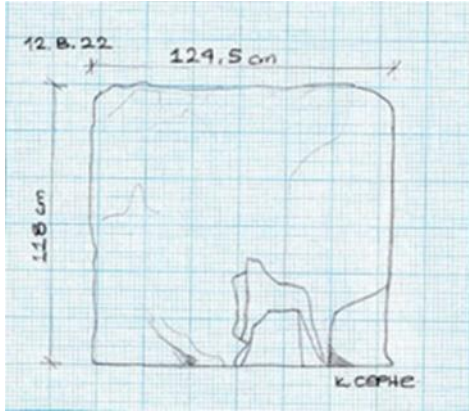


DOĞU AYAK KAİDESİ

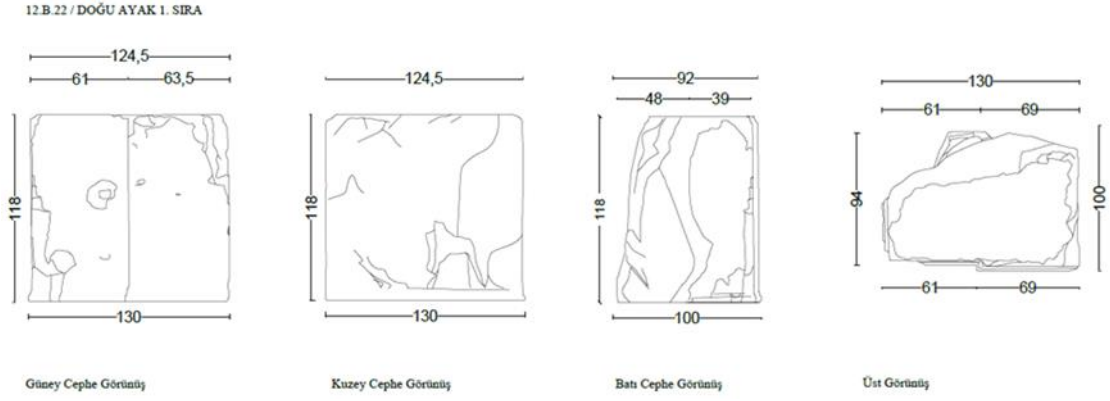


Şekil 4.2.2.8. Doğu Ayak Kaidesi ve Çizimi Ölçek:1/20 [134]

Doğu ayak kaidesinin üzerinde ortaya çıkarılan 12.B.22 envanter numaralı mermer ayak bloğunun güney cephe alt profilden boyu 1.30 m, üstten 1.24,5 m ve yüksekliği 1.18 m'dir. (Şekil 4.2.2.9, Şekil 4.2.2.10.) Bloğun genişliği alt profilin batısından 0.94 m, doğusundan 1 m, üstte batıdan 0.85,5 m ve doğudan 0.90 m'dir. Güney cephesinde yüzeyde 0.07,5 x 0.15 m ölçülerinde yuva bulunmaktadır. Bloğun güney ve kuzey cephelerinde birer adet 0.05'er m'lik profiller bulunmaktadır. Bloğun güney cephesindeki profil bloğu üstten 0.61 m ve 0.63,5 m, alttan ise 0.61 m ve 0.69 m boylarında iki parçaya ayırmaktadır. Doğu ayak bloğu ile bitişik olması sebebiyle doğu cephesi belgelenememiştir.

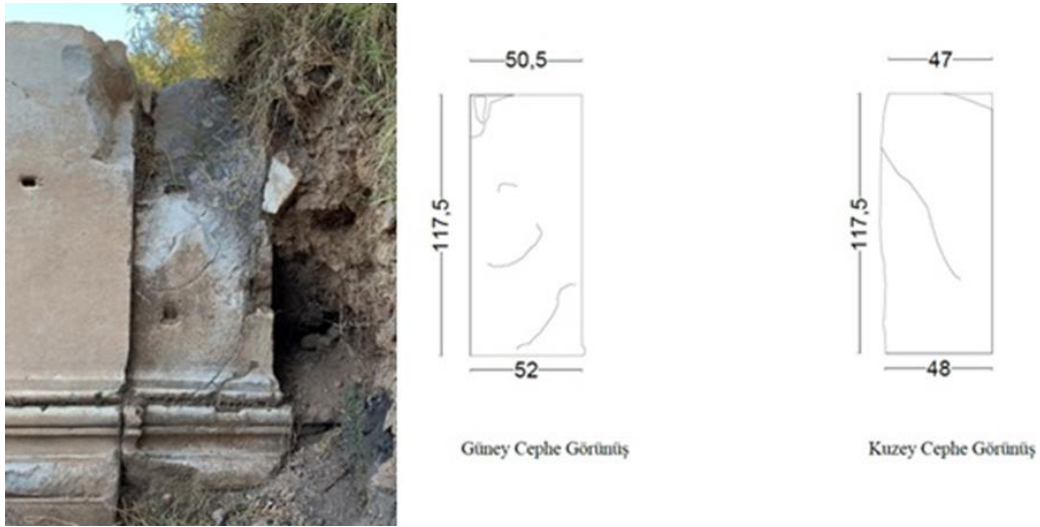


Şekil 4.2.2.9. 12.B.22 Envanter numaralı mermer blok ve çizimi Ölçek: 1/20 [134]



Şekil 4.2.2.10. 12.B.22 Envanter numaralı mermer blok Ölçek: 1/20

12.B.22 envanter numaralı mermer doğu ayak bloğu 12.B.23 envanter numaralı Doğu yan ayak bloğu ile doğu cephesinde bitişiktir. Bloğun boyu 0.47 m, genişliği 0.50,5 m ve yüksekliği 117.5 m ölçülerindedir. Bloğun batı yüzü bazilika yapısının üzerinden geçen asfalt yolun kesitinde kalmıştır. (Şekil 4.2.2.11)



Şekil 4.2.2.11. 12.B.23 envanter numaralı doğu ayak bloğu ve çizimi Ölçek:1/20 [134]

Kazıları sırasında Menderes Magnesia'sı Çarşı Bazilikası'nın skylia başlıklarına benzerliği sebebiyle skylia başlığı olarak çarşı bazilikasına ait olduğu belirlenen figürlü başlıklar ele geçirilmiştir. [130] Kazı başkanlığı tarafından doğu ayağına ait olduğu belirlenmiş olan başlık, alanda insan eli ya da çevresel faktörler nedeniyle tahrip olma riskine karşı replikası hazırlandıktan sonra 2012 yılında Aydın Arkeoloji Müzesi'ne taşınmıştır. (Şekil 4.2.2.12) Öte yandan, yapıyla ilgili yürütülen kazılar sırasında ortaya çıkarılan ve batı ayağa ait olduğu belirlenen figür parçaları ise Kazı Evi deposunda muhafaza altına alınmıştır.



Şekil 4.2.2.12: Aydın Arkeoloji Müzesi'nde yer alan orijinal skylla başlık [134]

Başlığın belgelenmesi 2017 yılında yapılan 3 boyutlu lazer tarama yapılarak üretilen ortografik fotoğraflar üzerinden yapılmıştır. Başlığa ait olduğu belirlenen ve kazılar sırasında ele geçirilen Skylla başı ve nymphe başı Nysa kazı deposunda korunmaktadır. Bu baş figürlerinin çizimleri yapılmış, restitüsyon önerisinde bulunmaları gereken konumlara yerleştirilmiştir.

4.3 Nysa Çarşı Bazilikası Tribunal Bölümü Restitüsyon Önerisi²⁸

Kısmen korunmuş mermer zeminin 0.30 m kadar üzeride yoğun bir şekilde görülen siyah renkli birikme (is, yanma kaynaklı birikme) tabakasından net olarak tarihlenemeyen bir dönemde, yapının büyük bir yangın geçirmiş olduğu, hatta çatının bu nedenle yıkılmış olabileceği tahmin edilmektedir. (Şekil 4.3.1.)



Şekil 4.3.1. Yangın Tabakası [130]

²⁸ Nysa Çarşı Bazilikası'nın restitüsyon önerisi Nysa kazı başkanı Doç. Dr. Serdar Hakan Öztaner tarafından yapılmıştır. İlk çizimler 2013 yılı kazı ekibi tarafından yapılmış ve 2016 yılında yayınlanmıştır. Restorasyon projesi kapsamında yeni çizimler Rest. Uzm. Yük. Mimar Çağdaş Halit Bora'nın danışmanlığında Mimar Aylin Yıldırım tarafından üretilmiştir.

Yapının yangından sonraki bir dönemde yıkılmış olduğu, mimari blokların zemin seviyesinin 0.80-0.90 m üzerine kadar yükselmiş bir toprak dolgu tabakası üzerinde bulunmuş olmalarından anlaşılmaktadır. Dolayısıyla daha geç bir dönemde yıkılmaları söz konusudur. Mimari blokların büyük kısmının kuzey yönüne doğru yıkılmış şekilde bulunmaları, yapının kuvvetle muhtemel kuzey-güney doğrultusunda meydana gelmiş büyük bir depreme maruz kaldığını göstermektedir. Çünkü mimari elemanlar kuzey yönüne doğru yıkılmış şekilde bulunmuştur. (Şekil 4.3.2.)



Şekil 4.3.2. Bazilika mimari elemanlarının buluntu durumu [110]

2013 yılında gerçekleştirilen jeofizik çalışmaları sonucunda yapının üzerinde bulunduğu güney terasın doğu-batı doğrultusunda 74 m, kuzey-güney doğrultusunda 81 m'lik bir alanda ayrıca bir Forum Alanı olabileceği saptanmıştır. [72] Alanda bir Forum Alanı'nın olabileceği sonuçlarını destekleyen bir diğer çalışma ise yine 2013 yılında açığa çıkarılan ve yapının güney kenarının 66 m güneyinde açığa çıkarılan 3 kapılı Anıtsal Giriş'in bulunması olmuştur. Kentin Sütunlu Cadde'sinin doğusunda ve caddenin güney cephesinde yer alan Anıtsal Giriş, olası Forum Alanı'na caddeden girişi sağlıyor olmalıdır. Çalışmanın "Bazilika'nın Kökeni, Gelişimi ve Fonksiyonu" başlıklı bölümünde detayları ile anlatılan bazilika yapılarının forum alanları ile

ilişkisi²⁹ ve yapım tekniği açısından *opus incertum* tekniğiyle örülmüş olması göz önüne alınarak yapının bir Roma Dönemi bazilika yapısı olduğuna kesin gözüyle bakılmaktadır. Bir diğer kanıt ise, ilk kazı çalışmaları sırasında bulunan figürlü başlıkların Menderes Magnesia'sı Çarşı Bazilikası'nda bulunan *skylla başlık* ile benzerliğidir. [109]

Yapı batı cephesinde forum alanına açılan portikolardan oluşmaktadır. Potikoların üst elemanlarına dair herhangi bir mimari parçaya ulaşılamamıştır. Yapının günyinde ise kentin ana caddesi olan Cadde 1- Plateia'a açılan Anıtsal Giriş yer almaktadır. Yapının doğusunda Tonozlu Dükkânlar yer almaktadır. Yapının çalışma kapsamında ele alınan tribunal bölümünde ise doğu-batı ve kuzey cephelerinde *opus incertum* tekniği ile örülmüş moloz taş duvarlar bulunmaktadır. Güneyinde tribunal kısma girişi sağlayan ve yeniden ayağa kaldırılan anıtsal cephe bulunmaktadır. Yapının mimari özellikleri ve özellikle de barındırdığı bezeme üslubu göz önüne alınarak yapılan değerlendirmelere göre MS 2. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği düşünülmektedir. [130] Yapının çalışmada ele alınan tribunal bölümünün cephesinde ilk yapıldığı dönemden sonra değişim gösterdiğine dair herhangi bir evre tespit edilememiş, yapı muhtemelen MS 7. yüzyılda terk edilmiş³⁰ ve depremle yıkılmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde '2.3. Arkeolojik Alanlarda Yeniden Ayağa Kaldırma (Anastilosis)' başlığı altında detaylı bir şekilde anlatılan yeniden ayağa kaldırma yöntemi ile bazilika yapısının kuzey cephesinde yer alan ve girişine ait toplamda 8 adet mermer bloktan oluşan doğu ve batı ayaklarının restitüsyon önerisi anlatılacaktır. Restitüsyon önerisinin güvenilirlik lejandı aşağıdaki gibidir. (Şekil 4.3.3.)

| GÜVENİLİRLİK LEJANDI | | |
|---|---|-----------------------------------|
| GÜVENİLİRLİK DERESESİ | | BİLİLEN ÖZELLİKLER |
|  | 1. DERECE KISMEN VAR OLAN ELEMANLAR ve GÖRSEL BELGELER | MALZEME FORM BOYUT DETAY |
|  | 2. DERECE YAPININ KENDİSİNDEN GELEN İZLER , YAPI İÇİ KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMA ve YAZILI BELGELER | MALZEME FORM BOYUT |
|  | 3. DERECE ÇEVRE ÖLÇEĞİNDE KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMA ve MİMARİ GEREKLİLİK | MALZEME FORM |

Şekil 4.3.3. Güvenilirlik Lejandı

²⁹ Detaylı Bilgi İçin Bkz: 2.1. Bazilika'nın Kökeni, Gelişimi ve Fonksiyonu

³⁰ Detay Bilgi İçin Bkz: 3.2.4. Bizans Dönemi'nde Nysa Antik Kenti

Çizimlerde yapının 1. derece güvenilir olarak belirtilen bölümlerinde esas alınan kriterler blokların buluntu durumları, malzeme, form, boyut vb. ve yapı detayları olmuştur. Kazılar sonucunda ele geçirilmiş ve buluntu durumlarından dolayı yapıdaki yerleri net olarak belirlenebilen yapı elemanları 1. derece olarak belirlenmiş ve kırmızı renkte çizilmiştir. Bu elemanların üst üste ve yan yana gelecek diğer elemanlarla aynı mimari özelliklere ve forma sahip olduğu tespit edilmiş ve yine buluntu durumlarına dayanarak hangi bloğun hangi bloktan sonra ve nereye geleceği tespit edilmiştir.

Çizimlerde yapının 2. derece güvenilir olarak belirtilen bölümleri elimizde yeterli parça olmamasına rağmen literatür taramaları sonucunda kabul gören bilgiler referans gösterilerek belirlenmiştir. Yapının 2. derece güvenilir olarak belirtilen bölümlerinde kazılar sonucunda elimize çok fazla parça geçmemiştir fakat dönem mimarisi ve yine çevre yapıların mimarilerine bakılarak bir sonuca varılmış ve hesaplamalar yapılarak bu bölümler 2. derece güvenilir olarak mavi renkte çizilmiştir. Literatür taramasına ek olarak söz konusu 2. derece güvenilir olan kısımlar kemer bloklarında geçerli olup, elimizde bulunan 15 adet kemer bloğunun birbiriyle ve yapıyla olası ilişkileri de göz önüne alınmıştır.

Yapının kazılar sonucunda elimize hiçbir parçasının ve kalıntısının geçmediği, ancak yine literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda ve alanda diğer yapılar referans alınarak çizilen güvenilirlik çizimleri (Şekil 4.3.4.) sonucunda olması gerektiği şekilde düşünülerek çizilen bölümleri 3. derece güvenilir olarak belirlenmiş ve yeşil renkte çizilmiştir.

Yapının restitüsyon çalışması yapılırken en büyük dayanağı blokların buluntu durumu olmuştur. Bloklar kuzey-güney doğrultuda yıkılması sebebiyle yapıda olması gerektiği yerleri ve hangi bloğun hangi blok üzerine gelmesi gerektiği kolayca saptanabilmiştir. Kaidesi ile birlikte in-situ olarak ele geçirilen 12.B.22 envanter numaralı doğu ayak bloğu, yine in-situ olarak kaidesi ile birlikte ele geçirilen batı yan ayak ve batı ayak kaidesi mevcuttur.

Kuzey-güney doğrultuda geldiği saptanan deprem sonrasında doğu ayak blokları 2. sıra bloktan itibaren yapının içine kuzeye doğru sıralı bir şekilde yıkılmış vaziyette bulunmuştur. (Şekil 4.3.5.) Buluntu durumları göz önüne alındığında in-situ ele geçen doğu ayak kaidesi ve 12.B.22 envanter numaralı doğu ayak 1. sıra blok üzerinde 12.B.21 envanter numaralı ayak bloğu gelmelidir. Buluntu durumuna göre 12.B.21 envanter numaralı ayak bloğunun üzerine 94.B.13 envanter numaralı ayak bloğu gelmelidir. 94.B.13 envanter numaralı ayak bloğunun üzerinde de 94.B.12 envanter numaralı ayak bloğunun yerleşmesi gerekmektedir. 94.B.12 envanter numaralı bloğun en üstte yer alan ve ayağın son bloğu olduğu üst profilinden anlaşılmaktadır. Ayak bloğunun üst profili diğer ayak bloklarından farklı olarak dışarıya doğru yaklaşık 0.05 m çıkıntı yapmaktadır. (Şekil 4.3.6.)



Şekil 4.3.5. Doğu ayak blokları yıkıntı durumu [110]



Şekil 4.3.6. 94.B.12 envanter numaralı ayak bloğu [134]

94.B.12 envanter numaralı ayak bloğu 4. sıra ve son blok olduğuna göre üzerine bloğun üzerine skylia başlığı gelmesi gerekmektedir. Bugün alanda gördüğümüz ve yeniden ayağa

kaldırılması kapsamında ayak bloklarının üzerine oturtulacak olan başlıklar orijinallerinin replikasıdır.³¹



Şekil 4.3.7. Alanda bulunan orijinal skylla başlık [134]

Ayak kaidesi, 4 adet mermer ayak bloğu ve skylla başlığından oluşan doğu ayak bloğunun toplam yüksekliği 5.81 m olmalıdır.³² Roma Dönemi'nde genellikle yapıların kemer kısımlarının formu yarım daire olacak şekilde oluşturulmaktadır. Batı ve doğu ayak kaidelerinin in-situ olarak bulunması ayak bloklarının gelmesi gereken yerleri belirlediği ve böylece iki ayak arası açıklığı³³ bilindiği için kemerin çapı tespit edilebilmektedir. Mevcutta 15 adet bloğu bulunan, doğu ve batı ayakların üzerine oturan mermer kemerin çapı 7.30 m olmalıdır. Buna göre kemerin iç yarıçapı ve yüksekliği 3.65 m olmalıdır.

Kemer bloklarının mevcut olanlarından alınan ölçülere göre yaklaşık 0.65 m yüksekliğinde olduğu tespit edilmiştir. Kemer iç profilinin iç yarıçapın üzerine eklenen blok yüksekliği ile kemerin toplam yüksekliği 4.30 m olmalıdır.

Nysa Çarşısı Bazilikasının kent içinde ve etrafında yer alan yapılarla olan ilişkisinin detaylı bir şekilde anlatıldığı '3.2.3. Roma Dönemi'nde Nysa Antik Kenti' bölümüne dayanarak, bazilika yapısı, Forum ve Tonozlu Dükkânları'nın üst kotlarında birbirleriyle ilişkilmesi gerekmektedir.³⁴ 2015 yılında 3B taraması yapılan ve autocad üzerinde belgelemesi yapılan tonozlu dükkân yapılarının yüksekliği, tonozun üst seviyesinden bazilika stilobat seviyesinde olan zeminine kadar 7.22 m'dir. Bazilika'nın kemerinin üst kotundan yüksekliği 10.11 m'dir. Çatı eğiminin %33 olduğu varsayılarak Bazilika alınlık yüksekliğinin 0.97 m olabileceği

³¹ Replikala silikon malzeme ile mulajlar alınarak hazırlanan kalıplar kullanılarak, kısmen beyaz çimento bağlayıcı ve kireç harç esaslı beton malzemededen üretilmiştir.

³² **Doğu yüksekliği:**

Doğu Ayak Kaidesi: 0.39 m
12.B.21 env. no. ayak bloğu: 1.18 m
12.B.22 env. no. ayak bloğu: 1.28 m
94.B.13 env. no. ayak bloğu: 1.11 m
94.B.12 env. no. ayak bloğu: 1.15 m
Skylla Başlık: 0.70 m

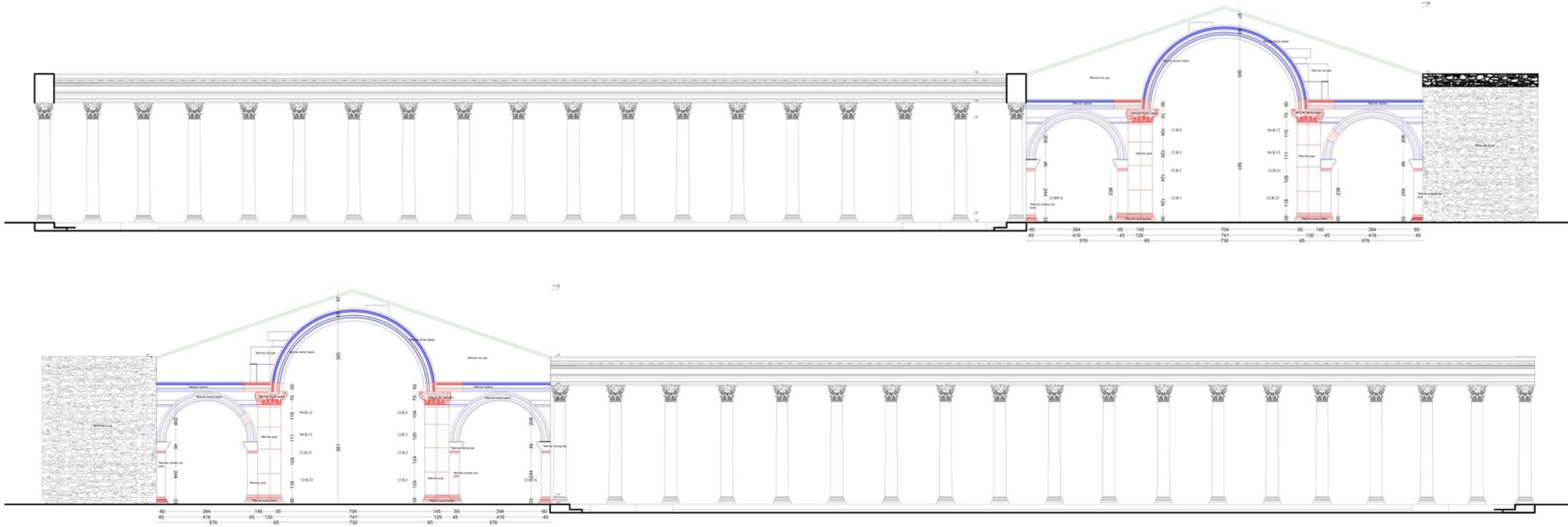
³³ Doğu ve batı ayak kaideler arası açıklık 7.04 m'dir.

³⁴ **Detaylı Bilgi İçin Bkz:** 3.2.3. Roma Dönemi'nde Nysa Antik Kenti

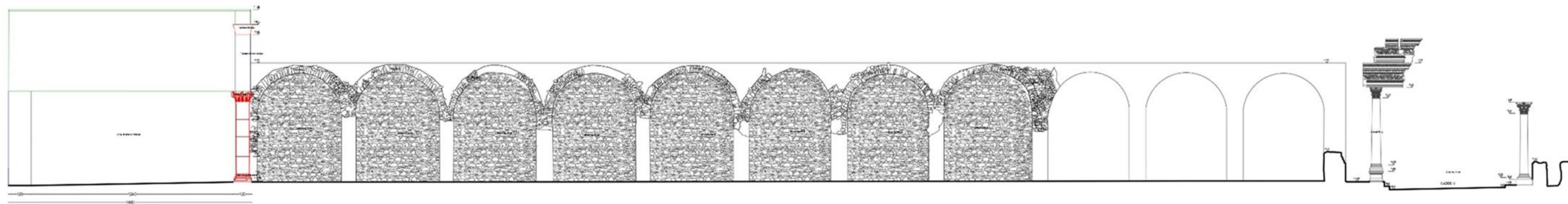
düşünülmektedir. Ancak sadece 8 adet mermer bloğu bulunan çatı alınlığının, eldeki malzemeler kullanılarak inşa edildiği dönemdeki boyutları ve eğimi açısından kesin restitüsyonu yapılamamaktadır. Buna ek olarak Roma Dönemi'ndeki benzer yapılarda, çatı konstrüksiyonu ahşap olup, üstü pişmiş toprak kiremitlerle kaplandığı için yapının çatısına dair kesin bir kanıya varılamamaktadır. Ancak varsayımlar sonucunda yapının çatısının kırma çatı olduğu öngörülmektedir.



Şekil 4.3.4. Nysa Çarşı Bazilikası planı Öztaner (2016) restitüsyon önerisi Ölçek: 1/50

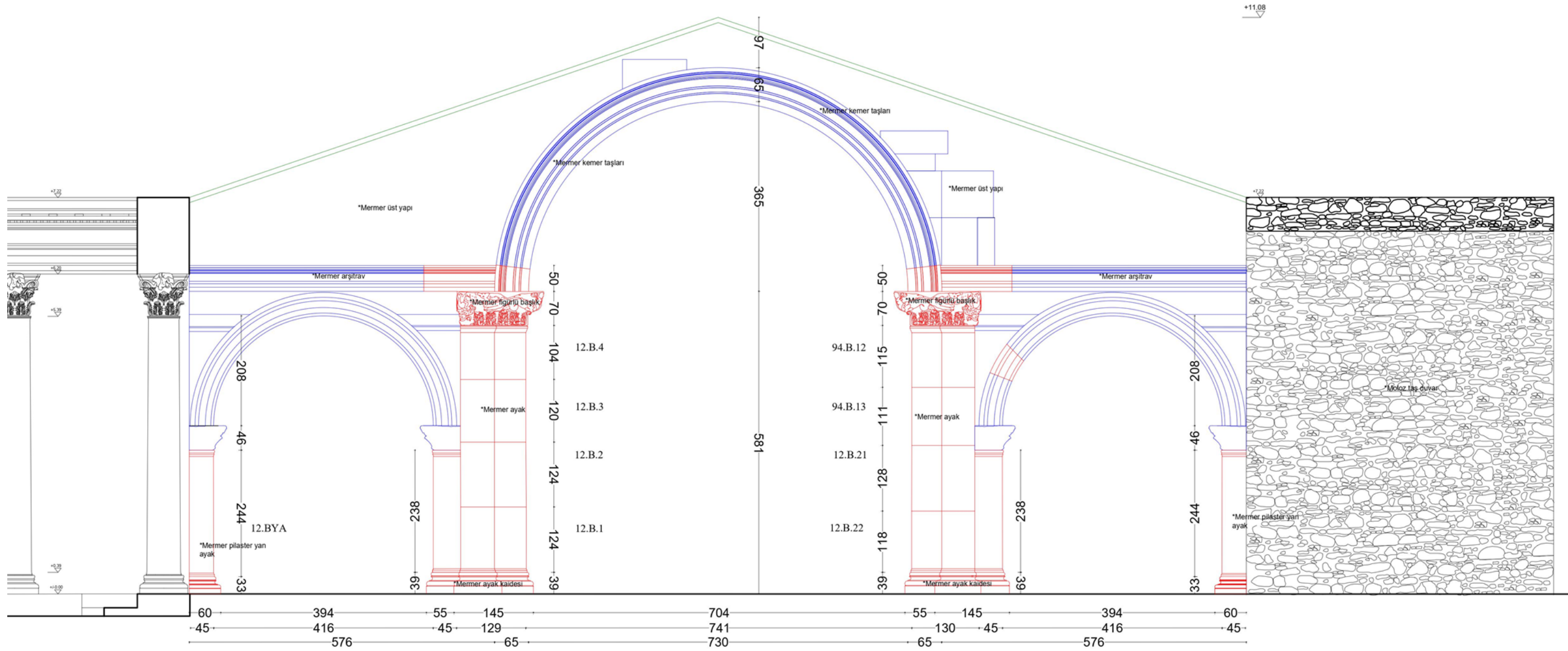


Şekil 4.3.8. Üstte Nysa Çarşı Bazilikası Kuzey cephe görünüş ve altta AA kesiti Öztaner (2016) restitüsyon önerileri Ölçek: 1/50



Şekil 4.3.9. Nysa Çarşı Bazilikası ve Sütunlu Caddeden geçen BB kesiti Öztaner (2016) restitüsyon önerisi Ölçek: 1/50

| GÜVENİRLİK LEJANDI | | |
|---------------------|--|-----------------------------------|
| GÜVENİRLİK DERESESİ | | BİLİNEN ÖZELLİKLER |
| — | 1. DERECE KİMLİK VAR OLAN ELEMANLAR ve GÖRSEL BELGELER | MALZEME FORM BOYUT DETAY |
| — | 2. DERECE YAPININ KENDİSİNDEN GELEN İZLER, YAPI İÇİ KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMA ve YAZILI BELGELER | MALZEME FORM BOYUT |
| — | 3. DERECE ÇEVRE ÖLÇEĞİNDE KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMA ve MİMARİ GEREKLİLİK | MALZEME FORM |



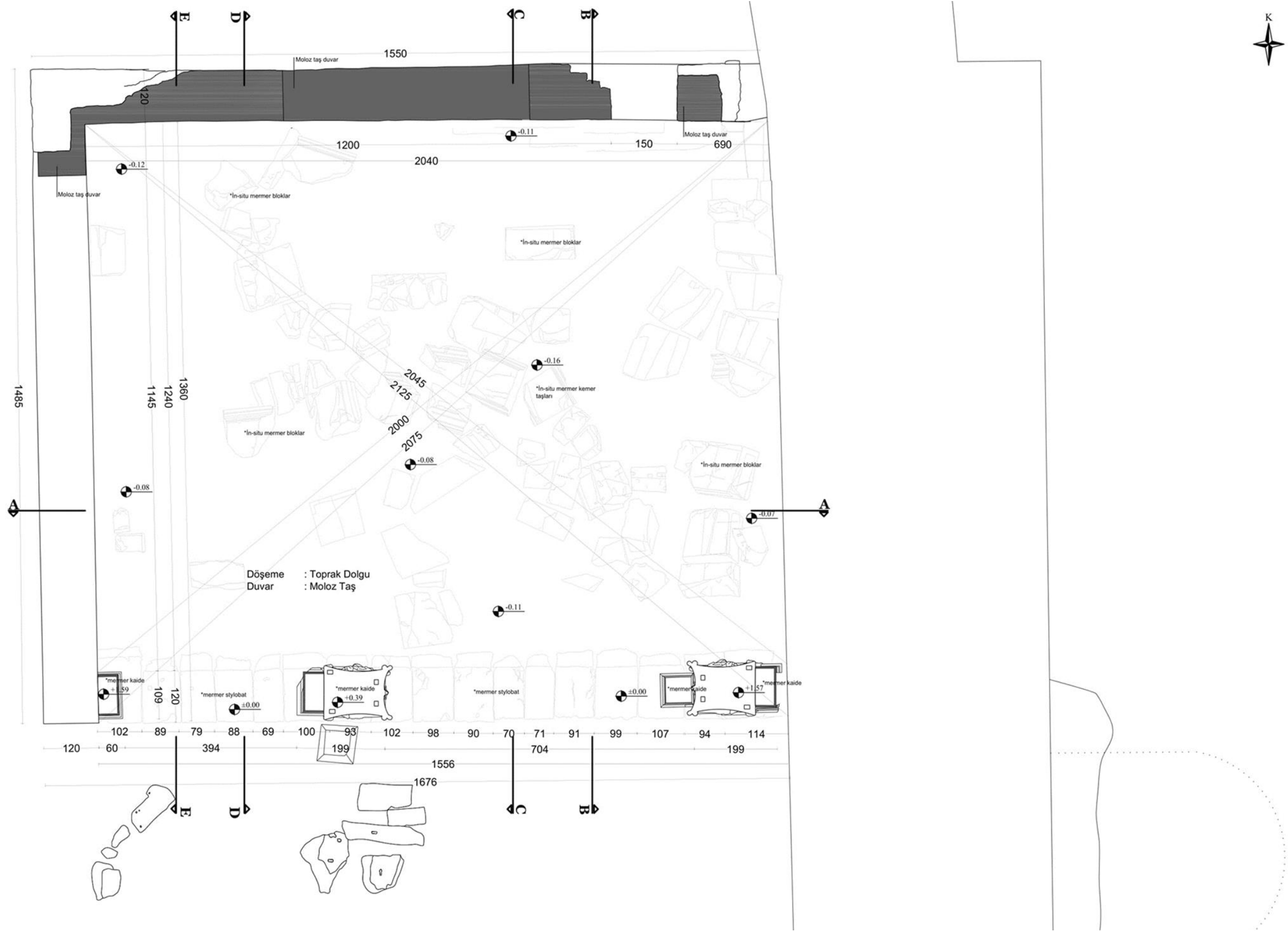
Şekil 4.3.10. Nysa Çarşısı Bazilikası (Tribunal Kısım) Anıtsal Giriş Öztaner (2016) restitüsyon önerisi Ölçek: 1/50

| GÜVENİLİRLİK LEJANDI | | |
|-----------------------|--|--------------------------|
| GÜVENİLİRLİK DERESESİ | | BİLİNEN ÖZELLİKLER |
| — | 1. DERECE KİSMEN VAR OLAN ELEMANLAR ve GÖRSEL BELGELER | MALZEME FORM BOYUT DETAY |
| — | 2. DERECE YAPININ KENDİSİNDEN GELEN İZLER, YAPI İÇİ KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMA ve YAZILI BELGELER | MALZEME FORM BOYUT |
| — | 3. DERECE ÇEVRE ÖLÇEĞİNDE KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMA ve MİMARİ GEREKLİLİK | MALZEME FORM |

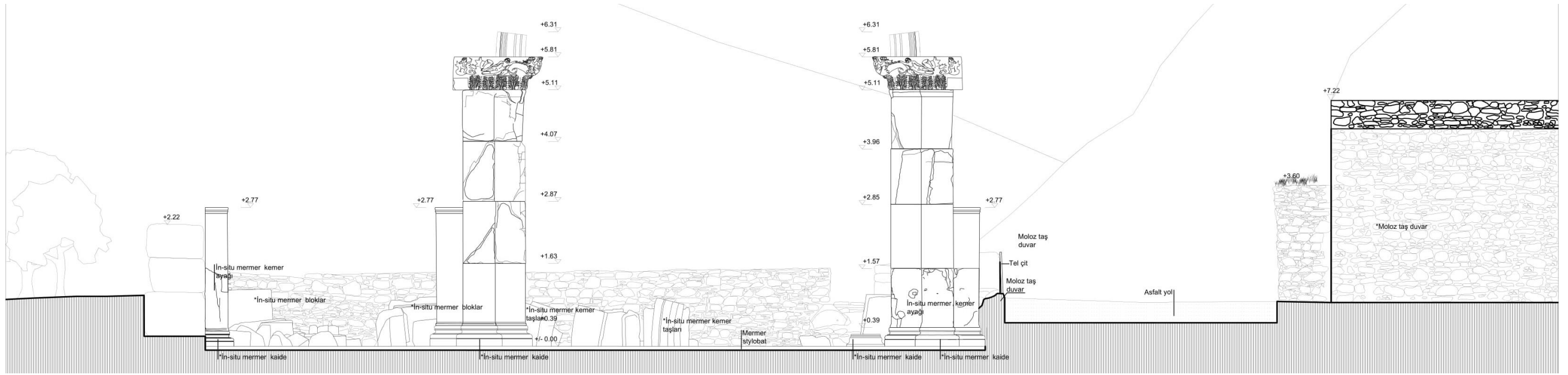
4.4. Nysa Çarşı Bazilikası Tribunal Bölümü Restorasyon (Kısmi Anastilosis) Önerisi

Çalışmanın bu bölümünde, 2020 yılında Aydın Bölge Kuruluna sunulan ve Rest. Uzm. Çağdaş Halit Bora'nın danışmanlığında gerçekleştirilen Nysa Antik Kenti Çarşı Bazilikası Tribunal Bölümü Restorasyon (Kısmi Anastilosis) Önerisi'nin restorasyon raporlarından referans alınarak yapılan değerlendirmeler ve çalışmalar anlatılacaktır. Yapıda bugün karşı karşıya olunan en büyük sorun, yapının büyük oranda kaybolan yapısal bütünlüğü sebebiyle ölçeğinin ve mimari değerlerinin anlaşılabilmesidir. Yapının bütünlüğünü oluşturan her bir mimari eleman da yine kendi içinde bütünlüğünü kaybetmiş durumdadır. Kavaklı Köyü'ne çıkan asfalt yolun üzerinden geçmesi sebebiyle yapının kuzey duvarı ve güneyinde yer alan stilobati ile ayakları tahrip olmuştur. Yapının zeminin kaplayan mermer döşeme bugün yerinde değildir. Yapının doğu ve batı ayakları yapısal bütünlüğünü kaybetmiştir. Ayakların üzerine gelen *skylla* başlıkların orijinalleri Aydın Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Proje kapsamında replika başlıkların kullanılması uygun görülmüş ve bu nedenle alanda replika başlıklar kullanılmıştır. Yapının kuzey ve güney duvarlarından yaklaşık 1.60 m'lik kısımları ele geçirilmiştir. Yapının ahşap olduğu tahmin edilen üst örtü konstrüksiyonu ile ilgili günümüze ulaşmış herhangi bir malzeme bulunamamıştır.³⁵

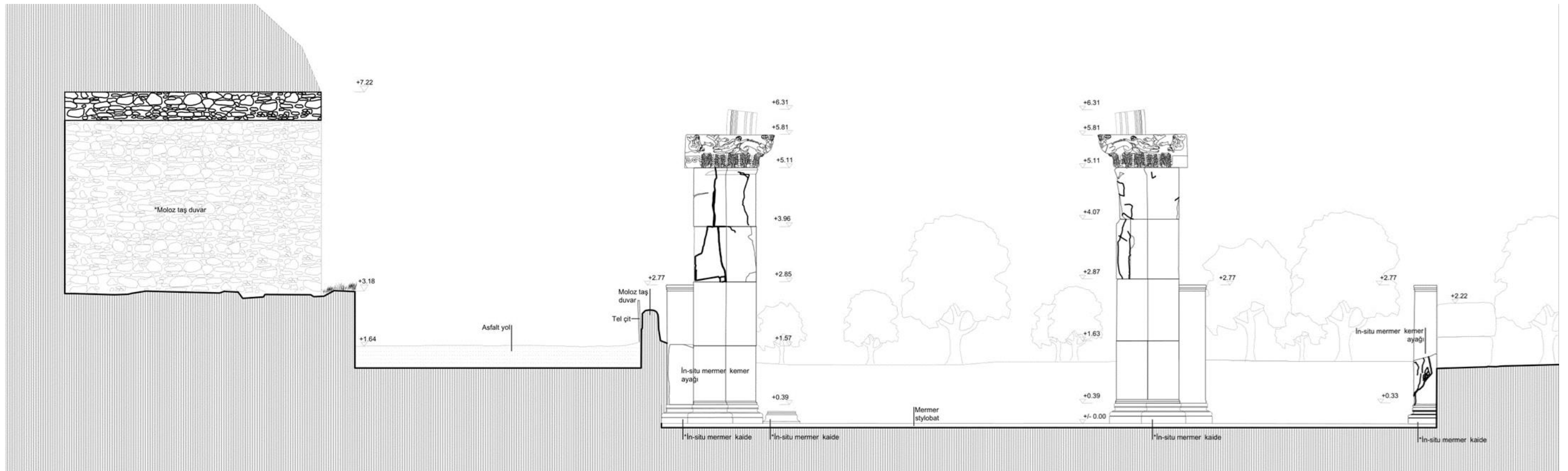
³⁵Nysa Antik Kenti Çarşı Bazilikası Tribunal Bölümü Restorasyon (Kısmi Anastilosis) Projesi Önerisi için hazırlanan proje raporu ve fotoğraf albümü kaynak alınmıştır.



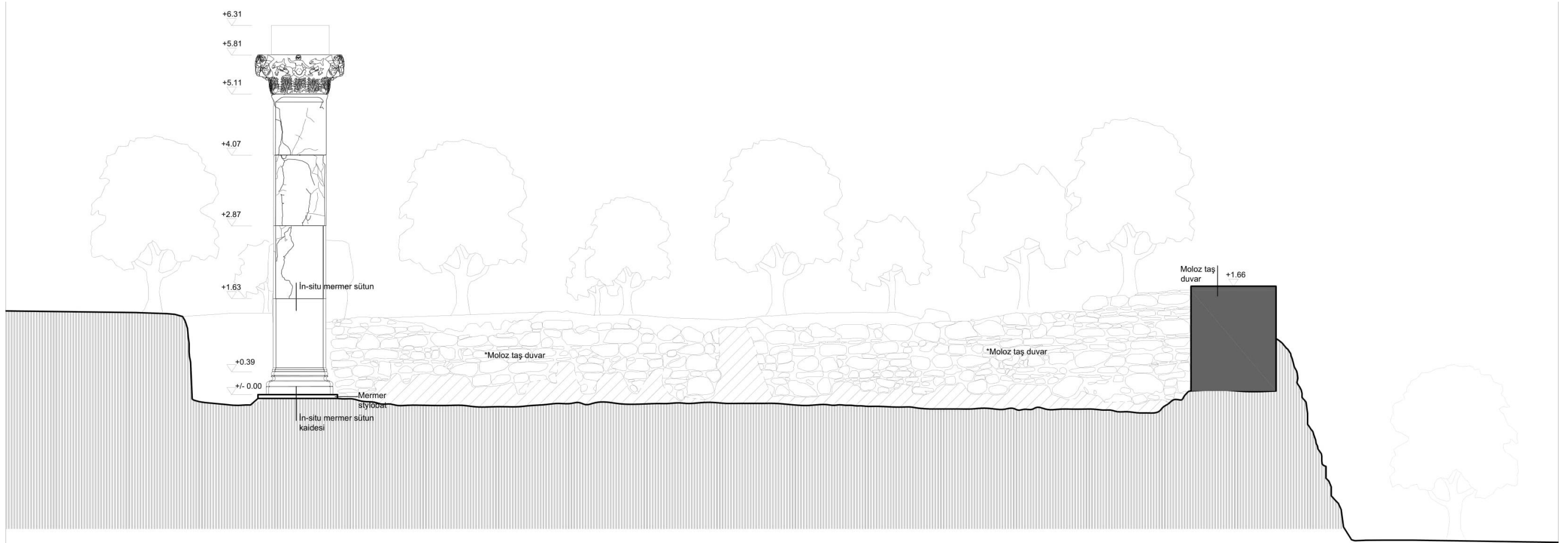
Şekil 4.4.1. Nysa Çarşı Bazilikası planı



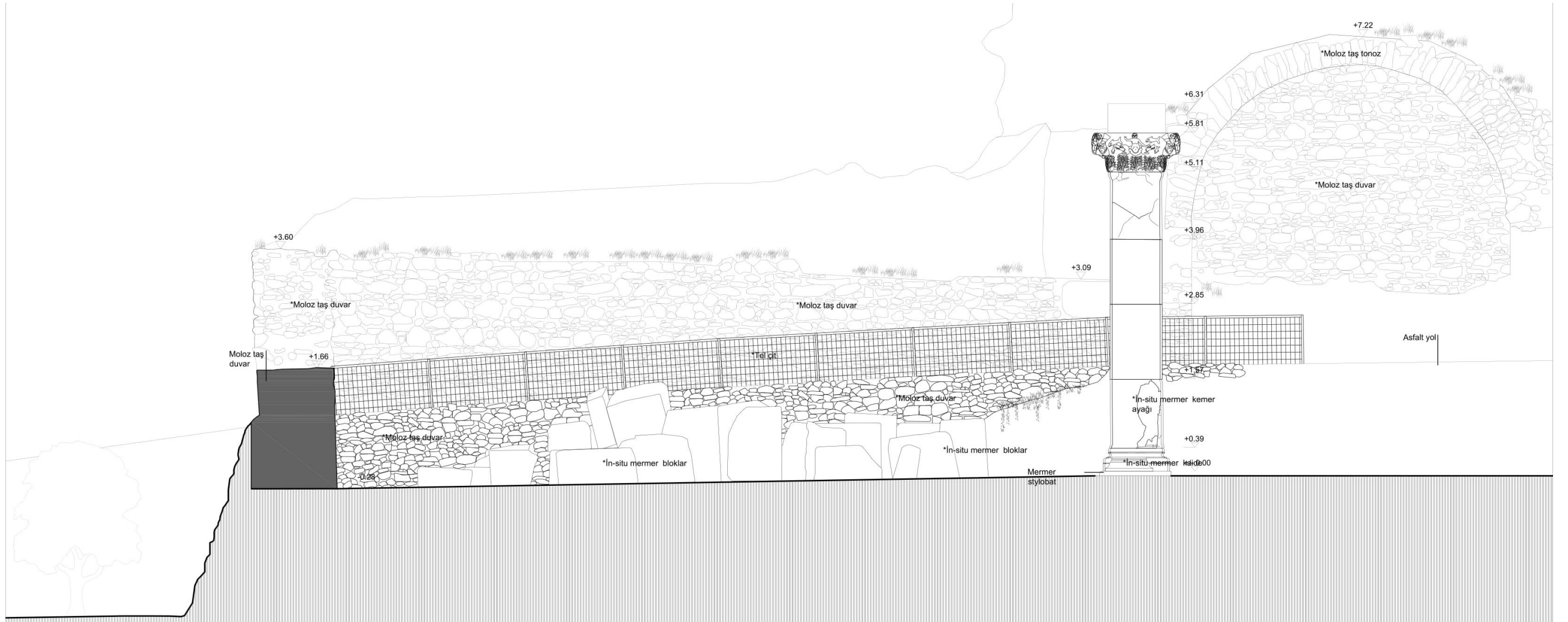
Şekil 4.4.2. Nysa Çarşı Bazilikası Kuzey Cephe restorasyon paftası



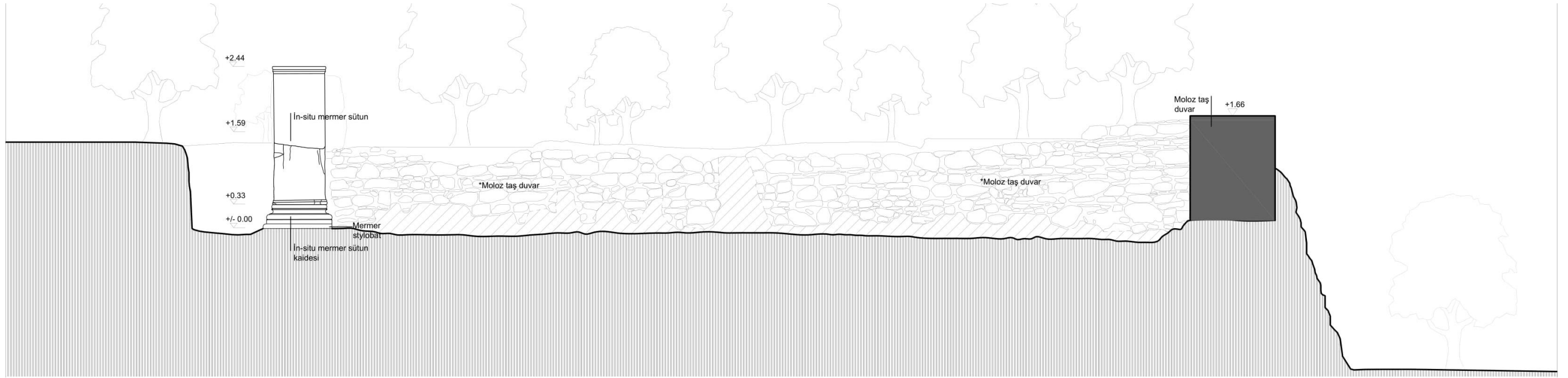
Şekil 4.4.3. Nysa Çarşı Bazilikası A-A' Kesit restorasyon paftası



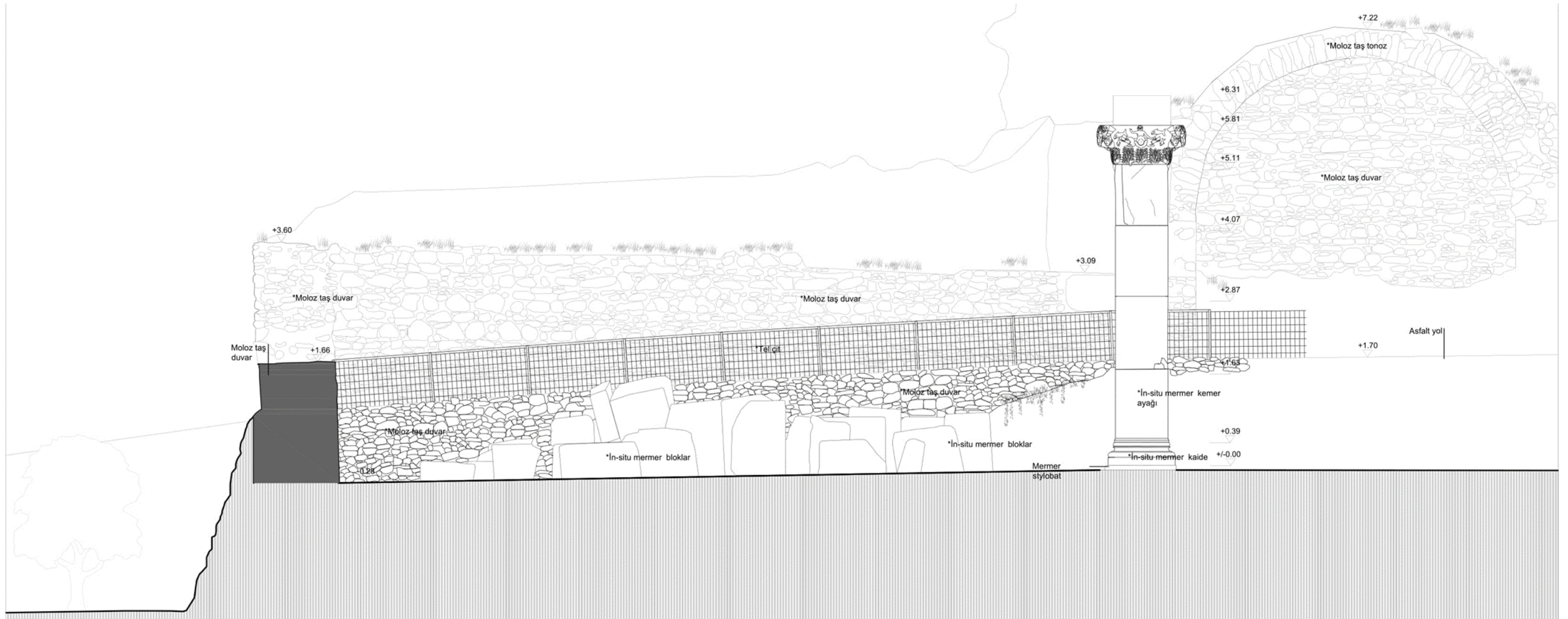
Şekil 4.4.4. Nysa Çarşı Bazilikası C-C' Kesit restorasyon paftası



Şekil 4.4.5. Nysa Çarşı Bazilikası B-B' Kesit restorasyon paftası



Şekil 4.4.6. Nysa Çarşı Bazilikası E-E' Kesit restorasyon paftası



Şekil 4.4.7. Nysa Çarşı Bazilikası D-D' Kesit restorasyon paftası

4.4.1 Müdahaleler³⁶

Yapıda koruma ve onarım projesi kapsamında yapılacak tüm müdahalelerde;

- Mevcut tüm özgün malzemeler ve detayların nitelikleri değiştirilmeden korunmuştur.
- Yapıya yapılan her türlü müdahale yapı ile uyumlu, özgün malzemesine zarar vermeyen ve daha sonra geri alınabilen nitelikte olmuştur.
- Tüm müdahaleler restorasyon projesinin ön gördüğü ve paftalarda gösterilen alanlarda yapılmıştır.

4.4.2 Müdahale tanımları

- **Taş malzeme üzerinde siyah ve beyaz birikme temizliği**

Mermer bloklarda görünen beyaz birikimler düşük basınçlı su tutularak sert kıllı plastik fırça yardımıyla temizlenmiştir. Yıkama işlemi konservatör tarafından koruma uzmanının gözetiminde uygulanmış ve bütün mermer bloklar sadece kireç ve kalıntılarından arındırılmış, yüzeyde oluşmuş patinaya zarar verilmemiştir.

Mermer bloklarda görünen siyah birikmeler ise yine düşük basınçlı su tutularak sert kıllı plastik fırça yardımıyla temizlenmiştir. Bloklar sonrasında, AB57 vb. karışımlar³⁷ ile temizlenmiştir. Çözelti, kâğıt tozu veya emici kil ile jel haline getirilip kirli yüzeylere uygulanmıştır. Bu şekilde yumuşatılan kir, ıslak sünger yardımı ile yüzeyden alınmıştır. Temizlik işlemi tamamlandıktan sonra yüzeyde jel kalıntısı kalmayacak şekilde su ve plastik fırça yardımıyla son temizlik işlemi yapılmıştır.

- **Taş yüzeylerinde mikrobiyolojik birikme temizliği**

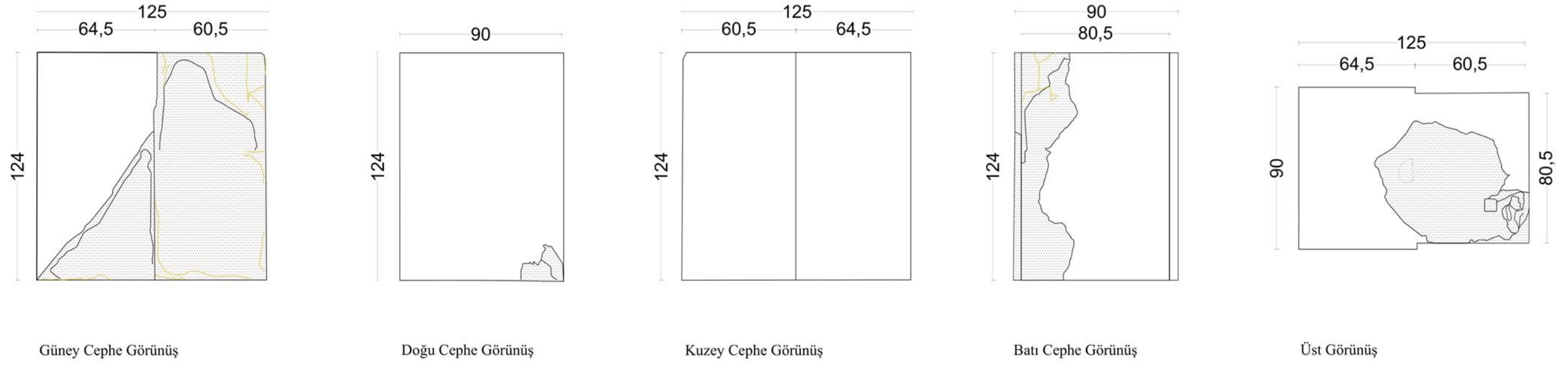
Mermer blok yüzeyleri, biosit türü ürünler kullanılarak mikrobiyolojik oluşumlardan (alg, liken, mantar, kara yosunu vb.) iyice arındırılmıştır. Bu uygulamada hidrojen peroksit (%30'luk) kullanılmıştır. Su ile 1:1 oranında karıştırılarak hazırlanan solüsyon kâğıt tozuyla hamur haline getirilerek yüzeylere uygulanmış, ardından kıl fırça, sünger ve bisturi yardımı ile yumuşayan mevcut mikro organizmalar yok edilmiştir. (Şekil 4.4.2.1.)

³⁶ Müdahale kararları ve Rest. Uzm. Çağdaş Halit Bora tarafından belirlenmiştir.

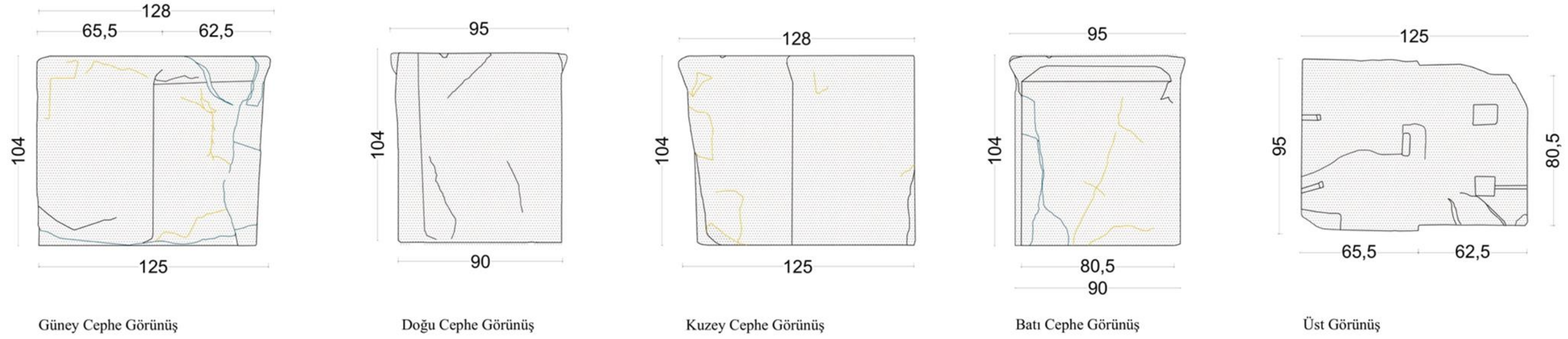
³⁷ Su içinde %10-20 oranında çözülmüş Amoniumbikarbonat, EDTA (etilendiamintetrasetikasit)



Şekil 4.4.2.1. Ayak blokları üzerinde oluşan mikrobiyolojik birikme [134]



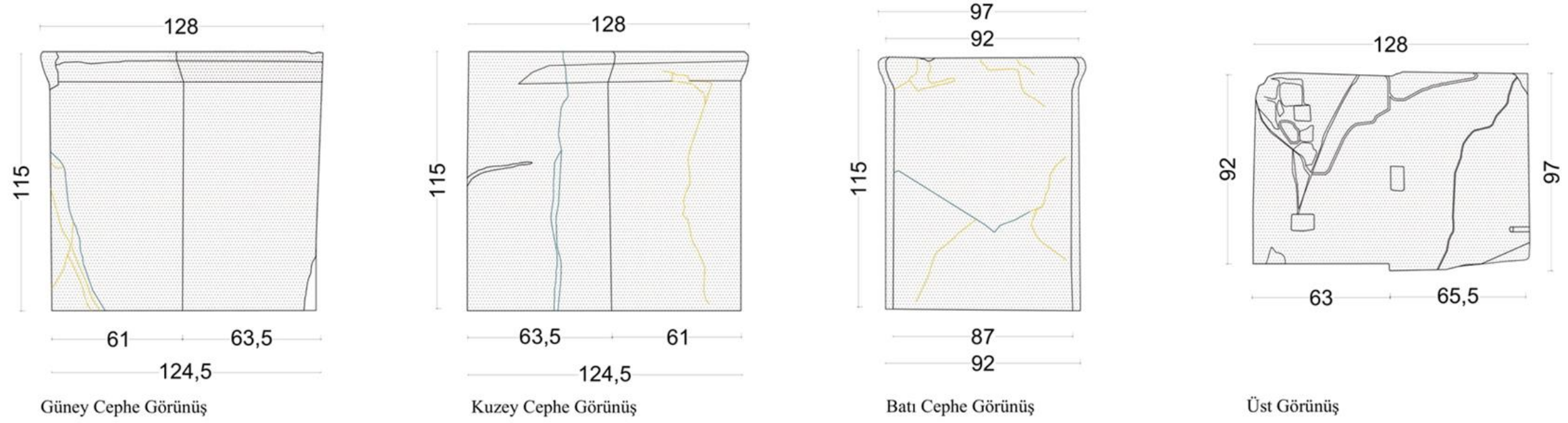
Şekil 4.4.2.2. Batı ayak 2. sıra bloğu üzerinde siyah ve beyaz birikme.



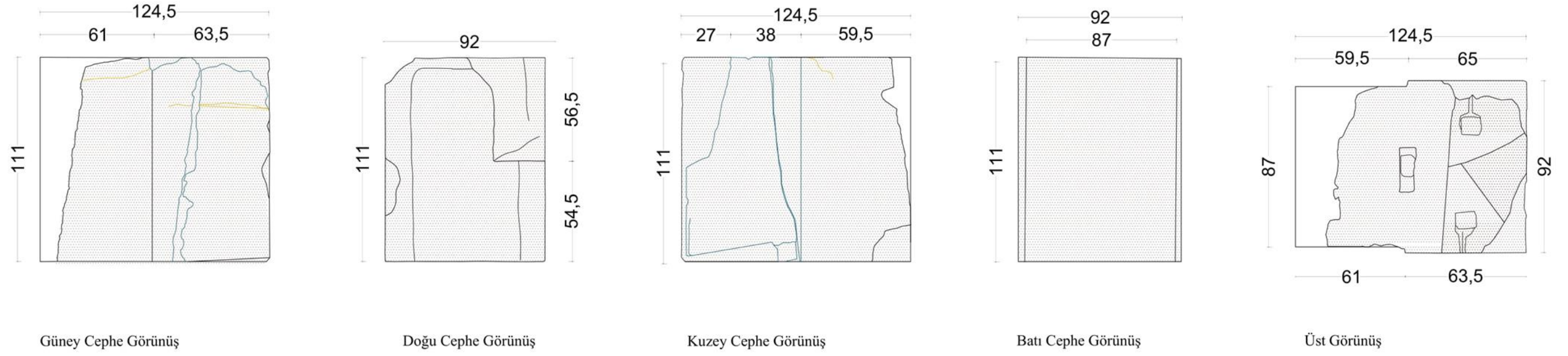
Şekil 4.4.2.3. Batı ayak 4. sıra bloğu üzerinde siyah ve beyaz birikme.



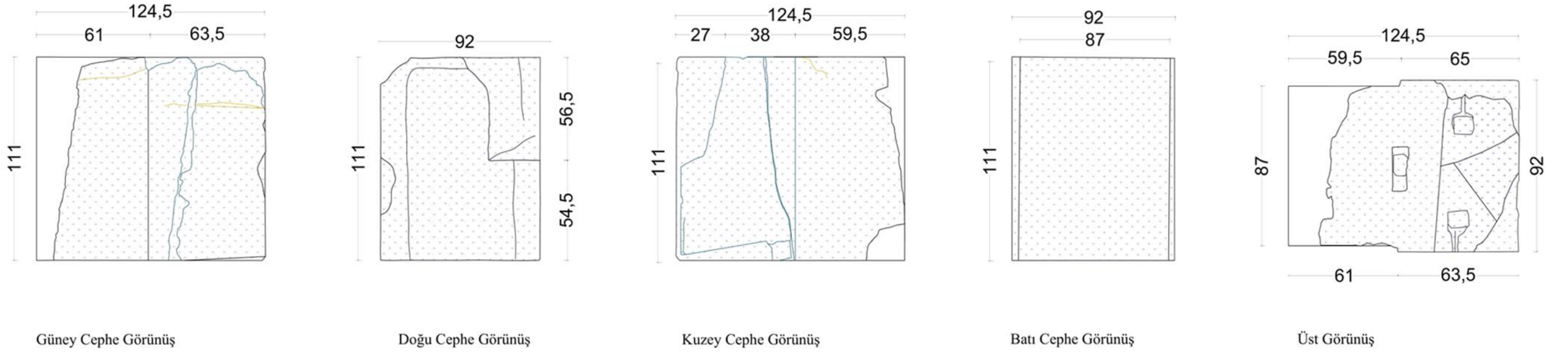
Şekil 4.4.2.4. Batı yan ayak bloğu üzerinde siyah ve beyaz birikme.



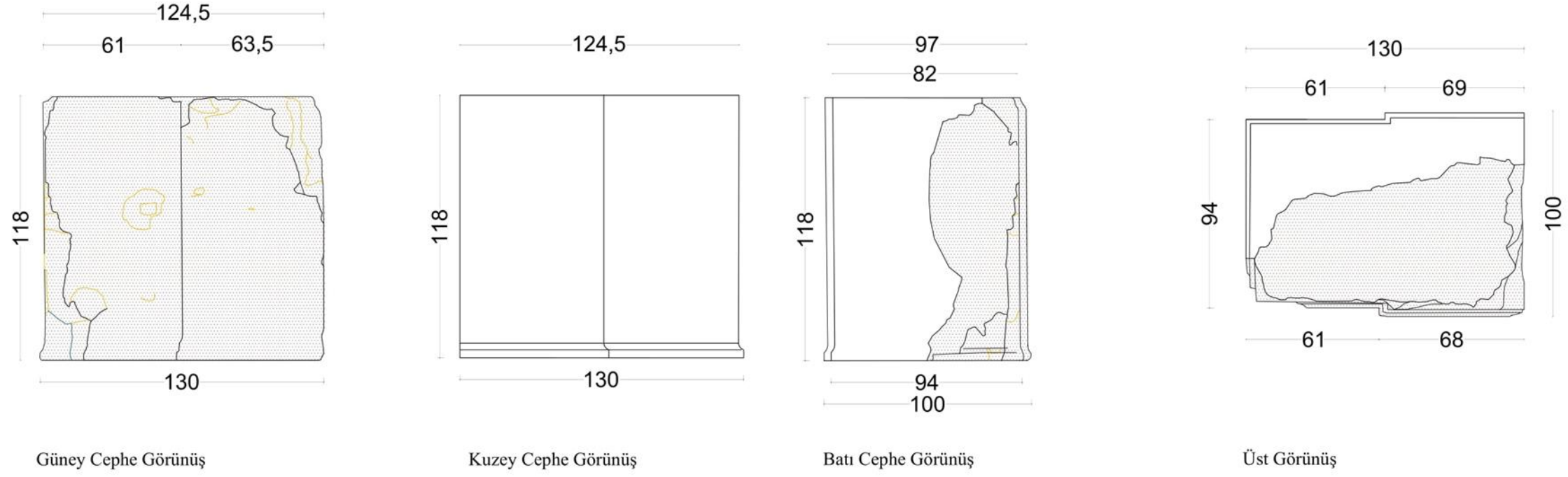
Şekil 4.4.2.5. Doğu ayak 4. sıra bloğu üzerinde siyah ve beyaz birikme.



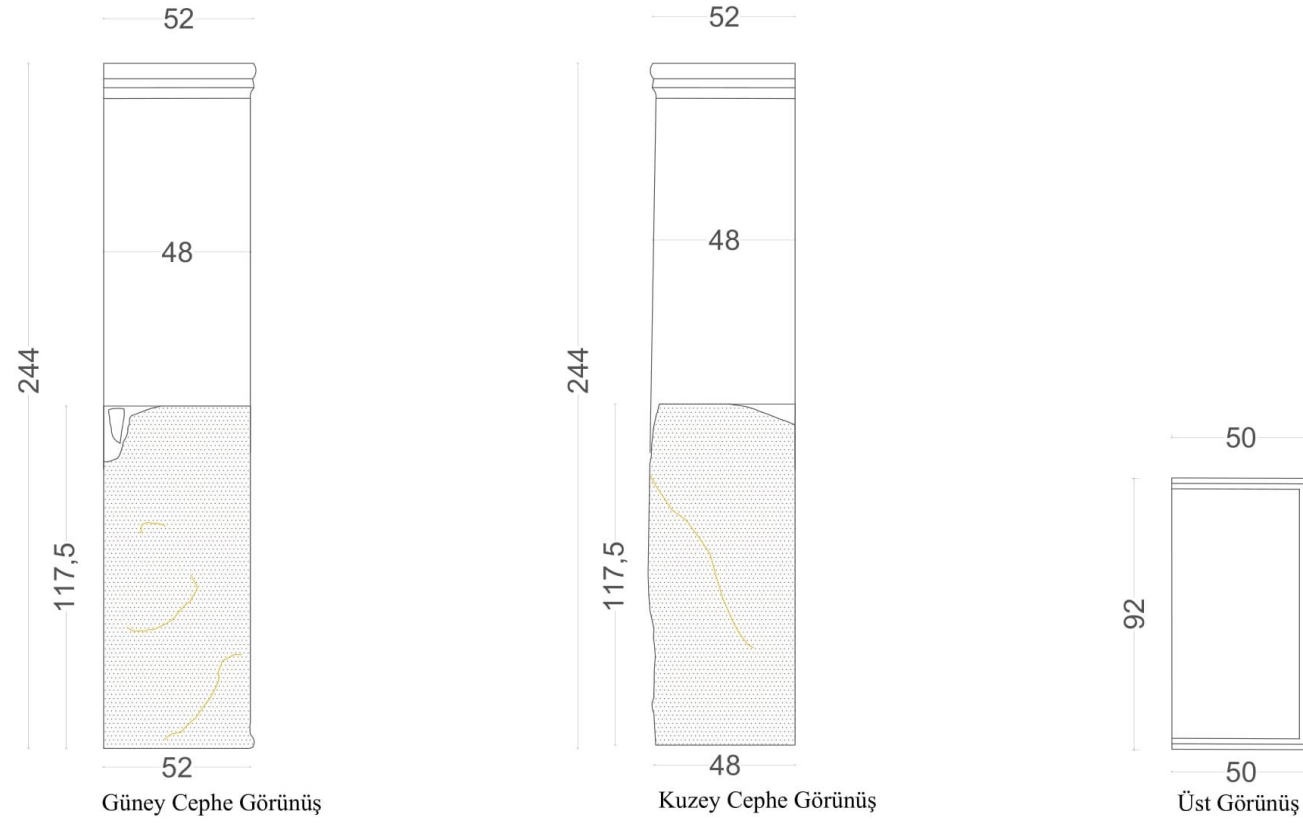
Şekil 4.4.2.6. Doğu ayak 3. sıra bloğu üzerinde siyah ve beyaz birikme.



Şekil 4.4.2.7. Doğu ayak 3. sıra bloğu üzerinde mikrobiyolojik birikme.



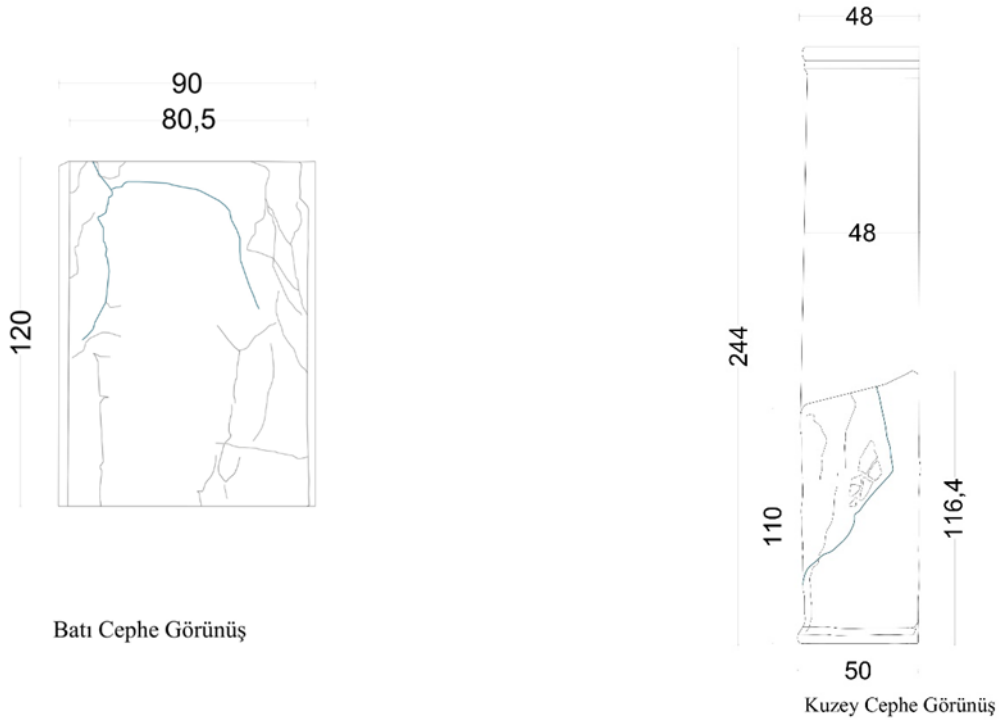
Şekil 4.4.2.8. Doğu ayak 1. sıra bloğu üzerinde siyah ve beyaz birikme.



Şekil 4.4.2.9. Doğu yan ayak bloğu üzerinde siyah ve beyaz birikme.

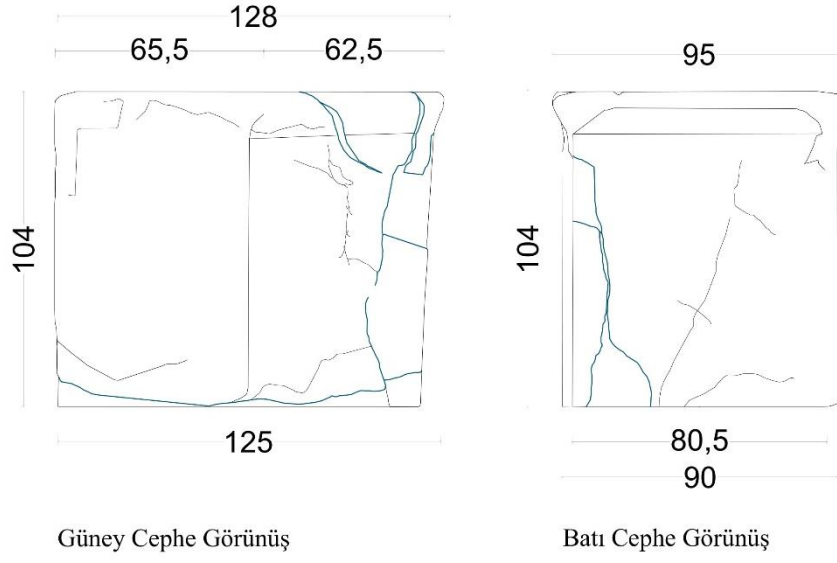
- **Mermer bloklarında görülen strüktürel çatlak ve kırıklar**

Üzerinde kırılma ve tehlike arz eden strüktürel çatlaklar tespit edilen mermer bloklar askıya alınarak desteklendikten sonra blokların alt ve yan yüzlerinden $\emptyset?$ - $\emptyset?$ çapında paslanmaz krom çelik çubuklar kullanılarak dikiş atılarak dörder adet delik açılmıştır. Delikler kompresör yardımıyla her türlü toz, su ve nemden arındırılarak, deliklere uygun epoksi reçine³⁸ bazlı harç kullanılarak oturtulmuştur. Çelik çubukların yüzeyden görünmemeleri için, içine oturacakları yuvalar oyularak dikiş işlemi tamamlandıktan sonra üzerleri taş yüzeyi ile tezat oluşturmayacak şekilde hidrolik kireç, aderans arttırıcı, taş tozu, taş pirinci ve toz pigment karışımı imitasyon harcı ile kapatılmıştır. Harç prizini almasının ardından taraklanmıştır. Yapının anıtsal girişinin cephesini oluşturan diğer mermer blokların tamamı için aynı müdahale uygulanmıştır.

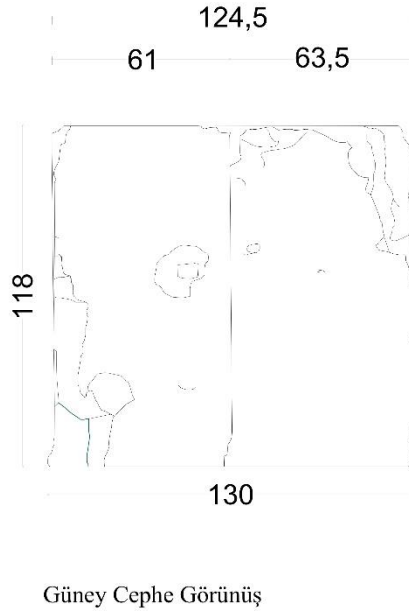


Şekil 4.4.2.10. Batı ayak 3. sıra ve batı yan ayak blokları üzerindeki strüktürel çatlaklar

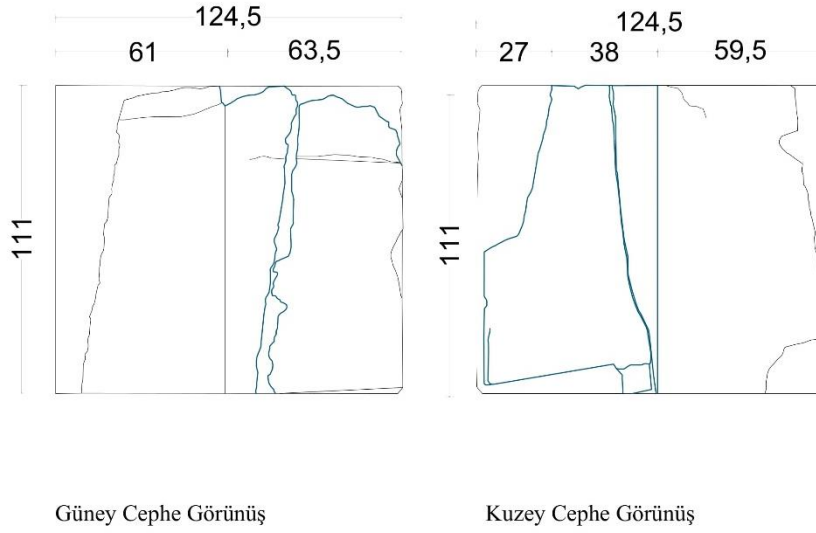
³⁸ Araldite AY 103 + HY 956 Sertleştirici + Taş Pudrası ya da Sylotix



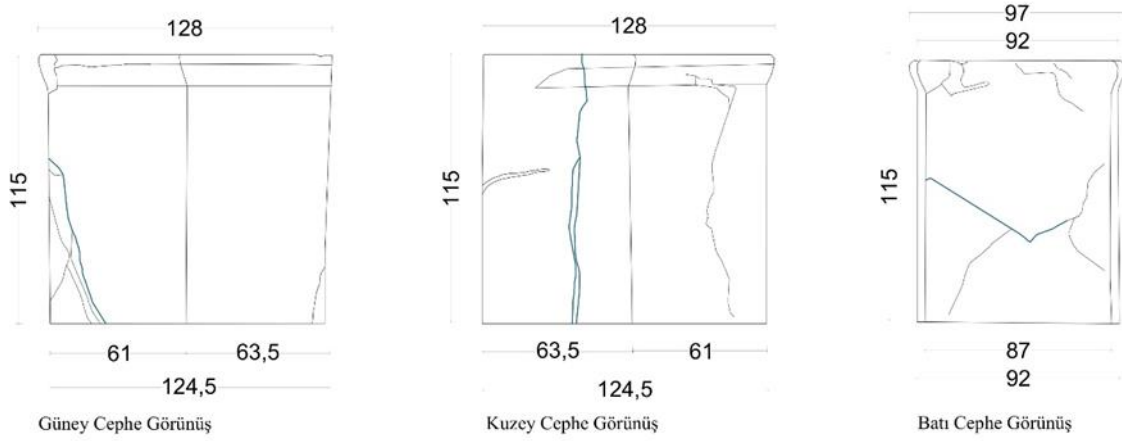
Şekil 4.4.2.11. Batı ayak 4. sıra bloğu üzerindeki strüktürel çatlaklar



Şekil 4.4.2.12. Doğu ayak 1. sıra bloğu üzerindeki strüktürel çatlaklar



Şekil 4.4.2.13. Doğu ayak 3. sıra bloğu üzerindeki strüktürel çatlaklar



Şekil 4.4.2.14. Doğu ayak 4. sıra bloğu üzerindeki strüktürel çatlaklar

- **Strüktürel olmayan çatlakların sağlamaştırılması**

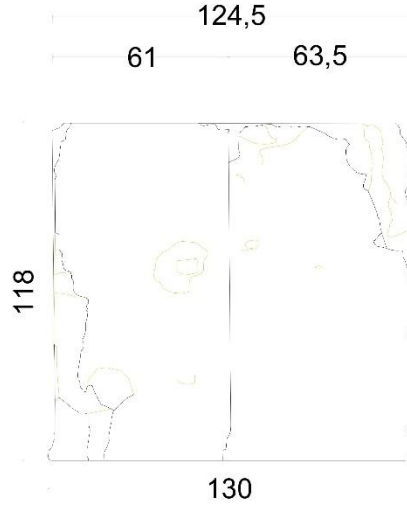
Tüm mermer blokların üzerindeki strüktürel olmayan yarık ve çatlaklar uygun bir reçine enjeksiyonu ile sağlamaştırılmıştır.³⁹ Uygulama aşağıda tarif edildiği şekilde yapılmıştır;

İnce çatlakların ve ayrılan tabakaların sağlamaştırılması için etil silikat, silan veya silisik asitkester esaslı sağlamaştırıcılar⁴⁰ doğrudan veya taş tozu ile karıştırılarak enjekte

³⁹ Silisik asit ester veya silan esaslı reçineler taş yapısına uygun sağlamaştırıcılar olarak tercih edilmektedir.

⁴⁰ Funcosil 500E, Remmers Funcosil 500 STE, KSE 300 KSK 100 vb.

edilmiştir. Daha geniş çatlak ve yarıklar, silan, taş pudrası⁴¹ ve hidrolik kireç karışımından oluşan bir harç⁴² ile doldurulmuştur.⁴³



Güney Cephe Görünüş

Şekil 4.4.2.15. Doğu ayak 1. sıra bloğu üzerindeki strüktürel olmayan çatlaklar

- **Taş yüzeylerinde sağlamlaştırma ve yüzey koruma**

Yüzey sağlamlaştırma için silisik asit ester veya silan esaslı reçineler⁴⁴ ile nanopartiküller taş yapısına uygun esnek polimerler tercih edilebilmektedir.⁴⁵ Uygulama esnasında ve sonrasında en az 48 saat yüzeylerin yağmur ve rüzgârdan korunması gereklidir. Taş yüzeylerinde tabaka şeklindeki soyulma ve ayrılmaların sağlamlaştırılması için etil silikat, silan veya silisik asitkester esaslı sağlamlaştırıcılar doğrudan veya mermer tozu ile karıştırılarak enjekte edilmiştir.

- **Kırık parçaların yapıştırılması**

Mermer bloklara ait kırık parçalar mekanik gücü yüksek epoksi reçine esaslı yapıştırıcı ile birleştirilmiştir. Ağırlığı ve gerilimi yüksek olan parçaların yapıştırılması için birleşen yüzeylerde, fiber çubuklar ya da paslanmaz krom çelik dübeller işlemin kalıcılığı açısından

⁴¹ Tanecik boyutu 125-250 mikron arasında

⁴² **Hacimce:** Taş tozu % 50, Reçine % 25, Hidrolik kireç % 25

⁴³ Çatlak ve yarıklar tarif edildiği şekilde doldurulduktan sonra, dolgu harçlarının güçlendirilmesi ve dış etkenlerden korunması için su itici ve yüzey koruyucu tatbiki yapılmalıdır. Blok yüzeylerinin korunması için önerilen silan veya doğal silisyum esaslı nanoteknolojik ürünler bu amaca yönelik olarak kullanılmalıdır. Karışıma özgün renge yakın ton verilebilmesi amacıyla mineral esaslı toz pigment ilave edilebilir.

⁴⁴ Remmers ürünü Funcosil 500 STE, Funcosil 300 STE veya Wacher Oh vb.

⁴⁵ Sağlamlaştırma ve yüzey koruma imalatları sırasında yüzeylerin temiz ve kuru; ortam ve yüzey ısısının 8°C-25°C arasında olmasına dikkat edilmelidir.

kullanılmalıdır.⁴⁶ Dübellerin yerleştirileceği delikler matkap ya da karot makinesi kullanılarak açılmalı, delikler delme işlemi sonrasında kompresör marifetiyle hava püskürtülerek her türlü toz, parçacık, su ve nem kalıntılarında tamamen arındırılmış olmalıdır. Deliğe akıtılacak epoksi reçine katkılı epoksi yapıştırıcının dübel yerine yerleştirildiğinde boşluk kalmayacak şekilde kullanılması, olası fazla yapıştırıcının yerleştirme işlemi sırasında dışarı çıkarak taş yüzeylerine bulaşmaması için delik çevresinde önlem alınmalı ve fazla yapıştırıcı hızlı prizlenme süreci sonlanmadan yüzeyden derhal itinalı bir şekilde temizlenmelidir.⁴⁷ Hazırlanan yapıştırıcı birleşecek yüzeylere ince bir tabaka halinde sürülmelidir. Yüzeye yapıştırıcı sürülmeden önce yapıştırılacak yüzeyler her türlü kalıntı ve tozdan arındırılmış olmalı, yüzey yeterince pürüzlü değilse itinalı bir şekilde el aletleri kullanılarak yüzey hafifçe prüzlendirilmelidir.

- **Tamamlamalar**

Parçalar 3B lazer tarayıcı yardımıyla taranarak, bloğun tamamına yönelik olarak 3B modelleme yapılmış, yapılan modele göre eksik kısmın üretimi robotla kesim teknolojisi kullanılarak bire bir olarak yapılmıştır. Bloğun mevcut kısmının birleşecek yüzeyi temizlenerek, ince tarak yardımıyla şekillendirilmeden sadece dokulandırılmış ve birleşmeye hazır hale getirilmiştir. Eksik bölüm için üretilen yeni blok ve bloğun mevcut kısmı paslanmaz krom çelik çubuklar kullanılarak birleştirilmiştir. Bu uygulama için her iki blok birleşim yüzeyinde birbirinin devamı olacak nitelikte ve en az 20 en fazla 35 cm derinlikte ve Ø22 çapında üçgen alan tanımlanarak üçer adet delik açılmıştır. Delikler kompresör marifetiyle her türlü toz, su ve nemden arındırılarak, çubuklar deliklere uygun epoksi reçine bazlı harç⁴⁸ kullanılarak yerleştirilmiştir. Ayrıca aynı harç taşların görünen yüzlerine en az 2 cm mesafede uygulanarak birleştirilecek yüzeylere sürülerek yapıştırma işlemi tamamlanmıştır. Birleştirme sonrası görünen derz taş yüzeyiyle tezat oluşturmayacak şekilde hidrolik kreç, aderans arttırıcı, taş tozu ve toz pigment karışımı harç ile kapatılmıştır.

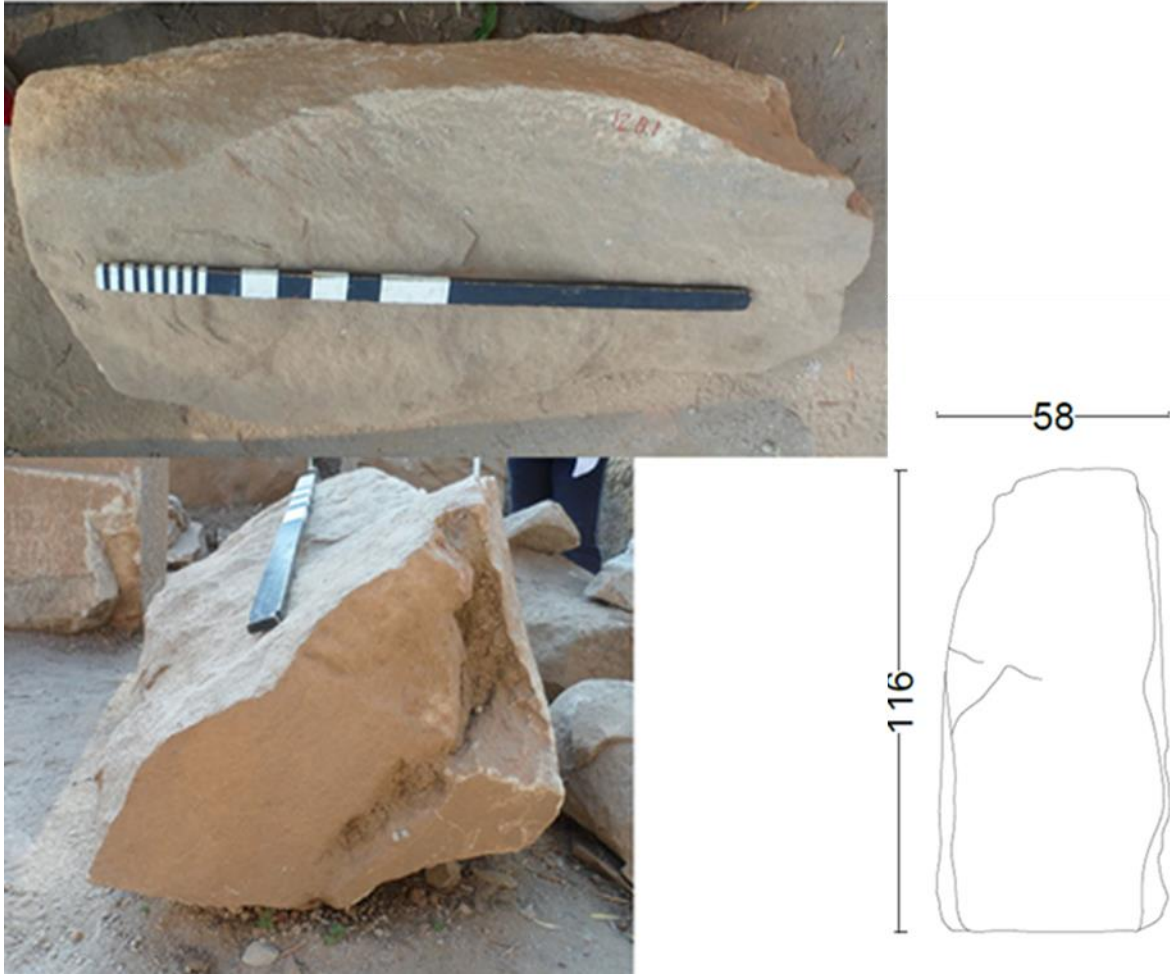
Bu uygulamalar esas alınarak;

Batı ayak kaidesinin üzerine geldiği belirlenen ve envanter numarası 12.B.1 olan mermer ayak bloğu çok tahrip olması sebebiyle ve ayak bloğunun en altında yer almasıyla strüktürel öneme sahip olduğu için tamamen yenilenmesi planlanmıştır. Bloğun kabaca ölçüleri 1.16x0.58 m'dir. Blokta yön teşhisi yapılamamıştır. (Şekil 4.4.2.16.)

⁴⁶ Yapıştırma işleminde kullanılacak fiber çubuk ya da çelik dübellerin sayısı, çapı ve boyutu parça boyutuna uzmanlar tarafından belirlenmiştir.

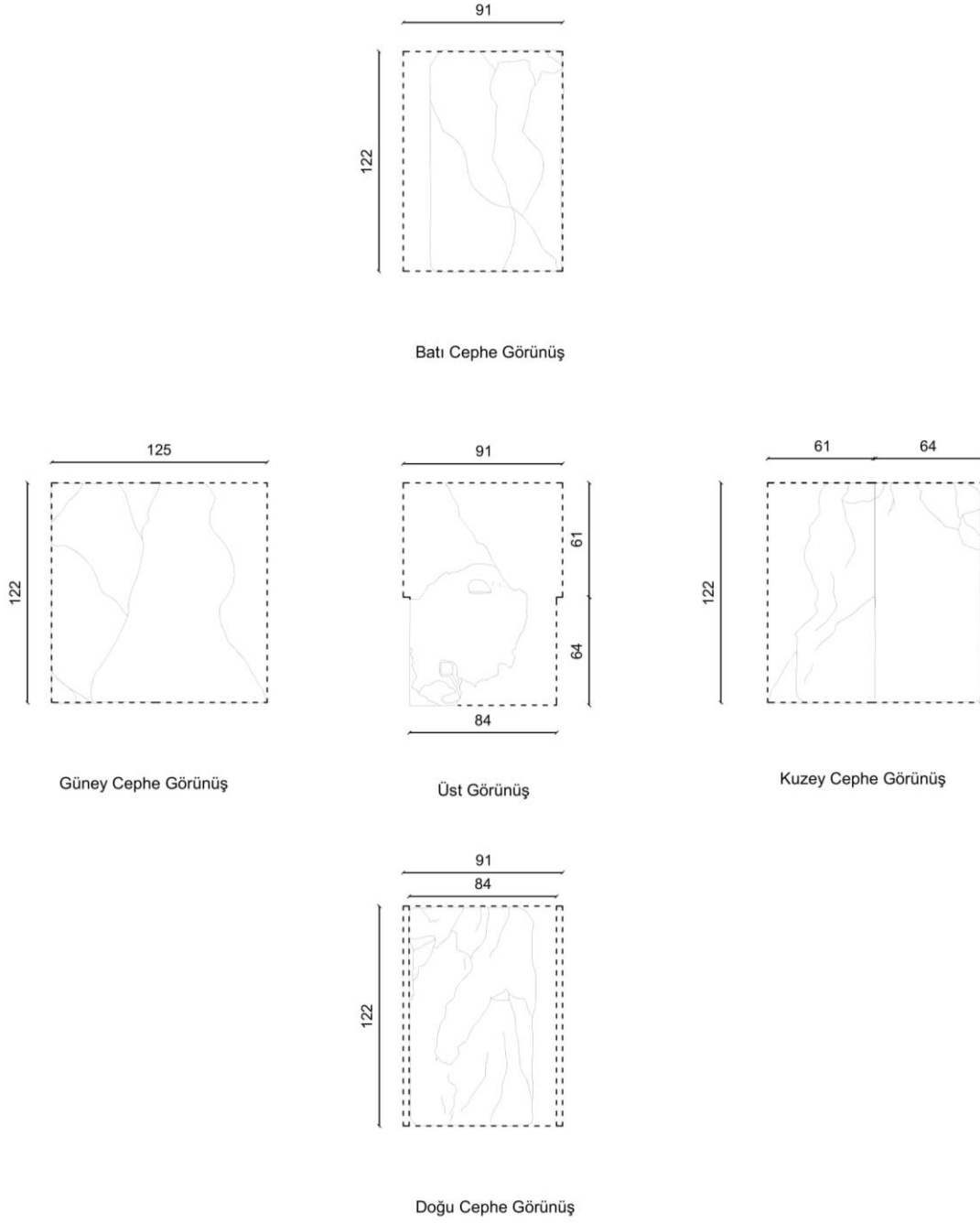
⁴⁷ Yapıştırıcının akışkanlığını azaltmak ve sertleşme sürecini hızlandırmak için hazırlanan karışımın içine ince öğütülmüş taş pudrası, sylothix gibi yoğunlaştırıcılar ilave edilmelidir.

⁴⁸ Araldite AY 103 + HY 956 Sertleştirici + Taş Pudrası ya da Sylotix



Şekil 4.4.2.16. 12.B.1 Envanter Numaralı Mermer Blok [110]

12.B.1 envanter numaralı mermer batı ayak bloğunun üzerine gelen 12.B.2 envanter numaralı mermer ayak bloğu gelmektedir. Bloğun güney cepheden boyu 1.25 m, yüksekliği 1.24 m'dir. (Şekil 4.4.2.17.) Genişliği bloğun üstünden 0.75 m, alttan 0.70 m'dir. Ancak kuzey cephesi tahrip olduğu için bu cepheden profil okunamamaktadır. Bloğun güney cephesindeki profil bloğu 0.64,5 m ve 0.60,5 m boylarında iki parçaya ayırmaktadır. Bloğun üst yüzeyinde yaklaşık ölçüleri 0.10 x 0.12 m ve 0.06 x 0.07 m olan iki adet dübel yuvası bulunmaktadır. Bloğun doğu, batı ve kuzey cephelerinde büyük parçalar halinde kayıplar mevcuttur.

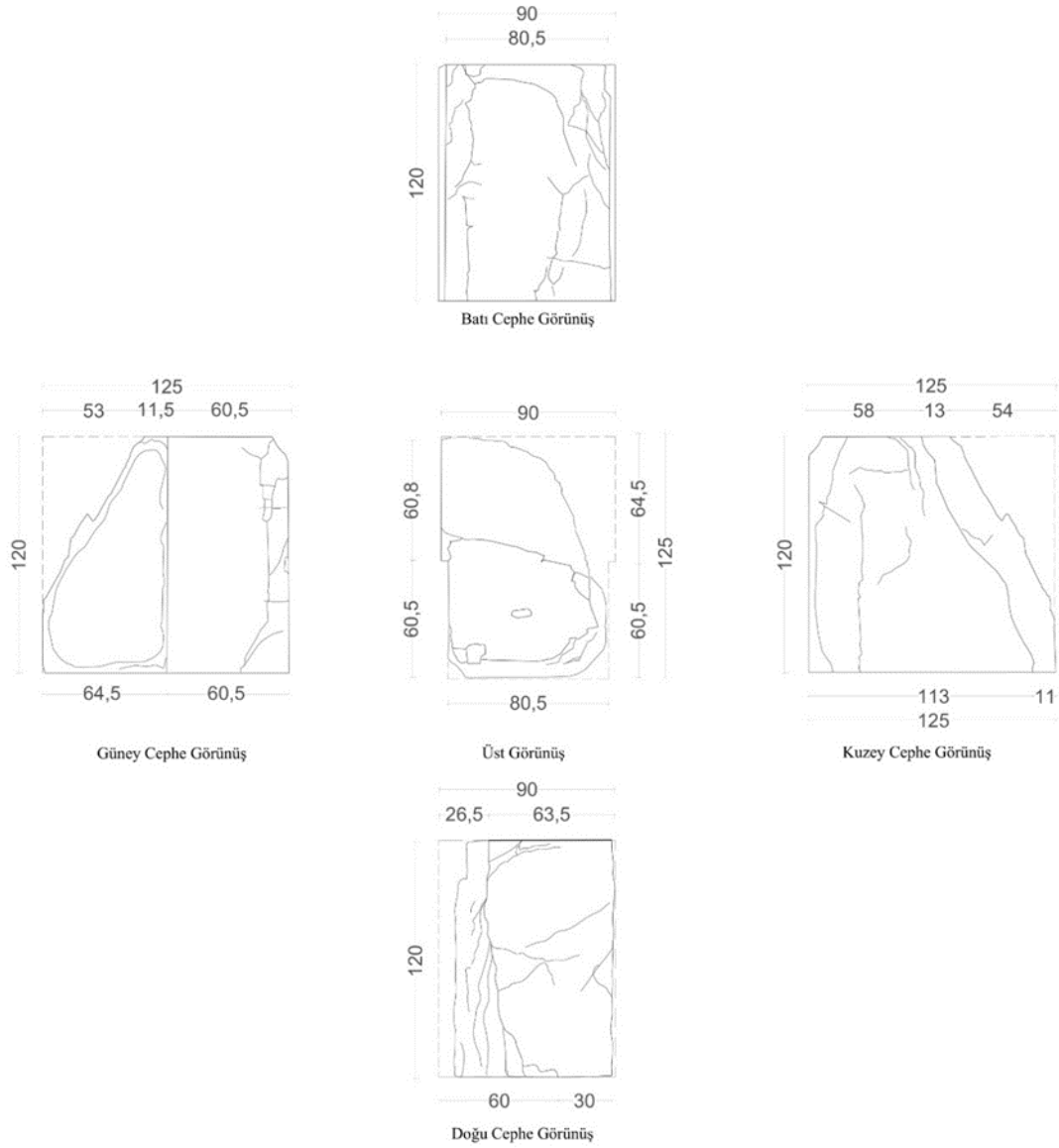


Şekil 4.4.2.17. 12.B.2 Envanter numaralı mermer blok

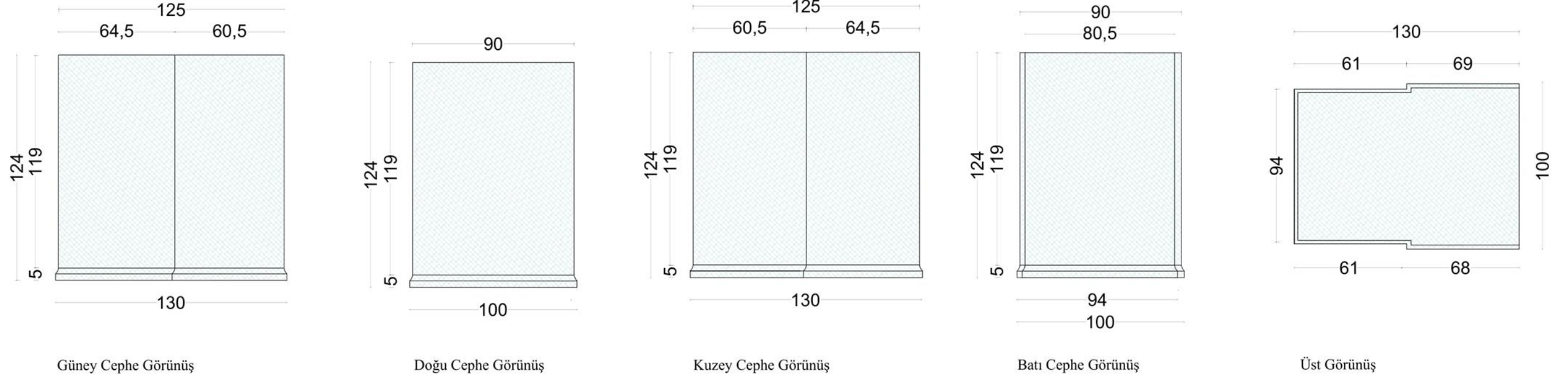
12.B.2 envanter numaralı mermer batı ayak bloğunun üzerine gelen 12.B.12 envanter numaralı mermer ayak bloğu gelmektedir. Bloğun güney cephesinden yaklaşık 0.64,5 m ve kuzey cephesinin tamamı olacak şekilde bloğun tüm doğu cephesi ve batı cephesinden yaklaşık 0.52 m'lik kısmı tamamlanmıştır. (Şekil 4.4.2.19)



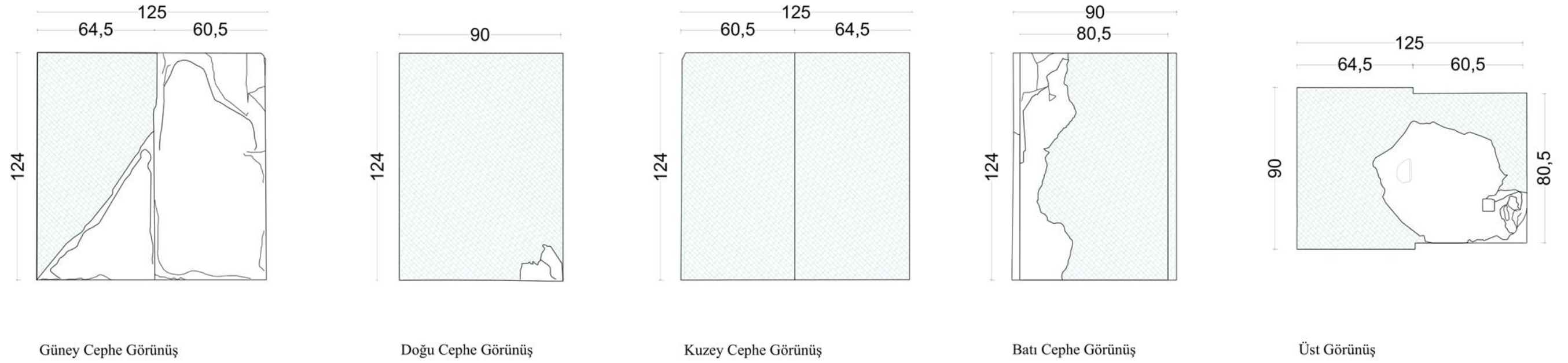
Şekil 4.4.2.19. 12.B.12 Envanter numaralı mermer blok [134]



Şekil 4.4.2.20. 12.B.12 Envanter numaralı mermer blok



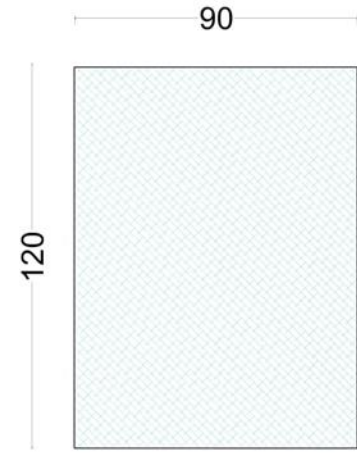
Şekil 4.4.2.18. Batı ayak 1. sıra bloğun tamamlaması



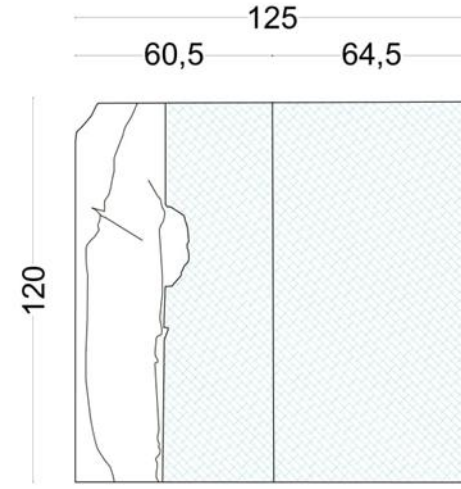
Şekil 4.4.2.21. Batı ayak 2. sıra bloğun tamamlaması



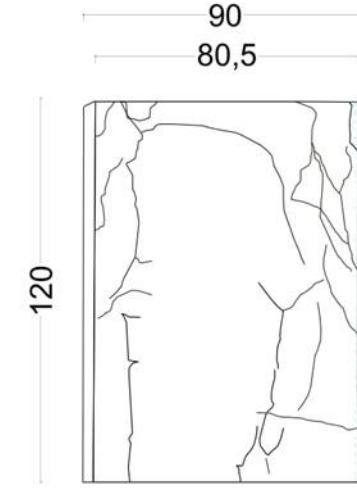
Güney Cephe Görünüş



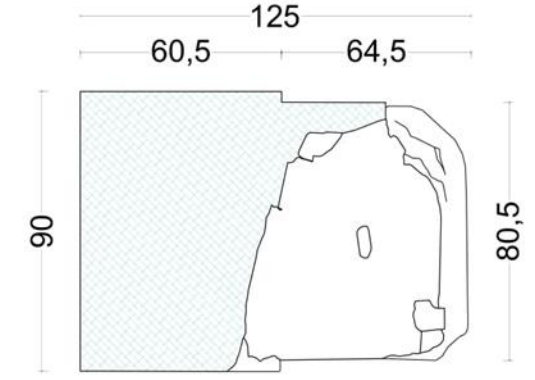
Doğu Cephe Görünüş



Kuzey Cephe Görünüş



Batı Cephe Görünüş



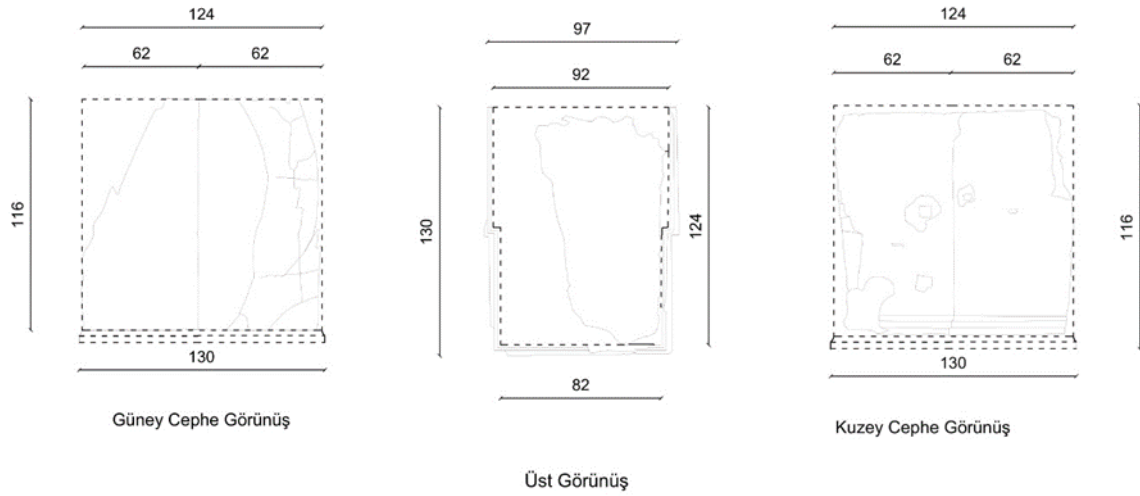
Üst Görünüş

Şekil 4.4.2.22. Batı ayak 3. sıra bloğun tamamlaması

İn-situ halde kaidesi ile birlikte ele geçen 12.B.22 envanter numaralı mermer ayak bloğunun batı cephesinin kuzey köşesinden yaklaşık 0.94 m, doğu cephesinin kuzey köşesinden 0.30 m olacak şekilde bloğun tüm kuzey cephesi tamamlanmıştır. (Şekil 4.4.2.23, Şekil 4.4.2.24.)



Şekil 4.4.2.23. 12.B.22 Envanter numaralı mermer ayak bloğu [134]



Şekil 4.4.2.24. 12.B.12 Envanter numaralı mermer blok

12.B.22 envanter numaralı doğu ayak 1. sıra bloğun üzerine 12.B.21 numaralı ayak bloğu gelmelidir. Ayak bloğunun üst yüzeyinin batısından yaklaşık 0.52 m ve doğusundan yaklaşık 0.82 m'lik bir bölümü eksiktir. Bununla birlikte taşın tamamlama gerektiren hacminin istenilenden daha büyük olması ve taşın parçalı yapısı gibi sebeplerle de yeniden ayağa kaldırılması için kullanımı uygun görülmemiştir. Bu nedenle projede ayağın bire bir orijinalinde replikasının kullanılmasına karar verilmiştir. (Şekil 4.4.2.25.)

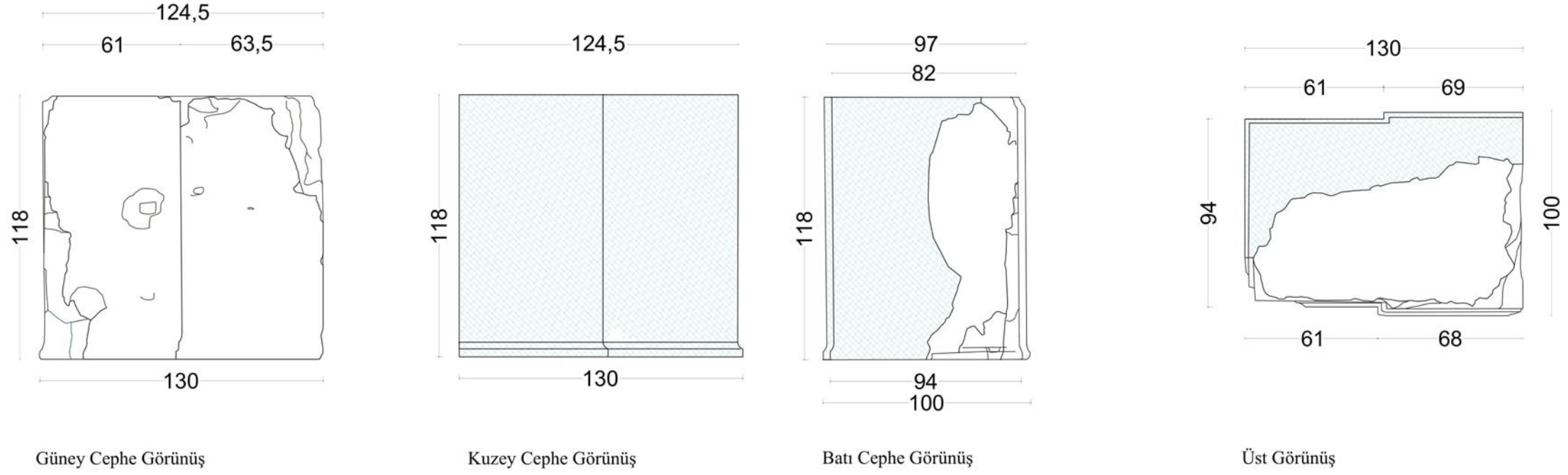


Şekil 4.4.2.25. 12.B.21 envanter numaralı ayak bloğu [134]

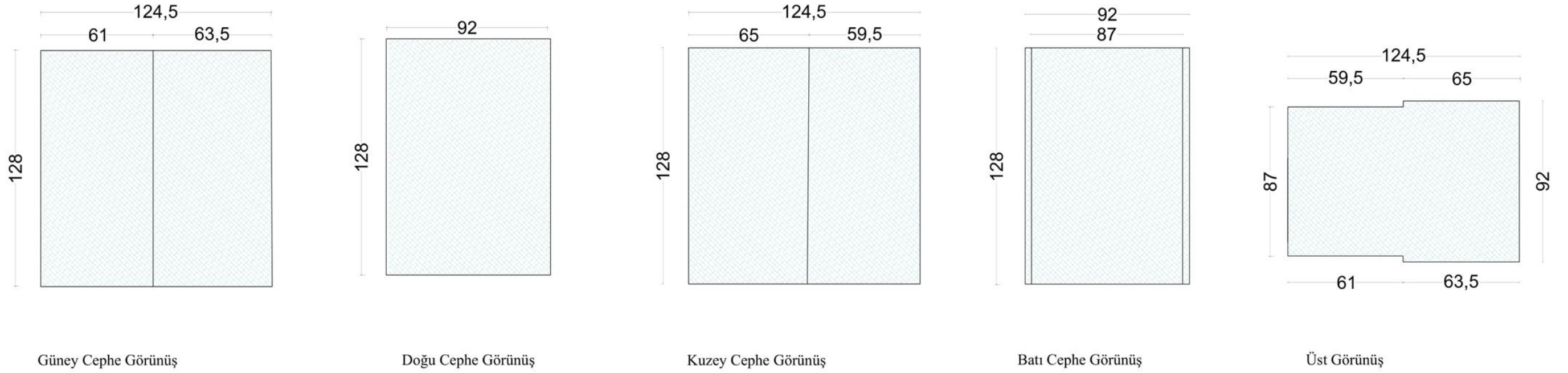
Diğer ayak bloklarının tam boy yüksekliklerini verebilmeleri göz önüne alınarak bloğun orijinalinde olması gereken ayak boyunun yüksekliği 1.28 m olarak hesaplanmıştır. Buna göre yeni oluşturulacak aslına uygun kopyasının boyu 1.28 m, eni batıda 0.87 m, doğuda 0.92 m ve boyu 1.24,5 m olmalıdır. (Şekil 4.4.2.26.)



Şekil 4.4.2.26. 12.B.21 envanter numaralı ayak bloğu [134]



Şekil 4.4.2.27. Doğu ayak 1. sıra bloğun tamamlaması

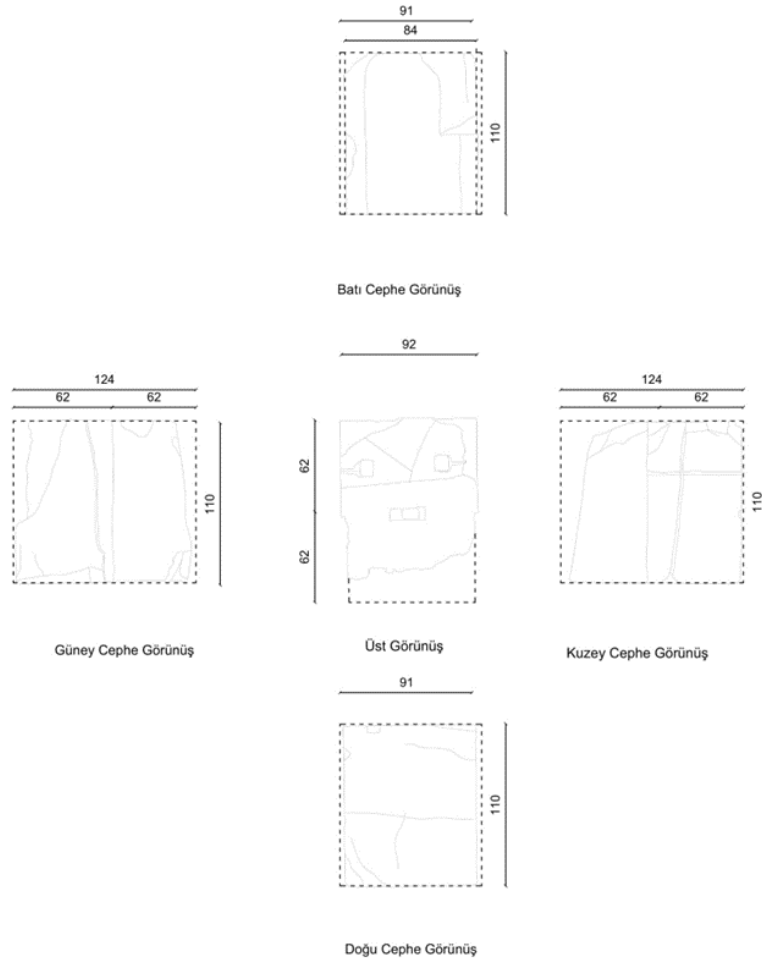


Şekil 4.4.2.28. Doğu ayak 2. sıra bloğun tamamlaması

12.B.21 envanter numaralı ayak bloğunun üzerine 94.B.13 envanter numaralı mermer ayak bloğu gelmektedir. Bloğun güney cephesinden yaklaşık 0.18 m ve kuzey cephesinden 0.45 m olacak şekilde bloğun tüm batı cephesi tamamlanmıştır. (Şekil 4.4.2.29.)



Şekil 4.4.2.29. 94.B.13 Envanter numaralı mermer ayak bloğu [134]

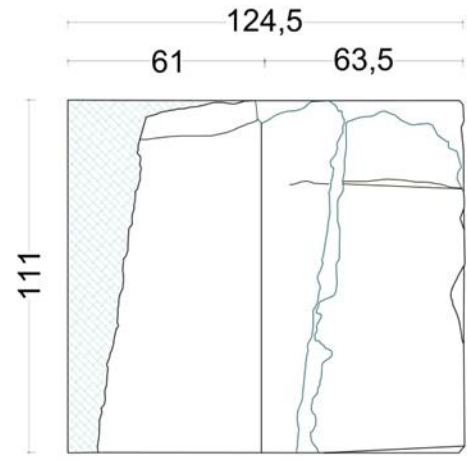


Şekil 4.4.2.30. 94.B.13 Envanter numaralı mermer ayak bloğu

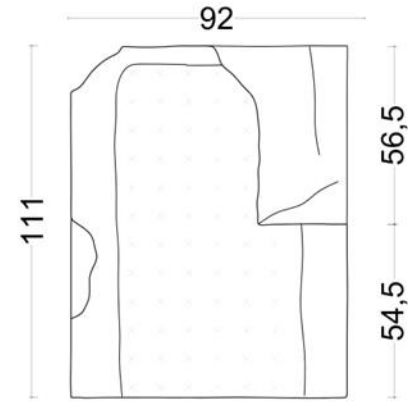
94.B.13 envanter numaralı ayak bloğunun üzerine 94.B.12 envanter numaralı mermer ayak bloğu gelmektedir. (Şekil 4.4.2.31.)



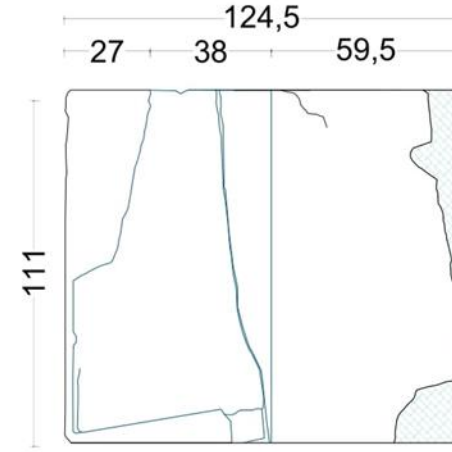
Şekil 4.4.2.31. 94.B.13 Envanter numaralı mermer ayak bloğu [134]



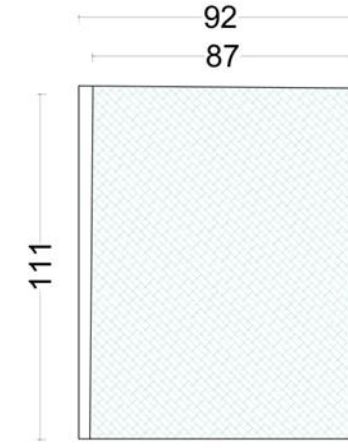
Güney Cephe Görünüş



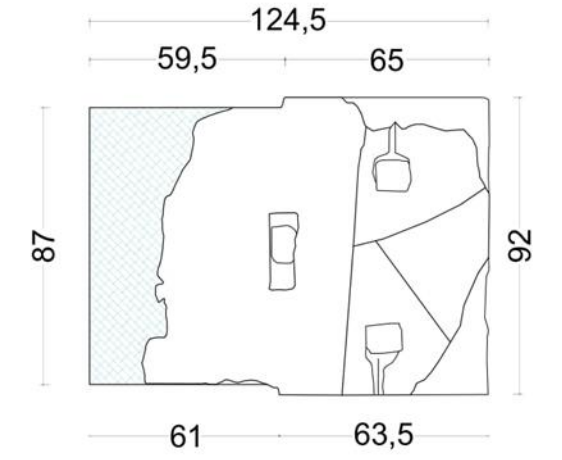
Doğu Cephe Görünüş



Kuzey Cephe Görünüş



Batı Cephe Görünüş



Üst Görünüş

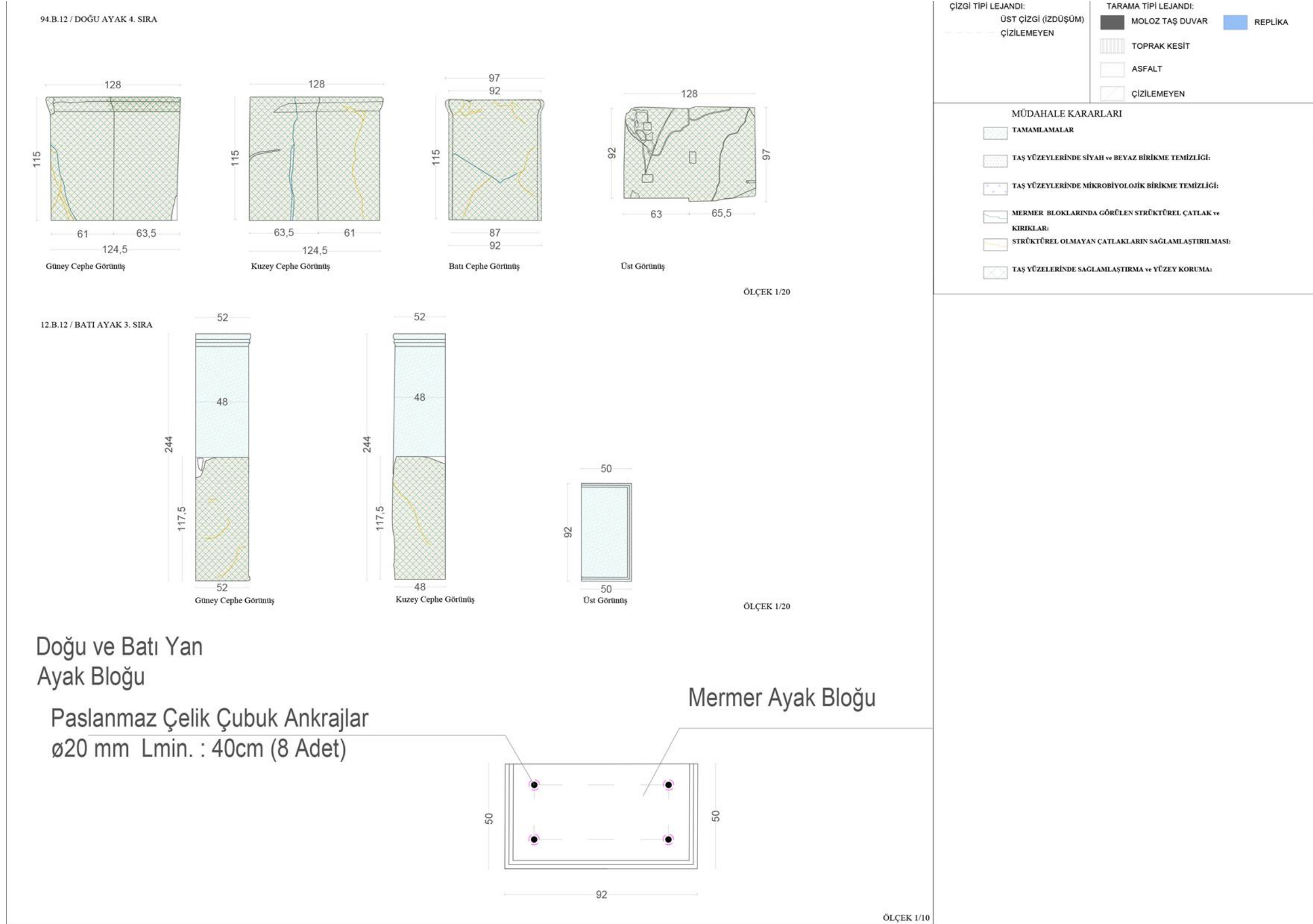
Şekil 4.4.2.32. Doğu ayak 3. sıra bloğun tamamlaması



Şekil 4.4.2.33. Nysa Çarşı Bazilikası yeniden ayağa kaldırma (anastilosis) projesi müdahale paftaları



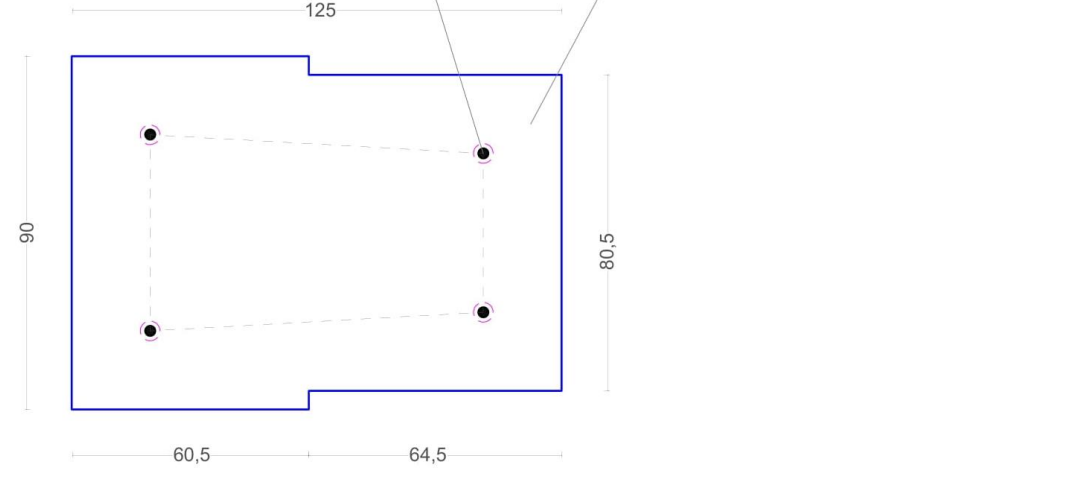
Şekil 4.4.2.34. Nysa Çarşısı Bazilikası yeniden ayağa kaldırma (anastilosis) projesi müdahale paftaları



Şekil 4.4.2.35. Nysa Çarşısı Bazilikası yeniden ayağa kaldırma (anastilosis) projesi müdahale paftaları

Doğu Ayak Bloğu

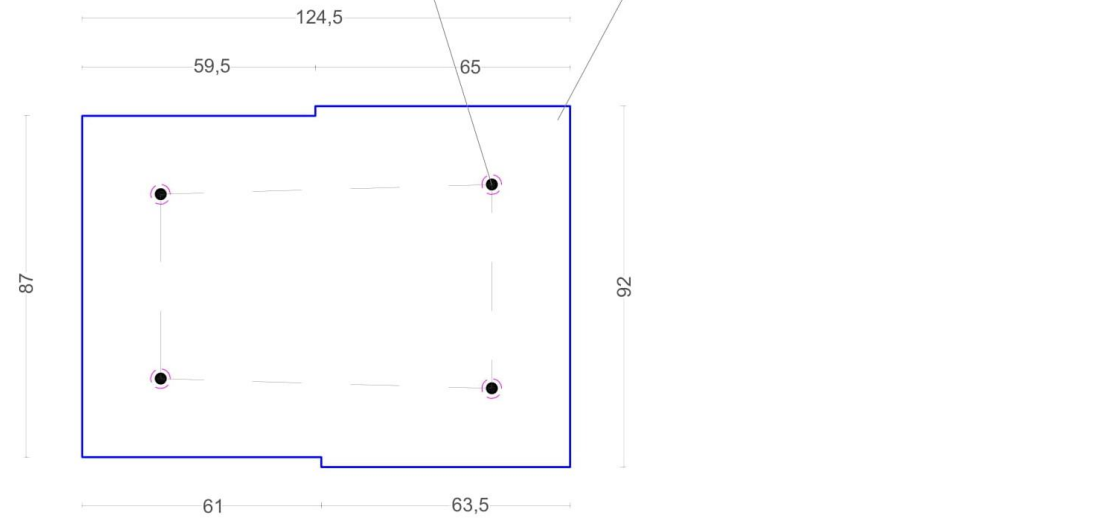
Paslanmaz Çelik Çubuk Ankrajlar
ø20 mm Lmin. : 40cm (4 Adet)



ÖLÇEK 1/10

Batı Ayak Bloğu

Paslanmaz Çelik Çubuk Ankrajlar
ø20 mm Lmin. : 40cm (4 Adet)



ÖLÇEK 1/10

Şekil 4.4.2.36. Nysa Çarşısı Bazilikası yeniden ayağa kaldırma (anastilosis) projesi müdahale paftalar

5. NYSA ANTİK KENTİ VE ÇARŞI BAZİLİKASI YORUMLAMA VE SUNUM ÇALIŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Arkeolojik alanların daha iyi anlaşılması, ihtiyaçlarının doğru belirlenebilmesi ve korunabilmesi için öncelikle değer analizi yapılması bir gerekliliktir. Analizler ve belirlenen ihtiyaçlara göre önerilerde bulunularak alanın ihtiyaçları giderilmelidir. Bununla beraber alan için ileride yapılabilecek çalışmalarda (özellikle alan yönetimi) bir altlık oluşturması önem taşımaktadır. Bu kapsamda Nysa Antik Kenti için değer analizi yapılarak alanın kültürel miras değerleri ve varsa ihtiyaçları belirlenmelidir.

5.1. Değer Analizi ve Alanın Potansiyelleri

Nysa Antik Kenti ve Çarşı Bazilikası'nın Değer Analizi ve potansiyellerini belirlemek üzere yapılacak çalışmalar farklı ölçeklerde (bölge, kent, yakın çevre ve yapı) ele alınmıştır. Sırasıyla Ege Bölgesi, Sultanhisar ilçesi, Nysa Antik Kenti ve Çarşı Bazilikası olacak şekilde inceleme yapılmıştır. Belirlenen ölçekler değerler ve potansiyeller başlıkları altında ele alınmaktadır. Bu iki başlık altında alanın sahip olduğu değerler ve ihtiyaçlar tespit edilerek alana uygun yaklaşımlar belirlenecektir. (Tablo 1)

Kültür miras alanlarında değerler kategorisi iki başlıktan oluşmaktadır. Bunlar Sosyo-kültürel ve ekonomik değerlerdir. Bu iki ana başlık alt başlıklara ayrılmaktadır. Sosyo-kültürel değerler başlığı altında bir alanın sanatsal değerleri, tarihi ve önemi bağlamında incelemeler yapılmaktadır. [59] Bunun için Nysa ve Çarşı Bazilikası'nın;

- Tarihsel Değeri
- Arkeolojik ve Mimari Değerleri
- Toplumsal Değeri
- Peyzaj-Tarımsal Değerleri

incelenecektir. Bir diğer değerlendirme başlığı olan ekonomik değerler ise arkeolojik alanlarda en güçlü karar verme değer ölçütlerinden birisi olarak görülmektedir. Sosyo-kültürel değeri olan birçok etkene sahiptir. [59]

Tablo 1. Nysa Antik Kenti ve Çarşı Bazilikası Değerler Analizi.

| Bölge | Kent | Yakın Çevre | Yapı |
|--|--|---|---|
| Değerler <ul style="list-style-type: none">• Tarihsel Değeri: Antik dönemlerde Karia Bölgesi olarak geçmektedir.• Peyzaj-Tarımsal Değerleri: Bölge hemen hemen her mevsim yumuşak bir iklime sahip olan Ege bölgesidir.• Ekonomik Değeri: Turizmin gelişmiş olduğu bir bölgedir. Özellikle tatil bölgelerine ulaşımı sağlayan ve yaz aylarında çok yoğun olan Aydın-Denizli karayolu bölgenin en işlek yoludur. | Değerler <ul style="list-style-type: none">• Tarihsel Değeri: 1860 yılında yapılmış olan İzmir-Aydın demir yolu hattı bulunmaktadır.• Toplumsal Değeri: Sultanhisar halkı için istihdam sağlanmaktadır. Yerel halktan çocukların davet edildiği şenlikler yapılmaktadır. | Değerler <ul style="list-style-type: none">• Tarihsel Değeri: 1977 yılında ilk kez ‘Uluslararası Nysa Kültür ve Sanat Festivali’ ismiyle Nysa ören yerinde kutlanmaya başlanmıştır.• Arkeolojik ve Mimari Değerleri: Karia Bölgesi’nin önemli bir kentidir. Kentleşme tarihi MÖ 3. yüzyıla kadar inmektedir.• Peyzaj-Tarımsal Değerleri: Kent, bol ağaçlık ve güneşten koruyacak bitki örtüsü içinde yer almaktadır. Gezilecek yapılar alanın kalanına göre nispeten daha az engebeli bir alanda bulunmaktadır. İçinden geçen Tekkecik Dere’nin oluşturduğu vadi sebebiyle ‘çift yakalı kent’ olarak anılmaktadır. | Değerler <ul style="list-style-type: none">• Arkeolojik ve Mimari Değerleri: Yapı yeniden ayağa kaldırıldıktan sonra dönemin mimarisine dair daha anlaşılır bilgi vermektedir. |
| Potansiyeller <ul style="list-style-type: none">• Bölgede turizm gelişmiştir.• Bölgede ulaşım kolaydır. | Potansiyeller <ul style="list-style-type: none">• Kamu kurum-kuruluşları, toplum yararına çalışan vakıflar ve dernekler ile özel kuruluşlar yapılan çalışmalara katkı sağlamaktadır. | Potansiyeller <ul style="list-style-type: none">• Ziyaretçi karşılama merkezi hayata geçirildiğinde gelen ziyaretçiler alanda çok daha keyifli ve rahat bir gezi gerçekleştirecektir. | Potansiyeller <ul style="list-style-type: none">• Yapı kent merkezinin döneminde nasıl oluğunun anlaşılmasına yardım edecek potansiyele getirilmiştir. |

- Bölge Ölçeği (Ege Bölgesi)

Tarihsel Değeri: Bölge antik dönemde Karia Bölgesi antik çağlardan bu tarafa yerleşimin çok yoğun olduğu bir bölgedir. Civarda Nysa Antik Kenti'yle birlikte Aphrodisias, Hierapolis, Laodikeia, Menderes Magnesiası gibi birçok antik yerleşim de bulunmaktadır.

Peyzaj-Tarımsal Değerleri: Ege Bölgesi'nin iklimi, yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlıdır. Bitki örtüsü genelinde maki olduğu gibi zeytin, incir, kestane vb. Ağaçlardan da oluşmaktadır. Dağların Ege Denizi'ne doğru doğu-batı doğrultusunda uzandığı bölgede akarsular hem derin vadiler hem de verimli tarım alanları olan ovaları oluşturmaktadır.

Ekonomik Değeri: Ege bölgesi, tarihi ve doğal zenginlikleri ile birlikte birçok tatil bölgesinin bulunduğu bir bölgedir. Civarda birçok antik kentin ve tatil bölgesinin olması sebebiyle turist yoğunluğu çoktur. Turizmin gelişmiş olduğu bir bölge olarak ulaşım da doğru orantıda gelişmiştir. Aydın- Denizli karayolu bölgenin en işlek ulaşım akslarından biridir. Nysa Antik Kenti'de bu karayolunun üzerinde Aydın ilinin 30 km doğusunda yer alan Sultanhisar ilçesindedir.

- Kent Ölçeği (Aydın İli, Sultanhisar İlçesi)

Tarihsel Değeri: 22 Eylül 1856 yılında İzmir-Aydın yapılması için bir İngiliz şirketle anlaşılan demir yolu hattı bulunmaktadır. [135] Bu hat Sultanhisar ilçesinden de geçmektedir.

Sultanhisar ilçesinin tarihi Kavaklı Köyü Nysa'ya çok yakın bir konumda yer almaktadır ve uzun zaman Kavaklı Köyü'ne Nysa Antik Kenti'nin içinden geçen asfalt yol ile ulaşım sağlanmıştır. Kavaklı Köyü, milli mücadele yıllarında kuva-i milliye üyesi Yörük Ali Efe'nin doğduğu köydür. Yörük Ali Efe 1919 tarihinde Sultanhisar'a 2 km uzaklıkta yer alan Malgaç Demiryolu Köprüsü'nü ve köprünü yanında bulunan düşman karargâhını yok ederek Ege Bölgesi'nde düşmana karşı yapılmış olan ilk örgütlü sivil hareket olmuştur. [136]

Sultanhisar ilçesinde Nevruz ve Hıdrellez kutlamaları kapsamında ilki 1940 yılında gerçekleştirilmeye başlanan 'Portakal Panayırı' şenlikleri mevcuttur. Daha sonra bu şenlikler 1963 yılında resmi olarak Portakal Bayramı (festivali) adını almıştır. [136]

Toplumsal Değeri: Nysa Antik Kenti'nde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında yerel halktan istihdam yapılmaktadır.

- Yakın Çevre (Nysa Antik Kenti)

Tarihsel Değeri: 1977 yılında ilk kez 'Uluslararası Nysa Kültür ve Sanat Festivali' ismiyle Nysa ören yerinde kutlanmaya başlanmıştır. [136]

Arkeolojik ve Mimari Değerleri: Nysa Antik Kenti Karia Bölgesi'nin önemli bir kentidir. [112] MÖ 3. yüzyıla tarihlenen kent⁴⁹, birçok arkeolojik ve mimari veri ile bugüne kadar kısmen korunarak gelmiştir.

Peyzaj-Tarımsal Değerleri: Kent, bol ağaçlık ve güneşten koruyacak bitki örtüsü içinde yer almaktadır. Gezilecek yapılar alanın kalanına göre nispeten daha az engebeli bir alanda bulunmaktadır. Ayrıca kentin içinden geçen Tekkecik Dere'nin oluşturduğu vadi sebebiyle 'çift yakalı kent' olarak anılmaktadır.

Kentte yüz ölçümü büyük ve dağlık arazide dağılmış olmasına rağmen ören yerinin merkezi gezilmesi kolay nispeten düz bir arazi içindedir. Gelen ziyaretçileri kent merkezine yönlendiren yollar mevcuttur. Genellikle yaz ayları turizmin canlanmasıyla birlikte çok sayıda ziyaretçinin geldiği ören yerinde sık zeytin ağaçları gelen ziyaretçileri güneş ışınlarından koruyacak gölgelik alanlar yaratmaktadır.

- **Yapı Ölçeği (Çarşı Bazilikası)**

Arkeolojik ve Mimari Değerleri: Yapı yeniden ayağa kaldırıldıktan sonra dönemin mimarisine dair daha anlaşılır bilgi vermektedir.

5.1.1. Potansiyeller

- **Bölge Ölçeği (Ege Bölgesi)**

Hem ulaşımın hem de turizmin çok gelişmiş olduğu bir bölgede yer alması sebebiyle, kentin görünürlüğünü ve tanınırlığını kolay bir şekilde arttırmak mümkündür.

- **Yakın Çevre (Nysa Antik Kenti)**

Alan için hazırlanan gezi rotası ve bilgilendirme panoları ile gelen ziyaretçi alanı çok rahat bir şekilde gezebilmekte ve yapıları anlayabilmektedir. Ayrıca kent Roma mimarlık ve mühendisliğinin çok önemli tekniklerini ve yapılarını da içinde bulundurmaktadır.

Gelen ziyaretçinin ihtiyaçlarını gidereceği bir karşılama merkezi hayata geçirilmek üzere çalışmalara başlanmıştır. Bu karşılama merkezi ile alanı ziyarete gelen insanlar için daha rahat ve zevkli bir hal olacaktır.

5.1.2. Değer analizi sonuç değerlendirme

Kent, içinde bulunduğu coğrafya ve topografya içinde birçok olumlu noktaya sahiptir. Bununla birlikte kentin sunumuna yönelik yapılmış gezi rotası ve bilgilendirme panoları da

⁴⁹ **Detaylı Bilgi İçin Bkz:** 3.2. Nysa Antik Kenti ve Çarşı Bazilikası

bulunmaktadır. Mevcut gezi rotası ve bilgilendirme panolarının güncellenmesi, alanın ve yapıların daha çok algılanabilmesi için önemli görülmektedir. Alanın tarihsel değerleri de göz ardı edilmemelidir. Yakın tarihte pek çok önemli olay gerçekleşmiştir. İlçe, önemli yapılara ev sahipliği yapmaktadır. Bu değerlerin de Nysa'nın sunumunda kullanılması ileride yapılacak çalışmalar için önemli görülmektedir.

5.2. Nysa Antik Kenti Kazı, Koruma ve Sunum Çalışmaları

Nysa Antik Kenti'nin ve mevcut durumunun daha iyi anlaşılabilmesi için yapıları hakkında bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Yapıların açığa çıkarılmasından başlayarak sonrasında korunması ve sunumuna yönelik çalışmalar ele alınmalıdır. (Tablo 2) Bu kapsamda öncelikle kazı çalışmalarının tarihçesi anlatılacaktır. Yapılan çalışmalarla birlikte alana dair farkındalık artmaya başlamıştır.

5.2.1. Nysa kazı ve araştırma tarihçesi

Nysa Antik Kenti'ne dair araştırmalar çok uzun soluklu bir tarihe yayılmaktadır. 1737-1742 yılları arasında İngiliz din adamı R. Pococke Batı Anadolu'yu ziyaret etmiş, bu ziyaretinde Nysa'ya da uğramıştır. 1764 yılında İngiliz Dilletanti Cemiyeti adına Arkeolog R. Chadler, Mimar S. Revett ile Ressam W. Pars'ın Nysa'ya uğradığı bilinmektedir. Sonrasında 1826 yılında A. Laborde Nysa'ya gelmiş ve araştırmalarda bulunmuştur. İngiliz mimar C. R. Cockorell de bir Batı Anadolu gezisi düzenlemiş ve 1811 yılında Nysa'ya uğramıştır. Aynı yıllarda İngiliz albay ve topograf W. M. Leake'de Nysa'yı ziyaret etmiş ve iki yakayı birbirine bağlayan köprülerden ve tiyatro yapısından söz etmiştir. 1832 yılında İsviçreli eski çağ tarihçisi J. A. Cramer ve 1833 yılında İngiltere İzmir Konsolosu F. v. J. Arundell Batı Anadolu'daki kentleri incelerken Nysa'ya da uğramıştır. 1835-1842 yılları arasında İngiliz jeolog W. J. Hamilton Anadolu'da araştırmalar yapmış ve Nysa'da bulunmuştur. Bölgenin bitki örtüsünü ve topografyasını detaylıca anlatmıştır. [112] [122]

Fransız siyasetçi ve antikacı A. De Laborde oğlu arkeolog L. De Laborde'nin de içinde olduğu bir ekiple 1826-1827 yılları arasında Anadolu'da yaptığı ziyaretler sırasında Nysa'ya da uğramışlardır. Bununla birlikte Fransız tarihçi ve gazeteci J. F. Michaud 1830-1831, Fransız arkeolog ve mimar C. Texier 1833 ve 1843 yıllarında, İngiliz arkeolog C. Fellows 1838 ve 1840 yılları arasında ziyaretlerde bulunmuştur. [112]

Alman asker ve kâşif olan Walter Von Diest'in 1907-1909 yılları arasında kente geldiği ve Gymnasion, Gerontikon, Agora ve Kütüphane yapılarında araştırmalar yaptığı,

Dr. Heinrich Pringsheim'in yönetiminde ilk arkeolojik kazıların başladığı bilinmektedir. Sonrasında 1921 yılında Yunan arkeolog Kourouniotes tarafından kısa bir süre kazı gerçekleştirilmiş ve 1960'lı yıllarda İzmir Arkeoloji Müzesi tarafından kazılar gerçekleştirilmiştir. 1982-1986 yılında Aydın Arkeoloji Müzesi ve Sultanhisar Belediyesi tarafından da kentin bazı noktalarında kazı ve koruma-onarım çalışmaları yapıldığı bilinmektedir. 1990-2009 yılları arasında TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı adına Prof. Dr. Vedat İdil tarafından yürütülmüştür. [122]

Kazılara 2010-2011 yılında ara verilmiştir. 2012-2016 yılları arasında Aydın Arkeoloji Müzesi başkanlığı ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Doç. Dr. Serdar Hakan Öztaner'in bilimsel danışmanlığında yürütülmüştür. 2017 yılından itibaren de kazı ve araştırma çalışmaları kazı başkanı olarak Doç. Dr. Serdar Hakan Öztaner tarafından yürütülmektedir.

5.2.2. Nysa Kazı, Koruma ve Onarım Çalışmaları

Strabon 'Coğrafya' adlı eserinde Nysa'yı, sel akıntılarıyla oluşmuş bir boğazla ikiye ayrılmış çifte kent olarak tanımlamıştır. [114] Buna referansla Nysa Antik Kenti'nde bulunan yapılar Tekkecik Dere'nin ikiye ayırdığı doğu ve batı yaka olmak üzere iki sınıfta ele alınmaktadır.

Kentte kazı ve araştırma çalışmaları sonucunda açığa çıkarılan yapıların Roma Dönemi ve Geç Roma İmparatorluk- Bizans Dönemi'ne ait olduğu saptanmıştır.⁵⁰ Kentte Hellenistik Dönem'e ait olduğu düşünülen ve Strabon'un sözünü ettiği yapılar batı yakada Gymnasion, Tiyatro ve Stadion, doğu yakada ise Agora ve Gerontikon yapılarıdır. [110]

Bununla birlikte Strabon'un belirtmediği fakat Nysa'da batı yakada bulunan Kütüphane, son dönem kazı ve araştırma çalışmalarıyla açığa çıkarılan Roma Villası (2017) ve Podyumlu Tapınak/Heroon yapıları da mevcuttur. Doğu yakada ise Cadde 1-Plateia, Nymphaeum, Çarşı Bazilikası ve Forum yapıları bulunmaktadır.

⁵⁰ **Detaylı Bilgi İçin Bkz:** 3. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİNDE KENTLEŞME PRATİKLERİ: NYSA ANTİK KENTİ VE ÇARŞI BAZİLİKASI

5.2.2.1. Nysa doğu yaka

- Agora Kazı ve Koruma-Onarım alışmaları

1909 yılında W. V. Diest ve Dr. H. Pringsheim'ın Agora'da kazılar yaptığı bilinmektedir. [122] 1993 yılından itibaren devam eden Agora doğu portiko kazıları 2002 ve 2003 yıllarında Agora'dayapılan kazı ve koruma onarım çalışmaları yapılmıştır. [137] Yine 1996 yılı çalışmalarında da Agora'nın sütünları ayağa kaldırılmıştır. [122] 2004 yılında Agora kazılarında üç alanda yoğunlaşılmıştır; doğu, batı ve güney portiko. 2004 çalışmalarında doğu portiko tamamen gün ışığına çıkarılmıştır. [138, 122]



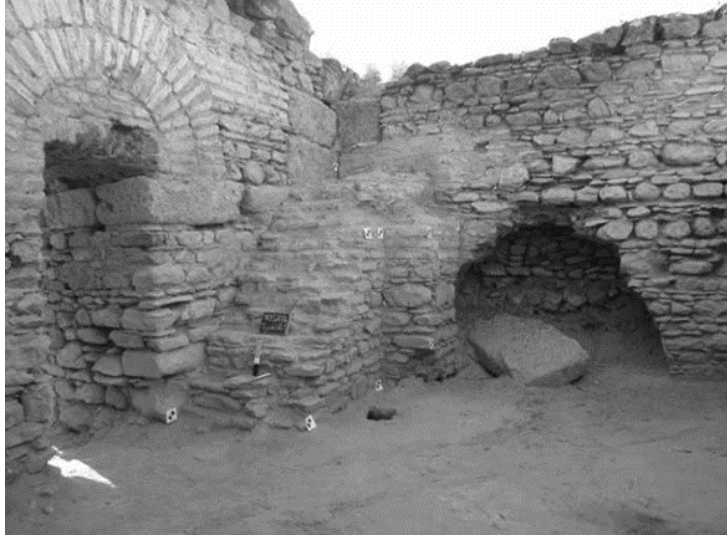
şekil 5.2.2.1.1. Agora yeniden ayağa kaldırma çalışmalarından sonra, 2004. Kaynak: [138]

2005 kazılarında doğu ve kuzey portikonun kesiştiği apsisli yapı içerisinde mozaikli zemin döşemesinin kazıları tamamlanmıştır. Açığa ıkarılan bu alanda koruma-onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. [139] 2006 [140] ve 2008 [141] yıllarında kuzey portikoda kazı çalışmalarına devam edilmiştir. 2007 yılı kazı çalışmalarına kuzey ve batı portikolarda, restorasyon çalışmalarına ise doğu portikoda devam edilmiştir. [142]

- Tiyatro Kazı ve Koruma-Onarım alışmaları

1909 yılında W. V. Diest ve Dr. H. Pringsheim'ın tiyatrodaki kazılar yaptığı bilinmektedir. 1960'larda İzmir Arkeoloji Müzesi'nin çalışmaları mevcuttur. Sonrasında 1980'lerde Aydın Arkeoloji Müzesi tarafından tiyatronun sahne kısmında kazılar yapılmıştır. 1995 yılında giyimli bir kadın heykeli ile iki satyr tarafından taşınan silen

kabartması eser kaçakçıları tarafından çalınmıştır. Kısa süre sonra bu eserlerde bulunarak o dönemde İzmir Arkeoloji Müzesi'ne taşınmıştır. [122] 2001 yılı kazı çalışmalarında tiyatroya ait 5 oda ve birinci kattan ikinci kata geçişi sağlayan merdiven kalıntılarına ulaşılmıştır. [138]



Şekil 5.2.2.1.2. Tiyatro'nun odaları. Kaynak: [138]

2003 yılı kazı çalışmaları sahne yapısı, *hyposkneion*⁵¹da ve üst *cavea*⁵²da olmak üzere üç alanda gerçekleştirilmiştir. Koruma-onarım çalışmaları sahne binasının doğu duvarında, *hyposkneion* tonozlarında ve mekânlarında da yürütülmüştür. [137]



Şekil 5.2.2.1.3. Tiyatro Hyposkneion Tonozları. Kaynak: [137]

⁵¹ **Hyposkneion:** Roma tiyatrolarında sahne binasının önündeki kolonadın taşıdığı sahne platformunun önünde yer alan alçak duvar. [168]

⁵² **Cavea:** Antik dönem tiyatro yapılarında izleyicilerin oturduğu alana verilen isim. [168]

2004 yılı kazı çalışmaları sahne binasında gerçekleştirilmiştir. Yine aynı yıl tiyatronun üst alanında yapılan kazılar sonucunda alanda sonraki dönemde kiliseye çevrilmiş olabileceği düşünülen bir yapıya ulaşılmıştır. [138] 2005 yılı kazı çalışmaları doğu *analemma*⁵³ duvarı önünde gerçekleşmiştir. 16.11.2004 tarihinde tiyatro podyum frizlerini koruyan parmaklıklar eser kaçakçıları tarafından kesilmiş ve kurban sahneli podyum friz levhası çalınmıştır. Kısa sürede güvenlik güçleri tarafından geri getirilen levha Aydın Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir. Sonrasında korkulukların güçlendirme çalışmaları gerçekleştirilse de eser kaçakçıları 17.10.2005 tarihinde tekrar friz levhalarına parmaklıkların gerisinden ulaşarak podyum frizlerine ait figürlerden 8 tanesinin başını kopararak tahrip etmiştir. Bu olaylardan sonra tiyatro yapısının podyum frizlerinin yerinde korunmasının mümkün olmadığı ve orijinalinin müzeye taşınarak yerine mulajlarının konulması prensipte karar verilmiştir. [139]



Şekil 5.2.2.1.4. Tiyatro sahne frizi. Kaynak: [139]

Bu kapsamda hazırlanan ‘Nysa Tiyatrosu Sahne Binası Restorasyon Projesi’ Kültür Varlıkları Müzeler Genel Müdürlüğü’nün ve Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 25.09.2006 tarih ve 1746 sayılı kararı ile onaylanmıştır. [143] [140] 2007 [142] ve 2008 [141] yıllarında da podyum frizlerinin koruma-onarım çalışmalarına devam edilmiştir.

⁵³ **Analemma:** Seyirci kısmının arkasında yer alan sınırlayıcı duvardır. [168]



Şekil 5.2.2.1.5. Tiyatro podyum frizi 2006 yılı. Kaynak: [140]



Şekil 5.2.2.1.6. Tiyatro sahne yapısı güney ve doğu cephe 2006 yılı restorasyon öncesi ve sonrası. Kaynak: [140]

2012 [143] ve 2013 [144] yıllarında 2006 yılında onaylanmış olan ‘Nysa Tiyatrosu Sahne Binası Restorasyon Projesi’ne hazırlık kapsamında sahne binasının yılı çalışmalarında sahne binasının 1. katını taşıyan podyum frizlerinin silikon kalıp alma işleri ile friz kalıplarına beton döküm işi tamamlanmıştır. Bununla beraber Tiyatro’nun batı giriş tonozlarının acil koruma-onarım çalışmalarına da devam edilmiştir. [144]



Şekil 5.2.2.1.7. 2012 yılı tiyatropodyum frizleri silikon kalıp alma işlemi. Kaynak: [143]

Kültür Varlıkları Müzeler Genel Müdürlüğü'nün ve Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 03.12.2013 tarihli ve 230201 sayılı kararla taşınmasına onay verdikleri podyum frizlerinin orijinalleri 21.08.2014 tarihinde Aydın Arkeoloji Müzesi'ne taşınmıştır. [145]



Şekil 5.2.2.1.8. 2014 yılı podyum frizlerinin orijinalleri yerlerine replikalarının yerleştirilmesi. Kaynak: [145]



Şekil 5.2.2.1.9. Aydın Arkeoloji Müzesi Nysa Tiyatrosu Podyum Frizleri teşhir çalışması.
Kaynak: [145]

2015-2016 yılları boyunca podyum frizlerinin Aydın Arkeoloji Müzesi'ndeki teşhir ve tanzim çalışmalarına devam edilmiştir. [146] [147] 21.03.2018 tarihinde Aydın Arkeoloji Müzesi'nde Nysa Tiyatrosu Podyum Frizleri Salonu'nun açılışı yapılmıştır. 2018 yılında Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA)'nın kültür turizmini desteklemek amacıyla başlattığı destek programı kapsamında 'Nysa Antik Kenti Kültür Turizminin Yeni Rotası Oluyor' projesi kazı başkanlığı ve Aydın Büyükşehir Belediyesi'nce hazırlanmış ve proje GEKA tarafından kabul edilmiştir. Aydın Büyükşehir Belediyesi ve GEKA tarafından maddi olarak desteklenen proje 2019 yılında 'Nysa Antik Tiyatrosu Scaenae Frons (Sahne Cephesi) Yapısı Restorasyonu' için 29.09.2006 tarih ve 383 sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı ile onaylanmış olan restorasyon projesi revize edilmiştir. Statik ve elektrik projeleri hazırlanmıştır. İlgili koruma kurulunun 29.01.2020 tarihli onayı ile tiyatrodaki koruma-onarım faaliyetlerine başlanmıştır. [148] Restorasyon Projesi 15.11.2021 tarihinde tamamlanmıştır. [149]



Şekil 5.2.2.1.10. Tiyatro sahne binası güney ve doğu cephe Ekim 2021. Kaynak: [149]



Şekil 5.2.2.1.11. Tiyatro sahne binası kuzey cephe Ekim 2021. Kaynak: [149]



Şekil 5.2.2.1.12. Tiyatro sahne binası kuzey cephe Ekim 2021. Kaynak: [149]

- Gerontikon Kazı ve Koruma-Onarım Çalışmaları

1909 yılında W. V. Diest ve Dr. H. Pringsheim'in Gerontikon'da kazılar yaptığı bilinmektedir. 1960'larda yine burada İzmir Arkeoloji Müzesi'nin kısa süreli kazı çalışmaları gerçekleşmiştir. İlk sistemli kazılarına ise 1998 yılında başlanmıştır. [122] 2006-2009 yılları arasında TÜBİTAK projesi kapsamında kazı ve koruma-onarım çalışmalarına devam edilmiştir. [140] [142] [141]



Şekil 5.2.2.1.13. Gerontikon 2008 yılı restorasyon çalışmaları. Kaynak: [141]

2012 yılından itibaren yeni dönem çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmalarda gerontikonun restorasyon çalışmalarına⁵⁴ yönelik olarak yapının rölövesi tamamlanmış, Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na sunulma aşamasına getirilmiştir. [143] 2013 yılında yapının gerekli acil koruma-onarım çalışmalarına devam edilmiştir. Ayrıca yapının restorasyonuna yönelik olarak önceki yıllarda yapılan rölöve çalışması da 2013 yılında Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan onay almıştır. [144] 2014 yılında önceki yıllarda hazırlanan restorasyon projesine yönelik çalışmalara devam edilmiştir. [145] 2015 [146] ve 2019 [150] yıllarında gerontikon oturma sıralarının koruma-onarım çalışmaları yapılmıştır.



Şekil 5.2.2.1.14. 2019 yılı Gerontikon oturma basamakları koruma-onarım çalışmaları.
Kaynak: [150]

- **Cadde 1-Plateia/Sütunlu Cadde Kazı ve Koruma-Onarım Çalışmaları**

Nysa Antik Kenti cadde-sokak sistemine dair araştırmalara 2005 yılında başlanmıştır. 2012 yılında başlanılan yeni dönem çalışmalarla bu araştırma kentin ana caddesi olan Cadde1-Plateia/Sütunlu Cadde'de yoğunlaştırılmıştır. [143]

⁵⁴ Gerontikon'un bilimsel araştırması Prof. Dr. Musa Kadioğlu tarafından yapılmıştır. [143]



Şekil 5.2.2.1.15. 2013 yılı öncesi Cadde1-Plateia/Sütunlu Cadde. Kaynak: [145]

2013 Cadde1 kazılarında kuzey kesimde doğu-batı doğrultuda caddeye paralel uzanan üç adet kapı açıklığına sahip olduğu belirlenen Anıtsal Giriş yapısına ulaşılmıştır. 2014 yılı kazı çalışmalarıyla açığa çıkarılmış olan Cadde, Merkezi Köprü bağlantısı, Anıtsal Giriş ve Çarşı Bazilikası yapılarının mevcut durumlarının belgelenmesi kapsamında 3B lazer taraması yapılmıştır. [144] [145]



Şekil 5.2.2.1.16. 2014 yılı açığa çıkarılan Anıtsal Giriş. Kaynak: [145]

2014 yılında da yoğun bir şekilde kazılarıyla birlikte belgeleme ve anastilosis çalışmalarına devam edilmiştir. [145]



Şekil 5.2.2.1.17. 2014 yılı sonrası Cadde1-Plateia/Sütunlu Cadde. Kaynak: [145]

2015 kazı sezonunda Cadde1-Plateia/Sütunlu Cadde’de anastilosis çalışmaları yapılmıştır. *Arşitrav*⁵⁵, sütun, *konsollu geison*⁵⁶ gibi mimari elemanların parçaları bir araya getirilerek *araldite* ile yapıştırılmıştır. 2016 yılında da caddenin doğusuna dair kazı ve araştırma ve yeniden ayağa kaldırma çalışmalarına devam edilmiştir. Cadde’de yer alan Anıtsal Giriş’in duvarlarının koruma-onarım çalışmaları yapılmıştır. Cephesine ait dört aedículasının üst yapı elemanlarının anastilosisi de yapılmıştır. Bu yeniden ayağa kaldırma çalışmaları Cadde1-Plateia/Sütunlu Cadde’de ve Kilise’de de devam etmiştir. [147] 2017 [151] ve 2018 [152] yıllarında kazı çalışmaları Cadde’nin batı yakada olduğu düşünülen devamında yürütülmüştür.

⁵⁵**Arşitrav:** Sütun başlığının üzerine gelen lento. [135]

⁵⁶**Geison:** Yunan ve Roma mimarisinde üst yapı elemanının en üstünde ve simanın altında yer alan saçaklığın en üst ögesidir. [135]



Şekil 5.2.2.1.18. Cadde1-Plateia/Sütunlu Cadde'nin batısında 2018 yılı sonunda Cadde 1B. Kaynak: [152]

2019 yılında Cadde1-Plateia/Sütunlu Cadde'nin doğusunda kazı çalışmaları yürütülmeye devam edilmiştir. Bu çalışmalarda Anıtsal Giriş'in tamamı açığa çıkarılmıştır. Yine caddede koruma-onarım çalışmaları mekânların duvarlarında, döşemede, Anıtsal Giriş'te ve mimari elemanlarda devam etmiştir. [150]



Şekil 5.2.2.1.19. 2019 yılı sonunda Anıtsal Giriş. Kaynak: [150]



Şekil 5.2.2.1.20. Anıtsal Giriş duvarlarının restorasyon öncesi ve sonrası. Kaynak: [147]

2020 yılında Cadde1-Plateia/Sütunlu Cadde kazılarında Cadde 1 ile Cadde 2'nin kesişiminde kuzeyde bir *nymphaeum*⁵⁷ açığa çıkarılmıştır. [148]



Şekil 5.2.2.1.21. 2020 kazı sezonunda açığa çıkarılan Nymphaeum. Kaynak: [148]

2021 yılında da Cadde1-Plateia/Sütunlu Cadde'de kazı ve koruma-onarım çalışmaları yapılmıştır. Yapılan çalışmalarla 171 x 15 m ölçülerinde bir alanda kazı yapılmış ve kentin ana caddesinin çok büyük bir kısmı açığa çıkarılmıştır. Yine bu yıl yapılan çalışmalardan bir tanesi de Cadde'nin rölöve, restitüsyon ve restorasyon projesi olmuştur. Caddenin doğu yakasında 2013-2021 yılları arasında kazısı yapılmış alanlar 3B lazer taraması yapılarak belgelenmiş, restitüsyon ve restorasyon çizimleri yapılmıştır. 2022 yılında Nysa kazı

⁵⁷ **Nymphaion-Nymphaeum:** Antik Yunan ve Roma'da anıtsal çeşme yapısıdır. [135]

başkanlığınca TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'na sunulması planlanmaktadır. [149]



Şekil 5.2.2.1.22. Cadde 1-Plateia. Kaynak: [110]

- **Nymphaeum Kazı Çalışmaları**

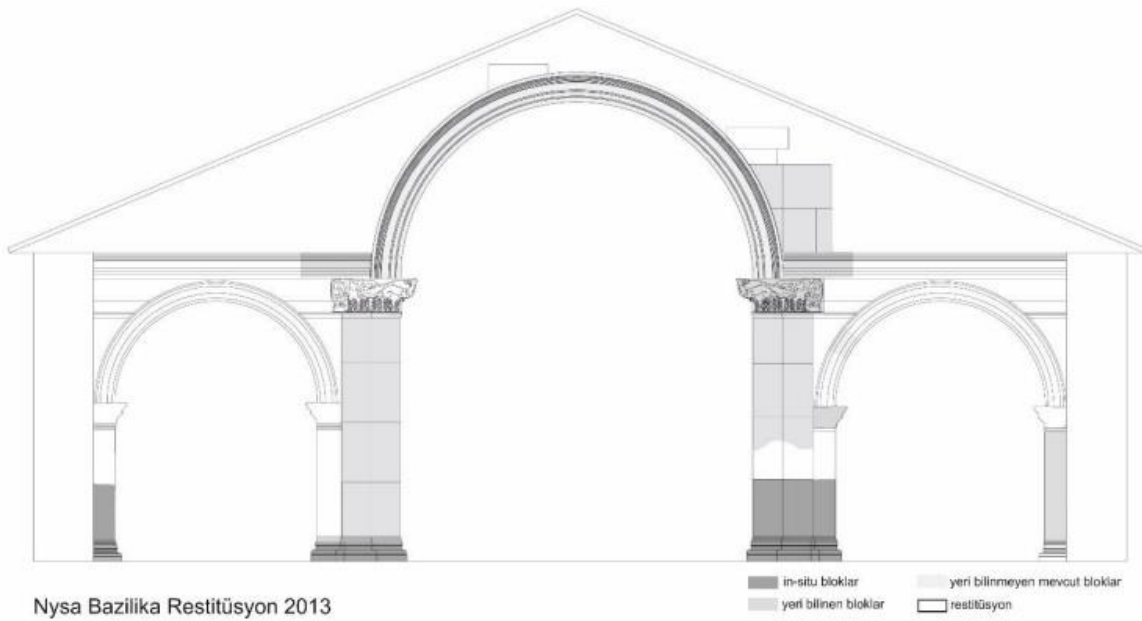
2020 [148] yılında Cadde1-Plateia/Sütunlu Cadde kazılarında Cadde 1 ile Cadde 2'nin kesişiminde açığa çıkarılan nymphaeum kazılarına 2021 yılında da devam edilmiştir. [149]



Şekil 5.2.2.1.23. 2021 yılı sonunda Nymphaeum. Kaynak: [149]

- Çarşı Bazilikası Kazı ve Koruma-Onarım Çalışmaları

Kazı tarihçesinin keşfinden 2012 yılına kadar çalışma kapsamında '4.1. Kazı Çalışmaları'⁵⁸ başlığı altında anlatıldığı Çarşı Bazilikası'nın 2013 yılında da kazı ve araştırma çalışmalarına devam edilmiştir. Figürlü başlıklar üzerinde çalışılarak başlıkların eksik kısımları üzerinde plastirinle tamamlamalar yapılmıştır. Eksik kısımları tamamlanan figürlü başlıkların silikon kalıbı alınarak yapının restorasyonunda kullanılan mulajlar üretilmiştir. Yapının ilk restitüsyon çalışması da 2013 yılda yapılmıştır. Doğu ayak in-situ 1. sıra ayak bloğu üzerine 4. sıra ayak bloğu ve figürlü başlık mulajı yerleştirilmiştir. [144]



Şekil 5.2.2.1.24. Çarşı Bazilikası Öztaner (2013) restitüsyon önerisi. Kaynak: [110]



Şekil 5.2.2.1.25. Çarşı Bazilikası figürlü başlığı tamamlama, kopyalama çalışması ve mulajı. Kaynak: [144]

⁵⁸ Detaylı Bilgi İçin Bkz: 4.1. Kazı Çalışmaları

2014 yılında yapıda kazı çalışmalarına ve koruma-onarım çalışmaları kapsamında mimari elemanların kırıklarının birleştirilmesine devam edilmiştir. 2012-2013 yıllarında mulajı yapılan figürlü başlık 19.09.2014 tarihinde Aydın Arkeoloji Müzesi'ne taşınmıştır. Geçen yıllarda başlanan kemer ayaklarının yeniden ayağa kaldırma işlerine bu yılda devam edilmiştir. Batı ayak 1. sıra ayak bloğu çokça tahrip olduğu için yerine replikası yerleştirilmiş, bloğun üzerine 4. sıra ayak bloğu ve figürlü başlığın mulajı yerleştirilmiştir. Kuzey duvarın koruma-onarım çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. [145]



Şekil 5.2.2.1.26. Figürlü başlığın Aydın Arkeoloji Müzesi'ne taşınması ve bazilika kemer ayaklarının ilk ayağa kaldırma çalışmaları. Kaynak: [145]

2015 yılında da kazı ve araştırma çalışmalarına devam edilmiştir. Aynı zamanda kuzey duvarın koruma onarım çalışmaları tamamlanmıştır. 2015 bahar aylarında Çarşı Bazilikası doğu duvarı üzerine kırmızı renk bir sprej boyayla yazı yazılmıştır. Bu yazı kumlama tekniğiyle temizlenmiş ve duvar eski haline getirilmiştir. (Şekil 5.2.2.1.27) [146] 2017 yılında Forum alanı araştırmaları kapsamında Çarşı Bazilikası'nda da küçük bir kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. [151] İlk restitüsyon çalışması 2013 yılında yapılan ve 2016'da yayınlanan Çarşı Bazilikası'nın 2020 yılı yeniden ayağa kaldırma çalışmaları kapsamında restorasyon projesi hazırlanmıştır.⁵⁹

⁵⁹ **Detaylı Bilgi İçin Bkz:** 4. NYSA ANTİK KENTİ ÇARŞI BAZİLİKASI TRİBUNAL BÖLÜMÜ RÖLÖVE, RESTİTÜSYON VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI



Şekil 5.2.2.1.27. Bazilika doğu duvarı temizlik çalışması öncesi ve sonrası. Kaynak: [145]

- Forum Kazı Çalışmaları

2013 yılında gerçekleştirilen jeofizik çalışmalarına dayanarak yapının Forum olduğu tespit edilmiştir. [145] 2015 [146], 2016 [147], 2017 [151] ve 2018 [152] yıllarında kazı ve araştırma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 'L' formulu havuzların temellerine ulaşılmıştır. 2017 yılı çalışmalarında alanın restitüsyonuna yönelik ilk çalışmalar ve gerekli koruma onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. [151]



Şekil 5.2.2.1.28. Forum alanı. Kaynak: [147]

5.2.2.2. Nysa Batı Yaka

- Gymnasion Kazı ve Koruma-Onarım Çalışmaları

İlk kazıları 1990 yılında yapılmıştır. Sonrasında bir yıl ara verilmiş ve 1992 yılında kazılarına devam edilmiştir. [122] 2008 kazı sezonu çalışmalarına önceki yılların dökümantasyonu yapılarak ve önceki dönem sondajların temizliği yapılarak başlanmıştır. Bu dönemde çalışmalar *palaestra*⁶⁰ ve batı portikoda gerçekleştirilmiştir. [141]

- Cadde8B Kazı Çalışmaları

2013 yılında Podyumlu Tapınak'ın güneyinde yürütülen kazı ve araştırma çalışmaları sonucunda C8B açığa çıkarılmıştır. [144], 2015 [146] , 2016 [147], 2017 [151], 2020 [148] ve 2021 [149] yıllarında da caddede kazılar gerçekleştirilmiştir.



Şekil 5.2.2.2.1. Podyumlu Tapınak kazı öncesi ve sonrası. Kaynak: [142] [152]

- Roma Villası Kazı ve Koruma-Onarım Çalışmaları

2017 yılında Dorik Sütunlu Yapı' ve 'Mozaikli Yapı' olarak adlandırılmış olan alanda ilk kez kazı çalışmalarına başlanmıştır. Kazılar sonucunda alanda bir Roma Villası tespit edilmiştir. Yapı Roma, Geç Roma ve Bizans dönemi yerleşim alanlarıyla ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. [151] 2017 yılında alanda çıkarılan *impluvium*⁶¹u çevreleyen stylobat blokları üzerine oturan altı adet in-situ sütunun bulunduğu yapının mimarisine dair çalışmalar 2018 yılında da devam etmiştir. Söz konusu sütunların yeniden ayağa kaldırma çalışmaları da bu yılda gerçekleştirilmiştir. 2018 ve 2019 [150] mozaikli taban döşemesinin olduğu mekânda da kazılar gerçekleştirilmiş ve iki adet mozaikli taban döşemesi açığa çıkarılmıştır. Koruma-onarım çalışmaları yürütülmüştür. [152]

⁶⁰ **Palaestra:** Roma hamam yapılarında spor faaliyetlerinin yapıldığı bölümdür. [168]

⁶¹ **Impluvium:** Roma mimarisinde avlular içinde genellikle merkezde bulunan bir süs havuzudur. [135]



Şekil 5.2.2.2.2. Yapının dorik sütunlu ve impluviumlu bölümü. Kaynak: [150]



Şekil 5.2.2.2.3. Roma Villası. Kaynak: [150]

- **Kütüphane Kazı ve Koruma-Onarım Çalışmaları**

Nysa Kütüphanesi, Anadolu'da Ephesos Celsus Kütüphanesi'nden sonra en iyi korunmuş durumda olan ikinci kütüphanedir. 1909 yılında W. V. Diest ve Dr. H. Pringsheim'in Agora'da kazılar yaptığı bilinmektedir. Sonrasında 1995 yılında sistemli araştırmalarla Nysa Kütüphane'si çalışmalarına başlanmıştır. [122] 2002 yılında Freiburg Albert-Ludwig Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü öğretim üyeleri Prof. Dr. V.M. Strocka ile Prof. Dr. Gerhard Hiesel ve ekibi tarafından başlatılan kazı ve koruma-onarım çalışmaları 2003-2008 yılları arasında devam etmiştir. 2003 yılında yapının kuzey ve batı duvarlarında

güçlendirme çalışmaları yapılmıştır. Kuzeydoğu tonozu restore edilmiştir. [137] 2004 yılında yapının duvarlarına ve tonozlarına dair koruma-onarım çalışmalarına devam edilmiştir. Bu dönemde kazılar sırasında bir Bizans Dönemi mezarı ortaya çıkarılmıştır. [138] 2006 yılında da kazılarına devam edilmiş, gerekli görülen yerlerde koruma onarım çalışmaları yapılmıştır. [140] 2008 yılında çalışmalar monografi çalışmasına yönelik olmuştur. [141] 2013 yılı çalışmalarında yapının batı cephe üst tonozlarında koruma-onarım çalışmaları yürütülmüştür. [144]

- Erken Hıristiyanlık Kilisesi Kazı ve Koruma-Onarım Çalışmaları

Yapı 2015 yılı kazı çalışmalarıyla açığa çıkarılmaya başlanmıştır. [146] 2016 [147] ve 2017 [151] yıllarında da kazı ve koruma-onarım çalışmalarına devam edilmiştir.



Şekil 5.2.2.2.4. 2017 yılı sonu Kilise. Kaynak: [151]



Şekil 5.2.2.2.5. Kilise apsis duvarı restorasyon öncesi ve sonrası. Kaynak: [147]

- Stadion Kazı ve Koruma-Onarım Çalışmaları

1909 yılında W. V. Diest ve Dr. H. Pringsheim'in Stadion'da kazılar yaptığı bilinmektedir. [122] 1994 yılında yapılan kazı çalışmalarında yapının batı tarafındaki oturma sıraları gün ışığına çıkarılmıştır. Sonrasında 1998 yılında tekrar kazılmaya başlandığında kuzeybatı ve güney yönlerinde çalışmalar yürütülmüştür. 1999 yılında da yine Stadion'da kazı çalışmalarına devam edilmiştir. [122] 2003 yılında kazı çalışmaları Stadion'un kuzey

*sphendone*⁶²sinde [137], 2004 [138], 2006, 2007 yıllarında Stadion'un kuzeybatısında kazı çalışmalarına devam edilmiştir. [140] 2021 yılı kazı çalışmaları kapsamında Stadion'un doğu yakasında bulunan oturma sıraları araştırılmıştır. Yüzeyle görülen oturma sıralı temizlenerek belgelenmiştir. Yine doğu caveanın üst kısmında çeşme yapısı olarak belirlenen yapının kazı ve koruma-onarım çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. [149]



Şekil 5.2.2.2.6. 2005-2021 Stadion. Kaynak: [122] [110]

- **Merkezi Köprü-II Kazı ve Koruma-Onarım Çalışmaları**

Yapının batısında yer alan kemerleri 1998 yılı kazılarında ortaya çıkarılmıştır. [122] 2003 yılında Merkezi Köprü- II'nün Stadion ile olan bağlantısını araştırmak üzere kısa süreli kazı çalışmaları yapılmıştır. [137] 2005-2006 yıllarında köprü'nün koruma-onarım çalışmalarına devam edilmiştir. [140]



Şekil 5.2.2.2.7. Merkez Köprü-II. Kaynak: [110]

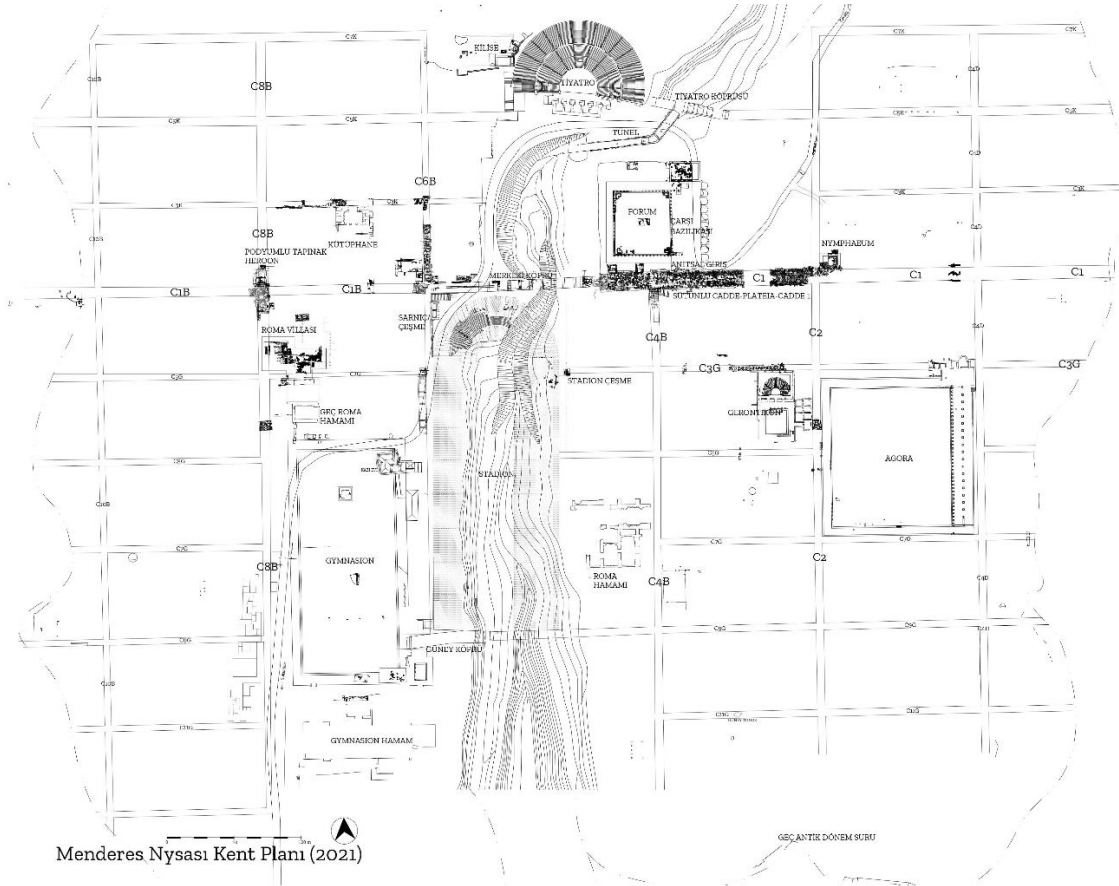
⁶² **Sphendone:** Yunan ve Roma mimarisinde stadion yapısının daire biçimli bölümüne verilen isim. [168]

- Sarnıç-Çeşme Kazı ve Koruma-Onarım Çalışmaları

2004 yılında Stadion'un batı teras duvarlarını ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalarda açığa çıkarılmıştır. Kazıları sonrasında koruma-onarımı yapılmıştır. [138] 2005 kazı sezonunda yapının koruma-onarım çalışmalarına devam edilmiştir. [139]



Şekil 5.2.2.2.8. Sarnıç-Çeşme yapısı 2004 yılı öncesi ve sonrası. Kaynak: [138]

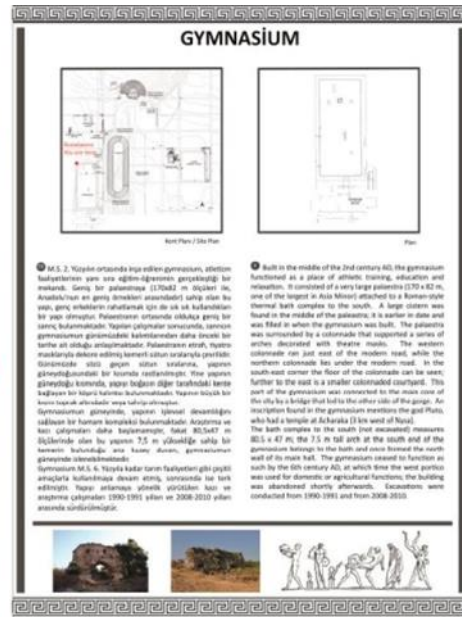


Şekil 5.2.2.2.9. Nysa Kent Planı, 2021. Kaynak: [110]

5.2.3. 2012-2022 yılları arasında Nysa’da gerçekleştirilen yorumlama ve sunum çalışmaları

• Bilgilendirme panoları

Çalışmanın ‘2.4.1. Arkeolojik Alanlarda Yorumlama ve Sunum’ başlığı altında incelenen yorumlama ve sunum yöntemleri kapsamında ele alınan bilgilendirme panoları, Nysa Antik Kenti için yapılan sunum çalışmalarından birisidir. Bu kapsamda 2012 yılında alanda Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın belirlediği standartlara göre yeni bilgilendirme panoları ve yön tabelaları hazırlanmıştır. [143] 2013 yılında bilgilendirme panoları çalışmaları tamamlanmıştır ve alanda uygun görülen yerlere yerleştirilmiştir. [144]



Şekil 5.2.3.1. Yönlendirme ve bilgilendirme panoları. Kaynak: [110]



Şekil 5.2.3.2. Alana yerleştirilmiş bilgilendirme panoları. Kaynak: [144]

2017 yılında Çarşı Bazilikası tribunal kısmı ile Forum alanının kazı çalışmaları tamamlandıktan sonra bu alana dair Çarşı Bazilikası, Forum, Anıtsal Giriş ve Caddel-Plateia/Sütunlu Cadde bilgilendirme panosu alana yerleştirilmiştir.



Şekil 5.2.3.3. Alana yerleştirilen Çarşı Bazilikası, Forum, Anıtsal Giriş ve Caddel-Plateia/Sütunlu Cadde bilgilendirme panosu. Kaynak: [151]

- **Gezi rotası**

Geçmiş yıllarda ve 2021 yılında alanın bütüncül bir yaklaşımla algılanabilmesi için gezi rotaları hazırlanmıştır.⁶³



Şekil 5.2.3.4. Nysa 2005 yılına ait gezi rotası. Kaynak: [110]

⁶³ Bkz: 2021 yılı gezi rotası için sy. 192.

- **Çevre düzenleme çalışmaları**

2012 yılında Ziyaretçilerin ve kentteki yapıların güvenliğini sağlamak için paslanmaz veya doğal malzemelerle portatif korkuluklar yapılmıştır. Ziyaretçilerin kenti antik caddeleri üzerinden gezebilmeleri için, caddelerin kazılmamış kısımlarında cadde güzergâhlarını belirten iki taraflı taşlar dizilmiştir. [143]



Şekil 5.2.3.5. gezi güzergâhı için yapılan düzenleme çalışmaları. Kaynak: [143]



Şekil 5.2.3.6. Güvenlik önlemleri ve düzenleme çalışmaları. Kaynak: [143]

2014 yılında 1970'li yıllarda inşa edilmiş olan WC yapısı TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 13.04.2012 tarih ve 564 sayılı kararı ile 09.07.2014 tarihinde Aydın Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü denetiminde yıkılmıştır. [145]



Şekil 5.2.3.7. WC yıkım öncesi ve sonrası. Kaynak: [145]

Cadde1-Plateia/Sütunlu Cadde'de anastilosis ve düzenleme çalışmaları yapılarak mimari blokların büyük çoğunluğu buldukları yerlerden kaldırılmış ve cadde düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin sonucunda caddenin döşemesi üzerindeki blokların altlarındaki topraklar temizlenerek döşeme açığa çıkarılmıştır.



Şekil 5.2.3.8. Cadde'de düzenleme yapılmadan önce ve yapıldıktan sonra. Kaynak: [146]

2015 kazı sezonu düzenleme çalışmaları kapsamında kentte önceki yıllarda gerçekleştirilen kazılar sonucunda Agora alanında yığın halinde biriktirilen moloz taşlar

buldukları yerden kaldırılarak kazı başkanlığınca belirlenen uygun bir alana taşınmıştır. Çalışmalar sonucunda Agora'da yıllar boyunca birikerek kötü bir görüntüye sebep olan moloz taşlar ortadan tamamen kaldırılmış, alan temizlenerek düzenlenmiştir. Benzer bir düzenleme çalışması da tiyatrodaki yapılmıştır. Asfalt yol güzergâhı üzerinde dağınık bir halde duran ve tiyatronun analemma duvarlarına ait olan bloklar orijinal yerlerinin önüne taşınarak düzenlenmiştir. [146]



Şekil 5.2.3.9. Tiyatro analemma blokları düzenlemesi öncesi ve sonrası. Kaynak: [146]

TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.12.2012 tarih ve 1215 sayılı kararıyla onaylanan Ziyaretçi Karşılama Merkezi proje çalışmaları başlatılmıştır. Projenin yapılacağı alanda ilk önce arkeolojik potansiyelin tespiti için jeofizik çalışmalar yapılmıştır. Jeoradar ve sondaj çalışmalarının sonucunda alanda cadde-sokak sistemi ve yerleşim alanı tespit edilmiştir. Bunun sonucunda Ziyaretçi Karşılama Merkezi'nin yeri özel proje alanının parselinin kuzeydoğu köşesine, asfalt yolun dolgusu üzerine kaydırılarak tespit edilen arkeolojik verilere zarar vermeyecek bir noktaya taşınmıştır.

Ziyaretçi Karşılama Merkezi için 664 parseldeki Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca onaylanmış Koruma Amaçlı İmar Planı'nda 'özel proje alanı' olarak

işlenmiş olan zeytinlikte Ziyaretçi Karşılama Merkezi'nin inşası için gerekli adımlar bu yıl atılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda kamulaştırma çalışmaları yürütülmüştür. [147]



Şekil 5.2.3.10. Ziyaretçi Karşılama Merkezi projesi. Kaynak: [148]

Ziyaretçi Karşılama Merkezi projesinde gelen ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir alan ihtiyacıyla yapılmış bir projedir. Proje belirlenen alana yapılması planlanan iki yapı bloğundan ve iki bloğun çevre düzenlemesinden oluşmaktadır. Ana yapıda; çok amaçlı salon, gişe, büfe ve büfeye hizmet eden kent marketinin yer aldığı yarı açık alandan oluşmaktadır. Diğer yapıda ise kadın, erkek, engelli tuvaletleri ve su depose yer almaktadır. İki yapı arasında kalan alanlar se ziyaretçilerin zaman geçirebilecekleri açık alanlar olarak hazırlanmıştır. Gelen ziyaretçilerin araçlarını park edebilmesi için asfalt yolun doğusunda uzun süreli ve kısa süreli park yerleri belirlenmiştir. [148]



Şekil 5.2.3.11. Ziyaretçi Karşılama Merkezi projesi. Kaynak: [148]

2017 yılında antik kente çıkan Nysa Örenyeri Caddesi'nin başında, 3. derece arkeolojik sit alanı içinde bulunan ve harap halde olan tescilli Yağhane'nin restorasyonunun yapılması ve ardından Nysa Antik Kenti'nin tanıtımı, yerel halkın katılımı sağlanarak ekonomiye katkı sağlayabilecekleri ve ziyaretçiler için dinlenme ve eğitim amaçlı faaliyetlerin gerçekleştirileceği bir alan olarak kullanılması planlanmaya başlamıştır. Bu projenin adı 'Nysa Kültür Merkezi' olarak belirlenmiştir. İçinde eğitim ve etkinlik amaçlı atölyenin yanı sıra tanıtım ve belgesel filmlerinin izlenebileceği çok amaçlı solunun ve restoran alanının olması planlanmaktadır. Ayrıca yerel halktan üreticilerin gelip burada ürünlerini satabileceği alanlar da planlanmaktadır. [151]



Şekil 5.2.3.12. Tescilli Yağhane ve Nysa Kültür Merkezi projesi. Kaynak: [151]



Şekil 5.2.3.13. Nysa Kültür Merkezi projesi. Kaynak: [151]

- **Kültürel mirasın korunması kapsamında alana dair farkındalık yaratma amacıyla gerçekleştirilen çalışmalar**

2012 yılında Nysa için sunum politikaları geliştirilebilmesi amacıyla bir yüksek lisans tezi çalışılmaya başlanmıştır.⁶⁴

⁶⁴ 2012 yılı kazı ekip üyesi Özge Yurtsevenler tarafından ODTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümünde "Arkeolojik Alanlar İçin Sunum Çerçevesi Geliştirme: Menderes Nysa'sı" başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

2015 yılı kazı sezonunda Nysa'nın tanıtılması ve bilinirliğinin artırılması çalışmaları kapsamında 'Aydın Büyükşehir Belediyesi Meclis Toplantısı' Gerontikon'da yapılmıştır.



Şekil 5.2.3.14. Aydın Büyükşehir Belediyesi Meclis Toplantısı. Kaynak: [110]

2016 kazı sezonunda Nysa'nın tanıtılması ve bilinirliğinin artırılması çalışmaları kapsamında Hürriyet Gazetesi ekibi ziyaret gerçekleştirmiştir.



Şekil 5.2.3.15. Hürriyet Gazetesi ekibi ziyareti. Kaynak: [110]

2017 yılında 'Yerel Halkın Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Olarak Bilinçlendirilmesi' amacıyla Aydın Arkeoloji Müzesi uzmanlarının da katılımıyla ilk gerçekleştirilen 'Nysa Antik Kentinde Çocuk Eğitim Programı' kapsamında etkinlikler düzenlenmiştir. [152]



Şekil 5.2.3.16. Nysa Antik Kentinde Çocuk Eğitim Programı [110]

2018 yılında ‘Yerel Halkın Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Olarak Bilinçlendirilmesi’ ‘Nysa Antik Kentinde Çocuk Eğitim Programı’ kapsamında ‘2. Nysa Çocuk Şenliği’ düzenlenmiştir. Etkinlikler kapsamında uygulamalı eğitim, bilinçlendirme çalışmaları ve drama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kazı ekibi tarafından kum kazı çukurları oluşturulmuş ve çocuklara kazı eğitimi verilmiştir. [152]



Şekil 5.2.3.17. 2. Nysa Çocuk Şenliği. Kaynak: [152]

‘Yerel Halkın Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Olarak Bilinçlendirilmesi’ gerçekleştirilen ‘Nysa Antik Kentinde Çocuk Eğitim Programı’ kapsamında 2019 yılında

12-13 yaş grubundan 15 öğrenciye⁶⁵ ve 2B sınıfı⁶⁶ (7 yaş) öğrencilerine öğretmenleri eşliğinde Nysa Antik Kenti ve kazı çalışmaları hakkında ve kültürel miras ve kültür varlıklarının korunması üzerine eğitim verilmiştir. [150]

2019-2020 yıllarında Nysa'nın tanıtılmasına ve bilinirliğinin artırılmasına yönelik olarak çeşitli kurumlardan ziyaretler gerçekleştirilmiştir.⁶⁷⁶⁸

2021 kazı sezonunda da önceki kazı sezonlarında olduğu gibi yazılı ve görsel basında yer alan haberlerle, kısa tanıtım ve belgesel çekimleriyle Nysa'nın tanıtılmasına ve bilinirliğinin artırılmasına çalışılmıştır.⁶⁹

- **Alanın genelinde yürütülen koruma ve yeniden ayağa kaldırma çalışmaları**

2015 yılı kazı çalışmalarında ziyaretçilerin gezi güzergâhı kapsamında yönlendirildikleri ve kentin altından geçen tünelin koruma onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda 3B lazer taraması yapılarak belgelenmiştir. [145]



Şekil 5.2.3.18. 2015 sezonu Tünel koruma-onarım çalışmaları. Kaynak: [146]

⁶⁵ 6.10.2019 tarihinde Kazı başkanı S. H. Öztaner tarafından Nazilli Yayla Pınar İhsan İzgi Ortaokulu 6. ve 7. sınıf öğrencilerine, sosyal bilgiler öğretmeni eşliğinde eğitim verilmiştir.

⁶⁶ 7.10.2019 tarihinde kazı başkanı S. H. Öztaner tarafından Nazilli Fatih İlkokulu 2B sınıfı öğrencilerine, sınıf öğretmeni eşliğinde eğitim verilmiştir.

⁶⁷ Turist Rehberleri gezisi, TÜBİTAK 4004 Projesi kapsamında öğrenci gezisi, Yaşar Kültür ve Eğitim Vakfı ile İş-Sanat yönetim kurulu tarafından ziyaretler gerçekleştirilmiştir.

⁶⁸ Nysanın tanıtılması kapsamında İşbankası Yönetim Kurulu ve Türkiye Gazeteciler Federasyonu ziyaretleri gerçekleştirilmiştir.

⁶⁹ Bu kapsamda Nysa Antik Kenti TRT2'de yayınlanan 'Anadolu Arkeolojisi' adlı belgesel programına ve Milli Basketbolcu Furkan Korkmaz'ın sunumunu yaptığı 'Bi Sonraki Durak' adlı belgesel programına da konuk olmuştur.



Şekil 5.2.3.19. 2015 kazı sezonu tünel 3B lazer tarama. Kaynak: [146]

2016 yılında çevre düzenleme çalışmalarında anıtsal girişin aediculalarının üst yapı elemanlarının anastilosisi yapılmıştır. [147]



Şekil 5.2.3.20. Anıtsal Giriş'e ait aediculanın üst elemanlarının anastilosisi. Kaynak: [147]

2018 yılı çalışmalarında kentin birçok yerinde koruma-onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bunlardan birisi Gymnasion'un kuzeyinde kalmış olan kemerli yapıdır. Yapıda statik ve yapısal bozulmalar olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle acil koruma-onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir.



Şekil 5.2.3.21. Kuzeydeki kemerli yapının restorasyon öncesi ve sonrası. Kaynak: [152]

2018 kazı sezonunda yapılmış olan bir diğer çalışma da ‘Nysa Veri Tabanı’nın oluşturulmasıdır. Bu çalışma ile kazı buluntularının günümüz teknolojisine uygun, detaylı ve sürdürülebilir bir biçimde belgelenmesi sağlanmıştır. [152]

2020 yılında yapılan bir diğer proje ise Nysa Çarşı bazilikası kemer ayaklarının restorasyon projesidir.⁷⁰ 25.11.2020 tarihinde TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanan Nysa Çarşı Bazilikası Kemer Ayakları Anastilosis Projesi için eksik parçaların tamamlaması yapılmıştır. Doğu ve batı kemer ayaklarında 4’er ayak bloğu ve en üste skylla başlığı mulajı yerleştirilerek yeniden ayağa kaldırması tamamlanmıştır. [149]



Şekil 5.2.3.22. Nysa Çarşı Bazilikası Kemer Ayakları Anastilosis Projesi öncesi ve sonrası. Kaynak: [149]

15.11.2021 tarihinde tamamlanan Nysa Antik Kenti Tiyatrosu Scaenae Frons (Sahne Cephesi) Restorasyon Projesi kapsamında 4 aedicula yeniden ayağa kaldırılmış, sahne binasının 1. katının tuğla duvarları restore edilmiştir. [149]



Şekil 5.2.3.23. Nysa Antik Kenti Tiyatrosu Scaenae Frons (Sahne Cephesi) Restorasyon Projesi sonrası. Kaynak: [149]

⁷⁰ **Detaylı Bilgi İçin Bkz:** 4. NYSA ANTİK KNETİ ÇARŞI BAZİLİKASI TRİBUNAL BÖLÜMÜ RÖLÖVE, RESTİTÜSYON VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Tablo 2. Nysa’da 2012-2021 yılları arasında yapılan çalışmalar ve ulusal-uluslararası tüzüklerde karşılığı.

| | | | 1931 Atina Tüzüğü (Carta Del Restauro) | 1956 Arkeolojik Kazılarda Uyulacak Uluslararası İlkeler | 1964 Venedik Tüzüğü | 1969 Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesi (KTB) | 1979 Burra Tüzüğü | 1983 Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kanunu (2004 revizyonu) | 1990 Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü | 1992 Avrupa Konseyi-Valetta İlkeleri | 1999 Uluslararası Kültür Turizmi Sözleşmesi | 2002 Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Tanıtılmasına İlişkin Tüzük (ENAME Tüzüğü) | 2003 Mimari Mirasın Analizi, Koruma ve Restorasyon İçin İlkeler | 2005 Charleston Deklarasyonu | 2008 Quebec Deklarasyonu |
|--------------------|--|-------------|--|---|---------------------|---|-------------------|--|--|--------------------------------------|---|--|---|------------------------------|--------------------------|
| Çalışma Kapsamları | Çalışmalar | Tarih | | | | | | | | | | | | | |
| Sunum Çalışmaları | Gezi rotası | 2012 - 2021 | X | X | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |
| | Bilgilendirme panosu ve kitapçık-broşür | 2012 - 2021 | X | X | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |
| | Cadde iz düşümleri | 2012 | X | | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |
| | DSY 2 anastilosis çalışması | 2018 | X | | X | X | X | X | X | X | | | X | | |
| | Çarşı Bazilikası, Forum, Anıtsal Giriş ve C1 bilgilendirme panosu | 2017 | X | | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |
| | Tiyatro frizleri Aydın Arkeoloji Müzesi’nde teşhir tanzim çalışmaları | 2012 - 2015 | X | | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |
| | Aydın Arkeoloji Müzesi’nde Nysa Tiyatrosu Podyum Frizleri Salonu açılışı | 2018 | X | | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |

Tablo 2. Devam ediyor.

| | | | | | | | | | | | | | | | |
|-----------------------------------|---|------|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Çevre Düzenleme Çalışmaları | Güvenlik önlemleri | 2012 | X | X | X | X | X | X | X | X | X | X | X | X | X |
| | C1 yıkıntı durumunun düzene sokulması | 2015 | X | | X | X | X | X | X | | X | X | X | X | X |
| | Ziyaretçi karşılama merkezinin kurula sunulması | 2016 | X | X | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |
| | Alandaki eski WC yıkımı | 2014 | X | | X | X | X | | X | X | | | X | | |
| | Agora'nın içinde bırakılan moloz taş yıkıntısının kaldırılması | 2012 | X | | X | X | X | X | X | | X | X | X | X | X |
| | Kavaklı köyüne giden asfalt yolun kapatılması | 2019 | X | X | X | X | X | X | X | X | | | X | | |
| Koruma Çalışmaları | Anıtsal Giriş, C1 mekanları, C1 döşemesi, Kilise apsisi koruma, onarım ve anastilosis çalışmaları | 2016 | X | | X | X | X | X | X | X | | | X | | |
| | Tünel koruma ve onarım çalışmaları | 2015 | X | | X | X | X | X | X | X | | | X | X | X |
| | Tiyatro frizleri ve Skylla başlık mulajı | 2013 | X | | X | X | X | X | X | X | | | X | | |

Tablo 2. Devam ediyor.

| | | | | | | | | | | | | | | | |
|--|--|------|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | Tiyatro frizleri Aydın Arkeoloji Müzesi'ne taşınması | 2014 | X | | X | X | X | X | X | X | | | X | X | X |
| | Bazilika kemer ayakları ve Anıtsal Giriş aediculaları anastilosis çalışmaları | 2014 | X | | X | X | X | X | X | X | | | X | | |
| | Forum, C1, C8B, DSY 2, Kilise apsisi koruma, onarım ve anastilosis çalışmaları | 2017 | X | | X | X | X | X | X | X | | | X | | |
| | Tiyatro restorasyon çalışmalarının başlaması | 2019 | X | | X | X | X | X | X | X | | | X | | |
| | C1 restorasyon çalışmalarının başlaması | 2021 | X | | X | X | X | X | X | X | | | X | | |
| | Veri Tabanı oluşturulması çalışmaları | 2018 | X | X | X | X | X | X | X | X | | | X | | |
| Toplumun Bilincini Arttırmaya Yönelik Çalışmalar | 1.Çocuk Eğitim Programı | 2017 | X | | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |
| | 2.Çocuk Eğitim Programı | 2018 | X | | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |
| | Hürriyet Gazetesi ekibinin ziyareti | 2016 | X | | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |
| | Aydın B.B. Meclis toplantısı Gerontikon'da yapıldı. | 2015 | X | | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |

Tablo 2. Devam ediyor.

| | | | | | | | | | | | | | | |
|--|-------------|---|---|---|---|---|--|---|---|---|---|--|---|---|
| Yerel halkın kültürel mirasın korunmasına ilişkin bilinçlendirilmesi kapsamında ilkokul 2,6 ve 7. Sınıf öğrenci eğitim etkinliği | 2019 | X | | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |
| İşBankası yönetim kurulu ziyareti | 2019 | X | | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |
| Türkiye Gazeteciler Konfederasyonu ziyareti | 2019 | X | | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |
| Turist Rehberleri ile gezi | 2020 | X | | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |
| TÜBİTAK 4004 Projesi kapsamında öğrenci gezisi | 2020 | X | | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |
| Yaşar Kültür ve Eğitim Vakfı ziyareti | 2020 | X | | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |
| İş-Sanat ziyareti | 2020 | X | | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |
| Ulusal ve yerel bazında Nysa | 2016 - 2021 | X | X | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |
| TRT2 Anadolu Arkeolojisi Programında Nysa | 2021 | X | X | X | X | X | | X | X | X | X | | X | X |

5.3. Nysa Antik Kenti ve Çarşı Bazilikası Sunumu İçin Öneriler

5.3.1 Nysa Antik Kenti sunumu için öneriler

2021 yılında hazırlanan broşür üzerinde gezi rotası bulunmaktadır. Bu rota güzergâh olarak antik kentin içinden geçen asfalt yolu referans almaktadır. Genel olarak gelen ziyaretçiler asfalt yol üzerinden ilerleyerek kenti gezmektedirler ve yolun dışında kalan yapılara da bu yol üzerinden dağılıp ulaşmaktadırlar. Bu güzergâh kentin içine rahat erişimi sağlasa da yapılar ve Nysa'nın kentleşmesi anlatmakta yetersiz kaldığı noktalar olduğu değerlendirilmektedir.

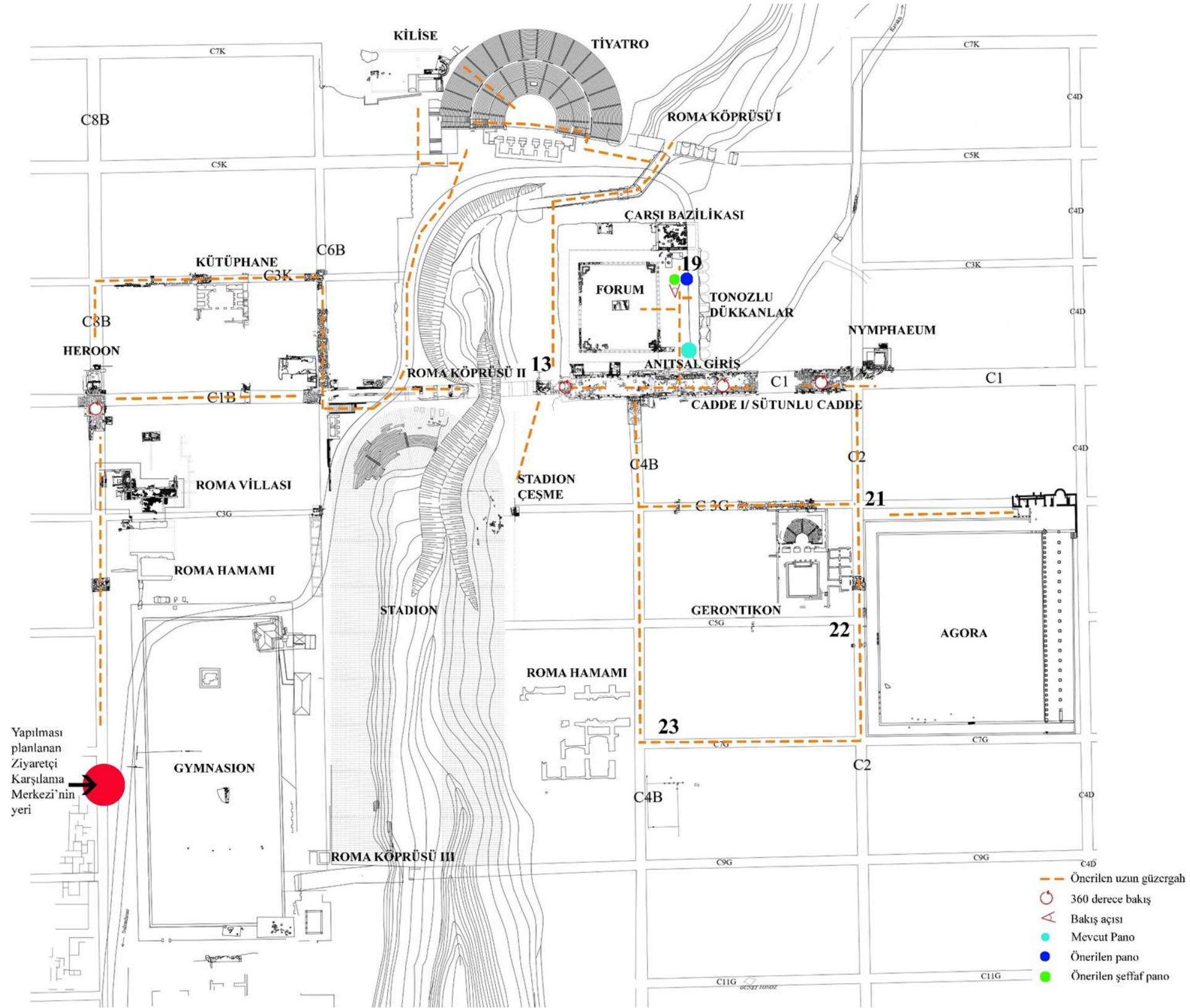
2021 gezi rotasının revize edilmesi gerekliliği özellikle alanı ziyaret edenlerin yer yer yapılara yanlış yönden yaklaşmalarından kaynaklanmaktadır. Örneğin Çarşı Bazilikası ve Forum alanına asfalt yolu takip ederen ulaşan bir ziyaretçi yapıyı ilk defa kuzey yani arka cephesinden görmektedir. Forum alanına da Çarşı Bazilikası yapısının ortasından ulaşmaktadır. Sözü geçen yapıların inşa edildiği dönemde olduğu gibi kentin ana caddesi üzerinden, Anıtsal Giriş'ten geçerek yaklaşmaları gerekirken, yapılara arka cephelerinden yaklaşmaları yapıları ve kompleksi doğru şekilde algılamalarına engel olmaktadır.



Şekil 5.3.1.1. Mevcut Gezi Rotası. Kaynak: [110]

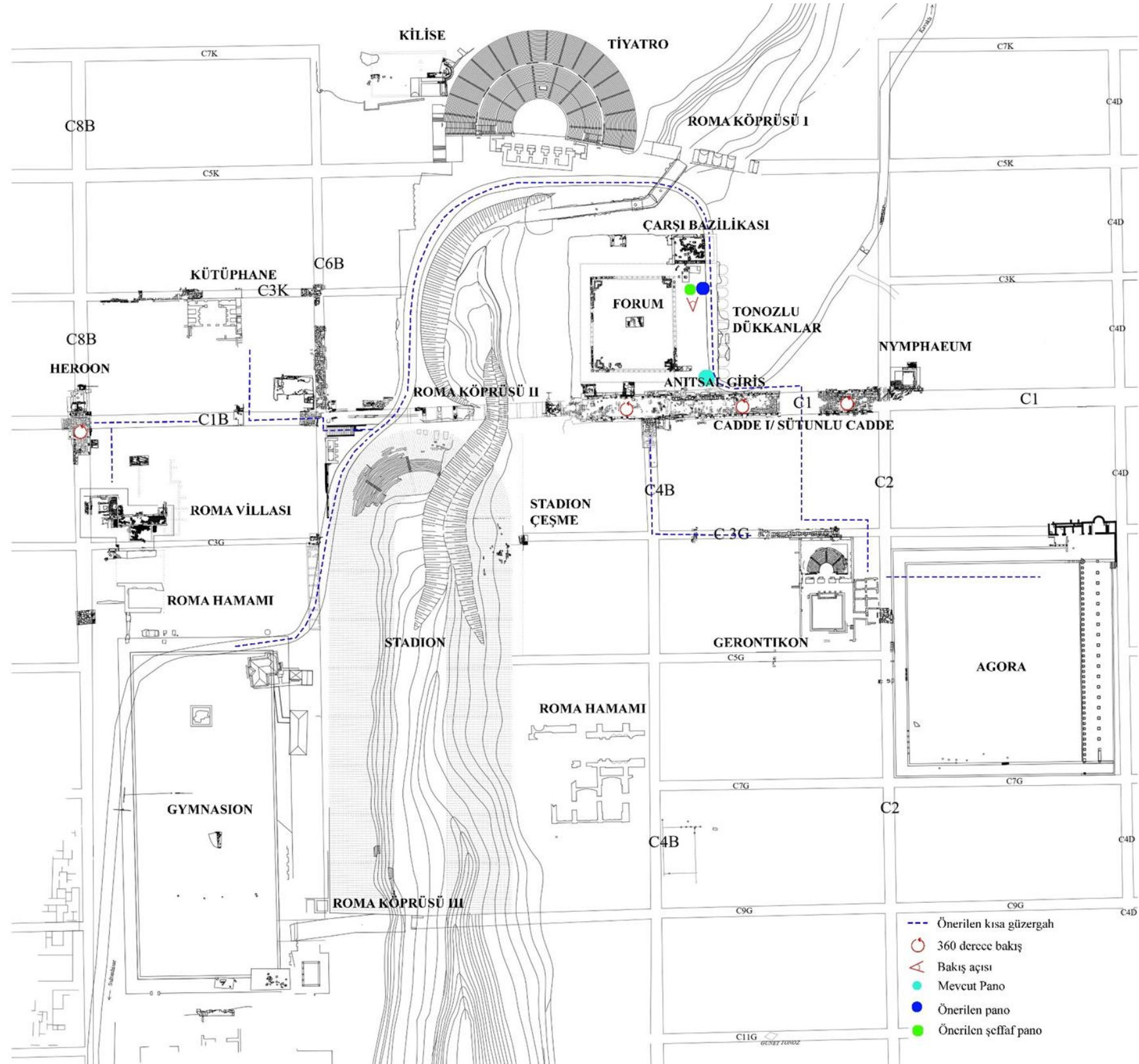
Kentin yerleşim alanı ve cadde-sokak sistemine dair yapılan çalışmalar sonucunda detaylı bilgi sahibi olunması sebebiyle kazı ekibi cadde ve sokakların sınırlarını, yüzeydeki iz düşümlerine referansla moloz taşlar yardımıyla belirlemiştir. Bu düzenlemeler referans alınarak kentin gezilmesinin gerektiği düşünülmektedir. Kentin kendi cadde ve sokakları üzerinde ilerlendiği takdirde Nysa'nın kentleşmesinin ve şehir planının daha rahat bir şekilde anlaşılacağı düşünülmektedir. Bu iz düşümlertakip edilmediği takdirde ise dağınık bir dolaşım ve yapılara ön cephelerinden ulaşılama gibi olumsuz durumlarla karşılaşılması olasıdır. Örneğin kentin doğu yakasının en güneyinde yer alan Roma Hamamı'na gitmek üzere bu iz düşümler takip edilmediği zaman, gelen ziyaretçi yapıya ulaşmak için en kısa yolu kullanmakta ve yine yapıya ilk inşa edildikleri dönemde girişlerinin olduğu bilinen cephelerden olmayacak şekilde ulaşmaktadır. Yine kentin batı yakasında yer alan Kütüphane, Podyumlu Tapınak-Heroon ve Roma Villası yapılarına ulaşmak için kullandıkları düzensiz güzergâhlar ve yanlış bakma noktaları, kenti ve yapıları doğru şekilde algılayabilmelerini mümkün kılamamaktadır.

Yukarıda belirtilen gerekçeler doğrultusunda, çalışma kapsamında öneri olarak iki güzergâh (uzun ve kısa) geliştirilmiştir. Uzun güzergâhın omurgasını kentin cadde ve sokak sistemi oluşturmaktadır ve gelen ziyaretçilerin özgün sokakların iz düşümlerini referans alarak gezdirilmesi önerilmektedir. Ayrıca yapılara inşa edildikleri dönemde nasılsa o şekilde yaklaşmaları, yapıların yakın çevreleri ve birbiri ile ilişkilerini anlamaları da önerilen rotanın oluşturulmasında önemli bir noktadır.



Şekil 5.3.1.2. Uzun güzergâh olarak önerilen gezi rotası.

Ancak kazı sezonu dışında kalan zamanlarda kent doğal olarak çevre düzenlemesi çalışmaları kapsamında yapılan ot temizliğinden mahrum kalmaktadır. Yoğun yağışlar sebebiyle çok hızlı şekilde otlar büyümekte ve kentin cadde ve sokakları bu otların arasında kalmaktadır. Bu nedenle kış ve bahar aylarında gelen ziyaretçilerin kenti cadde-sokak iz düşümlerinden gezmesi mümkün olamamaktadır. Buna ek olarak gelen ziyaretçilerin çok fazla zamanı olmadığı gibi durumlar da düşünülmelidir. Bu gibi durumlar göz önüne alınarak kenti cadde ve sokaklarından gezmek mümkün olmadığı zamanlarda gelen ziyaretçilere alternatif bir rota da sunulmalıdır. İkinci olarak önerilen rota kısa güzergâhtır. Bu rotanın da mevcut güzergâh olarak kullanılan asfalt yol üzerinden şekillenmesi önerilmektedir.



Şekil 5.3.1.3. Kısa güzergâh olarak mevcut rotadan referansla önerilen gezi rotası.

5.3.2. Çarşı Bazilikası sunumu için öneriler

Çalışmanın ikinci bölümünde⁷¹ ele alınan arkeolojik alanlarda yorumlama ve sunum projelerinde görüldüğü üzere en etkili sunum yöntemlerinden birisi bilgilendirme panolarıdır. Bilgilendirme panoları, sergilenen eserlerle ilgili tarihi arka planı ve mimari özellikleri; çizimler, 3B modeller, fotoğraflar vb. grafik araçları ile destekleyerek alanın sunumu yapılabilmektedir. Bilgilendirme panoları yanında ek olarak farklı grafik panolarla da kullanılabilir. Örneğin son zamanlarda dünyada çeşitli kültürel miras alanlarında kullanılan ve arttırılmış gerçeklik ürünlerinden birisi olan ‘şeffaf panolar’, bilgilendirme panolarına destek olarak alanda kullanılabilir. (Şekil 5.2.1.1.) Bu araçlar alanda gelen ziyaretçiyle etkileşim olamadığı zamanlarda kullanılan yerinde sunum araçlarıdır.



Şekil 5.3.2.1. Heidendor (Carnuntum) Zafer Anıtı için üretilmiş bir şeffaf pano örneği, Avusturya [153]

Alanda bilgilendirme panoları olduğu takdirde gelen ziyaretçilerin alana dair temel bilgileri elde etmesi sağlanabilmektedir. Alana ilk izlenimler için yeteri kadar bilgi, görsel ve çizimlerle tasarlanmış panolar yerleştirildiğinde ziyaretçiler yapılara ve alana dair bir fikir edinebileceklerdir. Söz konusu panoların maliyeti de diğer sunum tekniklerinin yanında (örneğin VR gözlükleri, animasyon ve tanıtım filmleri gibi çeşitli multimedya sunumlar)

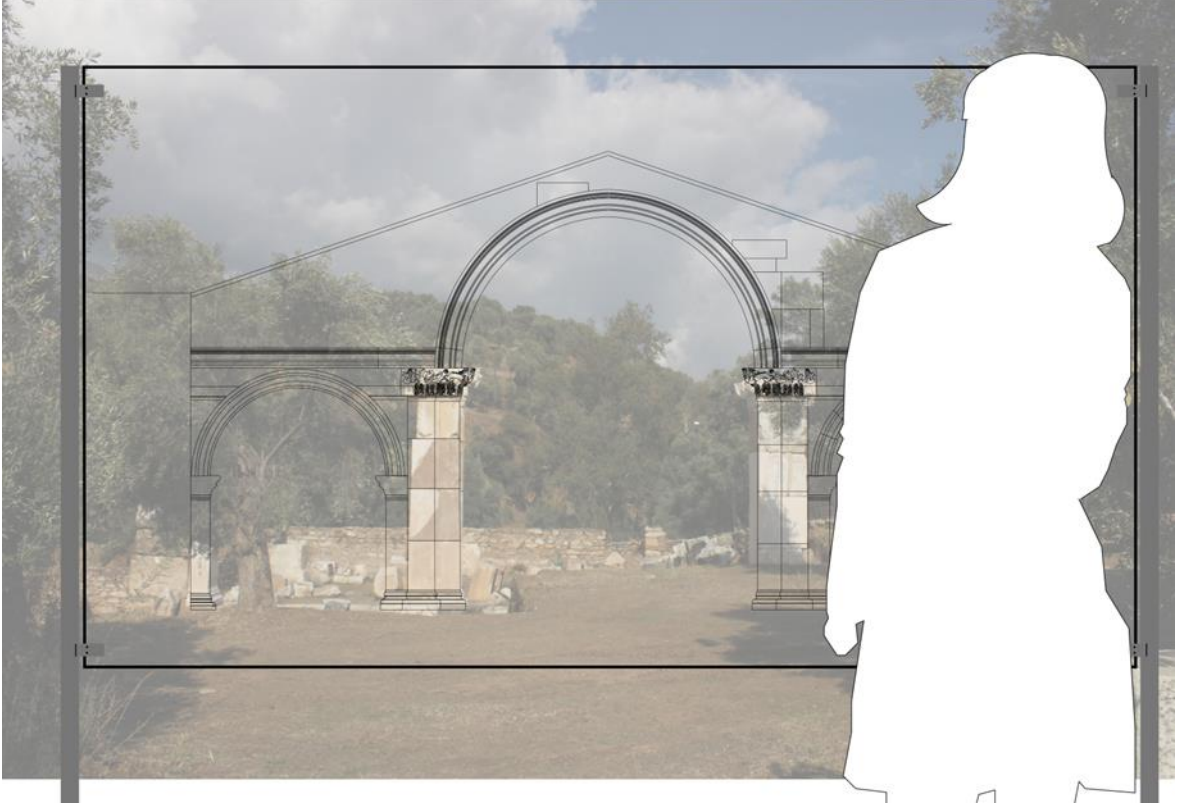
⁷¹ **Detaylı Bilgi İçin Bkz:** 2.4. Arkeolojik Alanlarda Yorumlama ve Sunum

daha azdır, ayrıca çok bakım da gerektirmemektedir. Bilgilendirme panoları alanda ve yapılara çok yakın konumlandırılmış olacakları için geniş bir ziyaretçi kitlesine sunum yapabilme imkânı sağlamaktadır.

Ancak söz konusu bilgilendirme panoları alana yerleştirilirken çevresindeki manzarayı ve perspektifi bozmamasına dikkat edilmelidir. Aynı zamanda yapıyla ilişkisi kopan ve yapılardan uzakta bir yerlere konumlandırılan panoların da etkisi azalmakta, gelen ziyaretçiler kolaylıkla panoları gözden kaçırabilmektedir. Bu noktada, panonun konumunun ve yapıyla ilişkisinin doğru belirlenmesi, algılanabilirliği açısından kritik önem taşımaktadır.

Mevcut durum incelendiğinde, gelen ziyaretçilerin kenti ve yapıları deneyimlemesi adına yapılan çalışmaların yeterli olduğu belirlenmiştir. Ancak bu uygulamaların dönemsel olarak güncellenmesi, alternatiflerinin ziyaretçilere sunulması gerektiği düşünülmektedir. Bu alternatif önerilerden ilki ziyaretçilerin gezerken gözlemlediği yapılar hakkında bilgi edinebilecekleri panolara ek şeffaf pano önerileri geliştirilmesidir.

Çarşı bazilikası'na ait bilgilendirme panosunun hemen yanında yapıyı cepheden görecek şekilde yerleştirilmiş üzerinde restitüsyon çiziminin olacağı bir şeffaf pano da önerilmektedir. Önerilen şeffaf panonun yerden yüksekliğinin insan boyuna referansla 1.70m olması ve diğer panoların aksine, yapıya ait bilgilendirme panosuyla birlikte yapıdan biraz daha uzak mesafede konumlandırılması önerilmektedir. Bu mesafenin, şeffaf pano üzerinde yer alacak çiziminin verdiği perspektife bağlı olarak belirlenmesi gerekmektedir. Böylece yapı hakkında bilgi sahibi olan ziyaretçi sonrasında gösterilen şeffaf panoya baktığı takdirde, yapının tribunal kısmının anıtsal cephesini tamamlanmış olarak görebilecektir.



Şekil 5.3.2.2. Çarşı Bazilikası önerilen şeffaf pano

Bir diğer öneri ise Çarşı Bazilikası için önerilen şeffaf panonun yanına yerleştirilecek ve sadece bazilika yapısının bilgi ve görsellerinin yer alacağı bir bilgilendirme panosudur.

Belirlenen problemlerin giderilmesi için yapılan önerilerin alanın daha iyi sunulması, algılanması ve bu sayede daha sürdürülebilir koruma önerilerinin geliştirilebilmesi adına atılacak önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle öncelikle mevcut durum problemlerinin incelenmesi ve problem tanımlarının doğru şekilde tanımlanması gerekmektedir. Mevcutta bu alanda yer alan panoda Çarşı Bazilikası yapısı çevresinde bulunan yapılarla birlikte anlatılmaktadır. Yapının çevresindeki yapılarla olan ilişkisinin bir panoda anlatılması işlev ve mimarisinin olması gerektiği gibi anlaşılacağına yardımcı olacaktır. Ancak ziyaretçilerin yapı özelinde daha detaylı bilgilendirilmesine yardımcı olacak bir panoya daha ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, alana yapı özelinde detaylandırılmış pano yerleştirilmesi, yapı hakkında daha fazla görsel ve çizimin ziyaretçilerle paylaşılması ve yapının daha çok anlaşılması açısından önemli olarak düşünülmektedir. Bu sebeple sadece Çarşı Bazilikası yapısının mimari özelliklerinin ve işlevinin anlatıldığı, görsellerinin daha anlaşılır ve büyük boyda olduğu bir düzenleme önerilmektedir. Yapıda en çok dikkat çeken ögesi olan *skylla başlığı* hakkında da önceki

panoda yer almayan bilgiler ve çizimlere yer verilmiştir. Yapının alan içerisinde anlaşılmasına yönelik renklendirilmiş yakın plan da pano içerisine yerleştirilmiştir.



Şekil 5.3.2.3. Çarşı Bazilikası için önerilen bilgilendirme panosu

Sonuç olarak mevcut durum analizi sonucunda ufak müdahalelerle revize edilebilecek alanlar belirlenmiştir. Bu belirlemeler doğrultusunda gezi güzergâhı ve panolar üzerine öneriler geliştirilmiştir. Bu öneriler;

- 1- Gezi rotasının oluşturulması
 - Uzun gezi rotası
 - Kısa gezi rotası
- 2- Yeni eklenecek bilgilendirme panoları
 - Yeni eklenen panolar
- 3- Ek panolar (arttırılmış gerçeklik)
 - Şeffaf pano

başlıkları üzerinden geliştirilmiştir. Bu önerilerle alanın daha iyi algılanması, farkındalığının arttırılması, farklı ziyaretçi gruplarına alternatifler oluşturulması ve böylelikle alanın genelinde daha sürdürülebilir bir sunum önerisi geliştirilmesi amaçlanmıştır.

6. SONUÇ

Antik çağlarda inşa edilmiş, günümüze kadar toprağın altında korunarak ya da üstünde var olmaya devam etmiş kültürel miras eserlerine karşı bilinç her geçen gün artmaktadır. Bu eserlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması halen bir problem olarak ele alınmakta ve bu probleme çözümler aranmaktadır. Kültürel miras ve koruma alanında söz sahibi olan UNESCO ve ICOMOS gibi uluslararası kuruluşlar başta olmak üzere birçok çalışma yapılmakta, devletler yasa ve yönetmeliklerinde gerçekleştirdikleri güncellemelerle bu çalışmalara destek vermektedir. Bu gelişmeler kapsamında değerlendirildiğinde Türkiye, kültürel mirasını korumada geç adımlar atmış olsa da pek çok uluslararası yasa da dâhil olmak üzere ulusal çapta kabul edilmiş yasalar ve kanunlarla koruma çalışmalarını yürütmektedir. Başta arkeolojik alanlar olmak üzere, tarihi kent merkezleri, doğal ve tarihi sit alanları gibi pek çok kültürel miras alanı belirli koruma ve yönetmeliklere tabi tutulmaktadır.

Türkiye’de 5226 sayılı Tabiat ve Kültür Varlıklarının Korunması Kanunu’nda miras alanlarına dair kapsamlı bir yönetim planı oluşturulması ve bu planda çevre düzenleme projelerine yer verilmesi tavsiye edilmektedir.⁷² Bu kapsamda çeşitli görsel araçlarla, ziyaretçi deneyimi için nitelikli rotalar oluşturulması tavsiye edilmektedir. Bu nedenle Nysa Antik Kenti için sunum projesi hazırlanması yasal bir gerekliliktir. Ayrıca sadece yasal bir gereklilik değil, alanın görünürlüğü, halkın bilinçlendirilmesi ve farkındalığının artırılması için de çok önemlidir.

6.1. Genel Değerlendirme

Anadolu toprakları içinde Türk ve yabancı kazı ekiplerince gerçekleştirilen toplamda 234⁷³ resmi arkeolojik kazı bulunmaktadır. Nysa Antik Kenti de bunlardan birisidir. Kent arkeolojik mirasıyla olduğu kadar doğal güzellikleri ile de ön plana çıkmaktadır.

Pek çok taşınır ve taşınmaz eseriyle Nysa, bugün diğer pek çok arkeolojik alanda görülen koruma sorunlarıyla karşı karşıyadır. Buna rağmen alan, çok uzun zamandır yürütülen ve özellikle son yıllarda ivme kazanan birçok koruma, restorasyon ve ayağa kaldırma projesiyle, daha algılanabilir ve koruma sürecinde daha sürdürülebilir bir yola

⁷² **Detaylı Bilgi İçin Bkz:** 2.4.3. Türkiye’de arkeolojik alanların yorumu ve sunumuna dair yasal düzenlemeler

⁷³ Türk kazı ekibi tarafından kazısı gerçekleştirilen 146, yabancı ekipler tarafından kazısı gerçekleştirilen 29, müze başkanlığı altında kazıları gerçekleşen 53 ve sualtı kazısı olmak üzere toplam 234 kazı bulunmaktadır. Çok sayıda yüzey araştırması ve kurtarma kazısı da bulunmaktadır. [163]

girmektedir. Nysa Antik Kenti Çarşı Bazilikası da bu restorasyon projeleri kapsamında bir bölümü de olsa ayağa kaldırılmış olan yapılardan biridir.

Çalışma kapsamında ele alınan Nysa Antik Kenti Çarşı Bazilikası'nın yeniden ayağa kaldırma projesinin hazırlık ve uygulama aşamalarında da benzer yöntemler izlenmiştir. Yapının öncelikli olarak sorunları tespit edilmiş, yapılması gereken uygulamalar teşhis edilmiş ve uygulandıktan sonra korumanın sürekliliği için bir üst ölçekte öneriler getirilmiştir. Bu kapsamda yapının koruması için uygulanan aktif ve pasif⁷⁴ koruma önlemleri belirlenmiştir. Yapının yeniden ayağa kaldırma projesi yapım tekniklerine ve arkeolojik verilerine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Yapı kazı başkanı tarafından önerilen ve restorasyon uzmanı mimar danışmanlığında gerçekleştirilen kısmi anastilosis projesinde görüldüğü üzere kapsamlı bir koruma programına alınmıştır. İlk olarak yapının tribünal kısmının bütünlüğü sağlanmıştır. Bu süreçte yapıyı oluşturan mimari elemanlarının her biri detaylı şekilde belgelenmiş ve gerekli koruma önlemleri alınmıştır. Bu çalışmalarda birkaç farklı belgeleme yöntemi kullanılmıştır. Yapının ihtiyaçları uzmanları tarafından belirlenmiş ve uygulanmıştır. Kültürel mirasın korunması kapsamında ilk aşama olan ayağa kaldırma ve koruma müdahaleleri yapılmıştır.

Arkeolojik alanların daha algılanabilir olması ve bilinirliğinin artmasının koruma için önemi bu çalışmada sıkça bahsedilen bir konudur. Bunun için alanda yapılan koruma ve ayağa kaldırma çalışmalarının diğer aşaması yorumlama ve sunumdur. Bir alanda yorumlama ve sunum projesi yapılacaksa ilk önce alanın değerleri ve potansiyelleri iyi anlaşılmalıdır. Bunun için çalışmada yapılan değerler analizi ile alanın bugünkü değeri ve gelecekteki potansiyelleri belirlenmiştir.

Alana gelen ziyaretçilerin kenti ve yapıları daha iyi algılanabileceği bir rota üzerinden alanda hareket etmeleri gerekli görülmektedir. Çalışma içinde gösterilen birçok yorumlama ve sunum projesi örneğinde de gezi rotası oluşturulması sıkça ön planda tutulmuştur. Önerilen bilgilendirme panosu ve şeffaf pano, kentin algılanabilirliği açısından izlenmesi gerekli görülen ve kazı başkanının önerileri doğrultusunda geliştirilen uzun gezi rotasıyla uyumlu şekilde alana yerleştirilmiştir. Sonuç olarak, alana gezen ziyaretçilerin rotayı takip ettiği takdirde yapılara ve kente doğru bir erişim sağlayarak, kesintisiz bilgi sağlayan panolar ve arttırılmış gerçeklik ürünleri yardımıyla daha algılanabilir bir şekilde gezilerini tamamlamaları düşünülmüştür.

⁷⁴ **Detaylı bilgi için Bkz:** 2.2. Arkeolojik Alanlarda Koruma ve Restorasyon

6.2. Çalışmanın Alana Katkısı

Türkiye'deki arkeolojik alanlar içinde hem buluntu durumu hem de yapılan kazı ve araştırma çalışmaları bakımından iyi bir örnek olan Nysa Atik Kenti bu çalışmanın ana konusunu oluşturmuştur. Çalışmada Nysa Atik Kenti için yapılmış olan sunum yöntemleri incelenerek gerekli görülen yerlerde revizyonlar yapılmıştır. Bu sayede Nysa Antik Kenti için ileride yapılacak olan sunum önerileri için bir altlık oluşturulmuştur. Türkiye'de yer alan diğer arkeolojik alanlar için de bir altlık oluşturması, uygulanan projelerin diğer alanlara da örnek oluşturması ve böylelikle birçok arkeolojik alanın sürdürülebilir şekilde korunmasına katkıda bulunmak ana hedefdir. Nysa için önerilen başta şeffaf pano olmak üzere, alternatif gezi rotaları başka alanlar için de uygulanabilir. Bu noktada yapılan çalışmanın diğer antik kentlere de bir fikir vermesi bu kapsamda yapılan çalışmalar için önemli görülmektedir.

6.3. Gelecekteki Çalışmalar

Bu çalışma, alanın sunumuna dair geliştirilen mevcut önerilerin güncellenmesi ve ek projelerle desteklenerek geliştirilmesi ile oluşturulmuş bir altlık olarak kurgulanmıştır. Bundan sonra yapılacak kapsamlı bir yorumlama ve sunum projesi için altlık oluşturması umut edilmektedir. Alanda yapılacak yeni çalışmalar, bu çalışma kapsamında geliştirilen önerilerle sürekli güncellenebilecektir. Örneğin kentte bulunan ve bugün kısmen ayakta kaldığı için çok önemli bir örnek olan Merkez Köprü-2 yapısı çalışma kapsamında değerlendirilebilir. Köprü yapısının restitüsyon önerisi çalışma kapsamında önerilen şeffaf pano olarak oluşturulabilir ve antik kentte köprüye hakim bir alanda ziyaretçilere sunulabilir. Böylece yapılması çok maliyetli ve riskli olabilecek yeniden ayağa kaldırma çalışmalarının yapılamayacağı durumlarda ziyaretçileri de bilgilendirmek mümkün olabilecektir.

Ana prensiplere dokunulmadan, az sayıda revizyonla her zaman güncellenebilir bir sistem olması önerilmektedir. Bu çalışmanın geliştirilerek sonraki aşamada alan için önerilen gezi rotalarının hayata geçirilmesi ve çalışmada da bahsedilen, alan için projesi hazırlanmış ziyaretçi karşılama merkeziyle birlikte düşünülerek oluşturulmuş bir sunum projesi önerilmelidir. Bu alan sunum projesi üretilirken yapılan çalışma, önerilerin bir parçası olarak görülebilecektir.

KAYNAKLAR

- [1] S. H. Öztaner, Adaletin Gerçekleştirildiği-Ticaretin Yapıldığı Mekanlar Olan Roma Dönemi Bazilikaları, Eski Çağlarda Anadolu'da Hukuk 2, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 2010, p. 115.
- [2] A. I. Ertosun, Evaluation of Protective Structures in Archaeological Sites For In Situ Conservation of Architectural Remains and Artifacts, Ankara: METU The Graduate School of Natural and Applied Sciences, 2012.
- [3] SMEP Rehber Kitaplar-1, İstanbul Valiliği- Proje Kordinasyon Birimi, İstanbul, 2014.
- [4] UNESCO, Kültürel Mirasın Uluslararası Değişimine İlişkin Tavsiye Kararları, Nairobi, 1976.
Available: icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0627604001536681570.pdf.
[Erişildi: 18 12 2021].
- [5] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983. Available: <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/18325,2863-sayili-kultur-ve-tabiat-varliklarini-koruma-kanunu-.pdf?0>. [Erişildi: 18 12 2021].
- [6] O. S. Aydos, Taşınır Kültür Varlığı Koleksiyonculuğuna İlişkin Değerlendirmeler, Ankara Barosu Dergisi, no. 4, 2008.
- [7] Z. Ahunbay, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, İstanbul: YEM Yayın, 2017.
- [8] N. Özgönül, E. Madran, Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması, Mimarlık Dergisi, no. 323, 2005.
- [9] M. Yılmaz, Arkeolojik Alanlarda Uygulanan Koruma Örtülerinin Tasarım Kriterleri, Dergipark, no. 23, pp. 413-429, 2019.
- [10] P. Gazzola, Restoring Monuments, Historical Background, Preserving and Restoring Monuments and Historic Buildings, pp. 15-30, 1972.

- [11] E. Kayın, Türkiye Koruma Tarihindeki Kırılmalar, Mimarlık Dergisi, no. 343, 2008.
- [12] B. D'Agostino, Italy, Approaches to the Archaeological Heritage, pp. 73-81, 1984.
- [13] K. Kristiansen, Perspectives on the Archaeological Heritage: History and Future, Archaeological Heritage Management in the Modern World, pp. 23-29, 1989.
- [14] E. E. Burden, Illustrated Dictionary of Architectural Preservation: Restoration, Renovation, Rehabilitation, New York: McGraw-Hill, 2004.
- [15] A. Orbaşlı, Architectural Conservation: principles and practice, Blackwell Publishing, 2008.
- [16] K. K. Eyüpgiller, L. Zakar, Mimari Restorasyon Koruma Teknik ve Yöntemleri, İstanbul: YEM Yayınevi, 2015.
- [17] J. Earl, Building Conservation Philosophy, UK: Donhead Publishing, 2003.
- [18] E. Madran, Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, no. 16, pp. 59-97, 1996.
- [19] Z. Ahunbay, Arkeolojik Alanlarda Koruma Sorunları Kurumsal ve Yasal Açıdan Değerlendirme, Dergipark, no. 8, pp. 103-118, 2010.
- [20] H. Aydoğdu, Uluslararası ve Ulusal Aalanda Koruma Kavramının Düşünsel ve Yasal Gelişimi Üzerine Bir Araştırma, TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi, cilt 11, no. 42, pp. 256-263, 2019.
- [21] C. Brandi, Restorasyon Kuramı, İstanbul: Janus Yayıncılık, 1. Baskı 2021.
- [22] H. B. E. Uğuru, Tarihi Yapıların Özgün Değerleriyle Korunması, Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi, cilt 1, no. 2, pp. 17-19, 2009.
- [23] R. Bonelli, Principles of Architectural and Urban Restoration and Concervation, Encyclopedia of Word's Art, no. 12, 1966.

- [24] A. Ersen, E. E. Viollet Le Duc Stilistik Rekompozisyon 'Üslup Birliği' Anlayışı ve Rekonstrüksiyon Düşüncesinin Kökenleri, Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi, pp. 3-16, 2015.
- [25] E. E. Viollet Le Duc, Restorasyon Üzerine, Paris: Janus Yayıncılık, 1. Baskı 2019.
- [26] ICOMOS, Carta Del Restauero, 1931.
Available:icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf.
[Erişildi: 10 01 2022].
- [27] ICOMOS, Arkeolojik Kazılarda Uyulacak Uluslararası İlkeler, 1956.
Available:icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0574229001536913919.pdf.
[Erişildi: 10 01 2022].
- [28] ICOMOS, Venedik Tüzüğü, 1964.
Available:icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf.
[Erişildi: 10 01 2022].
- [29] ICOMOS, Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesi, 1992.
Available:icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf.
[Erişildi: 10 01 2022].
- [30] ICOMOS, Washington Tüzüğü, 1987.
Available:icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0627604001536681570.pdf.
[Erişildi: 12 01 2022].
- [31] ICOMOS, Kültürel Öneme Sahip Yerlerin Korunması İçin Avustralya Tüzüğü - (Burra Tüzüğü), 1981-2013.
Available:icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0795934001587381516.pdf.
[Erişildi: 15 01 2022].
- [32] ICOMOS, Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü, 1990,
Available:icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0574229001536913919.pdf.
[Erişildi: 15 01 2022].

- [33] ICOMOC, Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri, 1992.
Available: icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf.
[Erişildi: 16 01 2022].
- [34] ICOMOS, Nara Özgünlük Belgesi, 1994.
Available: icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756646001536913861.pdf.
[Erişildi: 17 01 2022].
- [35] ICOMOS, Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler, 2003.
Available: icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0033791001536913477.pdf.
[Erişildi: 17 01 2022].
- [36] Available: agora.ascsa.net. [Erişildi: 23 08 2021].
- [37] Efes Trajan Çeşmesi anastilosisi ve restorasyonu, Available: arkeogezgin.com.
[Erişildi: 28 03 2021].
- [38] Vespasian Anıtı, Side Antik Kenti, Available: kulturenvanteri.com . [Erişildi: 23 08 2021].
- [39] Macellum yapısı, Pompei Antik Kenti ve Trajan Tapınağı, Bergama Antik Kenti, Available: pompeiiinpictures.com. [Erişildi: 23 08 2021].
- [40] M. Gökçü, Archaeological Interpretation and Presentation of The Pilgrimage Site of Psidian Antioch (Yalvaç), Ankara: METU The Graduate School of Natural and Applied Sciences, 2020.
- [41] F. Tilden, Interpreting Our Heritage, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007.
- [42] P. Aykaç, determination of presentation principles for multi-layered historical towns based on cultural significance case study: tarsus, Ankara: METU The Graduate School of Natural and Applied Sciences, 2008.

- [43] V. Ganiatsas, *Heritage Management Through Contemporary Design: A Philosophical Approach.*, ICOMOS 11. General Assembly and International Symposium " The Heritage and Social Changes" 5-9, 1996.
- [44] ICOMOS, *Uluslararası Kültür Turizmi Sözleşmesi*, 1999.
Available:icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0300983001536913522.pdf.
[Erişildi: 11 05 2022].
- [45] S. McArthur, *Strategic Planning for Visitor Heritage Management: Integrating People and Places through Participation*. In Hall, M. C. and McArthur, S. (Eds.), *Heritage Management in New Zealand and Australia: Visitor Management, Interpretation and Marketing* (241-250), Melbourne: Oxford University Press Australia, 1993.
- [46] L. Doughty, *Visitor Management and Interpretation at Prehistoric Sites*. In Hodder, I. and Doughty, L. (Eds.), *Mediterranean Prehistoric Heritage: Training, Education and Management* (43-46), Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research, 2007.
- [47] D. Callebaut, *Interpreting the Past: Presenting Archaeological Sites to the Public*, Brussels: Vlaams Instituut Voor Het Onroerend Erfgoed, 2004.
- [48] G. Grimwade, *Managing Small Heritage Sites with Interpretation and Community Involvement*, *International Journal of Heritage Studies*, cilt 6, no. 1, pp. 33-48, 2000.
- [49] E. Yunis, *Sustainable Tourism in Archaeological World Heritage Sites*. In Agnew, N. and Bridgland, J (Eds.), *Of the Past, For the Future: Integrating Archaeology to the Public* (148-151), Los Angeles: Getty Publications, 2006.
- [50] ICOMOS, *Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Tanıtılmasına İlişkin Tüzük (Ename Tüzüğü)*, 2008.
Available:icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0066198001536912401.pdf.
[Erişildi: 10 05 2022].

- [51] ICOMOS, Charleston Declaration, 2005.
Available:icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0931541001587380534.pdf.
[Erişildi: 10 05 2022].
- [52] I. Shalaginova, Ethical Principles of Heritage Presentation for World Heritage Sites, Cottbus: Brandenburgische Technische Universität, 2007.
- [53] E. Gündüz Çetinkaya, Presentation of a Concealed Archaeological Site: The Case of Zeugma , Ankara: METU The Graduate School of Natural and Applied Sciences, 2019.
- [54] ICOMOS, Quebec Declaration, 2008.
Available:icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0931825001587380615.pdf.
[Erişildi: 10 05 2022].
- [55] B. Kepenek, Narrating Past Places to Present Viewers: Presentation of Archaeological Sites As Contemporary (Re)Constructs; The Case of Labraunda , Ankara: METU The Graduate School of Natural and Applied Sciences, 2016.
- [56] N. Şahin Güçhan, Understanding and Preserving Spirit of Place by an Integrated Methodology in Historical Urban Contexts, Ankara, 2008.
- [57] C. Norberg-Schulz, Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture, New York, 1980.
- [58] I. Hodder, Processual, Postprocessual and Interpretive Archaeologies, Museum in the Material World, 2007.
- [59] B. Kalfa, Interpretation and Presentation of Archaeological Sites: The Case of Magnesia on the Meander, Ankara: METU The Graduate School of Natural and Applied Sciences, 2017.
- [60] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983. Available:teftis.ktb.gov.tr/TR-263665/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi [Erişildi: 11 05 2022].

- [61] N. Şahin Güçhan, Türkiye'de Koruma Öllçütlerinin Tarihi Gelişimi: 19. Yüzyıl Sonundan 2004'e, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, no. 2, pp. 19-44, 2009.
- [62] E. Carver, Stonehenge World Heritage Site: A Strategy for Interpretation, Learning and Participation, English Heritage, 2010.
- [63] Stonehenge İngiltere, Available: discoveringbritain.org/content/discoveringbritain. [Erişildi: 8 05 2022].
- [64] Jordan Tourism Development In The Petra Region, Interpretive, Available: en.unesco.org/sites/default/files/petra_integrated_management_plan_1.pdf. [Erişildi: 11 05 2022].
- [65] Petra Antik Kenti, Ürdün, Available: <https://auction.ru/>.
- [66] Hadrian's Wall World Heritage Site, Interpretation Framework, Hadrian's Wall Country, 2007. Available: hadrianswallcountry.co.uk/sites/default/files/1.%20%20HWIF_Overview%20and%20summary.pdf. [Erişildi: 11 05 2022].
- [67] Hadrian Duvarı, Kuzey Britanya, Available: <https://tr.wikipedia.org/>.
- [68] A. Karaman, Aphrodisias Alan Yönetim Planı, 2014-2018.
- [69] Pamukkale Sit Alanı Yönetim ve Sunum Planı, 2002.
- [70] E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul: NET Turistik Yayınlar San. Tic. A.Ş., 1987.
- [71] C. Tuna, Mağaradan Kente "Anadolu'nun Eski Yerleşim Yerleri" Cilt1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- [72] S. H. Öztaner, Nysa Ad Maeandrum'daki Yeni Bulgular Üzerine Bir Değerlendirme, In Memoriam Filiz Öktem, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2014, pp. 225-245.

- [73] Ş. Polat, Batı Anadolu Bölgesi Hellenistik Dönem Konut Mimarisi, Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı, 2019.
- [74] S. Taş, Antik Çağ Toplumlarının Özellikleri, Geleneksel Statüleri ve İktisadi Yapıyı Belirleyen Kurumlar, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 12, no. 2, pp. 141-166, 2015.
- [75] Editör, Antik Çağda Yunan Kent Planlamacılığı, Available:arkeoloji.biz. arkeoloji.biz/2013/01/hellen-kent-plan-miletos-priene [Erişildi: 09 07 2021].
- [76] M. H. Hansen, Polis and City-State: An Ancient Concept and its Modern Equivalent, Copenhagen: Special-Trykkeriet Viborg a-s, 1998.
- [77] K. Eren, Hellen Polisinin Ortaya Çıkışı: Güncel Çalışmalar Üzerine Değerlendirmeler, MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 3, no. 20, pp. 225-236, 2019.
- [78] R. E. Wycherley, Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993.
- [79] F. Özbay, Hippodamos Tarzındaki Kent Planı ve Klazomenai MÖ 4. Yüzyıl Yerleşiminin Bu Kent Planı İçindeki Yeri Hakkındaki Düşünceler, Seleucia ad Calycadnum, no. 5, pp. 11-29, 2015.
- [80] P. Niewöhner, The Archaeology of Byzantine Anatolia from The End of Late Antiquity Until the Coming of The Turks., New York: Oxford University Press, 2017.
- [81] A. A. Yüceyılmaz, Tarihsel Bir Teşebbüs Olarak Kenti Dönüştürmek: Antik Çağ Egesi'nden Düşünsel ve Kentsel Örnekler, Memleket Siyaset Yönetimi, cilt 15, no. 34, pp. 203-216, 2020.
- [82] F. Rumscheid, Urbanistische Strukturen und Veraänderungen im hellenistischen Priene: Wohnbereiche., Urbane Strukturen und bürgerliche Identitaat im Hellenismus, Verlag Antike, 2015, pp. 283-299.

- [83] F. Yegül, "Roman" Architecture in the Greek World, The Society of Antiquaries of London, Londra, Thames and Hudson Ltd., 1987, pp. 345-355.
- [84] N. Faulkner, ROMA: Kartalların İmparatorluğu, İstanbul: Yordam Kitap, 2015.
- [85] E. J. Owens, Yunan ve Roma Dünyasında Kent, İstanbul: Homer Kitapevi, 2000.
- [86] D. Perring, Roma Kentlerinde Mekansal Organizasyon ve Toplumsal Değişim, Ankara: Homer Kitapevi, 2000.
- [87] Vitruvius, De Architectura Libri Decem: Mimarlık Üzerine On Kitap, İstanbul: M. Faruk Bayrak, 1. Baskı, 2017.
- [88] R. H. Barrow, The Romans, Middlesex: PenguinBooks, 1965.
- [89] C. A. Turgut, Roma Dönemi Şehircilik Anlayışı, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, cilt 17, no. 26, pp. 273-302, 2019.
- [90] K. Welch, A New View of the Origins of the Basilica: The Atrium Regium Graecostasis, and Roman Diplomacy, JRA, no. 16, 2003.
- [91] F. Mazı, Antik Çağda Düşüncenin Mekana Yansıması, MKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 5, no. 10, pp. 33-48, 2008.
- [92] C. Mango, Byzantium: The Empire of New Rome, New York: Weidenfeld and Nicolson, 1980.
- [93] G. C. Picard, Basilique, Encyclopaedia Universalis, Vol 3., 1975, p. 30.
- [94] H. L. Gordon, The Basilica and the Stoa in Early Rabbinical Literature: A Study in Near Eastern Architecture, The Art Bulletin , no. 13, 1931.
- [95] A. Mau, Basilica, RE, cilt 3, no. 1.
- [96] K. K. Hirst, Hellen Stoa, Available:tr.eferrit.com. [Erişildi: 5 09 2021].

- [97] M. Gaggiotti, Atrium Regium- basilica (Aemilia): una insospettata continuita storica e una chiave ideologica per la soluzione del problema dell'origine della basilica, *Analecta Romana*, no. 14, 1985.
- [98] J. B. Ward-Perkins, *The Severan Buildings of Lepcis Magna*, *An Architectural Survey*, pp. 55-67, 1993.
- [99] O. Bingöl, *Magnesia ad Maeandrum* (1989), *KST*, cilt 2, no. 12, pp. 105-117, 1991.
- [100] O. Bingöl, *Magnesia am Maander Magnesia ad Maeandrum*, İstanbul: Homer Yayıncılık, 2007.
- [101] S. H. Öztaner, *Menderes Magnesiası Çarşı Bazilikası*, *Anadolu/Anatolia*, no. 31, pp. 123-152, 2006.
- [102] V. Müller, *The Roman Basilica*, *AJA*, no. 12, 1937.
- [103] G. Alkan, *Geç Antik Çağda Bazilika Kavramı*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Ege Bölgesi Kültür Varlıkları Uygulama ve Araştırma Merkezi, İzmir Arkeoloji Seminerleri., İzmir, 2021.
- [104] P. Stinson, *The Cicil Basilica: Urban Context, Design, and Significance*, *Journal of Roman Archaeology*, no. 70, 2011.
- [105] S. H. Öztaner, *The Caunus Civil Basilika*, 50. Yılında Kaunos, Ankara, Büksam, 2017, p. 405.
- [106] B. Yolaçan, *Smyrna Agora Bazilikası*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı Klasik Arkeoloji Programı Doktora Tezi, 2013.
- [107] W. Alzinger, *Augusteische Architektur in Ephesos*, *Selbstverl*, 1974.
- [108] J. J. Coulton, *The Stoa at the Amphiarraion Oropos*, *The Annual of the British School at Athens*, no. 63, 1968.

- [109] S. H. Öztaner, Nysa Çarşı Bazilikası, Eski Anadolu Uygarlıkları, Türk Tarih Kongresi, cilt 1, no. 17, 2014.
- [110] N. K. Arşivi, Nysa Çarşı Bazilikası hava fotoğrafı.
- [111] M. Kadioğlu, Vorbericht über die Arbeiten im Gerontikon von Nysa am Mæander (2006-2009), JDAI, no. 126, pp. 107-154, 2011.
- [112] C. Özbil, Nysa Sikkeleri, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji (Klasik Arkeoloji) Anabilim Dalı Bütünleşik Doktora Programı, 2017.
- [113] E. Aksu, Quaternary Tectonic and Sedimentary History of Eastern Aegean Sea Shelf Area, Jeofizik , no. 4, pp. 3-35, 1990.
- [114] Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika XII-XIII-XIV), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993.
- [115] G. E. Bean, Eskiçağda Menderes'in Ötesi, İstanbul: Arion Basım Yayın, 2000.
- [116] B. Sönmez, Nysa An Maeandrum Çarşı Bazilikası ve Cadde 1-Plateia Hellenistik ve Roma Dönemi Deramikleri, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı, 2016.
- [117] C. R. Cockerell, Travels in Southern Europe and the Levant 1810-1817, Londra: Green and Co., 1903.
- [118] S. H. Öztaner, Nysa Antik Kenti Şehir Planlaması, Second International Urban Environment Health Congress, Kapadokya, 2018.
- [119] F. D'Andria, Menderes Nysa'sı Gerontikon'u, In Memoriam Filiz Öktem, Ankara, 2017, p. 213.
- [120] M. Kınacı, Kral I. Prusias'ın Yayılmacı Politikası, Dergipark, no. 39, pp. 27-43, 2016.
- [121] W. von Diest, Nysa ad Maeandrum. Nach Forschungen und Aufnahmen in den Jahren 1907-1909, Berlin: Georg Reimer, 1913.

- [122] V. İdil, Nysa ve Akharaka, İstanbul: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1999.
- [123] S. H. Öztaner, M. Kadioğlu, Nysa Antik Kenti Cadde-Sokak Sistemi ve Şehir Plancılığı Üzerine Son Araştırmalar, Emre Madran Anı Kitabı, 2018.
- [124] M. Beckmann, Survey and Excavation at Nysa on the Meander, 2009: The West Portico and Palaestra, *Mouseion*, cilt 9, no. 2, pp. 125-142, 2009.
- [125] M. Kadioğlu, Nysa Tiyatrosu Sahne Binası Cephe Mimarisi (scaenae frons): Rekonstrüksiyon ve Yapı Evreleri, *Aydın Kültür ve Sanat Dergisi*, no. 20, pp. 29-32, 2003.
- [126] M. Strocka, De Bibliothek von Nysa am Mæander, *FiN*, no. 2, 2012.
- [127] N. Peker, Erken Bizans'ta Bir Kişisel Dindarlık Nesnesi ve Yakarış Duaları: Nysa Enkolpion'u, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, no. 159, pp. 131-140, 2018.
- [128] H. Kumsar, Historical Earthquakes that Damages Hierapolis and Laodikeia Antique Cities and Their Implications for Earthquake Potential of Denizli Basin in Western Turkey, *Bulletin of Engineering Geology and the Environment*, cilt 2, no. 75, pp. 519-536, 2016.
- [129] Nysa Antik Kenti 2012-2016 Kazı Sonuç Raporları, Ankara, 2016.
- [130] S. H. Öztaner, Nysa Çarşısı Bazilikası, Eski Anadolu Uygarlıkları, XVII. Türk Tarih Kongresi, Cilt 1, Ankara, 2014.
- [131] Ş. Baltacı, Mimari Fotogrametri Yöntemlerinin Rölöve Çalışmaları Açısından Değerlendirilmesi, *Ç.Ü Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, cilt 26, no. 2, pp. 127-136, 2011.
- [132] B. Uluengin, Rölöve, İstanbul: Yem Yayınevi, 2002.
- [133] A. Yıldırım, 2020.

- [134] A. Yıldırım, 2021.
- [135] Wikipedia, [Erişildi: 09 06 2022].
- [136] S. Belediyesi. Available:sultanhisar.bel.tr/. [Erişildi: 24 06 2022].
- [137] V. İdil, M. Kadioğlu, 2003 Yılı Nysa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, 26. KST, Konya, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2004, pp. 387-400.
- [138] V. İdil, M. Kadioğlu, 2004 Yılı Nysa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, 27. KST, Antalya, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2005, pp. 131-146.
- [139] V. İdil, M. Kadioğlu, 2005 Yılı Nysa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, 28. KST, Çanakkale, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006, pp. 647-670.
- [140] V. İdil, M. Kadioğlu, 2006 Yılı Nysa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, 29. KST, Kocaeli, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007, pp. 197-226.
- [141] V. İdil, M. Kadioğlu, 2008 Yılı Nysa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, 31. KST, Denizli, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009, pp. 271-296.
- [142] V. İdil, M. Kadioğlu, 2007 Yılı Nysa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, 30. KST, Ankara, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008, pp. 499-520.
- [143] S. H. Öztaner, 2012 Yılı Nysa Kurtarma Kazı Çalışmaları Kazı Sonuç Raporu, 2012.
- [144] S. H. Öztaner, 2013 Yılı Nysa Kazı Çalışmaları Kazı Sonuç Raporu, 2013.
- [145] S. H. Öztaner, Nysa Antik Kenti 2014 Yılı Kazı Onarım ve Restorasyon Çalışmaları Kazı Sonuç Raporu, 2014.
- [146] S. H. Öztaner, Nysa Antik Kenti 2015 Yılı Kazı Onarım ve Restorasyon Çalışmaları Kazı Sonuç Raporu, 2015.
- [147] S. H. Öztaner, Nysa Antik Kenti 2016 Yılı Kazı Onarım ve Restorasyon Çalışmaları Kazı Sonuç Raporu, 2016.

- [148] S. H. Öztaner, Nysa Antik Kenti 2020 Yılı Kazı Onarım ve Restorasyon Çalışmaları Kazı Sonuç Raporu , 2020.
- [149] S. H. Öztaner, Nysa Antik Kenti 2021 Yılı Kazı Onarım ve Restorasyon Çalışmaları Kazı Sonuç Raporu, 2021.
- [150] S. H. Öztaner, 2019 Yılı Nysa Kazısı Çalışmaları Kazı Sonuç Raporu, 2019.
- [151] S. H. Öztaner, Nysa Antik Kenti 2017 Yılı Kazı Onarım ve Restorasyon Çalışmaları Kazı Sonuç Raporu, 2017.
- [152] S. H. Öztaner, 2018 Yılı Nysa Kazısı Çalışmaları Kazı Sonuç Raporu, 2018.
- [153] Heidentor (Carnuntum) Zafer anıtı, Available:
Kaynak:parpatrimoniotechnology.wordpress.com [Erişildi: 11 05 2022].
- [154] S. Tamtürk, Osmanlı İmparatorluğu'nda Efes Harabeleri'nin İngiltereye Götürülmesi Üzerine Düşünceler, İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, pp. 51-73, 2019.
- [155] ktb.gov.tr, Available:korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/18325,2863-sayili-kultur-ve-tabiat-varliklarini-koruma-kanunu-.pdf?0. [Erişildi: 5 01 2022].
- [156] TDK, Available:sozluk.gov.tr/. [Erişildi: 5 12 2021].
- [157] I. Hodder, Reading the Past: Current Approaches to Interpretation in Archaeology, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- [158] F. Schleiermacher, Hermeneutics and Criticism and Other Writings(Bowie, A. Trans. and Ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- [159] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Arkeolojik Alanların Korunması ve Kullanılmasına İlişkin İlke Kararları, 1999.

Available:korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/18337,658-nolu-ilke-kararipdf.pdf.

[Erişildi: 11 05 2022].

- [160] G. Ünver, Yazıtlar Işığında Karia Kentlerinde Yurttaşların Kent İmarına Katılımları, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, pp. 9-11, 2012.
- [161] R. M. Errington, Hellenistik Dünya Tarihi MÖ 323-30, İstanbul , 2017.
- [162] L. İ. Sezer, İzmir Sismotektonik Yöresinin Depremselliği, Ege Coğrafya Dergisi, no. 13, pp. 29-46, 2004.
- [163] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Available:kvmgm.ktb.gov.tr/TR-309272/2021-yili-kazi-ve-yuzey-arastirma-faaliyetleri [Erişildi: 14 05 2022].
- [164] Ö. Yurtsevenler, Development of a Presentation Framework for an Archaeological Site Case Study: Nysa on the Meander, Ankara: METU The Graduate School of Natural and Applied Sciences, 2013.
- [165] V. Müller, The Roman Basilica, AJA , cilt XII, pp. 250-261, 1937.
- [166] W. von Diest, Nysa ad Maeandrum I., Nysa ad Maeandrum, Berlin, Georg Reimer, 1913, pp. 1-20.
- [167] V. İdil, Nysa ve Akharaka, İstanbul: Yaşat Eğitim ve Kültür Vakfı, 1999.
- [168] Arkeoloji Sözlüğü, Available:aphrodisias.org/arkeoloji-terim-sozlugu [Erişildi: 24 06 2022].